

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

2

บทบรรณาธิการ

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข

6

ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์:
ผังมหาวิทยาลัยกับการเปลี่ยนแปลง

ศรีศักดิ์ หัตถเนตรสิน

28

รูปแบบของสถาปัตยกรรมธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
และพลวัตของสังคมไทย

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข

46

บันทึกการออกแบบอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การ
ปรีดี พนมยงค์

วิระ อ้นพันทั้ง

58

การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรณีศึกษา
อาคารคณะศิลปศาสตร์

สมรรกพล ตาณพันธุ์

74

In Search of a Forgotten Architect:
อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบ
อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

วิจิต หอขิงสวัสดิ์

86

ภูมิทัศน์-ภูมิทัศน์-ภูมิทัศน์วัฒนธรรม:
อัตลักษณ์เชิงกายภาพของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ปราวณศา บุญคำ และ สุรัตน์ นิยมขาว

110

บทความพิเศษ: นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์
ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

ธิกานต์ ศรีนาวา

130

รายงานผลการดำเนินงานหอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เมษายน-ธันวาคม 2560)

ประวัติศาสตร์
ภูมิทัศน์
สถาปัตยกรรม:
ธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์

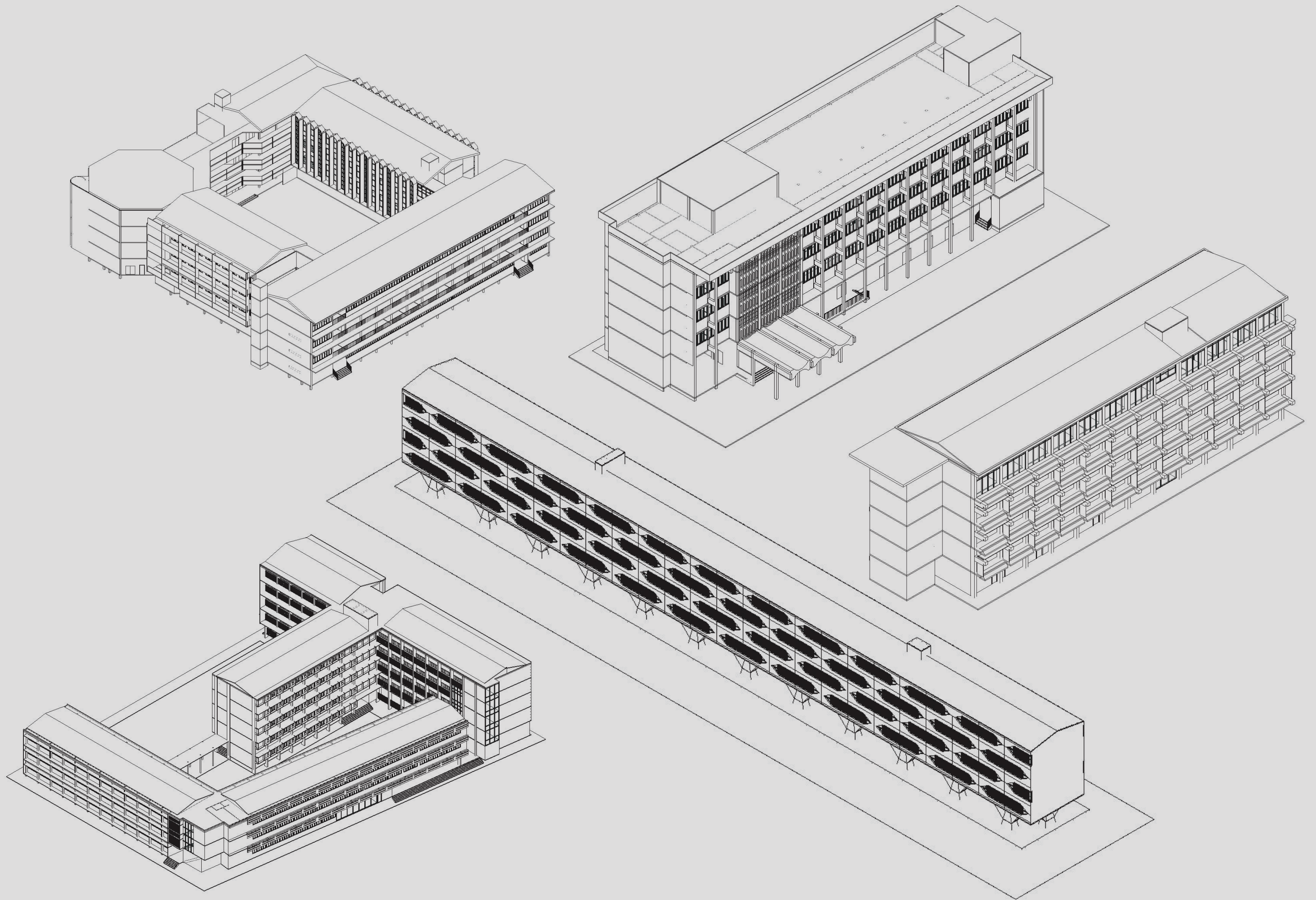

ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดเกือบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดยมีตัวละครและเหตุการณ์สำคัญระดับประเทศผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาแสดงบทบาทตั้งทั้งงานวิจัยและวิชาการทางประวัติศาสตร์หลายชิ้นได้บันทึกไว้ ในแง่ของพื้นที่มหาวิทยาลัยก็สืบย้อนความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ไปถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของวังหน้าจวบจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ดังนั้น ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ จึงเป็นพื้นที่ที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ซ้อนทับกันหลายชั้น (layers) โดยยังคงร่องรอยจากอดีตให้ได้เรียนรู้และสัมผัสอยู่มากมาย

สถาปัตยกรรมเป็นสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (built environment) รูปแบบหนึ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากจินตนาการของสถาปนิกผู้ออกแบบเพียงมิติเดียว หรือเป็นเพียงการก่อรูปทางกายภาพของอิฐ คอนกรีต เหล็ก ฯลฯ เท่านั้น แต่เป็นผลผลิตของสังคม (social production) ที่มีความสลับซับซ้อน สะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา เทคโนโลยี ตลอดจนค่านิยมและความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ที่พื้นที่หรือสังคมนั้น ๆ พึ่งมีภายในกรอบเวลาของยุคสมัย แม้แต่ในประวัติศาสตร์โลกบางครา สถาปัตยกรรมยังต้องแบกรับภาระที่ไม่ปกติในการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดอุดมการณ์ชวนเชื่อของผู้นำประเทศอีกด้วย เมื่อพิจารณาในหลายแง่มุมแล้ว สถาปัตยกรรมจึงมีพลังและจิตวิญญาณในตัวเองที่ไม่ต่างจากวัตถุทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ซึ่งช่วยให้ผู้ทำการศึกษาเข้าใจถึงอดีตปัจจุบัน และครอบคลุมถึงอนาคตที่กำลังมาเยือนของพื้นที่หรือสังคมนั้น

กลุ่มอาคารในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยเริ่มต้นประการใด แต่เมื่อเป็นรูปธรรมทางกายภาพขึ้นมา และเดินทางผ่านกาลเวลามาในระดับหนึ่ง ย่อมมีคุณค่า (value) และความสำคัญ (significance) แก่การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์มากกว่าเป็นเพียงสิ่งก่อสร้างที่รองรับการใช้สอยเท่านั้น จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ฉบับ “ประวัติศาสตร์ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม : ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์” จึงทำหน้าที่รวบรวมเรื่องราวของมหาวิทยาลัยผ่านทางสถาปัตยกรรมที่ประชาคมธรรมศาสตร์คุ้นเคย ในรูปของบทความที่หลากหลายประเด็นศึกษา ตั้งแต่พัฒนาการของผังมหาวิทยาลัย รูปแบบของสถาปัตยกรรม ตัวอย่างเรื่องราวและการวิเคราะห์ในรายละเอียดในสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญ ไปจนถึงแผนการพัฒนาผังภูมิทัศน์ของมหาวิทยาลัยในอนาคต เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมและสถานที่ภายในมหาวิทยาลัยเปรียบได้ดัง “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” (Live museum) ที่จดจารบันทึกเรื่องราวสำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

**ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์:
ผังมหาวิทยาลัยกับการเปลี่ยนแปลง**

ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน

แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงผังเมืองและพื้นที่ : รัชกาลที่ ๗

การตั้งถิ่นฐานและงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เพราะสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย ในพื้นที่กว่า 50 ไร่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ก็เช่นเดียวกัน เพราะ ณ ที่แห่งนี้เป็นทั้งฉากหลังในเหตุการณ์สำคัญ ๆ โดยเฉพาะทางการเมืองของประเทศไทย และสะท้อนความเป็นไปของมหาวิทยาลัยที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมากกว่าช่วงเวลา 8 ทศวรรษ

สำหรับการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ โดยส่วนใหญ่แล้วจะผูกพันกับวาทกรรมและเรื่องราวทางการเมืองการปกครองของประเทศ แต่การศึกษาในประเด็นของผังพื้นที่มหาวิทยาลัย และกายภาพทางสถาปัตยกรรมกลับมีอยู่ไม่มากนัก ในข้อเขียนนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมบันทึกการเปลี่ยนแปลงของผังบริเวณของมหาวิทยาลัยไปพร้อม ๆ กับลำดับการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมอาคารในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ โดยมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่ขนานกันไปตามเส้นเวลาจากอดีตถึงปัจจุบันเป็นหมุดหมายอ้างอิงถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายในมหาวิทยาลัยเอง

การปะติดปะต่อภาพของการเปลี่ยนแปลงของผังพื้นที่ของธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ นี้ จากภาพถ่ายทางอากาศในอดีตและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ทั้งในส่วนของผังบริเวณ องค์ประกอบทางกายภาพอื่น ๆ อาคารและสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัย น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาพื้นที่วิทยาเขตแห่งนี้ในอนาคต รวมไปถึงการเริ่มพิจารณาคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมของมหาวิทยาลัย ซึ่งนอกจากตึกโดม (2479) ที่เป็นอาคารสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ยังมีอาคารอื่น ๆ อีก อาทิ หอประชุมใหญ่ที่เป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ (2506) อาคารเรียนรูปแบบโมเดิร์นในยุคแรก ๆ อย่างเช่น อาคารคณะศิลปศาสตร์ (2506) อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (2512) หรืออาคารคณะรัฐศาสตร์ (2513) ซึ่งอาคารเรียนเหล่านั้นนับได้ว่ามีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ไม่ด้อยไปกว่าสถาปัตยกรรมประเภทอื่นในอดีต และสามารถขยายขอบเขตการศึกษางานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในยุคสมัยใหม่ของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ อาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นที่สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2544 ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบทั้งผังบริเวณและลักษณะอาคารช่วงท้าย ๆ ภายในผังธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ แห่งนี้

การเรียงลำดับของผังพื้นที่ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ในบทความนี้ได้แบ่งยุคสมัยต่าง ๆ ประมาณช่วงหนึ่ง

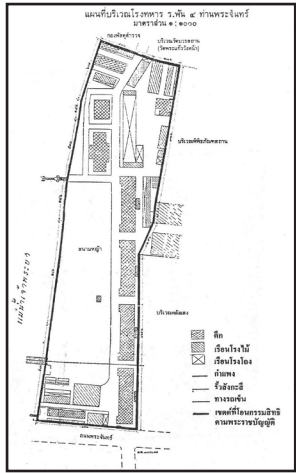
ทศวรรษจากอดีตถึงปัจจุบัน และใช้ชื่อเรียกแต่ละยุค (เพื่อให้สัมพันธ์กับบริบทการเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัย) โดยอ้างอิงจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ที่สำคัญ ๆ อันได้แก่ “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะฯ, 2535) และหนังสือ “สู่ทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475/สถาปนา มธก. 2477: ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548) รวมทั้งข้อมูลจากหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีการแบ่งยุคสมัยไว้จากเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของมหาวิทยาลัยออกเป็น 7 ช่วงจวบจนถึงปี พ.ศ. 2547 นอกเหนือจากนี้ ในบทความได้เพิ่มยุคสภาพปัจจุบันที่ผังมหาวิทยาลัยได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ว่างบางส่วนในลักษณะงานภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อให้เราสามารถเห็นภาพรวมจากผังอดีตถึงผังปัจจุบันได้อย่างชัดเจนขึ้น ผังธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ จึงมีลำดับเรียง ดังนี้

ผังช่วงที่ 1: ยุคก่อร่างสร้างตัว (2477-2490)
 ผังช่วงที่ 2: ยุคมรฐมการเมือง (2491-2500)
 ผังช่วงที่ 3: ยุคสายลมและแสงแดด (2501-2510)
 ผังช่วงที่ 4: ยุคขบวนการนักศึกษา (2511-2519)
 ผังช่วงที่ 5: ยุคฟื้นฟูธรรมศาสตร์ (2520-2529)
 ผังช่วงที่ 6: ยุคขยายการศึกษา (2530-2536)
 ผังช่วงที่ 7: ยุคของคำถามการย้าย/ไม่ย้าย (2537-2547)
 ผังช่วงที่ 8: ยุคสภาพปัจจุบัน (2548-ปัจจุบัน)

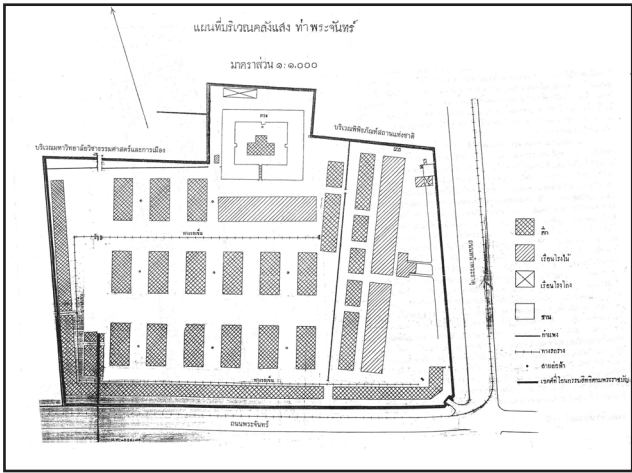
ผังเดิมก่อนจะเป็นธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ (2325-2477)

ก่อนจะเข้าสู่ยุคสมัยต่าง ๆ ของผังธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ข้างต้น ขอย้อนกลับไปถึงช่วงอดีตของพื้นที่แห่งนี้ก่อนจะเป็นพื้นที่มหาวิทยาลัยอย่างที่ปรากฏในทุกวันนี้เสียก่อน แรกเริ่มเดิมทีบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านเรือน ตลาดและส่วนหนึ่งของป่าช้าวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) ตั้งแต่ต้นกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองปากน้ำหน้าด่าน เนื่องจากตั้งอยู่บนที่ดอนค้ำน้ำล้อมรอบมีความอุดมสมบูรณ์ จึงเกิดชุมชนชาวจีนหลังไหลเข้ามาเพิ่มมากขึ้น ต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงกรุงธนบุรี จนถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 เมื่อแรกสถาปนากรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง ในปี พ.ศ. 2325 จึงได้มีการย้ายเอาชุมชนชาวจีนออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณลำเพ็ญ พร้อม ๆ กับการสถาปนาพระบรมมหาราชวัง (พรชัย ตระกูลวรานนท์, 2537: 261) พื้นที่ดินบริเวณนี้ถูกสถาปนาขึ้นเป็น “วังหน้า” หรือที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ระหว่างปี พ.ศ. 2325-2428 จวบจน

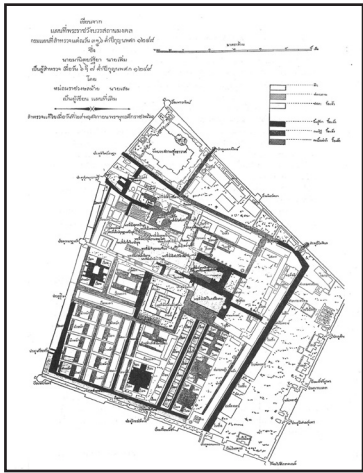

ภาพ 1 แผนที่บริเวณโรงทหาร ร.พัน 4 ท่าพระจันทร์ (ที่มา: หนังสือ ธรรมศาสตร์ 60 ปี, 2537: 267)

ภาพ 2 แผนที่บริเวณคลังแสง ท่าพระจันทร์ (ที่มา: หนังสือ ธรรมศาสตร์ 60 ปี, 2537: 268-269)

ภาพ 3 แผนที่พระราชวังวรสถานมงคล หรือ “วังหน้า” ราวปี พ.ศ. 2461 (ที่มา: หนังสือ ธรรมศาสตร์ 60 ปี, 2537: 262)

ภาพ 4 แผนที่พระราชวังวรสถานมงคลในอดีต ข้อนทับกับผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ในปัจจุบันเส้นทึบหนาแสดงอาณาเขตที่ดิน มอ. ท่าพระจันทร์ ส่วนเส้นประเป็นแนวอาคารในปัจจุบัน (ที่มา: ดัดแปลงจากโครงการวิชา ภส 315 การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม 3 ภาคการศึกษา 1/2560 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ตำแหน่งวังหน้านี้ได้ถูกยุบไปด้วยสาเหตุการปฏิรูประบอบราชการแผ่นดินให้เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่รวมศูนย์กลางอำนาจเดียวไว้ที่พระมหากษัตริย์หรือ “วังหลวง” ภายใต้สถานการณ์ขณะนั้นที่มีการคุกคามอำนาจจากประเทศฝั่งตะวันตกต่อเอกราชสยาม และความสับสนของโครงสร้างอำนาจที่กระจุกกระจายของทั้งวังหน้าและเหล่าขุนนางต่าง ๆ (อาสา คำภา, 2555: 12-20)

หลังจากการปิดฉากของวังหน้า หรือการสิ้นพระชนม์ของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ในปี พ.ศ. 2428 พื้นที่ดินผืนนี้นำไปใช้สำหรับก่อสร้างโรงทหารราบที่ 11 ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) ซึ่งต่อมาในรัชกาลหลังกลายมาเป็นกองพันทหารราบที่ 4 (ภาพ 1) และบริเวณคลังแสง ท่าพระจันทร์ (ภาพ 2) จนกระทั่งปี พ.ศ. 2478 และ 2479 มีพระราชบัญญัติให้อนุกรรมสิทธิ์ที่ดิน 2 แปลงนี้ จากกระทรวงกลาโหมให้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมขนาดที่ดิน 2 แปลงนี้จะเท่ากับผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาเทียบเคียงระหว่างผังวังหน้าในอดีต (ภาพ 3) กับผังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และบริบทรอบ ๆ ในปัจจุบัน (ดูแผนที่พระราชวังวรสถานมงคล ที่ซ้อนทับผังปัจจุบันของธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในภาพ 4 โดยเส้นทึบหนาเป็นแนวเขตที่ดิน และเส้นประเป็นแนวอาคารในมหาวิทยาลัย) เราจะเห็นพัฒนาการของผังที่เปลี่ยนแปลงไป ผังของวังหน้ามีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2547:171-173) คือ

1. เขตพระราชฐานชั้นนอก ประกอบไปด้วย พลับพลาสูงสำหรับประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ โรงหัดทหาร โรงปืน โรงช้าง โรงม้า ศาลาลูกขุนกลาโหมและมหาดไทย ในราวต้นทศวรรษ 2430 (หรือช่วงหลังสิ้นสุวงศ์วังหน้า) รัชกาลที่ 5 ทรงให้หรือพื้นที่นี้เพื่อขยายพื้นที่สนามหลวงทางทิศเหนือ ซึ่งแต่เดิมท้องสนามหลวงจะมีเพียงครึ่งเดียวทางด้านทิศใต้ของปัจจุบัน (สมัยอดีตเป็นที่ท้องนาหน้าวัดมหาธาตุ) พร้อม ๆ กับเกิดเป็นถนนหน้าพระธาตุ
2. เขตพระราชฐานชั้นกลาง ประกอบไปด้วย พระที่นั่งคิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทธไสสวรรย์ หมู่พระวิมาน 3 หลัง และพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ ซึ่งต่อมาในพื้นที่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปัจจุบัน ส่วนพื้นที่วัดวรสถานสุทธาวาสหรือวัดพระแก้ววังหน้า รัชกาลที่ 5 ทรงให้สร้างตึกเพื่อเป็นที่ทำการกระทรวงธรรมการ ต่อมาเป็นของกระทรวงยุติธรรม หลังปี พ.ศ. 2475 เป็นโรงละครแห่งชาติและวิทยาลัยนาฏศิลป์
3. เขตพระราชฐานชั้นใน ประกอบไปด้วยที่ประทับของ

ฝ่ายใน ซึ่งส่วนใหญ่กลายเป็นพื้นที่ของธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในปัจจุบัน หลังจากมีการตัดส่วนพระราชฐานชั้นนอกให้เป็นถนนหน้าพระธาตุและสนามหลวงแล้ว ได้มีการสร้างกำแพงแบบเดียวกันปิดด้านตะวันออกไว้ และสร้างประตูป้อมตรงหัวมุมถนนพระจันทร์-หน้าพระธาตุไว้ 1 ประตู (ตำแหน่งประตูพรหมทวาร ในภาพ 3) สำหรับการเข้าออกของฝ่ายใน ประตูป้อมนี้ยังปรากฏให้เห็นในผังแผนที่บริเวณคลังแสง ท่าพระจันทร์ (ภาพ 2) เมื่อพื้นที่วังหน้านี้กลายเป็นที่ตั้งของทหารคลังสรรพาวุธ และต่อมากลายเป็นประตูของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองในปี พ.ศ. 2478 ครั้นเมื่อธรรมศาสตร์สร้างหอประชุมใหญ่ในคราวฉลอง 20 ปีของมหาวิทยาลัย (หอประชุมใหญ่ มีการวางศิลาฤกษ์ในปี 2497) ประตูป้อมนี้ก็ถูกรื้อลงพร้อม ๆ กับกำแพงด้านถนนหน้าพระธาตุ-สนามหลวง ทำให้เราเหลือกำแพงของวังหน้าเพียงด้านเดียวคือด้านถนนพระจันทร์ ชาวธรรมศาสตร์เรียกกันว่า “กำแพงชรา” ส่วนประตูป้อมนี้ถูกสร้างขึ้นใหม่อีกครั้งตามแบบเดิมในคราวฉลองธรรมศาสตร์ 50 ปี ใน พ.ศ. 2527 แต่เป็นประตูที่ปิดตายพร้อมป้ายมหาวิทยาลัยด้านบน

นอกจากนี้ หากเทียบเคียงตำแหน่งอาคารต่าง ๆ ในผังวังหน้ากับผังธรรมศาสตร์ปัจจุบัน เราจะพบว่า โรงปืนและคลังอาวุธเป็นพื้นที่อาคารหอประชุมใหญ่ ตำแหน่งพระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลกที่มีสระน้ำล้อมรอบ (เป็นวังหน้าอาคารเดียวที่หลงเหลือในพื้นที่คลังแสง ในภาพ 2) กลายเป็นที่ตั้งของอาคารคณะนิติศาสตร์ เรือนแถวและตึกนักทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งตึกโดม พื้นที่รอยต่อกำแพงวังริมแม่น้ำเจ้าพระยาและเรือนแถวรอบ ๆ กลายเป็นที่ตั้งของอาคารคณะศิลปศาสตร์ ลานปริดิช อาคารคณะเศรษฐศาสตร์ อาคารหอสมุดปริดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ (ซึ่งมีการค้นพบซากกำแพงด้านนี้ เมื่อก่อสร้างอาคารในปี พ.ศ. 2540) และอาคารคณะรัฐศาสตร์ ส่วนเรือนแถวและตึกนักทางทิศใต้กลายเป็นที่ตั้งของอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และอาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในปัจจุบัน

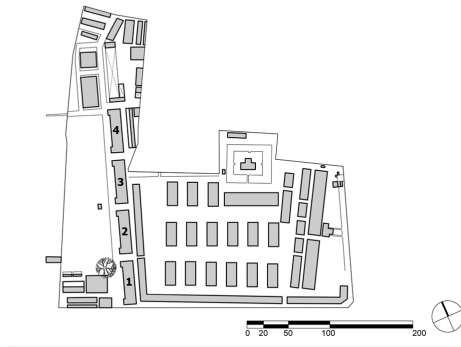
ผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กับการเปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาภาพรวมของผังมหาวิทยาลัยจากอดีตถึงปัจจุบันได้อาศัยเทคนิคการรับรู้สภาพแวดล้อม (environment perception) ในแบบความสัมพันธ์ระหว่าง ภาพ กับ พื้น (figure-ground relationship) ซึ่งเป็นวิธีการรับรู้ภาพรวมโครงสร้างตามแนวคิดจิตวิทยาเกสตัลท์ เพื่อใช้ทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมืองโดยการ

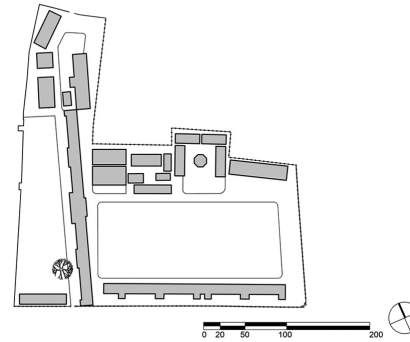
ช่วงที่ 1: ยุคก่อสร้างตัว
(2477-2490)

ผังแสดง figure-ground
(ผังสันนิษฐานในช่วงปี พ.ศ. 2477 ก่อนการก่อสร้างตึกโดม)

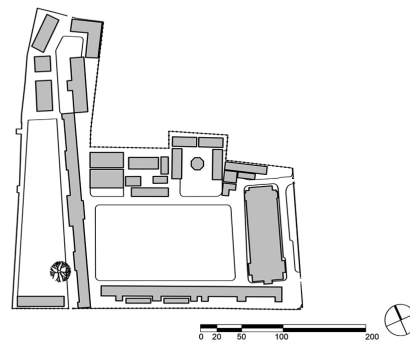
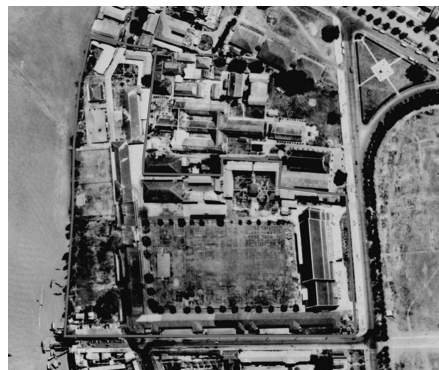
ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2495

ผังแสดง figure-ground

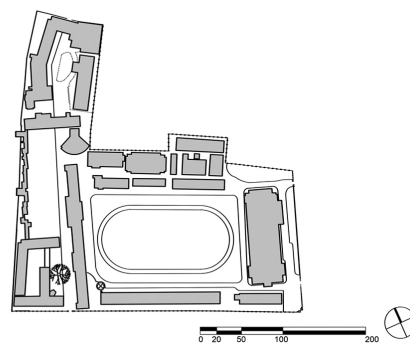
ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2501

ผังแสดง figure-ground

ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2516

ช่วงที่ 4: ยุคขบวนการนักศึกษา
(2511-2519)

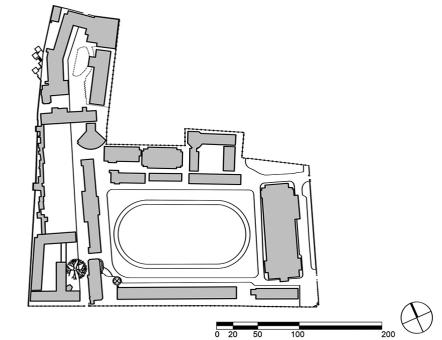
ภาพ 5 ผังช่วงที่ 1-4 ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ (ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ โดย กรมแผนที่ทหาร)

ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2522

ช่วงที่ 5: ยุคฟื้นฟูธรรมศาสตร์
(2520-2529)

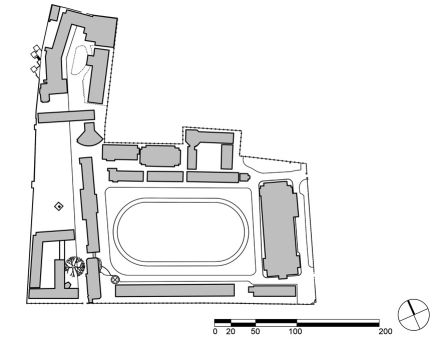

ผังแสดง figure-ground

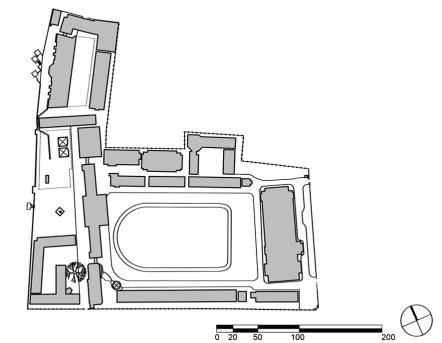
ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2530

ช่วงที่ 6: ยุคขยายการศึกษา
(2530-2536)

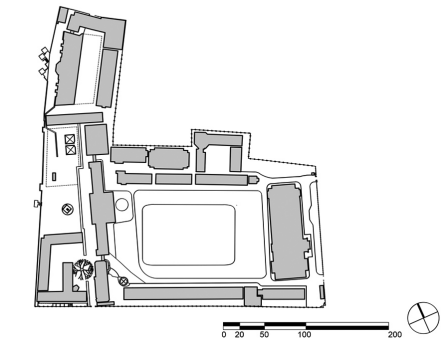
ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2545

ช่วงที่ 7: ยุคคำถามการย้าย/ไม่ย้าย
(2537-2547)

ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2560

ช่วงที่ 8: ยุค สภาพปัจจุบัน
(2548 - ปัจจุบัน)

ภาพ 6 ผังช่วงที่ 5-8 ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ (ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ โดย กรมแผนที่ทหาร)

ตัดทอนรายละเอียดปลีกย่อยให้เห็นโครงสร้างสำคัญของ ภาพรวมและความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน (กำธร กุลชล, 2545:195-199) การเขียนภาพ figure-ground ของผัง แต่ละยุคสมัยบ่งบอกการกำหนดทิศทาง สัดส่วนอาคาร และความหนาแน่นของผังบริเวณ โดยอ้างอิงจากภาพถ่าย ทางอากาศและข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ การลำดับของผังธรรมชาติ ทำพระจันทร์ เริ่มต้นจาก

ผังช่วงที่ 1: ยุคก่อร่างสร้างตัว (2477-2490)

เมื่อสถาปนามหาวิทยาลัยวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ในนาม “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.)” ผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ “คณะราษฎร” ต้องการขยายฐานของการ อุดมศึกษา ซึ่งเป็น 1 ในหลัก 6 ประการ ที่เขียนไว้ว่า “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” จึงกำเนิดมาเป็น มหาวิทยาลัยเปิดเพื่อราษฎรแห่งแรกของประเทศ ด้วยระบบ การเรียนการสอนแบบ “ตลาดวิชา” ภายใต้หลักสูตรธรรม ศาสตร์บัณฑิตตามแนวคิดวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โดยมี ปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) เป็นผู้ ประศาสน์การ เริ่มแรกใช้อาคารโรงเรียนกฎหมาย ตรงเชิง สะพานพิภพพิลาเป็นที่ทำการเรียนการสอน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2478 ม.ธ.ก. ได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณเลียบบแม่น้ำ เจ้าพระยาตั้งแต่ประตูท่าพระจันทร์ถึงประตูทางออกท่าพระ อาทิตย์ ตาม “พรบ. ว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณ โรงทหารกองพันทหารราบที่ 4 ตำบลท่าพระจันทร์ ให้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477” และ ในปี พ.ศ. 2479 ก็ได้รับที่ดินแปลงถัดมาจากบริเวณหลัง อาคารตึกโดมจรดสนามหลวง ซึ่งเป็นที่ดินบริเวณคลังแสง เก่า รวม 2 แปลงนี้จึงเป็นอาณาเขตมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ผังมหาวิทยาลัยในครั้งแรกเริ่มนี้หันด้านหน้าสู่แม่น้ำ เจ้าพระยา เพราะแต่เดิมยังคงใช้เส้นทางแม่น้ำลำคลองใน การคมนาคมสัญจร มีลานสนามหญ้าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ยาวขนานไปกับอาคารตึกโดมซึ่งถือว่าเป็นอาคารแรกของ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ แต่เดิมอาคารนี้เป็นตึกโรง ทหารเก่าสูง 2 ชั้น จำนวน 4 หลัง หันหน้าด้านสู่แม่น้ำ ตามทิศของมุขหลังคาและทางเข้าอาคาร ครั้นเมื่อปี พ.ศ 2479 ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ได้มอบหมาย ให้สถาปนิก หมิว อภัยวงศ์ ทำการออกแบบ โดยมีหลักให้ ว่าต้อง “ประหยัด สวยงาม และทันสมัย” อาคารทั้งสี่จึงถูกดัดแปลงให้เชื่อมต่อกันด้วยการสร้าง หลังคาคลุมรอยต่อระหว่างอาคารเดิม ในช่องว่างด้าน ซ้ายขวาปรับทรงหลังคาที่รอยต่อเป็นลักษณะทรงปั้นหยาสี เหลี่ยมผืนผ้าแทนที่มุขหลังคาจัตุรัสเดิมที่แยกขาดจากกัน ส่วนตรงกลางเชื่อมต่อด้วยอาคารสูง 3 ชั้นโดยมีหลังคา

ยอดแหลมแปดเหลี่ยมทรงสูง 2 ชั้นอยู่ตรงกลางอาคาร หรือที่เรียกกันว่า “โดม” และไม่ว่าจะด้วยประเด็นการซ่อน แนวคิดหลัก 6 ประการของคณะราษฎรไว้บนจำนวนของซุ้ม หน้าต่างที่ยื่นบนหลังคา (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2550:30-34) หรือจะเป็นเรื่องเล่าที่ว่าสถาปนิกเลื้อยไปเห็นดินสอ แปดเหลี่ยมที่เหลาไว้แหลมคมจนเปรียบเปรยถึงภูมิปัญญา ทางการศึกษาก็ตาม รูปทรงอาคารตึก “โดม” ก็กลายมา เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่นั้น

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างนอกจากอาคารตึกโดมและลาน สนามหญ้าริมแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ต้นโพ ที่ลานโพหน้า อาคารคณะศิลปศาสตร์ ไม่มีหลักฐานว่าโพต้นนี้ปลูกขึ้น เมื่อไหร่ แต่ด้วยอายุกว่า 100 ปี จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะ เกิดขึ้นในสมัยที่พื้นที่บริเวณนี้ยังคงเป็นวังหน้า และสังเกต ตำแหน่งของต้นโพได้ว่าอยู่ตรงหัวมุมถนนในฝั่งเดิมของ แผนที่บริเวณโรงทหารราบพัน 4 ท่าพระจันทร์ ต้นโพนี้ กลายเป็นหมุดอ้างอิงในการกำหนดทิศทางอาคารคณะ ศิลปศาสตร์ และกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อสิทธิ เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย เพราะเป็น ฉากหลังให้เหตุการณ์ “14 ตุลา 2516” “6 ตุลา 2519” และ “พฤษภาทมิฬ 2535”

ส่วนพื้นที่บริเวณหลังตึกโดมจรดสนามหลวง น่าจะ ค่อย ๆ มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมที่เป็นบริเวณคลังแสงเก่า ของทหาร ซึ่งภายหลังทางมหาวิทยาลัยได้รื้อถอนอาคารส่วน ใหญ่ให้เป็นลานสนามหญ้า และเริ่มก่อสร้างอาคารตามแนว เขตที่ดิน ดังเช่นปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495

ผังช่วงที่ 2: ยุคمرสุมการเมือง (2491-2500)

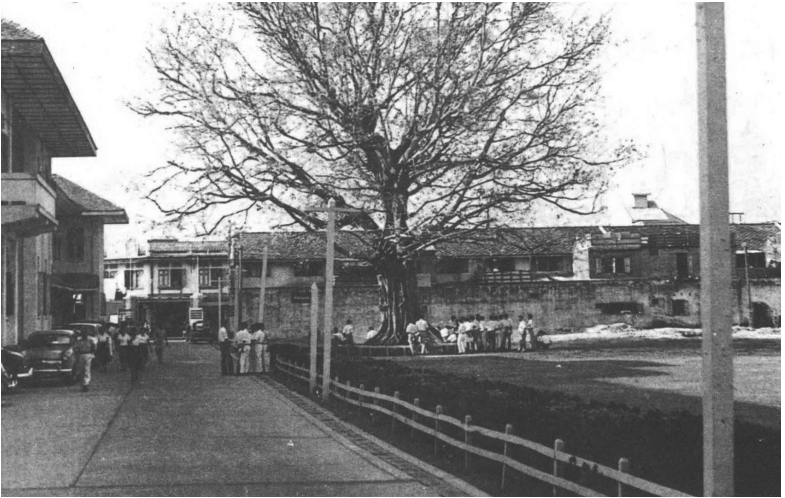
ในช่วงปี พ.ศ. 2490 เมื่ออำนาจการเมืองภายนอกได้ เข้ามาควบคุมการบริหารมหาวิทยาลัย ทำให้มีการเปลี่ยน หลักสูตร ยกเลิกหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต จัดตั้งคณะ วิชาแยกจากกันเป็น 4 คณะ คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี และเศรษฐศาสตร์ พร้อม กับการลิดรอนสิทธิและสถานะบัณฑิตธรรมศาสตร์ มีการ เปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัย (ในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินการให้รัฐสภาออก พรบ. เปลี่ยน ชื่อ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง” มาเป็น “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” และยุบตำแหน่ง “ผู้ประศาสน์ การ” มาเป็น “อธิการบดี” โดยมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอธิการบดีคนแรก) และมีการปรับเปลี่ยนผู้บริหาร มหาวิทยาลัยเป็นชุดใหม่ สถานการณ์นี้ก่อให้เกิดการรวม ตัวและกิจกรรมกลุ่มนักศึกษา ฝ่าย “ก้าวหน้า” ตอบโต้การ ใช้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมต่อชาวธรรมศาสตร์

รูปถ่ายประตูหน้าโดม : พระบรมมหาราชวัง

แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงบริเวณเดิมในแผนที่ : แผนที่แสดงพื้นที่

ภาพ 7 แบบรูปด้านตึกโดมเขียนขึ้นในคราวซ่อมอาคาร ปี พ.ศ. 2526 และภาพถ่ายตึกโดมในอดีต (ที่มา: รูปถ่าย-ชาติรี ประกิตนันทการ, 2550: 25)

ภาพ 8 ลานโพก่อนที่จะสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์ (ที่มา: หนังสือศิลปศาสตร์ 30 ปี, 2535: 169)

ภาพ 9 ภาพถ่ายทางอากาศ มหาวชิราลงกรณ : พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อ พ.ศ. 2500 (ที่มา: หนังสือภาพพระบรมมหาราชวัง, 2541)

ผังบริเวณในช่วงยุคนี้ สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเริ่มมีการใช้อาคารอื่น ๆ มากขึ้นจากการแยกคณะวิชาต่าง ๆ 4 คณะ แทนการใช้ตึกโดมเพียงอาคารเดียว มีอาคารเตรียม ม.ธ.ก. ที่เป็นอาคารสูง 2 ชั้นวางตัวขนานยาวไปกับกำแพงชรา (พื้นที่อาคารคณะอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี และอาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในปัจจุบัน) และมีการสร้างหอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีพิธีวางศิลาฤกษ์ในปี พ.ศ. 2497 และสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2506 ดังปรากฏในผังมหาวิทยาลัยในช่วงถัดไป

ผังช่วงที่ 3: ยุคสายลมและแสงแดด (2501-2510)

ในช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงมหาวิทยาลัยครั้งสำคัญจากระบบ “ตลาดวิชา” แบบมหาวิทยาลัยเปิด มาสู่ระบบมหาวิทยาลัยปิด ที่ใช้ระบบการสอบเข้าเป็นนักศึกษา ภายหลังการทำรัฐประหาร 2500 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการให้อิโณมหาวิทยาลัยทั้งหมดจากสังกัดกระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นกับสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อให้สามารถควบคุมกิจกรรมนิสิตนักศึกษาได้อย่างทั่วถึง มีการรณรงค์เรื่องการ “พัฒนา” ประเทศ (เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1: 2504-2510) แต่กลับเกิดความไม่สมดุลและเกิดเป็นช่องว่างทางสังคมที่มากขึ้น

ภายในบริบทมหาวิทยาลัย มีการปรับปรุงการเรียนการสอนระบบห้องเรียน พัฒนามาตรฐานวิชาการให้เป็นแบบสากล จัดตั้งห้องสมุดมหาวิทยาลัย เกิดกิจกรรมนักศึกษาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ฟุตบอลประเพณี โขนธรรมศาสตร์ วันทรงดนตรี จักรวรรดิศาสตร์ รวมถึงจัดทำสิ่งพิมพ์นักศึกษาแบบ “ก้าวหน้า” ที่นำไปสู่ความเคลื่อนไหวของขบวนการนิสิตนักศึกษา ประชาชน ในคราว 14 ตุลา 2516

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนของผังพื้นที่ในยุคนี้ คือการก่อสร้างอาคารหอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์วางขนานไปกับท้องสนามหลวง พร้อม ๆ กับการรื้อกำแพงชราด้านถนนหน้าพระธาตุ และมีการเปิดทางเข้าออก 2 จุดตั้งที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ทำให้ผังบริเวณที่เคยมีด้านหน้าอยู่ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ย้ายมาด้านทิศตะวันออกหรือมาที่ฝั่งสนามหลวงโดยปริยาย

อาคารหอประชุมใหญ่นี้ได้รับการวางศิลาฤกษ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2497 สร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2506 มีรูปแบบไทยประยุกต์ หลัง พ.ศ. 2490 ตามนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เป็นปฏิริยาโต้ตอบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมคณะราษฎรที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันในช่วงปี พ.ศ. 2475-2490 (อาคารรูปทรงเรขาคณิต มีหลังคาแบนราบหรือแฝงคอนกรีตที่ยอดอาคารปิดบังหลังคาทรงจั่วเพื่อสะท้อนความเสมอภาค สมัยใหม่ และปฏิเสธความเป็นไทยประเพณีของหลังคาจั่วเดิม ตัวอย่างเช่น กลุ่มอาคาร

บนถนนราชดำเนินกลาง ในปี พ.ศ. 2483) รูปแบบอาคาร “ทรงไทยเครื่องคอนกรีต” ที่เปลี่ยนจากการใช้วัสดุไม้ในอดีตมาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กนี้ออกแบบโดยสถาปนิก สนิท นิยมนิม ตัวผนังอาคารภายนอกมีการลดทอนรายละเอียดประดับประดาให้เรียบง่ายและสอดคล้องกับงานคอนกรีต (ภาพ 10, 11)

ด้านบริเวณประตูถนนท่าพระอาทิตย์ มีอาคารเรียนคณะรัฐศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นอาคารสูง 2 ชั้นมุงหลังคาทรง มะนิลา (Manila Roof) หรือหลังคาปั้นหยามสมจั่ว ซึ่งบริเวณนี้ต่อมากลายเป็นอาคารสำนักหอสมุดและอาคารสโมสรนักศึกษาที่มีได้ถุนอาคารเป็นโรงอาหารสร้างในปี พ.ศ. 2504 แล้วมีการรื้อปีกหนึ่งของอาคารนี้อีกครั้ง เพื่อสร้างอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์อย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนอาคารเรียนคณะรัฐศาสตร์ย้ายมาสร้างอาคารใหม่ในปี พ.ศ. 2513 อยู่ฝั่งที่ติดกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ส่วนด้านบริเวณประตูถนนท่าพระจันทร์ มีการสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2506 ออกแบบโดยสถาปนิก ผลพูน เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ ม.ร.ว.พีระเดชจักรพันธ์ ลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 5 ชั้นติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตัวอาคารโอบล้อมคอร์ทโล่งตรงกลางด้านในและคอร์ทด้านนอก โดยมีต้นโพเป็นจุดรวมสายตาให้กับคอร์ทด้านนอกและเน้นทางเข้าอาคาร ภายหลังปีกอาคารรูปตัวที (T) มีการต่อเติมความสูงเพิ่มขึ้นไปเป็น 8 ชั้น ในปี พ.ศ. 2516

นอกจากนี้ยังมีการสร้างอาคารโรงยิมเนเซียมในปี พ.ศ. 2508 เพื่อใช้เป็นสถานที่ชุมนุม สันทนาการ และออกกำลังกาย โดยมีสนามบาสเกตบอลอยู่ด้านข้างอาคารในทิศตะวันตก โรงยิมเนเซียมนี้เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กช่วงพาดยาวในยุคแรก ๆ ของประเทศไทย ออกแบบโดย อรุพร อินทะพันธุ์ ซึ่งเป็นสถาปนิกประจำมหาวิทยาลัยในเวลานั้น

ผังช่วงที่ 4: ยุคขบวนการนักศึกษา (2511-2519)

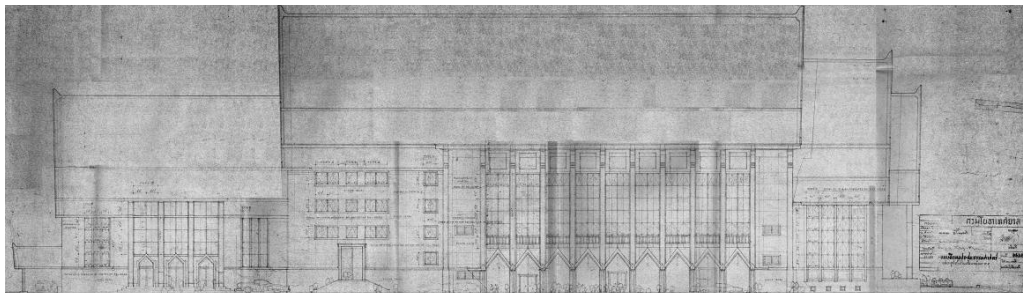
ยุคขบวนการนักศึกษานี้เป็นช่วงเวลาความเคลื่อนไหวทางวิชาการภายในมหาวิทยาลัยอย่างเข้มข้น ภายใต้บรรยากาศเสรีภาพทางการศึกษาจนนำมาสู่การเผชิญหน้ากับกลุ่มอนุรักษ์นิยม และกลายเป็นความรุนแรงในการปราบปรามนักศึกษากรณี 6 ตุลา 2519

ในแง่ของผังบริเวณ จัดว่ายุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด เพราะโครงสร้างภาพรวมของผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ปัจจุบัน มีปรากฏชัดเจนตั้งแต่ยุคนี้ จากการก่อสร้างอาคารเรียนของคณะวิชาต่าง ๆ และสิ่งปลูกสร้างจำนวนมาก ตามลำดับดังนี้ (ดูตำแหน่งอาคารในผังภาพ 12 และรูปอาคารในภาพ 13)

ภาพ 10 อาคารหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เมื่อ พ.ศ. 2520 (ที่มา: หนังสือภาพธรรมศาสตร์, 2541: 82)

ภาพ 11 ภาพรูปด้านอาคารหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ออกแบบโดยสถาปนิก สนิท ฉิมโฉม กรมโยธาเทศบาล เมื่อปี พ.ศ. 2497 (ที่มา: กองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

- อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2512 (ออกแบบโดย สถาปนิก ออมร ศรีวงศ์) เป็นอาคารสูง 5 ชั้น เป็นแนวยาวขนานไปกับสนามฟุตบอล ลักษณะเด่นของอาคารหลังนี้ คือแบบแปลนที่มีสัดส่วนสี่เหลี่ยมแบบแคบยาว (12 x 144 เมตร) ตัวเปลือกอาคารถูกออกแบบด้วยโครงทักที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทำให้ช่องเปิด (หน้าต่าง) ของอาคารเกิดเป็น pattern รูปหกเหลี่ยมแนวยาว ซึ่งสถาปนิกใช้ pattern เดียวกันนี้ตลอดทั้ง 4 ด้านอาคาร เพื่อให้เกิดการจดจำได้ง่ายคล้ายกับรูปวัตถุหรือ iconic object นอกจากนี้ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของอาคารหลังนี้ คือการถ่ายน้ำหนักอาคารรวมลงสู่เสาต่อม่อทรงพีระมิดหยาบที่ชั้นล่างอาคาร แทนการถ่ายแรงลงสู่เสาที่ตั้งฉาก (ในระบบตารางเสา-คานทั่วไป) ทำให้ที่ว่างใต้ถุนอาคารนี้มีลักษณะโล่งไหลต่อเนื่องและเชื่อมต่อขนานไปกับที่ว่างของสนามฟุตบอล
- หอคอยแห่งคึกเก้น้ำสูง สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2513 ที่มีขนาดความจุ 80 ลูกบาศก์เมตร (ออกแบบโดย สถาปนิก ออมร ศรีวงศ์) เป็นหอคอยรูปทรงเชิงประติมากรรม ออกแบบด้วยการใช้ระนาบตั้ง 4 แฉกขึ้นไปรับน้ำหนักแท่งคาน้ำคอนกรีตรูปทรงพีระมิดหยาบฐานแปดเหลี่ยมด้านบน โดยมีบันไดเวียนหมุนรอบเลาะขึ้นไปถึงด้านบนสำหรับซ่อมบำรุง ลักษณะรูปทรงเรขาคณิตมีความคล้ายคลึงกับเสาต่อม่อทรงพีระมิดหยาบของอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (สถาปนิกผู้ออกแบบเป็นคนเดียวกันและอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน) ผิวผนังหล่อคอนกรีตของหอคอยยังแสดงลักษณะถึงแนวไม้แบบที่ประณีตและสะท้อนงานฝีมือเชิงช่างในช่วงเวลานั้น ซึ่งหาได้ยากแล้วในปัจจุบัน
- อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2513 เป็นอาคารสูง 5 ชั้น วางต่อเนื่องกับอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จึงมีความกว้างเท่ากันคือ 12 เมตร อาคารหลังนี้มีการออกแบบด้วยแผงกันแดดคอนกรีตที่รูปด้านหน้าอาคาร พร้อมกับการยื่นหัวคานรูปทรงเรขาคณิตให้มีเอกลักษณ์และสร้างมิติให้กับรูปด้านอาคาร
- อาคารคณะรัฐศาสตร์ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2513 (ออกแบบโดย สถาปนิก อร่าม รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์) เป็นอาคารสูง 5 ชั้น ตั้งอยู่ด้านประตูท่าพระอาทิตย์ อาคารหลังนี้มีความพิเศษที่การออกแบบเปลือกอาคารด้วยการแยกเสาโครงสร้างกับผนังให้อยู่คนละระนาบกัน ซึ่งทำให้ตัวเสาที่ยื่นออกมาทำหน้าที่เป็นแผงกันแดดแนวดิ่งให้กับอาคารในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ผนังอาคารภายนอกยังมีการเน้นช่องหลุมของผนัง (wall niches) ตรงรอยต่อระหว่างคานคอนกรีตกับพื้นผนัง เพื่อสร้างมิติให้กับรูปด้านหน้าอาคาร (สามารถ

สังเกตได้เวลาอยู่ที่ทางเดินภายในอาคาร เราจะพบแท่นคอนกรีตโผล่เข้ามาในที่แนวทางเดิน เป็นจังหวะของช่วงเสาต่อเนื่องกันไป) อีกทั้งด้านหน้ามีการสร้างลวดลายเป็น pattern ของช่องเปิดแนวดิ่งเพื่อเน้นตำแหน่งทางเข้า แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหลังคาคลุมทางเข้า (canopy) ที่มีลักษณะสอดคล้องเป็นจังหวะไปกับรูปแบบผนังอาคารนี้ได้ถูกรื้อถอนทิ้งไปเมื่อมีการสร้างอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2544

- อาคาร เอ.ที. สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2513 โดยรื้อถอนปีกซ้ายสุดของตึกโดม (อาคาร 4) ที่ติดกับคณะเศรษฐศาสตร์ แต่ภายหลังอาคาร เอ.ที. นี้ถูกรื้อถอนในปี พ.ศ. 2537 เมื่อวาระครบรอบ 60 ปีธรรมศาสตร์ เพื่อสร้างเป็นอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ในปัจจุบันตัวอาคาร เอ.ที. มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมคางหมูวงกลม (1 ส่วน 4 ของวงกลม) สูง 2 ชั้น ใต้ถุนอาคารเป็นห้องชมรม ส่วนชั้นบนเป็นห้องบรรยายรวมโดยมีทางเข้าออกทั้ง 2 ด้านของรูปคอคเตอร์ที่ต่อเนื่องกับอาคารคณะเศรษฐศาสตร์
- อาคารคณะเศรษฐศาสตร์ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2514 เป็นอาคารสูง 5 ชั้น โดยมีถนนลอดใต้ชั้นล่างเพื่อเชื่อมต่อฝั่งท่าพระจันทร์และท่าพระอาทิตย์ ส่วนชั้น 2 ถึง 5 มีการวางผังอาคารแบบทางเดินด้านเดียว (single loaded corridor) แต่ด้วยตำแหน่งอาคารที่วางตั้งฉากกับแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้อาคารเปิดระเบียงโปร่งทั้ง 2 ด้านเพื่อรับมุมมองริมแม่น้ำ
- อาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2516 เป็นอาคารสูง 4 ชั้น ด้านหน้าอาคารแสดงให้เห็นถึงระเบียงทางเดินหน้าห้องเรียนแนวเสาและราวกันตกโปร่ง สะท้อนลักษณะการระบายอากาศโดยวิธีธรรมชาติ และการออกแบบสถาปัตยกรรมในเขตร้อนชื้น (tropical design) ปัจจุบันมีการปรับปรุงอาคารใหม่ด้วยการห่อหุ้มอาคารด้วยผนังกระจก เพื่อปรับเป็นระบบปรับอากาศ
- กลุ่มอาคารคณะนิติศาสตร์ ได้แก่ อาคารเรียนด้านหน้าริมสนามฟุตบอล (สร้างประมาณปี พ.ศ. 2500) อาคารห้องสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์ และอาคารเรียนด้านหลัง ซึ่งคาดว่าเริ่มก่อสร้างประมาณปี พ.ศ. 2512 สำหรับอาคารด้านหลังมีการออกแบบก่อสร้างใหม่อีกครั้งให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม ในปี พ.ศ. 2519 (ออกแบบโดยสถาปนิก วีระ บุรณากาญจน์ และ ดร. อภิชาติ วงศ์แก้ว) การวางผังอาคารของกลุ่มนี้ล้อมรอบคอร์ทโล่งตรงกลาง มีความสูงอาคาร 4 ชั้น รูปแบบทั้ง 3 อาคารแตกต่างกัน อาคารเรียนด้านหน้าริมสนามฟุตบอลได้รับการก่อสร้างเป็นหลังแรก รูปแบบคล้ายคลึงกับอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ที่มีระเบียงทางเดินโปร่งหน้าอาคารทุกชั้น

- พร้อมกับการยื่นแผงกันแดดแนวนอน ต่อมา มีการสร้างอาคารห้องสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์ มาเชื่อมต่อทางด้านหลัง อาคารนี้มีลักษณะพิเศษที่แผงกันแดดคอนกรีตแนวตั้งที่เน้นให้อาคารดูมีสัดส่วนสูง และมียอดของแผงกันแดดเป็นรูปใบเสมาที่สะท้อนลักษณะไทย อีกทั้งยังมีเสารับน้ำหนักรูปทรงพีระมิดหงายที่แตกต่างจากโครงสร้างทั่วไป สำหรับอาคารด้านหลังก่อสร้างภายหลังสุด มีลักษณะผังรูปตัวแอล (L) เพื่อปิดล้อมจนเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบคอร์ทโถงตรงกลาง อาคารหลังสุดนี้มีรูปแบบคล้ายคลึงกับอาคารอเนกประสงค์ 1 ทั้งการออกแบบผังที่มีการปิดล้อมอาคาร 45 องศา และการกำหนดผิววัสดุ เนื่องจากออกแบบโดยสถาปนิกคนเดียวกัน
- อาคารศูนย์ภาษา สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2516 เป็นอาคารสูง 8 ชั้น อยู่ด้านหลังของอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน รูปแบบอาคารแสดงแผงกันแดดแนวตั้งและมีลักษณะพิเศษตรงการเจาะช่องเปิดรูปวงกลมที่ตำแหน่งโถงบันไดของอาคาร
  - ทางเดินมีหลังคาคลุมริมแม่น้ำเจ้าพระยา สร้างราวปี พ.ศ. 2516 สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมต่ออาคารคณะศิลปศาสตร์กับอาคารคณะเศรษฐศาสตร์ มีหลังคาคอนกรีตทรงเรียบที่มีความสูงสลับไปมา และเป็นที่ตั้งของโถงนั่งศึกษาของกลุ่มต่าง ๆ
  - อาคารคณะศิลปศาสตร์ (ออกแบบโดย สถาปนิก ผลพูน เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ ม.ร.ว. พริ้งเพศ จักรพันธุ์) มีการต่อเติมความสูงอาคารเป็น 8 ชั้น บริเวณผังอาคารรูปตัวที (T) ในปี พ.ศ. 2516 เดิมทีอาคารกลุ่มนี้ประกอบด้วยอาคาร 2 หลัง เป็นอาคารผังรูปตัวแอล (L) สูง 3 ชั้น และอาคารรูปตัวที (T) สูง 5 ชั้น ก่อสร้างขึ้นพร้อมกันในปี พ.ศ. 2506 โดยอาคารทั้งคู่ล้อมรอบคอร์ทโถง 2 ส่วนคือคอร์ทโถงด้านในที่มีรูปปั้น “นักคิดไทย” ที่รู้จักกันในนาม “จิ้งห่อง” ซึ่งปั้นโดยอาจารย์เขียน ยิมศิริ และคอร์ทหน้าอาคารที่มีต้นโพอยู่กึ่งกลางลานโถง ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 มีการต่อเติมอาคารรูปตัวที (T) เพิ่มขึ้นอีก 3 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น ดังปรากฏในปัจจุบัน
  - อาคารอเนกประสงค์ 1 สร้างในปี พ.ศ. 2519 (ออกแบบโดยสถาปนิก วีระ บุรณากาญจน์ และ ดร.อภิชาติ วงศ์แก้ว) โดยรื้อถอนปีกขวาสุดของตึกโดม (อาคาร 1) ด้านที่ติดกับประตูท่าพระจันทร์ เพื่อสร้างอาคารอเนกประสงค์นี้สูง 9 ชั้น ซึ่งจัดว่าเป็นอาคารที่สูงที่สุดในธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ แนวคิดการออกแบบอาคารหลังนี้พยายามให้ความสำคัญกับตึกโดมด้วยการลดหลั่นความสูงอาคารเป็นขั้นบันไดที่ช่องว่างระหว่างอาคารส่วนที่ติดกับตึกโดม ผังอาคารส่วนใหญ่จะถอดร้นผนังและมีทางเดินตลอดเส้นรอบรูปอาคารเพื่อ

ป้องกันแดดฝน พร้อมการปิดมุมอาคารให้เป็น 45 องศา แทนมุมฉาก เพื่อลดความแข็งแรงกระด้างของมวลอาคารที่มีความสูงมากกว่าอาคารอื่นในมหาวิทยาลัย

ดังนั้น จะเห็นว่า ผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในช่วงทศวรรษนี้ (พ.ศ. 2511-2519) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับทศวรรษอื่น อาคารเรียนจำนวนมากมีการดำเนินการก่อสร้างจนกลายเป็นภาพรวมโครงสร้างผังในปัจจุบัน แต่ที่น่าแปลกใจก็คือช่วงทศวรรษดังกล่าว กลับเป็นช่วงเวลาที่มีความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงของขบวนการนักศึกษาที่มีความเป็นประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมสูง ผ่านเหตุการณ์สำคัญ ๆ ทางการเมืองอย่างเช่น “14 ตุลา 2516” และ “6 ตุลา 2519” พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กลายมาเป็นสถานที่ชุมนุมของมหาชนเรือนแสน ทั้งพื้นที่ลานโพ สนามฟุตบอล หรือในหอประชุมใหญ่ จวบจนปลายทศวรรษนี้ (พ.ศ. 2518) หลายอาคารเรียน ได้แก่ อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อาคารคณะนิติศาสตร์ และหอประชุมใหญ่ ก็ได้รับความเสียหายจากการบุกเข้ามาขว้างระเบิดทำลายและเผาอาคารใน “วันเผาธรรมศาสตร์” โดยกลุ่มจัดตั้งของรัฐฝ่ายขวา จัดว่าในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยนำโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ต้องเผชิญความกดดันทั้งจากการเมืองภายนอกและการเรียกร้องของนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548) พื้นที่มหาวิทยาลัยในช่วงนี้จึงผ่านการชุมนุม ประท้วง ปราปราม และเข้ายึดครองโดยฝ่ายทหารมาหลายครั้งหลายครา

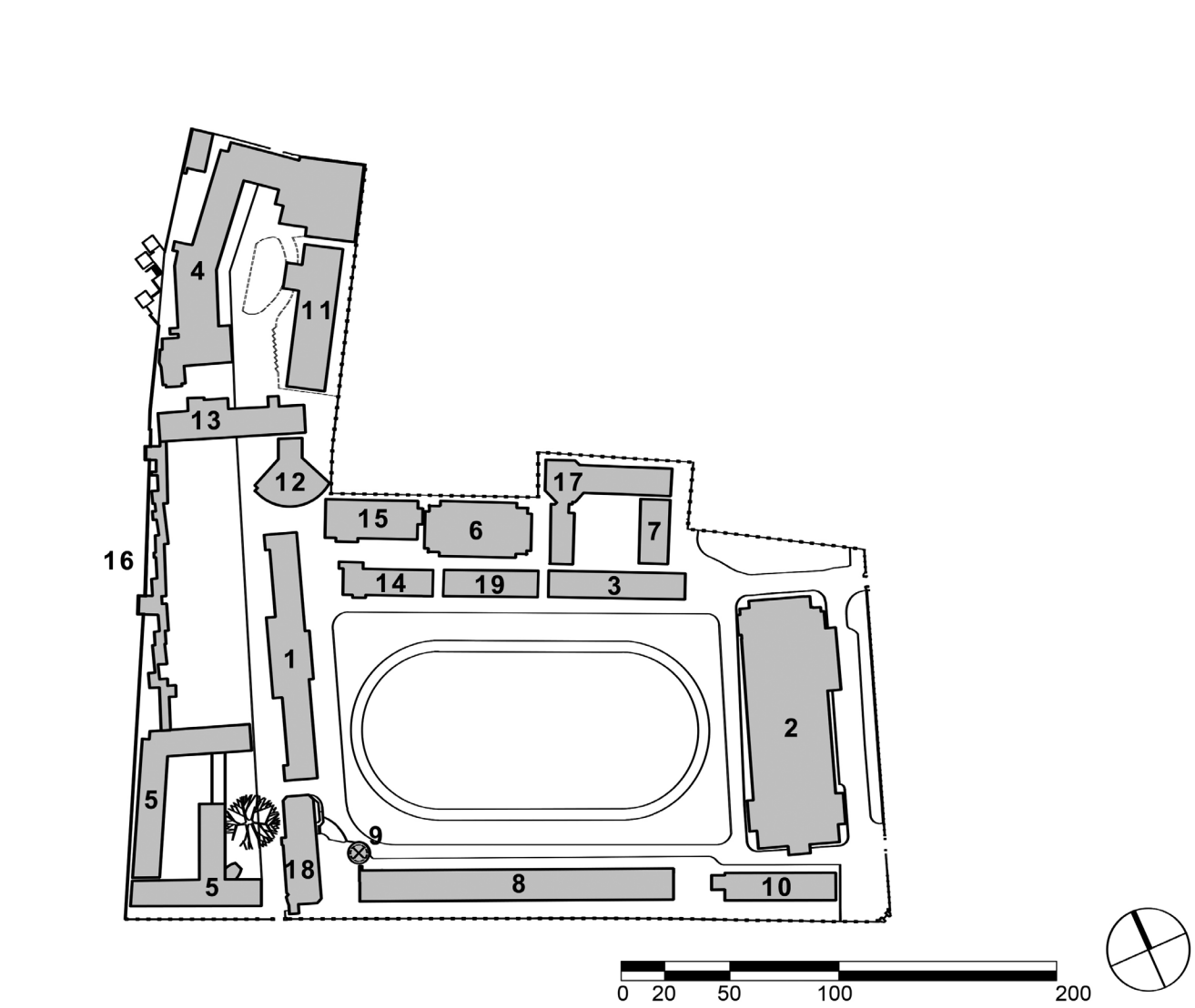
ผังช่วงที่ 5: ยุคฟื้นฟูธรรมศาสตร์ (2520-2529)

หลังความบอบช้ำจากเหตุการณ์ 2519 ช่วงทศวรรษนี้ ธรรมศาสตร์จึงค่อย ๆ ฟื้นตัวและเริ่มฟื้นฟูภายในมหาวิทยาลัย จนกระทั่งมีนโยบายที่จะขยายไปเปิดศูนย์รังสิตในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งกลายมาเป็นประเด็นสำคัญของธรรมศาสตร์ไปอีก 2 ทศวรรษถัดไป

ผังธรรมศาสตร์ในช่วงทศวรรษนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก ซึ่งน่าจะเป็นเพราะในยุคทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการดำเนินการก่อสร้างอาคารจำนวนมาก ครอบคลุมพื้นที่มหาวิทยาลัยเกือบหมด ยกเว้นที่ว่างของสนามฟุตบอล และที่ว่างริมแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนั้นจึงไม่มีที่ดินว่างสำหรับการก่อสร้างอาคารใหม่เท่าไรนัก มีก็แต่การรื้ออาคารกิจการนักศึกษาเดิมที่เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น บริเวณริมสนามฟุตบอล เพื่อสร้างเป็นอาคารกิจการนักศึกษาใหม่ (ออกแบบโดย สถาปนิกของมหาวิทยาลัย อรุพร อินทะพันธุ์) ในปี พ.ศ. 2522

รูปถ่ายระดมพล รื้อถอนอาคารเก่าในธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

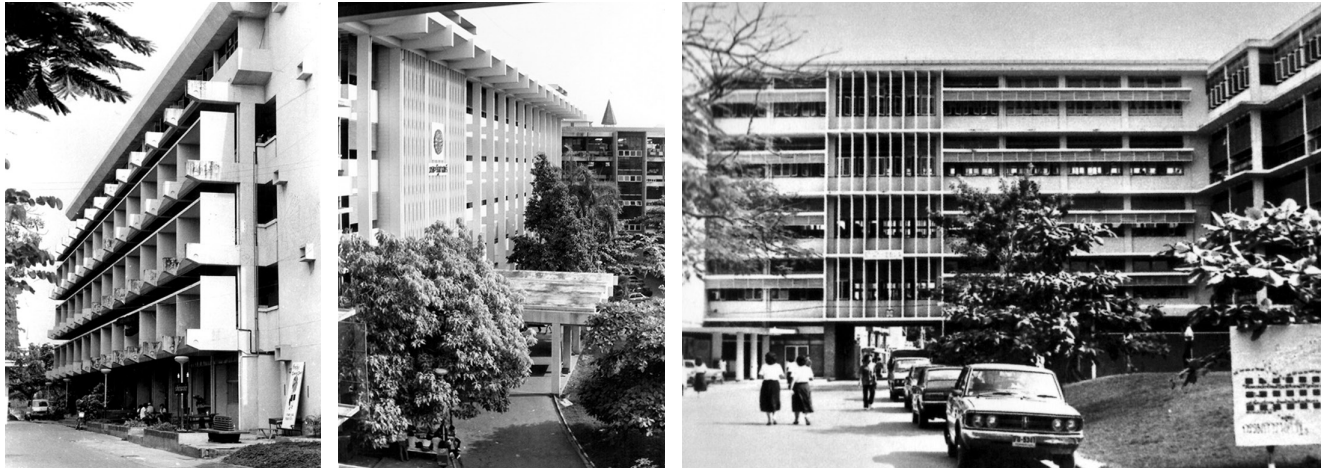
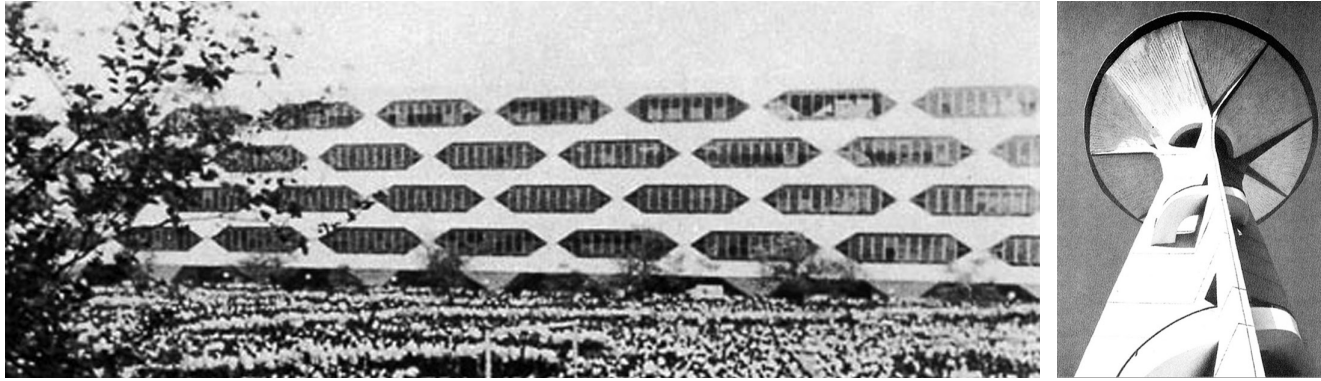
แผนที่แสดงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

1. ตึกโดม (2479)	11. อาคารคณะรัฐศาสตร์ (2513)
2. อาคารหอประชุมใหญ่ (เริ่มสร้าง 2497-2506)	12. อาคาร เอ.ที. (2513)
3. อาคารคณะนิติศาสตร์-อาคาร 1 (2500)	13. อาคารคณะเศรษฐศาสตร์ (2514)
4. อาคารหอสมุด สโมสรนักศึกษา และโรงอาหาร (2504)	14. อาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน (2516)
5. อาคารคณะศิลปศาสตร์ (2506)	15. อาคารศูนย์ภาษา (2516)
6. อาคารยิมเนเซียม (2508)	16. ทางเดินมีหลังคาคลุมริมแม่น้ำเจ้าพระยา (2516)
7. อาคารห้องสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์ คณะนิติศาสตร์ (2512)	17. อาคารคณะนิติศาสตร์-อาคาร 3 (2519)
8. อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (2512)	18. อาคารอเนกประสงค์ 1 (2519)
9. หอคอยแห่งคึกเก้น้ำสูง (2513)	19. อาคารกิจการนักศึกษา (2522)
10. อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (2513)	

ภาพ 12 ผังแสดง figure-ground มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ช่วงปี พ.ศ. 2523

ภาพ 13 ภาพอาคารเรียนในอดีตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ (ที่มา: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

แถวที่ 1 อาคารคณะนิติศาสตร์ (ซ้าย) อาคารคณะศิลปศาสตร์ (ขวา)
 แถวที่ 2 อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (ซ้าย) หอคอยแห่งคึกเก้น้ำ (ขวา)
 แถวที่ 3 อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (ซ้าย) อาคารคณะรัฐศาสตร์ (กลาง) อาคารหอสมุดเดิม (ขวา)
 แถวที่ 4 อาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน (ซ้าย) อาคารยิมเนเซียม (กลาง) อาคาร เอ.ที. (ขวา)

รูปถ่ายอาคารเรียน : พระบรมมหาราชวัง รูปถ่ายอาคารเรียน : พระบรมมหาราชวัง

รูปถ่ายอาคารเรียน : พระบรมมหาราชวัง รูปถ่ายอาคารเรียน : พระบรมมหาราชวัง

ภาพ 14 ภาพการชุมนุมของมหาชนในพื้นที่สนามฟุตบอล เมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/alone-win/2008/10/14/entry-1>)

ภาพ 15 ภาพความเสียหายของอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี เมื่อคราวตุลาคม พ.ศ. 2519 (ที่มา: <https://www.ft.com/content/8df58de2-4ac7-11e4-839a-00144feab7de>)

เหตุการณ์สำคัญ ๆ สำหรับผังในช่วงนี้ น่าจะอยู่ที่ วาระธรรมศาสตร์ครบรอบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2527 มี นโยบายที่จัดสร้างอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ที่เป็นส่วนต่อเติมมุขกลางด้านหลัง (ตะวันออก) ของตึกโดม ออกแบบโดยสถาปนิก วีระ อินพันทัง ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2528 พร้อม ๆ กับการสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ บริเวณลานริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าตึกโดม

นอกจากนี้ ในส่วนของกายภาพภายในบริเวณผังยังมีการขุดพบปืนใหญ่โบราณ 10 กระบอกของวังหน้า ณ บริเวณประตูป้อมของกำแพงชรา คณะกรรมการจัดงานธรรมศาสตร์กึ่งศตวรรษฯ มีมติที่รื้อฟื้นสร้างประตูป้อมนี้ขึ้นมาใหม่ตามแบบเดิม และเจิมปืนใหญ่ 10 กระบอกตั้งอยู่บริเวณหน้าอาคารหอประชุมใหญ่

ผังช่วงที่ 6: ยุคขยายการศึกษา (2530-2536)

นโยบายของมหาวิทยาลัยที่จะขยายไปเปิดศูนย์รังสิต เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2529 โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ทุกคนจะเรียนที่ธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ซึ่งมีการวางผังแม่บทของศูนย์รังสิตในปีต่อมา ด้วยปัจจัยหลาย ๆ ประการ ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงจากการเป็นศูนย์กลางและเป็นเป้าหมายการเมืองของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และการแข่งขันความเป็นเลิศของมหาวิทยาลัยที่ต้องขยายคณะวิชาในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้การขยายการเรียนการสอนไปที่ศูนย์รังสิตเริ่มต้นขึ้นได้จริง พร้อม ๆ กับการก่อตั้งคณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ รวมทั้งแผนการเปิดคณะต่าง ๆ ทางสาขาวิทยาศาสตร์ในช่วงทศวรรษนี้ ส่งผลให้ผังธรรมศาสตร์ที่ท่าพระจันทร์ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเท่าไรนัก ภาพรวมผังจึงไม่แตกต่างจากในยุคก่อนหน้านี มีเพียงแผนงานที่จะฉลองวาระครบรอบ 60 ปีธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2537 ด้วยโครงการก่อสร้างอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ (อาคารอเนกประสงค์ 2) ซึ่งจะแล้วเสร็จในยุคถัดมา

ผังช่วงที่ 7: ยุคของคำถามการย้าย/ไม่ย้าย (2537-2547)

พอเข้าสู่ช่วงทศวรรษนี้ ประเด็นคำถามการย้ายหรือไม่ย้ายมาที่ธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ยังคงต่อเนื่องและเข้มข้นขึ้นจนถึงปี พ.ศ. 2543-2545 เกี่ยวกับสัดส่วนจำนวนนักศึกษาปริญญาตรีที่จะย้ายไปเรียนที่ศูนย์รังสิต ปัจจัยแวดล้อมสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายนอกอย่าง โครงการ “อนุรักษ์และพัฒนา”

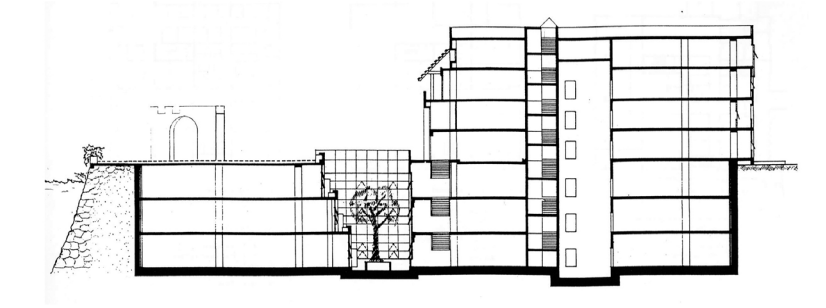
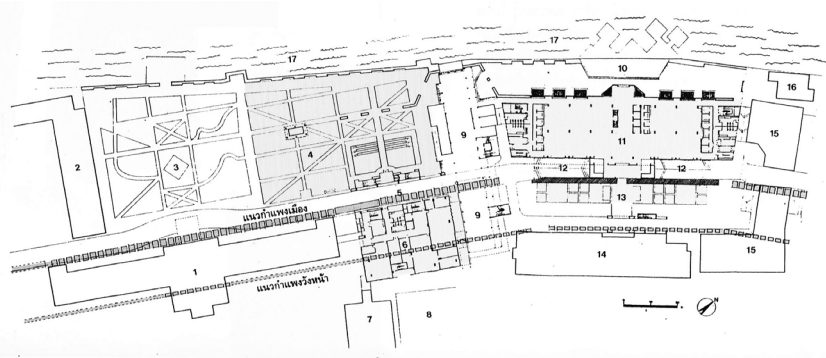
เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2537 โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำเจ้าพระยาที่จะเปิดมุมมองวัด วัง โบราณสถาน โดยรื้อถอนอาคารร้านค้าและชุมชนเก่าโดยรอบให้ออกไปนอกเกาะ การที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพกีฬาเอเชียนเกมส์ครั้งที่ 13 โดยใช้ศูนย์รังสิตเป็นสถานที่หลักในการจัดการแข่งขัน ในปี พ.ศ. 2541 ที่ทำให้การพัฒนาพื้นที่ศูนย์รังสิตทั้งสาธารณูปโภคและอาคารสถานที่เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว หรือปัจจัยภายในมหาวิทยาลัยเองที่จะพัฒนาหลักสูตรปริญญาโท-เอก หลักสูตรนานาชาติ หลักสูตรพิเศษ และงานบริการทางวิชาการในพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ให้เพิ่มมากขึ้น ทั้งในแง่การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการเพิ่มรายได้ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาวิชาการในอนาคต ซึ่งประสงค์จะใช้พื้นที่ที่ใกล้ศูนย์กลางเมือง เดินทางได้สะดวกอย่างที่ท่าพระจันทร์ไว้รองรับ ถึงขนาดมีแนวคิดจะรื้อถอนอาคารเก่าของมหาวิทยาลัยที่มีรูปทรงไม่เหมาะสมกับเกาะฯ อย่างเช่น อาคารโรงยิมเนเซียมและเวทีมวยออกเสียเพื่อให้สอดคล้องกับแผนอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ (บทสัมภาษณ์ ม.ร.ว.พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ในนิตยสารสารคดี, เมษายน 2544) ส่วนอีกฝั่งชูประเด็น “จิตวิญญาณ” ความเป็นธรรมศาสตร์ที่ผูกพันกับ “ความเป็นสถานที่” ของพื้นที่ท่าพระจันทร์ ทั้งสองฝ่ายมีการเปิดเวทีและอภิปรายกันหลายครั้งหลายคราเพื่อหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุด

ท่ามกลางประเด็นดังกล่าว ในทางกายภาพของผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ การก่อสร้างอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ที่มีงบประมาณก่อสร้างค่อนข้างสูง ก็ดูจะสวนทางกับการใช้สอยพื้นที่ท่าพระจันทร์ในอนาคต (จนท้ายสุดต้องมีการปรับปรุงขนาดของหอสมุดที่ศูนย์รังสิตให้มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน) ในแง่ของการออกแบบสถาปัตยกรรม โครงการอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ออกแบบโดยสถาปนิก สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา เป็นอาคารรูปแบบโพสต์โมเดิร์นที่พยายามอ้างอิงองค์ประกอบเชิงประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นป้อมกำแพงเมืองโบราณที่จำลองขึ้นใหม่ หรือส่วนตกแต่งลักษณะเป็นโครงหลังคาปั้นหย่าเพื่อนเน้นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ (มากกว่าคุณสมบัติของรูปทรงเอง) ล้วนเป็นการสร้าง “ฉากสถาปัตยกรรม” บนพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา (สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2540: 74-86) โดยตัวกำแพงยาวต่อเนื่องจากหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ล้อมรูปด้านสกัดของอาคารคณะเศรษฐศาสตร์ ไปจนถึงอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ กลายเป็นทัศนียภาพใหม่ของกลุ่มอาคารโดยรวมของมหาวิทยาลัยเมื่อมองจากด้านแม่น้ำเจ้าพระยาดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

การแก้ปัญหาการใช้พื้นที่ด้วยการใช้โครงสร้างใต้ดินทั้งอาคารหอสมุดและส่วนจอดรถยนต์ของอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ นับว่าเป็นการทำหายกระบวนกรก่อสร้าง

รูปถ่ายบริเวณและรูปตัดอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ออกแบบโดยสถาปนิก สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (ที่มา: วารสารอาษา ฉบับ สิงหาคม 2540: 78,84)

รูปถ่ายบริเวณและรูปตัดอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ออกแบบโดยสถาปนิก สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (ที่มา: วารสารอาษา ฉบับ สิงหาคม 2540: 78,84)

ภาพ 16 ผังบริเวณและรูปตัดอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ออกแบบโดยสถาปนิก สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (ที่มา: วารสารอาษา ฉบับ สิงหาคม 2540: 78,84)

มากในเวลานั้นเมื่อเทียบกับการก่อสร้างอาคารของรัฐที่มีงบประมาณจำกัด ในแง่ของทางสัญจร การย้ายเส้นทางรถยนต์ที่เข้าจากประตูถนนท่าพระอาทิตย์ให้ลอดใต้ล่างอาคารพร้อมกับสร้างที่จอดรถใต้ดินเป็นการแก้ปัญหาจราจรภายในที่เอื้อให้เกิดทางเดินเท้าที่สะดวกขึ้น และเป็นการสร้างลานโล่งระหว่างอาคารหรือคอร์ทกลางของกลุ่มอาคารด้านทิศเหนือ หากได้มีการขยายพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างคอร์ทกลางนี้กับที่ว่างริมแม่น้ำให้มีขนาดกว้างขึ้นกว่าปัจจุบัน ที่ว่างสาธารณะทั้ง 2 ส่วนจะเชื่อมต่อกันได้มากกว่านี้ และจะเป็นประโยชน์สำหรับการสัญจรทางเท้าของนักศึกษาปริมาณมากได้

ผังช่วงที่ 8: ยุคสภาพปัจจุบัน (2548-ปัจจุบัน)

หลังการก่อสร้างอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ ที่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2544 ผังพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากเท่าไรนัก มีเพียงการปรับปรุงพื้นที่ว่าง 2 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ลานปรีดีที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีการ

ปรับปรุงภูมิทัศน์ พร้อม ๆ กับการสร้างทางเดินเท้าแบบมีหลังคาคลุมเชื่อมต่อจากฝั่งประตูท่าพระจันทร์จนถึงประตูท่าพระอาทิตย์ และอีกโครงการเป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ลานด้านทิศตะวันออกหน้าอาคารอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ให้เชื่อมต่อกับที่ว่างสนามฟุตบอล มีการยกเลิกที่จอดรถยนต์รับส่งและถนนใต้อาคารอนุสรณ์สถานฯ และปรับเปลี่ยนเป็นทางเดินเท้าขนาดใหญ่แทน (การปรับเปลี่ยนพื้นผิวและขยายขนาดของบริเวณนี้จัดว่าช่วยให้เกิดความต่อเนื่องของที่ว่างให้ดีขึ้น เนื่องจากแกนของอาคารอนุสรณ์สถานฯ ซึ่งเป็นแกนเดียวกับตึกโดม เป็นคนละแนวกับแกนของสนามฟุตบอล) นอกจากนี้มีการลดขนาดของสนามฟุตบอลฝั่งทิศตะวันตกเพื่อขยายเป็นพื้นที่จอดรถให้ได้มากขึ้น ซึ่งอาจจะย้อนแย้งกับการปรับปรุงลานโล่งในแง่ของทัศนียภาพที่ยังปรากฏรถยนต์พร้อม ๆ กับลานเดินเท้า

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอื่น ๆ เห็นจะเป็นการปรับปรุงอาคารเรียนคณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อาคารคณะศิลปศาสตร์ และอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ที่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ว่าง การกันห้องเป็นระบบปิดเพื่อเพิ่มการ

ใช้สอยอาคาร หรือปรับเปลี่ยนลักษณะที่ว่างอาคารจากเดิมที่เป็นการระบายอากาศโดยวิธีธรรมชาติมาเป็นการปิดเปลือกอาคารใหม่เพื่อปรับเป็นระบบปรับอากาศภายใน มีการนำวัสดุปิดผิวชนิดใหม่มาหุ้มห่ออาคาร อย่างเช่น การปิดผิวอาคารด้วยแผ่นอลูมิเนียมคอมโพสิต การใช้วงกบอลูมิเนียมแทนวงกบไม้เดิม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ของวิทยาลัยสหวิทยาการที่สร้างขึ้นแทรกในบริเวณที่ว่างระหว่างอาคารเรียนของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์กับคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ซึ่งปัจจุบันได้ก่อสร้างแล้วเสร็จ ถือว่าเป็นอาคารสุดท้ายในผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์แห่งนี้

บทส่งท้าย: ผังปัจจุบันกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของผังธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และการก่อกำเนิดงานสถาปัตยกรรมในบริเวณพื้นที่นี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดจากปัจจัยทางสังคมและการเมืองเป็นหลักทั้งจากภายนอกและภายในมหาวิทยาลัยเอง ดังปรากฏในชื้อมหาวิทยาลัยตั้งแต่ครั้งสถาปนา ซึ่งในอนาคตต่อไป การเปลี่ยนแปลงระดับผังบริเวณอาจจะมีไม่มากนักแล้วในแง่การเพิ่มสิ่งปลูกสร้างอาคาร (ยกเว้นมีการรื้อถอนอาคารเดิมเพื่อสร้างอาคารใหม่) แต่ในแง่ของการปรับปรุงพัฒนาภูมิทัศน์ของที่ว่างที่เหลือให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นทั้งทางสุนทรียภาพและการใช้สอยน่าจะยังมีความเป็นไปได้สูง ด้วยศักยภาพของพื้นที่โดยรอบที่กำลังมีโครงการต่างๆ ในอนาคต เช่น

- โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพระราชวังบวรสถานมงคลของกรมศิลปากร (มีระยะเวลาดังแต่ พ.ศ. 2557 จนถึง 2565) โดยมีแผนปรับปรุงพื้นที่บริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร โรงละครแห่งชาติ และพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส
- โครงการลานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)
- โครงการก่อสร้างสถานีสนามหลวงในเส้นทางรถไฟฟ้ามหานครสายสีส้ม โดยการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย ที่มีแนวเส้นทางผ่านใจกลางพื้นที่อนุรักษ์เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

โครงการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ควรหันมาพิจารณาพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในมิติของแหล่งเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์และศักยภาพด้านการ

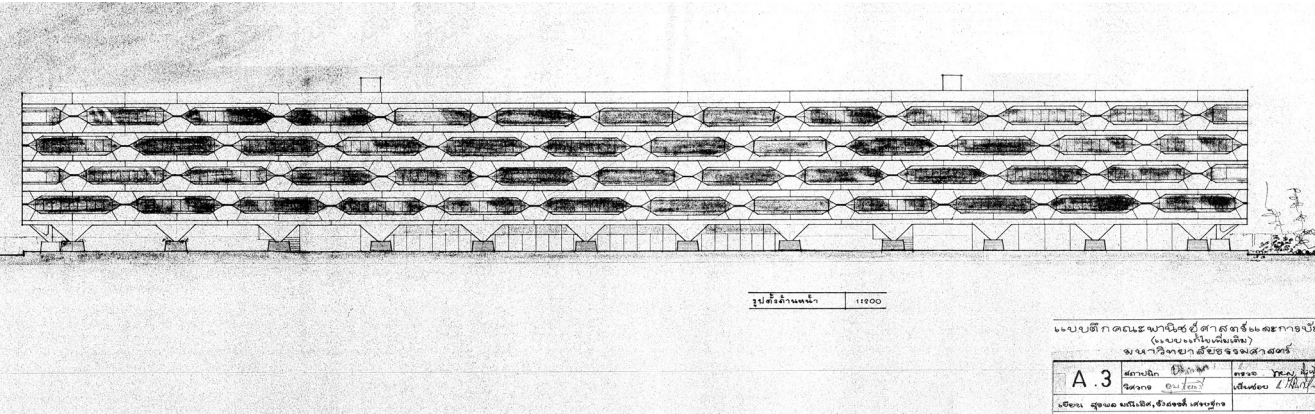
ท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการพัฒนากายภาพของบริบทรอบ ๆ มหาวิทยาลัยพร้อม ๆ กัน

ส่วนการเปลี่ยนแปลงในระดับงานสถาปัตยกรรม แม้ว่าจะไม่ได้มีพื้นที่ว่างสำหรับงานก่อสร้างอาคารใหม่เพิ่มเติมแต่ก็มักจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวอาคารเดิมจากเหตุผลที่แตกต่างกันของแต่ละคณะวิชา ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ใช้สอย การเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอน สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป และการบำรุงรักษาอาคาร ทำให้การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาคารเหล่านี้มีความแตกต่างไปจากรูปแบบดั้งเดิมอย่างมาก อย่างไรก็ตาม หากได้มีการทำความเข้าใจถึงคุณค่า (value) และความสำคัญ (significance) ในเชิงศิลปะสถาปัตยกรรมและมิติทางประวัติศาสตร์แล้ว การปรับปรุงอาคารก็จะมีเหมาะสมและระมัดระวังมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเราพิจารณาอาคารเรียนของคณะวิชาในยุคแรก ๆ (ส่วนใหญ่ก่อสร้างในยุคที่ 4: 2511-2519) นี้จัดได้ว่าเป็นอาคารรูปแบบโมเดิร์นสมัยแรกในประเทศไทยที่มีความสำคัญต่อการศึกษาในเชิงวิชาการเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับกระแสการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมโมเดิร์นในระดับสากล อย่างองค์กร DOCOMOMO International ที่ได้จัดให้มีการขึ้นทะเบียนอาคารรูปแบบโมเดิร์นจำนวนมากในหลายประเทศ (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2551: 50-54) และกระแสนี้เพิ่งเริ่มเป็นที่สนใจในแวดวงสถาปนิกและนักวิชาการประเทศไทยในปัจจุบัน

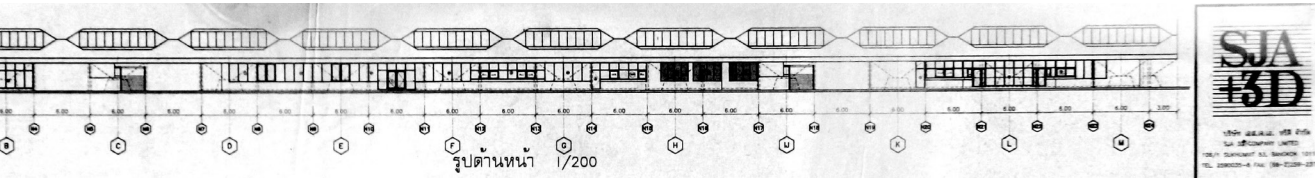
ตัวอย่างการปรับปรุงอาคารเรียนเดิมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเดิม เช่น การปรับปรุงอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ในช่วงปี พ.ศ. 2535 และ 2550 ที่ต้องการขยายพื้นที่ใช้สอยเพิ่มและเพิ่มเติมหลังคาคลุมทางเดินหน้าอาคารพร้อมเสารับหลังคา การต่อเติมดังกล่าวด้วยการกันผนังห้องจนบดบังเสาทรงพีระมิดหงายซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของอาคารหลังนี้ เหลือเพียงแค่บริเวณโถงบันไดทั้งสองข้างที่ยังปรากฏเสาให้เห็นอยู่ เมื่อพิจารณาในแง่ของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมโมเดิร์น คุณค่าของเสาดอม่อทรงพีระมิดหงายนี้จัดได้ว่าเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เหลือน้อยหรือหายาก (being rare) แล้วในปัจจุบัน ภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างระบบโครงถักคอนกรีตเสริมเหล็กของอาคาร เปลือกอาคารทั้ง 4 ด้านที่มี pattern ช่องหน้าต่างแบบเดียวกันทั้งหมด และวิศวกรรมการถ่ายน้ำหนักอาคารรวมลงสู่เสาดอม่ที่ชั้นล่างอาคาร (แทนการถ่ายแรงระบบตารางเสา-คานแบบอาคารทั่วไป) เหล่านี้ เป็นทั้งนวัตกรรมและศิลปะสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์แล้วในห้วงเวลาปัจจุบัน หรืออีกกรณีตัวอย่าง การปรับปรุงอาคารเรียนคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ในปี พ.ศ. 2557 ที่มีการห่อหุ้มอาคารด้วยผนังกระจก เพื่อปรับเป็นระบบปรับอากาศทั้งหมด ทำให้รูปด้านอาคารที่เคยเป็นระเบียบทางเดิน

ประวัติศาสตร์สถาปัตย์ให้พื้นที่สถาปัตยกรรม: พระตำหนัก

ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์: ผังมหาวิทยาลัยกับการเปลี่ยนแปลง

ภาพ 17 รูปด้านหน้าอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (แบบดั้งเดิม ในปี พ.ศ. 2512) ออกแบบโดย สถาปนิก ออม ศรีวงศ์ (ที่มา: กองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

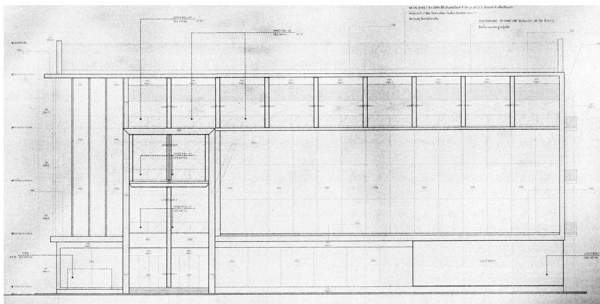
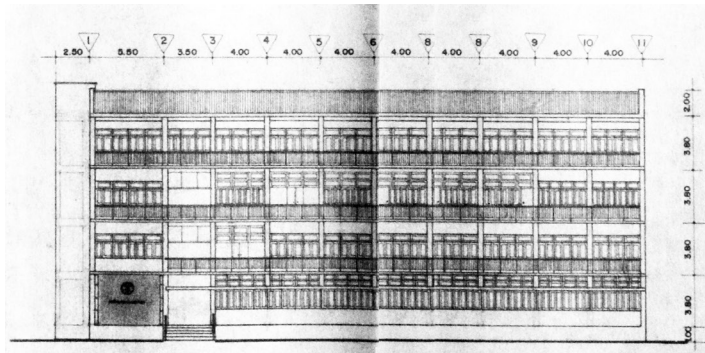

ภาพ 18 รูปด้านหน้าอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (แบบปรับปรุงในปี พ.ศ. 2535) ออกแบบโดย สถาปนิก เอส.เจ.เอ. ทรี ดี บจก. ที่มีการต่อเติมอาคารชั้นล่างจนปิดเสาทรงพีระมิดหงายที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของอาคาร (ที่มา: กองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ภาพ 19 ภาพถ่ายอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี สภาพปัจจุบัน หลังการปรับปรุงอีกครั้งในปี พ.ศ. 2550 ที่มีการต่อเติมส่วนใช้สอยที่ได้ถูกรื้อถอนและเสาหล่อหุ้มอลูมิเนียมคอมโพสิตหน้าอาคาร (ที่มา: ผู้เขียน)

ภาพ 20 ภาพเปรียบเทียบ รูปด้านหน้าอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน แบบเดิมในปี พ.ศ. 2516 (ซ้าย) กับแบบปรับปรุงของ บ. Ab Design จก. ในปี พ.ศ. 2557 (ขวา) ที่มีการห่อหุ้มอาคารด้วยผนังกระจก เพื่อปรับเป็นระบบปรับอากาศทั้งหมด (ที่มา: กองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ภาพ 21 ภาพเปรียบเทียบอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน แบบเดิมในปี พ.ศ. 2516 (ซ้าย) กับแบบปรับปรุงในปี พ.ศ. 2557 (ขวา) (ที่มา: ภาพซ้าย จากหนังสือภาพธรรมศาสตร์, 2541: 99, ภาพขวา โดยผู้เขียน)

เปลี่ยนแปลงเป็นผนังกระจกติดตาย (ดังภาพ 16) จนแทบจะจำภาพเดิมของอาคารไม่ได้อีกต่อไป

การเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของเวลาคงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และส่งผลกระทบเสมอกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพไม่ว่าจะเป็นงานออกแบบผังบริเวณหรือสถาปัตยกรรมอาคาร หากแต่ทุก ๆ การเปลี่ยนแปลง ถ้าสามารถชั่งน้ำหนักระหว่างคุณค่าของศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์ของสถาบันหรือองค์กร กับรูปแบบความเจริญรุ่งเรืองด้านต่าง ๆ ที่ตามมาหลังการเปลี่ยนแปลง และหาความเป็นไปได้ที่จะพัฒนากายภาพของพื้นที่มหาวิทยาลัยให้สามารถสะท้อนคุณค่าและความสำคัญทางมรดกศิลปะสถาปัตยกรรมเหล่านี้ ฉากหลังทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในพื้นที่ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ ก็น่าจะ “คงอยู่” ตลอดไปอย่างยั่งยืน

รูปด้านหน้าอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน แบบเดิมในปี พ.ศ. 2516 (ซ้าย) กับแบบปรับปรุงของ บ. Ab Design จก. ในปี พ.ศ. 2557 (ขวา)

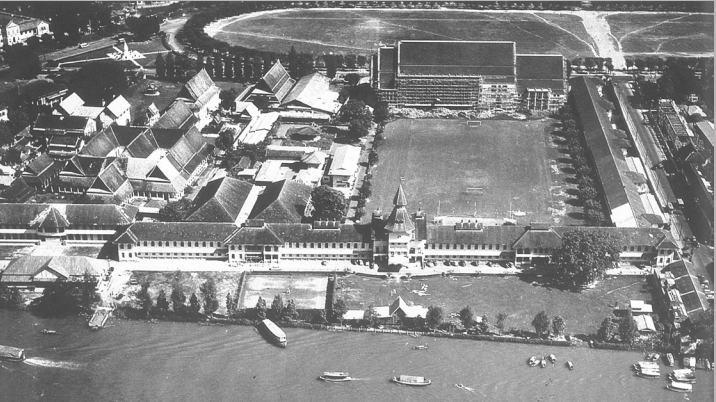
รูปด้านหน้าอาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน แบบเดิมในปี พ.ศ. 2516 (ซ้าย) กับแบบปรับปรุงของ บ. Ab Design จก. ในปี พ.ศ. 2557 (ขวา)

บรรณานุกรม

- กำธร กุลชล. (2545). *การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร : การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะกรรมการศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์. (2557). *ข้อเสนอโครงการพัฒนาพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์เพื่อส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์*. (การนำเสนอข้อมูล PPT โดย พีรธร แก้วลาย). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (2535). *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ดอกหญ้า.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2548). *สู่ทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475/สถาปนามธก. 2477: ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ชาตรี ประกิตนันทการ. (2550). บทความ “70 ปีโดมธรรมศาสตร์และการเมือง” ใน *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 10 (มิถุนายน 2559-พฤษภาคม 2550)*. (บก. โดย รูปปั้น นิพิฏฐกุล และวารุณี โอสุธารมย์) กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 25.
- พงศธร กิจเวช. (2535). บทความ “ลานโพและจิ้งห่อง” ใน *ศิลปศาสตร์ 30 ปี*. (บก. โดย ดวงทิพย์ วรพันธุ์). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 169.
- พรชัย ตระกูลวรานนท์. (2537). “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 60 ปี: บทนำเสนอการวิเคราะห์ในคติทางภูมิโหราศาสตร์” ใน *ธรรมศาสตร์ 60 ปี*. (บก. โดย ดวงทิพย์ วรพันธุ์). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 262, 267-269.
- พระราชดำรัสในเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 พร้อมคลิปภาพเหตุการณ์*. เข้าถึงเมื่อ 18 มีนาคม 2561, เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/alone-win/2008/10/14/entry-1> มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 82.
- สมาคมสถาปนิกสยามฯ. (2540). *อาษา*. สิงหาคม 2540, หน้า 78, 84.
- หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รูปแบบของสถาปัตยกรรมธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และพลวัตของสังคมไทย

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข

รูปถ่ายจากหนังสือพิมพ์: ระบอบเผด็จการทหาร ท่าพระจันทร์

การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นใน พ.ศ. 2477 จัดได้ว่าเป็นผลพวงโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องจากคณะราษฎรเห็นว่า “การศึกษา” เป็น 1 ใน “หลัก 6 ประการ” ในระยะเริ่มแรกมหาวิทยาลัยได้ใช้อาคารโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม บริเวณเชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนินกลางเป็นสถานที่เรียน จากนั้นได้ย้ายมายังพื้นที่ปัจจุบันซึ่งมีพื้นที่โดยรวมประมาณ 50 ไร่ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นอาณาบริเวณของกองพันทหารราบที่ 4 กระทรวงกลาโหม ในสมัยรัชกาลที่ 6 สถาปัตยกรรมหลังแรกในรั้วมหาวิทยาลัยจึงได้แก่ อาคารโดม ซึ่งเป็นการต่อเติมและดัดแปลงอาคารเดิมของกองพันทหารราบที่ 4 และหลังจากนั้นได้มีการก่อสร้างอาคารเรียนและอาคารที่รองรับกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก

ด้วยความหลากหลายทางกายภาพของสถาปัตยกรรมภายในรั้วมหาวิทยาลัย ซึ่งถูกกำกับด้วยประโยชน์ใช้สอยบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่แต่ละอาคารถูกสร้างขึ้น การ “อ่าน” สถาปัตยกรรมเหล่านี้ให้เห็นถึงแนวคิดและเหตุผลที่ขับเคลื่อนการสร้างสรรคจึงต้องอาศัย “เครื่องมือ” ในการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมอย่างเป็นระบบ ในทางสากลนั้นนักประวัติศาสตร์ทางศิลปะและสถาปัตยกรรมในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นผู้ริเริ่มการศึกษาเชิงเปรียบเทียบลักษณะการที่ “เหมือนกัน” และ “แตกต่างกัน” ของงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในอดีต ซึ่งนำไปสู่การแบ่งแยก “รูปแบบ (style)” ของงานสร้างสรรค์ตามยุคสมัยอย่างชัดเจน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม (architectural style) จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญชิ้นหนึ่งของนักวิชาการในการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสถาปัตยกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ภายใต้มโนทัศน์ที่ว่า การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่อยู่ภายในรูปแบบเดียวกัน ไม่ว่าในประเด็นของรูปทรง องค์ประกอบ ลวดลายประดับ วัสดุ วิธีการก่อสร้าง ฯลฯ จะแสดงออกถึง “จิตวิญญาณ (Zeitgeist/Spirit of the Age)” ของยุคสมัยเดียวกันอย่างเด่นชัด และแตกต่างไปจากรูปแบบอื่น ๆ ที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยจึงช่วยให้มองเห็นปัจจัยและบริบทต่าง ๆ ที่ควบคุมหรือกำหนดให้เกิดรูปแบบนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม การจำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในทางสากลส่วนใหญ่ถูกอ้างอิงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นหลัก เช่น รูปแบบคลาสสิก (Classic) รูปแบบโรมานเนสก์ (Romanesque) เป็นต้น และอาจมีรูปแบบอื่นเพิ่มเติมเฉพาะในแต่ละสังคมหรือวัฒนธรรมที่ต่างออกไป ซึ่งจัดเป็นรูปแบบเชิงเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น ๆ เช่น รูปแบบไทยประยุกต์สำหรับสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในช่วง พ.ศ. 2477–2547 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของมหาวิทยาลัยอย่างชัดเจน โดยอ้างอิงรูปแบบสากลผนวกกับรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมไทยแล้ว สามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ (Historic Revival) ไทยประยุกต์ โมเดิร์น (Modern) และโพสต์โมเดิร์น (Postmodern) ซึ่งแต่ละรูปแบบมีแนวคิด ทฤษฎี และลักษณะทางกายภาพที่ต่างกัน (ภาพ 1 และตาราง 1) อย่างไรก็ตาม ย่อมมิได้หมายความว่าสถาปัตยกรรมในธรรมศาสตร์หรือรวมไปถึงในประเทศไทยล้วนมีปัจจัยที่กำกับรูปแบบเหมือนกับสถาปัตยกรรมตะวันตกแต่อย่างใด เนื่องจากบริบททางสังคมมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่ยังมีร่องรอยชัดแจ้งที่แสดงความเชื่อมโยงกัน ซึ่งจะอธิบายในรายละเอียดของแต่ละรูปแบบต่อไป

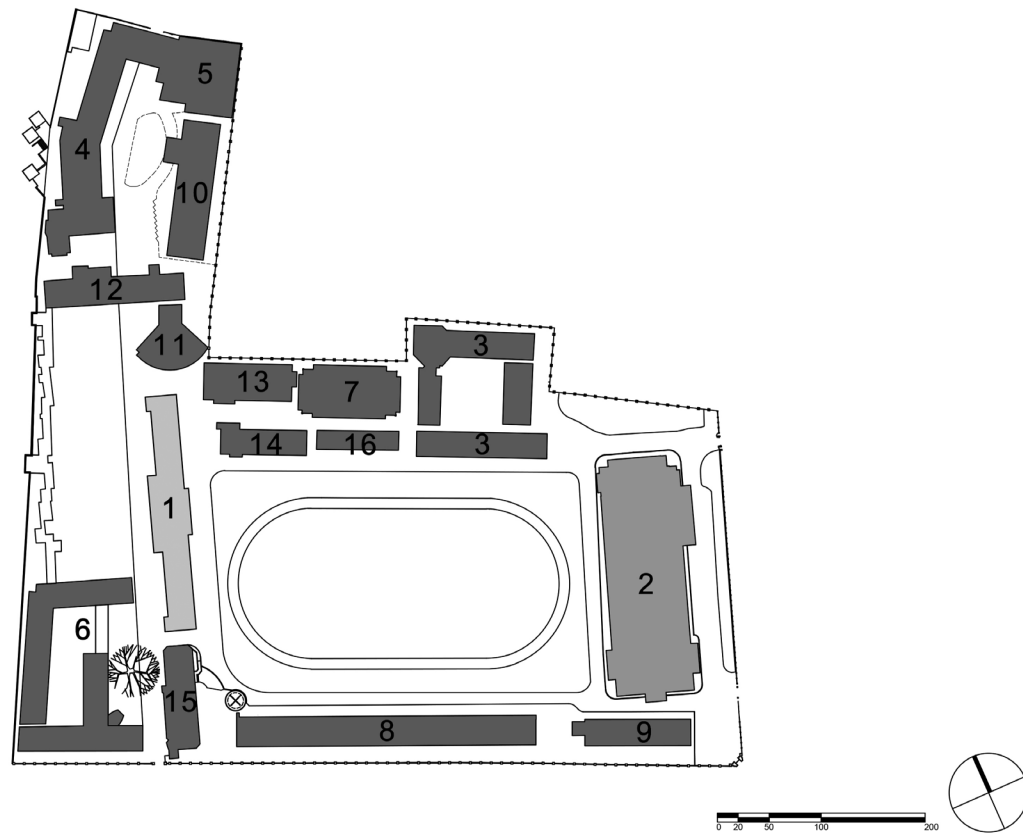
หมายเหตุ การจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์นี้ ไม่รวมถึงสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภค หรืออาคารขนาดเล็ก เช่น หอสูงเก็บน้ำ หอพระ อนุสาวรีย์ ศาลาพักผ่อนริมน้ำ เป็นต้น

1. รูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ (Historic Revival)

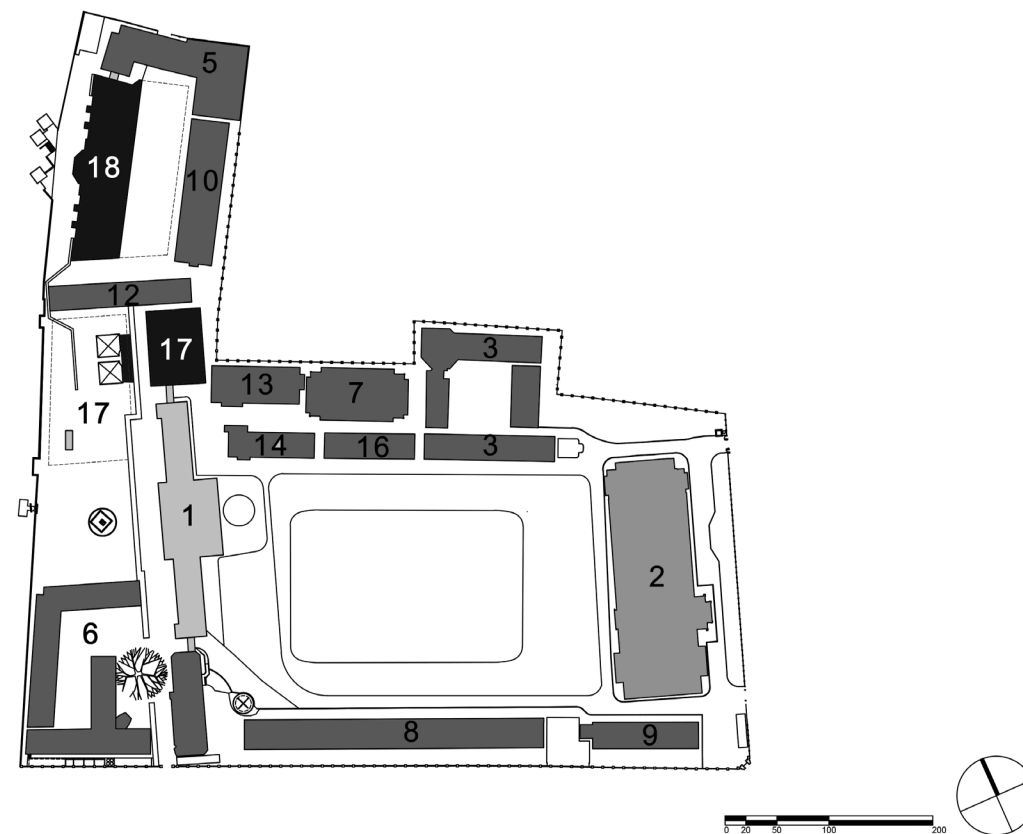
ในรอบของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก รูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์นับเป็นความเคลื่อนไหวครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปเกิดพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ครั้งใหญ่และเกิดมุมมองใหม่ที่มีต่อความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น สังคมวิทยา สุนทรียศาสตร์ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ สำหรับการศึกษาด้านประวัติศาสตร์นั้น เริ่มเกิดแนวคิดใหม่ต่อประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเชิงพลวัต (dynamic) เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละสมัยต่างมีความน่าสนใจของตนเอง ซึ่งเปลี่ยนไปจากการมองประวัติศาสตร์ตามกรอบเดิมแบบเชิงเส้นตรง (linear) ที่นักประวัติศาสตร์เห็นว่าสมัยก่อนหน้าเต็มไปด้วยข้อบกพร่องที่สมัยต่อมาต้องหาหนทางแก้ไข

ในแวดวงนักประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมจึงเริ่มเกิดการศึกษาและจำแนกรูปแบบของสถาปัตยกรรมในแต่ละสมัยขาดจากกัน โดยใช้ “รูปแบบ” เป็นเครื่องมือตามที่กล่าวมาแล้ว และส่งผลให้เกิดกระแสของ “การรื้อฟื้นหรือฟื้นฟู (revival)” รูปแบบสถาปัตยกรรมในอดีตขึ้นใหม่ แต่ทั้งนี้การฟื้นฟูประวัติศาสตร์ดังกล่าวหาใช่การลอกเลียนแบบรูปแบบอดีตอย่างผิวเผิน แต่เป็นการศึกษาถึงกฎเกณฑ์ที่กำกับรูปแบบนั้น ๆ ด้วยหลักการที่ถูกต้อง รูปแบบที่เป็นที่นิยมนำมาศึกษา ได้แก่ อียิปต์ อิทรัสคัน กรีก และโรมัน จนเกิด

รูปถ่ายอาคารเดิม (บน) : พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร (ล่าง) : พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

ภาพ 1 (บน) ผังบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ พ.ศ. 2522 (ล่าง) ผังบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ พ.ศ. 2560 โดยจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็น 4 รูปแบบ (ที่มา: ผู้วิจัย, กุมภาพันธ์ 2561)

รูปถ่ายอาคารเดิม (บน) : พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร (ล่าง) : พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	ชื่ออาคาร	พ.ศ. ที่สร้างเสร็จ
1. รูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์	1 อาคารโดม	2479 (2515 รื้อถอนอาคาร 4 ด้านทิศเหนือ 2520 รื้อถอนอาคาร 1 ด้านทิศใต้ 2528 ต่อเติมอนุสรณ์สถานฯ)
2. รูปแบบไทยประยุกต์	2 อาคารหอประชุมใหญ่	2505
3. รูปแบบโมเดิร์น	3 อาคารคณะนิติศาสตร์	2500 (2516 ต่อเติมอาคารด้านทิศเหนือ)
	4 อาคารสโมสรนักศึกษา	2504 (2542 รื้อถอนอาคาร)
	5 อาคารสำนักหอสมุด	2504 (2516 ต่อเติมอาคารด้านทิศเหนือ)
	6 อาคารคณะศิลปศาสตร์	2506 (อาคาร 3 ชั้น)
		2507 (อาคาร 5 ชั้น)
		2516 (ต่อเติมอาคาร 5 ชั้นเป็น 8 ชั้น)
	7 อาคารโรงยิมเนเซียม	2508
	8 อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี	2512
	9 อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และคณะสังคมวิทยา	2513
	10 อาคารคณะรัฐศาสตร์	2513
	11 อาคาร เอ.ที.	2513 (2537 รื้อถอนอาคาร)
	12 อาคารคณะเศรษฐศาสตร์	2514
	13 อาคารศูนย์ภาษา	2516
	14 อาคารคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน	2516
	15 อาคารอเนกประสงค์ 1	2520
	16 อาคารกิจการนักศึกษา	2522

ตาราง 1 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ พ.ศ. 2477-2547

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	ชื่ออาคาร	พ.ศ. ที่สร้างเสร็จ
4. รูปแบบโพสดีโมเดิร์น	17 อาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์	2542
	18 อาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ (อาคารอเนกประสงค์ 2)	2544

ตาราง 1 (ต่อ) รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ พ.ศ. 2477-2547

เป็นสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ในรูปแบบย่อย ๆ ขึ้นมากมายในช่วงเวลานั้น ตัวอย่างเช่น รูปแบบคลาสสิกใหม่ (Neo-Classic) ซึ่งเป็นการฟื้นฟูรูปแบบกรีกและโรมัน (ภาพ 2) ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมอย่างสูงในประเทศอังกฤษ

รูปแบบกอธิกใหม่หรือแบบฟื้นฟูกอธิก (Neo-Gothic or Gothic Revival) เป็นรูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์อีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมในกลุ่มสถาปนิกยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากสกุลความคิดทางศิลปะแบบจินตนิยม (Romanticism) ซึ่งรุ่งเรืองอย่างสูงในช่วงเดียวกัน มโนทัศน์ของจินตนิยมในแรกเริ่มนั้น เป็นปฏิกิริยาต่อต้านรูปแบบคลาสสิกใหม่ที่กำลังแพร่หลาย โดยหันไปเชิดชูคุณค่าเชิงสุนทรียะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของยุโรปที่พบเห็นในชนบททั่วไปแทน รวมถึงความสนใจอย่างไม่ปิดบังต่องานศิลปะสมัยกลาง (Middle Ages) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึง 15 โดยเฉพาะอย่างยิ่งความนิยมต่อรูปแบบกอธิก (Gothic) ซึ่งเคยแพร่หลายในประเทศฝรั่งเศส รูปแบบกอธิกใหม่จึงเป็นการนำเอาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของสถาปัตยกรรมแบบกอธิกมาใช้เป็นส่วนประดับสำคัญของอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น อาร์กแบบยอดแหลม (pointed arch) บนหลังคาและเหนือซุ้มประตูและหน้าต่าง หน้าต่างกระจกสีวงกลมขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “rose window” ฯลฯ (ภาพ 3)

รูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์แพร่หลายเข้ามาในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา โดยเริ่มนำเอารูปแบบตะวันตกมาใช้กับอาคารจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการลงนามสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างสยามกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 และสอดคล้องกับทัศนคติหรืออุดมคติของชนชั้นนำสยามที่มีต่อวัฒนธรรมตะวันตกว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทันสมัย แสดงถึงความเจริญและ “ศิวิไลซ์” ที่จะต้องใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้า ตัวอย่างสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกชัดเจนคือ พระนครคีรี (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งแสดงการผสมผสานระหว่างรูปแบบไทยประเพณีและตะวันตกรวมถึงรูปแบบจีนด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ

เป็นอย่างมากเพื่อยกระดับสยามให้ทัดเทียมกับประเทศตะวันตก ทั้งในด้านโครงสร้างระดับประเทศ ไปจนถึงค่านิยมของการแต่งกาย การประพุดิปฏิบัติต่าง ๆ ของประชาชน รวมถึงสถาปัตยกรรมจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อแสดงความศิวิไลซ์ด้วย ในสมัยนี้จึงเกิดการก่อสร้างอาคารรูปแบบใหม่ ๆ ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสยาม โดยนำเข้าสถาปนิกต่างชาติจากประเทศเยอรมนี อังกฤษ อิตาลี ฯลฯ เข้ามาออกแบบอาคารสำคัญ เช่น อาคารราชการ บ้านพักอาศัย สถานีรถไฟ โรงพยาบาล ฯลฯ ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์เกิดขึ้นมากมาย รวมไปถึงงานออกแบบตกแต่งภายในอาคารที่มีรูปแบบตะวันตกเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม วังบางขุนพรหม สถานีรถไฟหัวลำโพง เป็นต้น

โดยภาพรวมกล่าวได้ว่า การ “นำเข้า” รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาเพื่อแทนรูปแบบไทยประเพณีนั้นชาติรี ประกิตนทการ นักประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม เห็นว่ามีสองมิติด้วยกันคือ มิติแรกเป็นไปตามกิจกรรมทางสังคมรูปแบบใหม่ และมิติที่สองคือรูปแบบตะวันตกย่อมแสดงสื่อแสดงถึงความเป็นสมัยใหม่ และอารยธรรมของชนชั้นนำสยามในสมัยนั้น (ชาติรี ประกิตนทการ, 2547: 129) ซึ่งสถาปัตยกรรมไทยประเพณีหรือแบบจารีตแสดงออกถึงความล้าหลังและไม่ศิวิไลซ์ มโนทัศน์ในการมองรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้ฝังรากลึกในหมู่ชนชั้นนำสยามอย่างยาวนาน แม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎรก็ตาม แต่แนวคิดนี้กลับยิ่งกลายเป็นเครื่องมือของคณะราษฎรในการแสดงออกถึงความเป็นสมัยใหม่ของประเทศ

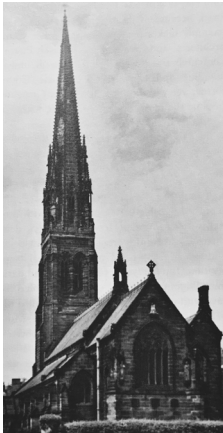
สำหรับอาคารโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์นั้น แต่เดิมเป็นกลุ่มอาคารความสูงสองชั้นจำนวนสี่หลังเรียงตัวตามแนวยาวต่อเนื่องกัน และหันด้านหน้าอาคารออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา โดยอาคาร 1 ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ติดกับท่าพระจันทร์ เรียงต่อด้วยอาคาร 2 อาคาร 3 และสิ้นสุดที่อาคาร 4 ซึ่งตั้งอยู่ปลายด้านทิศเหนือ อาคารทั้งสี่หลังถูก

รูปถ่ายโดยฟิลิปป์ ฮิตช์ค็อก, 1977: 109

รูปถ่ายโดยฟิลิปป์ ฮิตช์ค็อก, 1977: 109

ภาพ 2 พิพิธภัณฑ์สถานอังกฤษ ลอนดอน ประเทศอังกฤษ สถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกใหม่ สร้างเสร็จ ค.ศ. 1847 (ที่มา: Hitchcock, 1977: 109)

ภาพ 3 โบสถ์เซนต์โจสส์ ลอนดอน ประเทศอังกฤษ สถาปัตยกรรม แบบกอธิกใหม่หรือแบบฟื้นฟูกอธิก สร้างเสร็จ ค.ศ. 1846 (ที่มา: Hitchcock, 1977: 152)

ภาพ 4 อาคารโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2500) (ที่มา: คณะทำงานจัดทำหนังสือภาพธรรมศาสตร์, 2541: ไม่มีเลขหน้า)

ภาพ 5 โดมยอดแหลมฐานแปดเหลี่ยมที่สื่อความหมายเฉพาะ (ที่มา: คณะทำงานจัดทำหนังสือภาพธรรมศาสตร์, 2541: ไม่มีเลขหน้า)

ภาพ 6 ส่วนต่อเติมอาคารโดมเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ สร้างเสร็จ พ.ศ. 2529 (ที่มา: วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, 2536: 308)

รูปสถาปัตยกรรม : พระปรางค์สามยอด

รูปสถาปัตยกรรม : พระปรางค์สามยอด

สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ภายใต้รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของยุโรปตามแนวคิดแบบจินตนิยม ผังอาคารเป็นแบบสมมาตร (symmetry) ตามแนวแกน มีหลังคาทรงปั้นหยาโดยมีชายคายื่นยาวมากกว่าอาคารพื้นถิ่นทั่วไปของยุโรป และมีระเบียงทางเดินยาวต่อเนื่อง ครั้นเมื่อมีการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นใน พ.ศ. 2477 ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยได้มอบหมายให้สถาปนิก จิตรเสน อภัยวงศ์ (หมิว) เป็นผู้ออกแบบต่อเติมเพื่อรวมอาคารทั้งสี่หลังเป็นอาคารเดียวกันใน พ.ศ. 2478 โดยสร้างหลังคาทางเดินเชื่อมระหว่างอาคาร 1 กับอาคาร 2 และระหว่างอาคาร 3 และอาคาร 4 และสร้างอาคารใหม่ความสูงสามชั้นมีหลังคาเป็นรูปทรงโดมยอดแหลมฐานแปดเหลี่ยมเชื่อมต่อตรงกลางระหว่างอาคาร 2 และอาคาร 3 และสร้างหลังคายื่นยาวบริเวณด้านหน้าอาคารซึ่งหันออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา (ภาพ 4)

รูปแบบการต่อเติมส่วนโดมยอดแหลมนี้ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบกอกทิกใหม่หรือแบบพื้นฟูกอกทิก แต่ไม่ปรากฏการนำเอกลักษณ์อื่น ๆ ของรูปแบบกอกทิกมาใช้กับอาคาร นอกจากรูปทรงหลังคาแบบอาร์กยอตแหลม รูปแบบกอกทิกใหม่นี้ปรากฏให้เห็นในสยามจำนวนมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น อุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ จังหวัดอยุธยา เป็นต้น โดยสื่อสารถึง “ความเป็นไทยใหม่” ที่แตกต่างไปจากระบบจารีตประเพณีแบบเดิม (ชาติรี ประกิตนทการ, 2550ก: 30-34) ส่วนของอาคารโดมที่สร้างต่อเติมขึ้นใหม่ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะขัดแย้งระหว่างความทันสมัยกับความโบราณ และระหว่างความเป็นพื้นถิ่นแบบเอเชียกับความเป็นพื้นถิ่นแบบยุโรป เนื่องจากมีชายคายื่นยาวเพื่อกันแดดและฝนตามภูมิอากาศแบบร้อนชื้นของประเทศไทย (สมชาติ จึงศิริอารักษ์, 2553: 540-543) รูปแบบโดมยอดแหลมยังต่างจากรูปแบบโดมโดยทั่วไปที่มีลักษณะเป็นส่วนโค้งของวงกลมและมีฐานเป็นวงกลมตามที่พบเห็นในศาสนสถานของยุโรป และยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาถึงบริบทสังคมไทยในสมัยของคณะราษฎรนั้น รูปทรงโดมยอดแหลมฐานแปดเหลี่ยมนี้จึงจัดเป็นรูปแบบที่กล่าวได้ว่า “นอกแบบของคณะราษฎร” เนื่องจากสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปที่สร้างขึ้นในช่วงคณะราษฎรมีหลังคาแบนราบตามแนวทางของรูปแบบโมเดิร์น อาคารโดมจึงน่าจะเป็นอาคารเพียงหลังเดียวที่มีหลังคาเป็นลักษณะยอดแหลม (สุระ พิริยะสงวนพงษ์, 2555: 91)

นอกจากการมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบกอกทิกใหม่แล้ว อาคารโดมยังถูกออกแบบเพื่อสื่อความหมายเฉพาะถึงแนวคิดเรื่อง “หลัก 6 ประการ” ของคณะราษฎรเหมือนกับสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ที่สร้างโดยคณะราษฎรอีกด้วย โดยการสื่อด้วยตัวเลข “6” ผ่านจำนวนช่องหน้าต่างขนาดเล็กจำนวนหกบานที่อยู่รายรอบโดม ส่วนรูปโดมยอดแหลมสองชั้นยังสื่อความหมายเฉพาะถึง “ปลายดินสอ” ที่เขียน

บันทึกบนท้องฟ้าเพื่อบอกเล่าเรื่องราวและภูมิปัญญาของผู้คนบนดินแดนธรรมศาสตร์อีกด้วย (ชาวนิวทรี เกษตรศิริ และคณะ, 2535: 51-52) อาคารโดมจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของมหาวิทยาลัยร่วมกับสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น ธรรมจักร สีแดงและเหลือง (ภาพ 5)

ความเปลี่ยนแปลงในมหาวิทยาลัยในระยะเวลาต่อมา ทำให้อาคารโดมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเป็นระยะ อาคาร 4 ด้านทิศเหนือและอาคาร 1 ด้านทิศใต้ถูกรื้อถอนเพื่อก่อสร้างอาคารใหม่ได้แก่ อาคารเอ.ที. และอาคารอเนกประสงค์ ใน พ.ศ. 2515 และ 2520 ตามลำดับ ซึ่งทั้งสองอาคารที่สร้างขึ้นใหม่เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์น และใน พ.ศ. 2528 อาคารโดมได้ถูกออกแบบเพื่อต่อเติมอาคารส่วนบริเวณด้านทิศตะวันออกที่หันออกสู่สนามฟุตบอล โดยสถาปนิก วีระ อินพันทัง เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมส่วนต่อเติมเป็นรูปแบบโพสต์โมเดิร์น ซึ่งกำลังเป็นรูปแบบที่นิยมและแพร่หลายในการออกแบบของประเทศไทย โดยส่วนต่อเติมได้อ้างอิงและกลมกลืนกับรูปแบบเดิมของอาคารโดมเป็นอย่างดี (ภาพ 6) ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงของอาคารโดมตั้งแต่เปิดใช้อาคาร พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา จึงประกอบไปด้วยความหลากหลายของรูปแบบและภาษาทางสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน สอดคล้องไปกับบริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงเชิงพลวัตอยู่ตลอดเวลา

2. รูปแบบไทยประยุกต์

รูปแบบไทยประยุกต์เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นการแสดงออกถึงลักษณะไทยหรือเอกลักษณ์ไทย โดยมีต้นแบบจากรูปแบบไทยประเพณี แต่มีผังอาคารแบบสมัยใหม่ตลอดจนวัสดุก่อสร้างแบบใหม่ จุดเริ่มต้นของไทยประยุกต์มีขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นห้วงเวลาที่เกิด “วิกฤติทางอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรม” เนื่องจากกระแสของความเป็นศิวิไลซ์จากตะวันตกที่เข้ามาปะทะกับระบอบจารีตประเพณีแบบเดิม ทำให้รูปแบบจารีตซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นไทยหรือ “ราชาชาตินิยม” ถูกนำมาประยุกต์เพื่อให้ทันกับความต้องการของสังคมสมัยใหม่ จนเกิดเป็นรูปแบบไทยประยุกต์ขึ้นควบคู่กับรูปแบบพื้นฟูประวัติศาสตร์ที่ยังคงเป็นที่นิยมอยู่เช่นเดียวกันในหมู่ชนชั้นนำของสยาม (ชาติรี ประกิตนทการ, 2550ข: 211-241)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 สถาปัตยกรรมรูปแบบไทยประยุกต์เริ่มถูกลดทอนการประดับตกแต่งลวดลายแบบจารีตซึ่งลวดลายดังกล่าวสะท้อนถึงระเบียบแบบแผนของฐานานุศักดิ์ (hierarchy) ในสังคมไทย รูปแบบไทยประยุกต์ที่เรียบง่ายขึ้นจึงบ่งชี้ถึงการตกต่ำของระบบ

ภาพ 7 อาคารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพฯ สถาปัตยกรรมรูปแบบไทยเครื่องคอนกรีต สร้างเสร็จ พ.ศ. 2499 (ที่มา: วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536: 93)

ภาพ 8 หอประชุมใหญ่ธรรมศาสตร์ (ที่มา: คณะกรรมการจัดพิมพ์สมุดภาพธรรมศาสตร์, 2553: 66)

รูปถ่ายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

รูปถ่ายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสถานะของพระมหากษัตริย์ที่อ่อนแอลง จนเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา รูปแบบโมเดิร์นซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงออกถึงความเป็น “ไทยใหม่” ที่ทันสมัยกว่า และเป็นสัญลักษณ์ของ “ระบอบประชาธิปไตย” ที่เน้นความเสมอภาคกลายเป็นที่นิยมมากกว่า สถาปัตยกรรมโมเดิร์นในสมัยคณะราษฎรจึงเริ่มปราศจากการตกแต่งหรือการอ้างอิงกับรูปแบบจารีตของไทยในอดีต

อย่างไรก็ตาม การแสดงถึงลักษณะไทยในสถาปัตยกรรมมิได้ถึงจุดจบในสมัยคณะราษฎรอย่างสิ้นเชิง แต่ได้ถูกพัฒนาจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะขึ้นใหม่คู่ขนานไปกับรูปแบบโมเดิร์นคือ “รูปแบบไทยเครื่องคอนกรีต” ในช่วงทศวรรษที่ 2480 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รูปแบบไทยเครื่องคอนกรีตเป็นรูปแบบไทยประยุกต์ที่นำเอาคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นวัสดุก่อสร้างหลัก มีการลดทอนรายละเอียดของลวดลายเส้นสายต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมให้เรียบง่ายและสอดคล้องกับวัสดุคอนกรีตทำให้เกิดรูปแบบไทยที่ดูหนักแน่น ต่างไปจากงานเครื่องไม้ที่มีลักษณะอ่อนช้อย (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536: 86-94) สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตจึงเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของ “ความเป็นไทย” และ “ชาตินิยม” ในระบอบประชาธิปไตย (ภาพ 7) ตัวอย่างอาคารไทยเครื่องคอนกรีต เช่น ประตูสวัสดิโสภณ พระศรีมหาธาตุเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงหรือหลัง พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา รูปแบบไทยเครื่องคอนกรีตเป็นรูปแบบที่แพร่หลายไปทั่วประเทศ โดยเฉพาะอาคารราชการและอาคารทางศาสนา แต่ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกันและขาดคุณค่าในเชิงสุนทรียภาพ เนื่องจากสถาปนิกมิได้ให้ความสำคัญต่อรูปทรงและสัดส่วนที่ลึกซึ้งแต่อย่างใด

สถาปัตยกรรมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ที่มีรูปแบบไทยประยุกต์อย่างชัดเจนคือ หอประชุมใหญ่ ซึ่งถูกก่อสร้างขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งทั้งนายกรัฐมนตรีและอธิการบดีในช่วงที่ครบรอบ 20 ปีของการสถาปนามหาวิทยาลัย พ.ศ. 2497 โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นอาคารหอประชุมที่ทันสมัยที่สุดในเอเชีย อาคารถูกก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้เมื่อ พ.ศ. 2499 ตั้งอยู่ติดถนนด้านสนามหลวงซึ่งเดิมเคยเป็นที่ตั้งของกำแพงโบราณของวังหน้า ออกแบบโดยสถาปนิก สนิท ฉิมโฉม เป็นรูปแบบไทยประยุกต์เครื่องคอนกรีตหลัง พ.ศ. 2490 ตามนโยบายชาตินิยม อาคารมีหลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น และลดชั้นหลังคามุงด้วยกระเบื้องสีเขียว (ภาพ 8) โดยรอบอาคารมีการประดับด้วยลวดบัวคอนกรีตที่ถูกลดทอนรายละเอียดให้เรียบง่ายตามแนวคิดของรูปแบบไทยเครื่องคอนกรีต แต่ไม่มีการยื่นชายคายาวตามอาคารไทยประยุกต์อื่น ๆ ใน

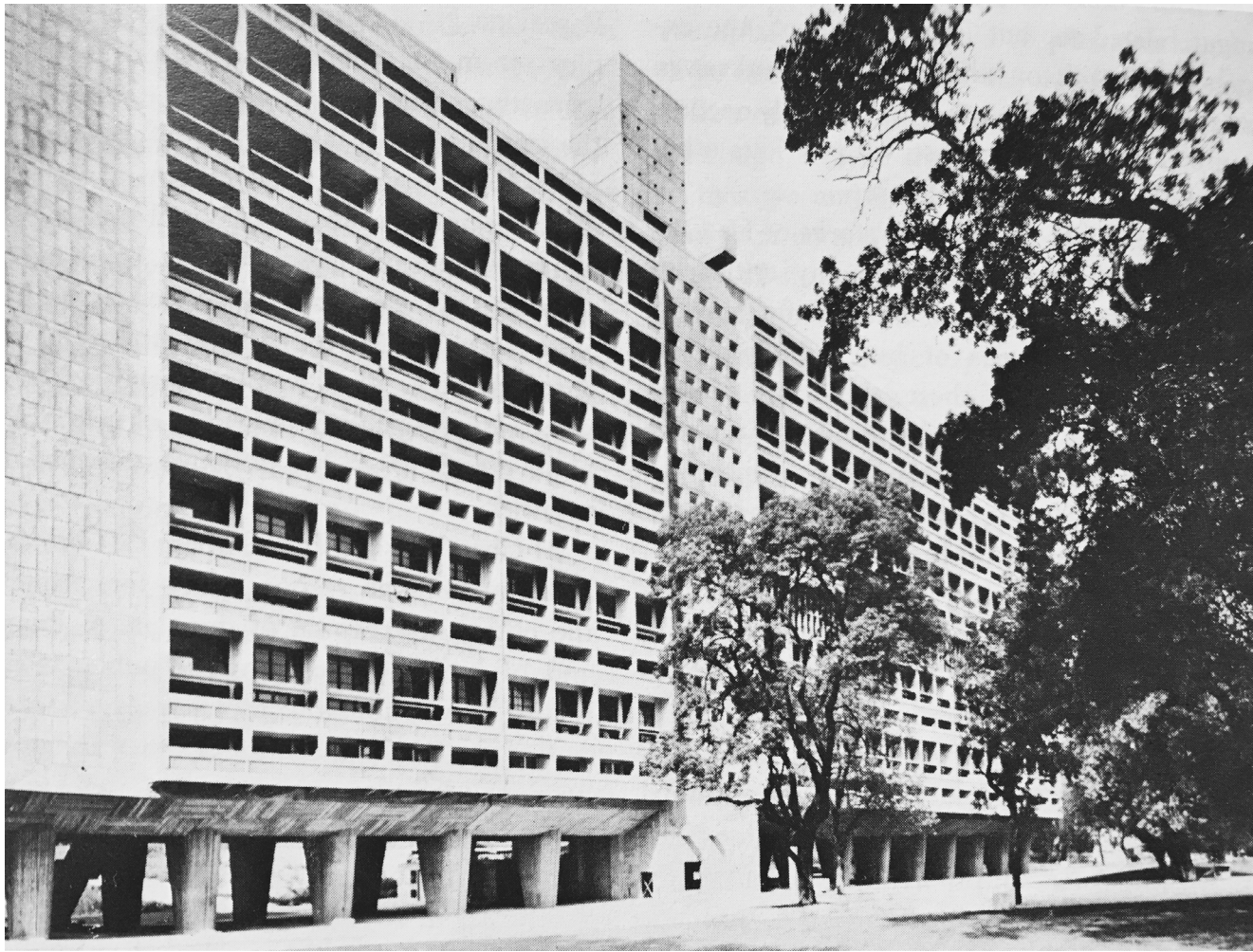
สมัยเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ด้วยขนาดสัดส่วนของอาคารหอประชุมที่ใหญ่โตเมื่อเทียบกับอาคารอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง และตำแหน่งที่ตั้งบดบังอาคารโดมจากมุมมองจากสนามหลวง จึงทำให้หอประชุมใหญ่ธรรมศาสตร์ถูกวิพากษ์เชิงลบโดยนักวิชาการและสถาปนิกบางท่าน

3. รูปแบบโมเดิร์น (Modern)

รูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์นในสังคมตะวันตกเป็นผลผลิตโดยตรงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในทวีปยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมแบบเกษตรกรรมที่พึ่งพิงแรงงานมนุษย์ไปสู่สังคมแบบอุตสาหกรรมที่ “เครื่องจักร” เข้ามาทำหน้าที่แทน ทำให้สังคมตะวันตกเกิดความก้าวหน้าในแทบทุกองคาพยพ ซึ่งรวมถึงความเปลี่ยนแปลงทางรูปธรรมของสถาปัตยกรรม รวมถึงเทคโนโลยีของวัสดุและวิธีการก่อสร้าง สถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์นจึงกำเนิดขึ้นในช่วงทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ภายใต้มนต์เสน่ห์ใหม่ที่เชิดชู “ความเรียบง่าย” ของรูปทรงเรขาคณิตบริสุทธิ์ที่ปราศจากการตกแต่งลวดลายประดับใด ๆ บนอาคารและ “ประโยชน์ใช้สอย” ของอาคารที่ตอบรับกับกิจกรรมใหม่ ๆ ของสังคม โดยมีระบบโครงสร้างของอาคารเป็นระบบเสาและคาน และการใช้วัสดุสมัยใหม่ที่เกิดจากการผลิตในระบบอุตสาหกรรม เช่น เหล็กและกระจก รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างสูงจึงเริ่มกลายเป็นรูปแบบที่ล้าสมัยตามความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการก่อสร้างอาคารรูปแบบโมเดิร์นจำนวนมากในทวีปยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกา (ภาพ 9) ซึ่งส่วนใหญ่มีรูปทรงเรขาคณิตที่เรียบง่าย มีหลังคาแบนราบ ปราศจากการตกแต่งด้วยลวดลายที่ไม่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตัดขาดจากการอ้างอิงกับประวัติศาสตร์ที่ผ่านพ้นไปแล้ว มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยสูงสุดตามแนวคิด “รูปทรงเป็นไปตามประโยชน์ใช้สอย (Form follows function)”

รูปแบบโมเดิร์นได้ถูก “นำเข้า” สู่อสังคมนิยมไทยเช่นเดียวกับรูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ในช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 โดยคณะราษฎร โดยเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสะท้อนอุดมการณ์ของยุคไทยใหม่ที่มุ่งเน้น “ความเสมอภาค” ของระบอบประชาธิปไตยที่ต่างไปจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์น โดยเฉพาะอาคารราชการจึงถูกสร้างขึ้นทั่วประเทศตามนโยบายของคณะราษฎรเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเสมอภาคควบคู่กับการใช้สัญลักษณ์ “พานรัฐธรรมนูญ” สถาปัตยกรรมโมเดิร์นที่แสดงลักษณะเด่นชัด ได้แก่ กลุ่มอาคารบนถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกจิตรเสน อภัยวงศ์ (หมีว) ประกอบด้วยอาคารที่ปราศจาก

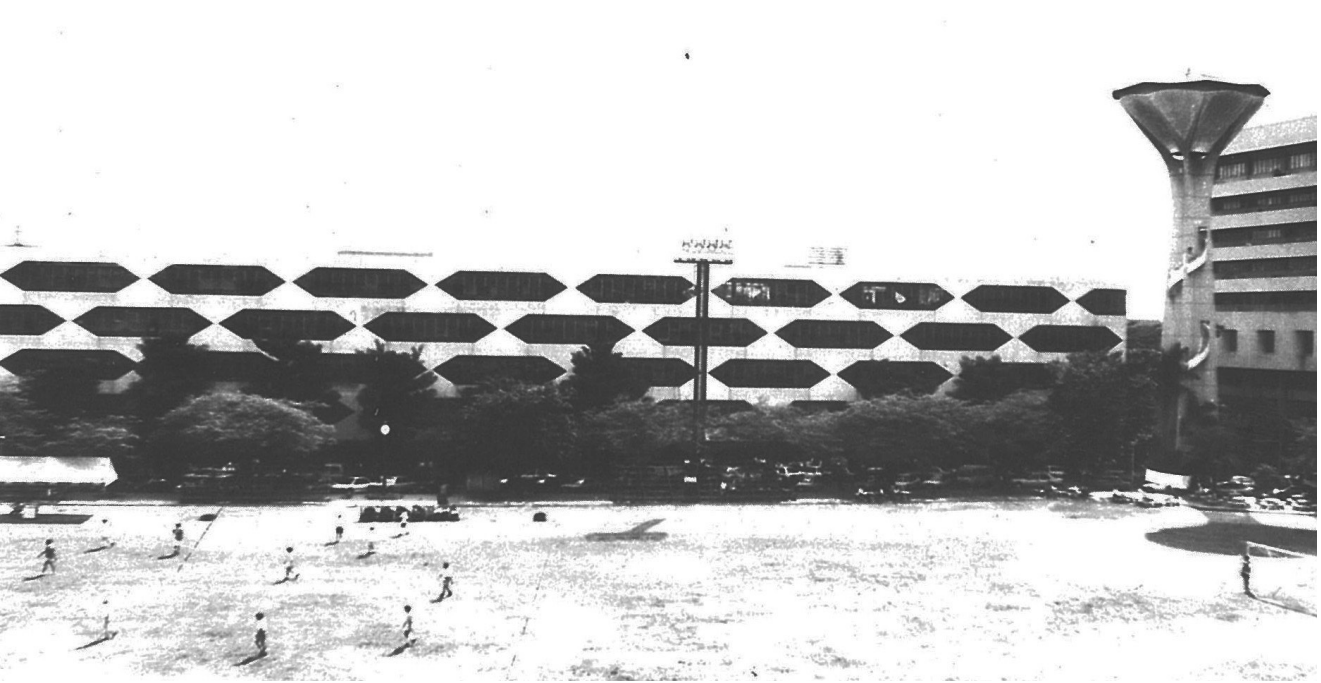
ภาพ 9 อาคาร Unite' d'Habitation มาร์กเซย์ ประเทศฝรั่งเศส สถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์น สร้างเสร็จ ค.ศ. 1952 (ที่มา: Hitchcock, 1977: 521)

ภาพ 10 กลุ่มอาคารสาธารณะบนถนนราชดำเนินกลาง กรุงเทพฯ สร้างเสร็จ พ.ศ. 2483 (ที่มา: วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536: 51)

รูปถ่ายอาคาร Unite' d'Habitation มาร์กเซย์ ประเทศฝรั่งเศส

รูปถ่ายอาคารสาธารณะบนถนนราชดำเนินกลาง กรุงเทพฯ

ภาพ 11 อาคารเรียนบางส่วนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ สถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์น (บน) อาคารคณะรัฐศาสตร์ (ล่าง) อาคารคณะนิเทศศาสตร์ และการบัญชี (ที่มา: (บนและล่าง) คณะกรรมการจัดพิมพ์สมุดภาพธรรมศาสตร์, 2553: 93, 98)

การแสดงออกถึง “ความเป็นไทยแบบประเพณี” จากหลังคาทรงจั่วและลวดลายประดับอื่น ๆ ซึ่งความเป็นไทยดังกล่าวถูกมองโดยคณะราษฎรว่าเป็นความล้าหลัง ไม่ศิวิไลซ์ และแสดงถึงระบบฐานานุศักดิ์ที่ตายตัว อาคารรูปแบบโมเดิร์นจึงมีหลังคาแบนราบ หรือหากมีหลังคาทรงจั่วจะมีแผงคอนกรีต (parapet) ปิดบังหลังคาไว้ไม่ให้มองเห็นจากภายนอก ตัวอาคารมีรูปทรงเรขาคณิตที่เรียบง่าย และเริ่มแสดงสัจจะของวัสดุที่ใช้โดยไม่มีการปกปิด (ภาพ 10)

ความนิยมและแพร่หลายอย่างรวดเร็วของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นในประเทศไทยเป็นผลจากแรงขับเคลื่อนและการยอมรับวัฒนธรรมแบบ “ทุนนิยม” จากตะวันตกสู่สังคมไทย อีกทั้งยังได้แรงสนับสนุนจากสถาปนิกไทยจำนวนมากที่จบการศึกษาจากสถาบันต่างประเทศ รวมถึงการริเริ่มก่อตั้งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ขึ้นในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา ซึ่งส่วนใหญ่มีหลักสูตรและแนวทางการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นไปทางรูปแบบโมเดิร์นตามแบบอย่างตะวันตกทั้งสิ้น

อาคารที่ถูกสร้างในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่ปรากฏเป็นรูปแบบโมเดิร์นแทบทั้งสิ้น โดยผู้ออกแบบประกอบด้วยสถาปนิกทั้งรายบุคคล และหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบทางด้านออกแบบสถาปัตยกรรม เช่น กรมโยธาธิการ แต่ทั้งนี้อาคารโมเดิร์นหลายหลังมิได้เป็นนการรูปแบบตะวันตกสำเร็จรูปมาจัดวางลงบนพื้นที่โดยตรง แต่ได้ถูกออกแบบและพัฒนาให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย พฤติกรรม และสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นของประเทศไทย เช่น มีการใช้แผงกันแดดและการยื่นชายคาออกจากตัวอาคารเพื่อกันแดดและฝนที่ตกชุก (เช่น อาคารคณะศิลปศาสตร์) การออกแบบผังและรูปทรงของอาคารตามภาษาของโมเดิร์น เช่น การวางผังบริเวณและผังอาคารแบบอสมมาตร (asymmetry) ต่างจากผังอาคารแบบสมมาตรของรูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ การยกลอยตัวอาคารจากระดับพื้น (pilotis) เพื่อสร้างพื้นที่โล่งบริเวณชั้นล่างเพื่อรองรับกิจกรรมอเนกประสงค์ (เช่น อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อาคารหอสมุดสัญญา ธรรมศักดิ์ ของคณะนิติศาสตร์) การทำหลังคาอาคารให้แลดูเป็นหลังคาแบนราบจากภายนอกโดยใช้แผงคอนกรีตบังหลังคาทรงจั่ว การทำมุขหลังคาทางเข้าอาคารในรูปแบบสมัยใหม่ (เช่น อาคารคณะศิลปศาสตร์ อาคารคณะรัฐศาสตร์) การทำแผงกระจกของหน้าต่างยาวต่อเนื่อง การใช้โครงสร้างอาคารแบบเสาและคาน ฯลฯ (ภาพ 11)

กลุ่มสถาปัตยกรรมโมเดิร์นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ จึงเป็นภาพสะท้อนเชิงรูปธรรมที่แสดงถึงแนวคิดและค่านิยมสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสังคมตะวันตก ปราศจากการอ้างอิงเชิงประวัติศาสตร์และการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ใด ๆ รวมถึงการแสดงออกถึง

เอกลักษณ์ไทยตามระบบประเพณี แต่จัดเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ทั้งของมหาวิทยาลัยและสังคมไทย ที่สอดคล้องกับการพัฒนาการศึกษาและนโยบายเชิงเศรษฐกิจของประเทศ แต่ปัจจุบันบางอาคารได้ถูกปรับเปลี่ยนต่อเติมลักษณะทางกายภาพและประโยชน์ใช้สอยเพื่อรองรับความต้องการใหม่ ๆ ที่เพิ่มขึ้น จนสูญเสียเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นที่มีมาตั้งแต่เริ่มต้น

4. รูปแบบโพสต์โมเดิร์น (Postmodern)

ในสังคมตะวันตก รูปแบบโพสต์โมเดิร์นในศิลปะและสถาปัตยกรรมเริ่มเป็นที่นิยมในทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา โดยเป็นผลผลิตหรือโครงการจากสภาวะความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมแบบโพสต์โมเดิร์น (Postmodernism) รูปแบบโพสต์โมเดิร์นเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบต่อรูปแบบโมเดิร์นที่เริ่มถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเรียบง่ายที่แลดูจิตซีด ซ้ำซาก และน่าเบื่อ เนื่องจากแนวคิดโมเดิร์นได้ลดทอนลวดลายประดับต่าง ๆ จนเหลือแต่เพียงรูปทรงเรขาคณิตบริสุทธิ์ที่เรียบง่าย ขาดไร้ความหมายในการสื่อสารระหว่างสถาปัตยกรรมกับผู้ใช้อาคาร กระแสของแนวคิดโพสต์โมเดิร์นจึงก่อตัวขึ้นทั้งผ่านทางงานเขียนเชิงวิชาการจากสถาปนิกหลายท่านที่กล่าวถึงผลงานออกแบบของสถาปนิกโมเดิร์นในช่วงทศวรรษที่ 1950 ซึ่งเริ่มทดลองสร้างสรรค์ผลงานอันผิดแผกไปจากรูปแบบโมเดิร์นร่วมสมัย วิเคราะห์ถึงปัญหาของการสื่อความหมายในเชิงของความขัดแย้งและความซับซ้อนของสถาปัตยกรรม วิพากษ์ถึง “ความล้มเหลว” ของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นที่มุ่งแก้ไขปัญหาลังคมด้วยคำตอบที่เรียบง่ายเพียงมุมมองเดียว และมองเห็นปัญหาของเมืองที่เกิดการแบ่งแยกส่วน (zone) ต่าง ๆ ขาดออกจากกันอย่างชัดเจน จนกลายเป็นเมืองที่ต้องพึ่งพิงการสัญจรด้วยยานพาหนะเป็นหลัก

รูปแบบโพสต์โมเดิร์นในสถาปัตยกรรมเป็นการนำเสนอคำตอบใหม่ต่อสภาพสังคมแบบพหุนิยม (Pluralism) ซึ่งประกอบด้วยความแตกต่าง ความหลากหลาย และความซับซ้อน ที่ดำรงอยู่ร่วมกัน โดยสื่อสารผ่าน “ระบบสัญญาณ (Sign system)” จากการผสมผสาน “รูปสัญญาณ (signifier)” หลายรูปแบบเข้าด้วยกันเพื่อสื่อถึง “ความหมายสัญญาณ (signifier)” รูปสัญญาณที่นำมาใช้อาจมาจากสิ่งของหรือปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวัน หรือจากความต้องการสื่อความหมายเฉพาะอื่น ๆ ที่ซับซ้อน คลุมเครือ หรือ ขัดแย้งกัน รูปแบบโพสต์โมเดิร์นตามแนวทางนี้ถูกขนานนามว่า “โพสต์โมเดิร์นแบบพหุนิยม” ส่วนอีกแนวทางหนึ่งคือการนำรูปแบบหรือองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในอดีต มาใช้กับรูปทรงเรขาคณิตและเทคโนโลยีของวัสดุและการก่อสร้าง

รูปสถาปัตยกรรม : พระราชนิพนธ์ : พระราชนิพนธ์

สถาปัตยกรรมแบบโพสต์โมเดิร์น : พระราชนิพนธ์ : พระราชนิพนธ์

ภาพ 12 อาคารพอร์ตแลนด์ พอร์ตแลนด์ รัฐโอเรกอน ประเทศสหรัฐอเมริกา สถาปัตยกรรมรูปแบบโพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยม สร้างเสร็จ ค.ศ. 1982 (ที่มา: Frampton, 1992: 307)

ภาพ 13 อาคารศูนย์การค้าอัมรินทร์พลาซ่า กรุงเทพฯ สถาปัตยกรรมรูปแบบโพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยม สร้างเสร็จ พ.ศ. 2528 (ที่มา: วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, 2536: 274)

ภาพ 14 อาคารหอสมุดและกำแพงเมืองจำลอง สถาปัตยกรรมแบบโพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยม (ที่มา: สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2540: 76)

รูปถ่ายของอาคารหอสมุดและกำแพงเมืองจำลอง

รูปถ่ายของอาคารหอสมุดและกำแพงเมืองจำลอง

ที่ร่วมสมัย และเรียกแนวทางนี้ว่า “โพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยม” (ภาพ 12) โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะที่แบนราบ (flattened history) และไร้ความรู้สึกเพื่อสื่อถึงการถวิลหาอดีตที่เคยมีอยู่ (nostalgia) ในลักษณะการที่มุ่งล้อเลียนเสียดสีมากกว่าการยกย่องเชิดชูรูปแบบอดีต สถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยมจึงอาจมีรูปทรง สัดส่วน และสีสันทันของอาคารที่แปลกตาต่างไปจากรูปแบบฟื้นฟูประวัติศาสตร์ก่อนหน้านี้ที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ของการออกแบบอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่า สถาปนิกโพสต์โมเดิร์นได้นำเสนอมุมมองใหม่ต่อบริบทที่ตั้งอาคาร ซึ่งไม่ได้แสดงออกด้วยการสร้างความกลมกลืนกับพื้นที่ แต่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อปะทะกับบริบทเดิมของเมืองนั้น

สถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นเป็นที่นิยมอย่างสูงในทศวรรษที่ 1970 ต่อเนื่องจนถึง 1980 ทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น โดยได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งจากทั้งราชวงศ์ นักการเมือง สถาปนิก และนักวางผัง และแตกแขนงออกไปหลายแนวทางย่อย สำหรับในประเทศไทยนั้น รูปแบบโพสต์โมเดิร์นเริ่มเป็นที่นิยมในทศวรรษที่ 2520 โดยเริ่มมีการออกแบบและก่อสร้างอาคารสาธารณะหลายหลัง เช่น อาคารศูนย์การค้าอัมรินทร์พลาซ่า (ภาพ 13) ซึ่งนำเอาองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก เช่น เสาและบัวแบบโรมัน มาใช้ประดับประดากับอาคารห้างสรรพสินค้าสมัยใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสื่อถึง “ความหรูหรา” ต่อผู้ใช้อาคาร และกลายเป็นรูปแบบที่แพร่หลายในการออกแบบบ้านจัดสรร อาคารพักอาศัยรวม และตึกแถวทั่วประเทศไทย ทำให้เกิดการวิพากษ์ในวงการออกแบบถึงการแสดงออกที่ขาดเอกลักษณ์ไทยและไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย เช่น สถาปณภูมิอากาศ รูปแบบโพสต์โมเดิร์นจึงขยายขยายไปสู่แนวพหุนิยมที่นำเอาสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับสังคมไทยมาใช้มากขึ้น เช่น การนำเอาสัญลักษณ์ที่มาจากเรือนไทยพื้นถิ่นมาใช้เพื่อสื่อถึงอัตลักษณ์ไทย

นอกจากส่วนต่อเติมอาคารโดมเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ที่เป็นรูปแบบโพสต์โมเดิร์นตามที่กล่าวไปแล้วนั้น อาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์ และอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ (อาคารอเนกประสงค์ 2) เป็นผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์นขนาดใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 สถาปนิก สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ได้นำเอารูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรูปแบบของป้อมกำแพงเมืองโบราณมาใช้ในเชิงอ้างอิงถึงประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ โดยปรากฏในรูปแบบของหน้าต่างและช่องเปิดของอาคารที่มีลักษณะโค้ง มีจังหวะที่เรียงซ้ำตามรูปแบบของอาคารและกำแพงเมือง การใช้หลังคาทรงปั้นหย่าในลักษณะของการประดับประดาเพียงบางส่วน และมีการสร้าง “ฉากสถาปัตยกรรม” ขึ้นริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเสมือนกำแพงเมืองขนาดใหญ่

เพื่อสร้างทัศนียภาพใหม่จากแม่น้ำเจ้าพระยาให้กลุ่มอาคารโดยรวมของมหาวิทยาลัยมีรูปแบบที่กลมกลืนมากขึ้นและเข้ากับบรรยากาศของกรุงรัตนโกสินทร์ (สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2540: 74-86) กำแพงเมืองใหม่จึงเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์จากอดีตที่ไม่ได้สมบูรณ์ตามประวัติศาสตร์ที่เป็นจริง แต่เป็นเพียง “สิ่งจำลอง” ที่สร้างความรู้สึกถวิลหาอดีต นอกจากนี้ อาคารในด้านที่ไม่ได้หันออกสู่มแม่น้ำ สถาปนิกได้ออกแบบช่องแสงเป็นรูปแบบเรขาคณิตที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อสร้างความขัดแย้งกับช่องแสงโค้งจากรูปแบบอดีต (ภาพ 14) ส่วนหอสมุดส่วนที่อยู่ชั้นใต้ดินมีการเจาะช่องโค้งบริเวณกลางอาคารเพื่อการระบายอากาศและนำแสงธรรมชาติลงสู่พื้นที่เบื้องล่าง บริเวณสวนด้านหน้าอาคารริมแม่น้ำเจ้าพระยาถูกออกแบบในแนวทางของสวนในทวีปยุโรปที่เน้นลวดลายเรขาคณิตมากกว่าการให้ความร่มรื่นแบบสวนไทย ภาพรวมของกลุ่มอาคารจากมุมมองแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นความหลากหลายของสัญลักษณ์ รูปแบบ และประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้แบนราบ

ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากพื้นที่ก่อสร้างอาคารทั้งสองเป็นบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของวังหน้าสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จึงต้องมีการเก็บรักษาส่วนของซากกำแพงเมืองและกำแพงวังหน้าซึ่งอยู่ใต้ดินในเชิงอนุรักษ์ ทำให้พื้นที่สวนของอาคาร 60 ปีธรรมศาสตร์ซึ่งเชื่อมต่อกับอาคารคณะรัฐศาสตร์ บริเวณโรงอาหาร และบริเวณชั้นใต้ดินของหอสมุดต้องนำเสนอ “ประวัติศาสตร์” ดังกล่าวในเชิงอนุรักษ์และเชิงสัญลักษณ์ด้วยการจำลองแนวกำแพงอิฐโบราณ การทำลายหินขัดบนพื้นเป็นรูปของแนวกำแพง เรือโบราณที่ถูกขุดค้นพบ และการฝังแนวอิฐบนพื้นทางเดิน ฯลฯ ซึ่งการอนุรักษ์ทางโบราณคดีดังกล่าวช่วยสนับสนุนให้แนวคิดของรูปแบบโพสต์โมเดิร์นแบบประวัติศาสตร์นิยมในอาคารทั้งสองหลังเด่นชัดยิ่งขึ้น

บทส่งท้าย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ นอกจากรับบทบาทการเป็นสถาบันการศึกษาตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎรแล้ว ในมุมของประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ ยังทำหน้าที่ในการเป็นบทบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง การปกครองของไทยในช่วงหนึ่งศตวรรษ สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นต่างรูปแบบและต่างวาระในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยจึงหาใช้สิ่งก่อสร้างที่เสถียรหยุดนิ่ง ไร้ชีวิตชีวา และปราศจากคุณค่าในการศึกษา แต่เปรียบได้ดัง “วัตถุทางประวัติศาสตร์” ขึ้นสำคัญที่บอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงพลวัตในสังคมไทย ตั้งแต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ประชาธิปไตย ราชอาณาจักรนิยม ทุนนิยม จนถึงพหุนิยม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2548). *ธรรมศาสตร์และการเมือง* เรื่องพื้นที่.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (2535). *สำนักนั้นธรรมศาสตร์
และการเมือง* พ.ศ. 2477-2511. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกหญ้า.

ชาติรี ประภิตนทการ. (2550ก). "70 ปีโดมธรรมศาสตร์และ
การเมือง." *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, ฉบับที่ 10
มิถุนายน 2549 - พฤษภาคม 2550, หน้า 22 – 40.

ชาติรี ประภิตนทการ. (2550ข). *การเมืองและสังคมในศิลป
สถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม*. กรุงเทพฯ:
มติชน.

เด่น วาสิกศิริ. (2559). *สถาปัตยกรรมพันธุ์ใหม่ หลังยุคสมัยใหม่*.
กรุงเทพฯ: คอมมอนบุคส.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ. (2536). *พัฒนาการแนวความคิด
และรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม
สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2480*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. (2540). "อาคารหอสมุด
และสวนอเนกประสงค์ 2 ตึก 60 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์." *อาษา*, สิงหาคม 2540, หน้า 74 - 86.

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข. (2557). *สุนทรียศาสตร์และทฤษฎี
สถาปัตยกรรมตะวันตก: จากคลาสสิกถึงดิกอนสตรัคชัน*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุระ พิริยะสงวนพงษ์. (2555). "ตึกโดมธรรมศาสตร์: สถาปัตยกรรม
นอกแบบของคณะราษฎร." *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*,
ฉบับที่ 15 มิถุนายน 2554 - พฤษภาคม 2555, หน้า 82 – 95.

Frampton, Kenneth. (1992). *Modern Architecture: A Critical His-
tory (third edition)*. London: Thames and Hudson.

Weston, Richard. (2011). *100 Ideas That Changed Architecture*.
London: Laurence King Publishing.

คณะกรรมการจัดพิมพ์สมุดภาพธรรมศาสตร์. (2553). *ความทรงจำ
ที่ธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
หน้า 66.

คณะทำงานจัดทำหนังสือภาพธรรมศาสตร์. (2541). *ภาพธรรมศาสตร์
หนังสือรวมภาพที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่
แรกสถาปนาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๑)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ. (2536). *พัฒนาการแนวความคิด
และรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, หน้า 51, 93, 274, 308.

สมาคมสถาปนิกสยามฯ. (2540). *อาษา*. สิงหาคม 2540, หน้า 76.

Frampton, Kenneth. (1992). *Modern Architecture: A Critical
History (third edition)*. London: Thames and Hudson,
p. 307.

Hitchcock, Henry-Russel. (1977). *Architecture: Nineteenth and
Twentieth Centuries (fourth edition)*. New Haven and
London: Yale University Press, p.109, 152, 521.

รูปถ่ายโดยผู้เขียน: รัชต์พงศ์ รัชต์พงศ์

บันทึกการออกแบบอนุสรณ์สถาน
ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์

วีระ อินพันทัง

ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์

ข้อมูลโครงการ
ชื่อโครงการ อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์
ลักษณะโครงการ ต่อเติมมุขกลางด้านหลัง (ตะวันออก) ของตึกโดม
ที่ตั้ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
เจ้าของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สถาปนิก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วีระ อินพันทัง
ที่ปรึกษา อรศิริ ปาณินท์
วิศวกร อรุณ ชัยเสรี
งบประมาณ 2,000,000 บาท
เนื้อที่ใช้สอย 225 ตารางเมตร
ปีที่สร้างเสร็จ 2528

บทนำ

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ. 2477 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยลำดับที่ 2 ของไทย (ถัดจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งและเป็นผู้ประศาสน์การ (ภายหลังตำแหน่งนี้เปลี่ยนเรียกว่าอธิการบดี) คนแรก สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้เปลี่ยนนามเป็นปัจจุบัน “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560) เป็นต้นมา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จำเริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ ครั้นในปี พ.ศ. 2526 คณะกรรมการดำเนินงานเพื่อก่อตั้งมูลนิธิอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ได้วางเป้าหมายในการสร้างอนุสรณ์สถานเพื่อเป็นถาวรวัตถุแสดงความรักและแด่ผู้ประศาสน์การคนแรกท่านนี้ โดยกำหนดลักษณะโครงการให้เป็นการต่อเติมมุขกลางด้านหลัง (ตะวันออก) ของตึกโดมออกไป

ข้อเขียนนี้มุ่งเสนอสาระในส่วนของงานสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ เป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์

ในส่วนของงานออกแบบสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาเงื่อนไข/ปัจจัยที่มีผลต่อโครงการและดำเนินการออกแบบงานสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไข/ปัจจัยดังกล่าว

- วิธีดำเนินงาน
1. การรวบรวมข้อมูล
    - รวบรวมข้อมูลจากเอกสารเพื่อค้นคว้าสาระเกี่ยวกับตึกโดม พร้อมทั้งรังวัดอาคารเพื่อจัดทำแบบสถาปัตยกรรม
    - สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมข้อมูลการใช้สอยอาคารและความต้องการเนื้อที่ใช้สอย
    - สำรวจที่ตั้งโครงการและสภาพแวดล้อม
  2. การวิเคราะห์ข้อมูล
    - ทำความเข้าใจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกโดมด้วยวิธีวิเคราะห์ลักษณะ (morphological analysis)
    - สรุปลักษณะและขนาดเนื้อที่ใช้สอยโดยอาศัยวิธีวิเคราะห์เชิงปริมาณ (quantitative analysis)
    - ศึกษาสถานที่ปลูกสร้างอาคารและสภาพแวดล้อมโดยรอบด้วยวิธีวิเคราะห์ที่ตั้ง (site analysis)
  3. การสังเคราะห์ข้อมูล

ประมวลผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมทั้งกำหนดแนวความคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบ และสังเคราะห์ขึ้นเป็นงานออกแบบสถาปัตยกรรม

บริบทของที่ตั้งโครงการ

สถานที่ปลูกสร้าง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ตั้งอยู่ภายในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ ล้อมรอบด้วยอาคารสถานที่สำคัญ ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครทางด้านเหนือ สนามหลวงทางด้านตะวันออก (คั่นด้วยถนนหน้าพระธาตุ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ทางด้านใต้ (คั่นด้วยถนนพระจันทร์) และแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านตะวันตก

หากสัญจรทางแม่น้ำเจ้าพระยาที่ทอดแนวยู่ทางด้านตะวันตกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะแลเห็นตึกโดมโดดเด่นโผล่ตัวอยู่ในแนวขนานกับแม่น้ำ โดยหันด้านหน้าสู่ทิศแม่น้ำ สัญญาณความเป็นด้านหน้าเผยชัดด้วยมุขและกันสาด (canopy) ยื่นยาวเหนือทางเข้า ขณะที่การสัญจรทางถนนหน้าพระธาตุทางด้านตะวันออกนั้นไม่สามารถมองเห็นตึกโดมได้ด้วยมีอาคารหอประชุมอันสูงใหญ่บดบัง เช่นเดียวกับสัญจรผ่านถนนพระจันทร์ทางด้านใต้ก็มีแนวสิ่งก่อสร้างหยุดสายตาไว้เพียงขอบทางเท่านั้น

ตึกโดมทอดแนวตามทิศเหนือ-ใต้ ณ ตำแหน่งค่อนข้างไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีลานโล่งทางด้านหน้าซึ่งแผ่บริเวณไปจนจรดแม่น้ำ ขณะที่ทางด้านหลังของตึกโดมเป็นสนามกว้างขยายพื้นที่ไปจนจรดหอประชุม อย่างไรก็ตามมีแนวถนนภายในกระหนาบทั้งด้านหน้าและด้านหลังของตึกโดมและรวมทั้งด้านใต้ด้วย ด้านใต้ของตึกโดมยังเชื่อมต่อกับอาคารอเนกประสงค์ได้ด้วยทางเชื่อมเหนือระดับดิน

ทั้งนี้ มุขกลางด้านหลังของตึกโดมไม่โดดเด่น ด้วยไม่มีองค์ประกอบเน้นความสำคัญเช่นด้านหน้า มีเพียงทางเข้าเล็ก ๆ 2 แห่งเท่านั้น สำหรับอนุสรณ์สถานผู้ประกาศนการปริทัศน์ พนมยงค์ ได้รับการกำหนดที่ตั้งไว้ ณ บริเวณมุขกลางด้านหลังของตึกโดม เท่ากับว่าที่ตั้งดังกล่าวซ้อนทับอยู่บนถนนที่ประดิษฐานด้านตะวันออกซึ่งอยู่ติดสนามกว้างที่คั่นอยู่ระหว่างหอประชุมกับตึกโดม หากเข้าสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จากถนนด้านหน้า เมื่อผ่านเลยหอประชุมเข้ามาแล้วทอดสายตาผ่านสนามกว้างจะเห็นตำแหน่งที่ตั้งอนุสรณ์สถานได้อย่างชัดเจน

ประวัติศาสตร์ตึกโดม
โดยเหตุที่โครงการนี้มีลักษณะเป็นการต่อเติมตึกโดมอันเป็นอาคารสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งในฐานะอาคารหลังแรกและอาคารสัญลักษณ์ การทำความเข้าใจกับตึกโดมจึงเป็นสิ่งพึงกระทำลำดับต้น ๆ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สถาปนาขึ้นบนที่ตั้งริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าพระจันทร์ ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของกองพันทหารราบที่ 4 มาก่อน โดยมีตึกโดมเป็นอาคารหลังแรกจากการออกแบบของสถาปนิก หมิว อภัยวงศ์ ผู้สำเร็จการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมมาจากประเทศฝรั่งเศส ด้วยการปรับอาคารทางการทหารที่มีอยู่เดิม 4 หลังซึ่งมีขนาดเท่ากัน เว้นระยะห่างเท่ากัน และวางเรียงอยู่ในแนวเดียวกันให้เชื่อมต่อเป็นอาคารหลังเดียว การก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์เป็นอาคารบัญชาการแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในปี พ.ศ. 2479

ตึกโดมวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยา โดยหันด้านหน้าสู่ทิศตะวันตกอันเป็นทิศแม่น้ำ ผังของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีลักษณะแคบยาว มีมุข 5 มุขที่จัดแบบสมมาตร มุขกลางเป็นมุขประธานและมีมุขรองซ้ายขวาเท่า ๆ กัน ซึ่งเป็นการจัดผังอาคารตามแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกของตะวันตก ขณะที่ส่วนอื่นเป็นอาคาร 2 ชั้นมุขประธานโดดเด่นด้วยการเพิ่มความสูงเป็น 3 ชั้น พร้อมมีส่วนที่เป็นหอคอยครอบด้วยหลังคายอดแหลม ยอดหอคอยมีความสูงจากระดับดินเป็น (ประมาณ) 2 เท่าของความสูงอาคาร (ภาพ 1-2)

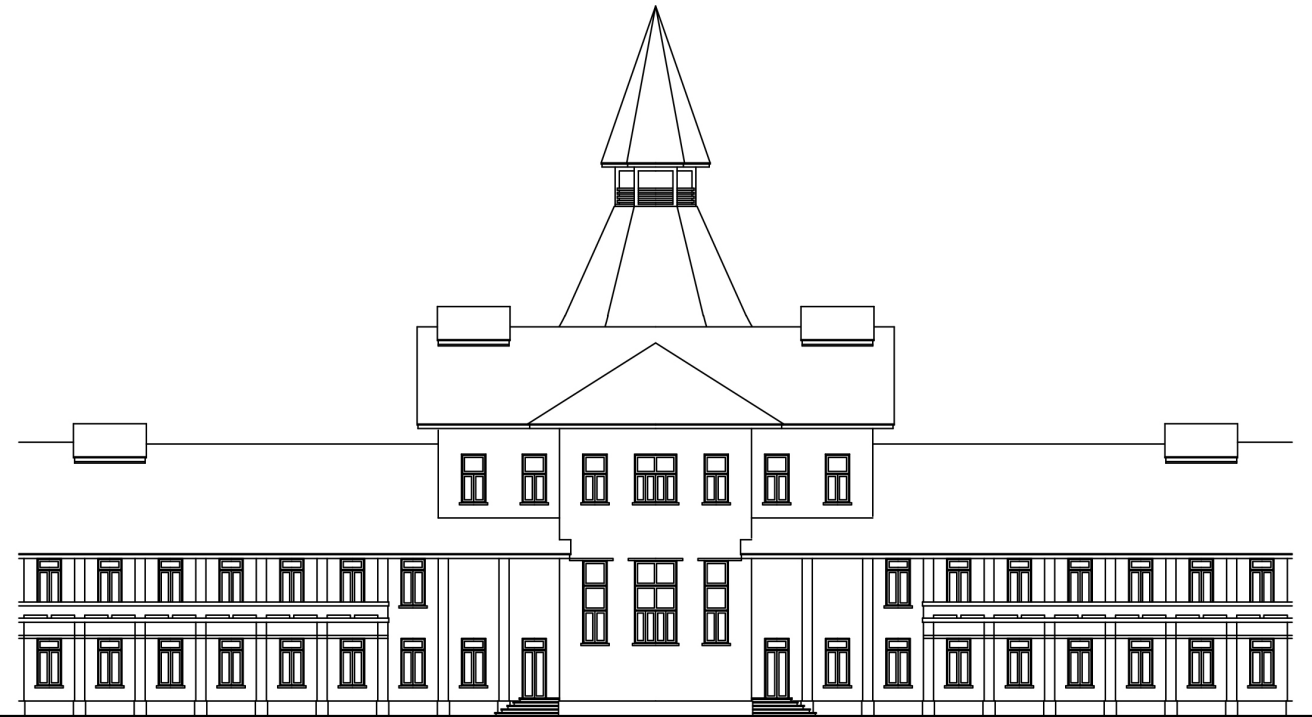
รูปแบบของตึกโดมได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันตกที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศแถบยุโรป สถาปัตยกรรมต้นแบบเยี่ยงนี้มีลักษณะเด่นที่การใช้หลังคาจั่วผสมปั้นหยาทรงสูง มุงด้วยกระเบื้องแผ่นเล็ก ไม่มีส่วนยื่นล้ำออกไปจากหน้าจั่ว และชายคาทอดสั้น อย่างไรก็ตาม ตึกโดมได้รับการปรับรูปแบบโดยเฉพาะหลังคาให้มีส่วนยื่นที่หน้าจั่วและยื่นชายคายาวออกไป ซึ่งช่วยปกป้องแดดและฝน สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศของไทยเป็นอย่างดี (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

ทั้งนี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันตกเป็นแนวนิยมรูปแบบหนึ่งของวงการสถาปัตยกรรมไทยในสมัยนั้น อาคารร่วมสมัยและร่วมรูปแบบเดียวกัน อาทิ พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล (สถาปนิก ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤตการ, สร้างเสร็จ 2469) อาคารคณะวิศวกรรมศาสตร์ (ตึก 1) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สถาปนิก พระสาโรช รัตนนิมมานก์, สร้างเสร็จ 2478)

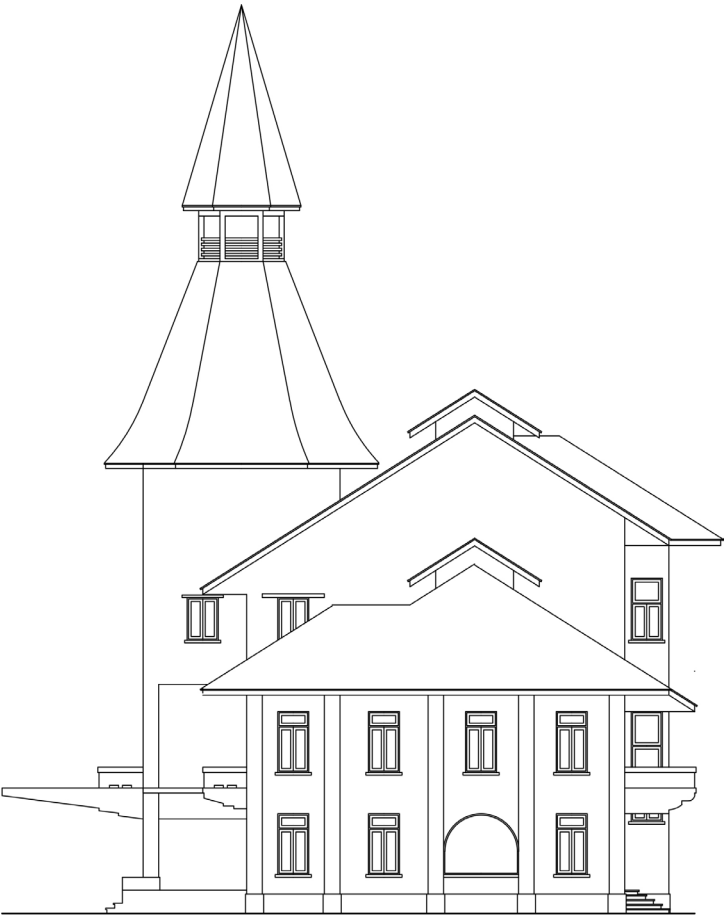
สำหรับหอคอยหลังคายอดแหลมของตึกโดมนั้น เป็นหลังคาที่มีฐานรูป 8 เหลี่ยม แบ่งออกเป็น 2 ตอน คั่นด้วยชั้นที่มีลักษณะคล้ายระเบียง มีลักษณะยอดแหลมดั่งกรวยคว่ำและผายออกเล็กน้อยที่ส่วนฐาน ผู้คนโดยเฉพาะชาวธรรมศาสตร์เรียกกันติดปากว่า โดม อันเป็นที่มาของการเรียกอาคารนี้ว่า ตึกโดม แม้ว่าโดยรูปแบบแล้วหลังคายอดแหลมดังกล่าวจะไม่ใช่โดม (โดมเป็นหลังคายอดที่มีลักษณะโค้งมนและมีฐานเป็นวงกลม ดังเช่นยอดโดมของพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นต้น) แต่หลังคายอดแหลมฐานแปดเหลี่ยมคือ “โดม” ในมโนคติของชาวธรรมศาสตร์ และ

รูปด้านตะวันออก : พระบรมมหาราชวัง

ตึกโดม - รูปด้านตะวันออก

ภาพ 1 ตึกโดม – รูปด้านตะวันออก

ภาพ 2 ตึกโดม – รูปด้านใต้

มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ทั้งยังมีรูปแบบที่งามสง่า โดยเฉพาะยอดโดมนั้นสูงเด่นเห็นได้แต่ไกลทั้งทางน้ำและทางบก และไม่เป็นจุดหมายตาเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของมหาวิทยาลัยด้วย

แนวความคิดสำคัญในการออกแบบอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้อยู่ที่ว่าจะสร้างสรรค์อาคารที่เป็นส่วนต่อเติมตึกโดมนี้อย่างไร แต่อยู่ที่ว่าจะรักษาสภาพของตึกโดมให้ทรงความโดดเด่นเป็นสง่าดังเดิมได้อย่างไร นำไปสู่แนวทางที่เน้นการสร้างรูปแบบที่กลมกลืนเพื่อให้อาคารส่วนต่อเติมขึ้นใหม่นี้ผนวกเข้าเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของตึกโดม

โดยรูปแบบ อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์อาศัยแนวทางของสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่โดยเฉพาะแนวประวัติศาสตร์นิยมเป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์ ด้วยการนำไวยากรณ์/องค์ประกอบของตึกโดมมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ กล่าวได้ว่า เป็นแนวทางที่เกาะกระแสสถาปัตยกรรมที่กำลังอยู่ในสมัยนิยมในช่วงเวลานั้น และเป็นแนวทางที่สมเหตุผลในประการที่สร้างความกลมกลืน ไม่สร้างสิ่งแปลกแยก ไม่ทำลายความโดดเด่นของตึกโดม

อย่างไรก็ตาม การที่อาคารส่วนต่อเติมนี้มุ่งสร้างให้เป็นอนุสรณ์สถานแด่ท่านผู้ประศาสน์การคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งนับว่ามีความสำคัญเฉกเช่นกัน อีกทั้งช่วงเวลาการก่อสร้างห่างจากแรกสถาปนาตึกโดมถึงราวครึ่งศตวรรษ ในท่ามกลางความกลมกลืนกับตึกโดม อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การฯ แห่งนี้จึงต้องการลักษณะเฉพาะที่แตกต่างด้วยในเวลาเดียวกัน

ลักษณะโดยรวม

อาคารอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์เป็นอาคารขนาดเล็กที่ต่อออกจากมุขกลางด้านหลังของตึกโดม นั่นคือ ทั้งด้านหน้าและด้านข้างของตึกโดมยังมีลักษณะคงเดิม ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ด้วยความสูงของส่วนที่ต่อเติมใหม่ 2 ชั้น ขณะที่มุขกลางของตึกโดมมีความสูง 3 ชั้นและมียอดโดมสูงชะลูดต่อขึ้นไปอีก ภาพของตึกโดมที่ปรากฏแก่สายตาคนทั่วไปจึงยังคงโดดเด่นเหมือนเช่นที่เป็นมา (ภาพ 3) และการอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่แนวประวัติศาสตร์นิยม ด้วยการหยิบยืมลักษณะบางประการของตึกโดมมาใช้ในการออกแบบ ทำให้อาคารส่วนต่อเติมนี้ดูกลมกลืนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของตึกโดม

ลักษณะโดยรวมของอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ เป็นอาคารยกพื้น พื้นที่ใช้สอยซึ่งมีชั้นเดียวยกลอยขึ้นสูงเหนือระดับดิน ชั้นล่างโล่ง ปรากฏเพียงเสาหล่อเข้าลักษณะอาคารคร่อมอยู่บนถนนและทางเท้า หลังคาส่วนกลางเป็นทรงจั่ว หนาบข้างด้วยส่วนที่เป็นหลังคาแบน ทำให้มีลักษณะเป็นมุขที่ต่อออกมาทางด้านตะวันออกของ

ตึกโดม (ภาพ 4)

มิติด้านพื้นที่

อาณาบริเวณที่ตั้งโครงการมีขนาด 10.00 x 20.00 เมตร ซึ่งเป็นพื้นที่ซ้อนทับอยู่บนถนนและทางเท้าที่ตัดเลียบตึกโดมทางด้านตะวันออก ด้วยเงื่อนไขการคงถนนและทางเท้าให้ใช้งานได้ตามเดิม ยังผลให้พื้นที่ใช้สอยหลักของอนุสรณ์สถานต้องยกลอยขึ้นเหนือระดับดินเพื่อให้งานถนนและทางเท้าเบื้องล่างไม่มีสิ่งกีดขวาง ปลดปล่อยพื้นที่ชั้นล่างโล่ง มีเพียงเสาหล่อที่ยังลงบนขอบถนนและทางเท้า (ภาพ 5-6) โดยกำหนดให้ทางเข้าอาคารอยู่ในตึกโดมในตำแหน่งต่อเนื่องจากชานพักบันไดที่มีอยู่เดิม

พื้นที่ใช้สอยภายในอนุสรณ์สถานประกอบด้วย 1. โถงรับรอง 2. ห้องสมุด 3. พิพิธภัณฑ (ตามความมุ่งหมายเมื่อแรกสร้าง) รวมพื้นที่ประมาณ 225 ตารางเมตร ทั้ง 3 พื้นที่ล้วนมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าจะแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ส่วนอย่างชัดเจน แต่ก็เน้นให้มีลักษณะยึดหยุ่นด้วยการใช้ลักษณะผังกิ่งเปิดโล่ง ซึ่งสามารถเปิดพื้นที่เชื่อมต่อกันได้เสมือนเป็นพื้นที่เดียวกัน

การจัดผังเน้นให้เกิดลักษณะสมมูลแบบสมมาตร (symmetry) (ภาพ 7-8) คือเมื่อลากแนวเส้นผ่านกึ่งกลางอาคารจะแบ่งพื้นที่ทั้งสองฟากออกเท่า ๆ กัน โดยมีพื้นที่โถงรับรองอยู่ตรงมุขกลาง หนาบข้าง-ขวาด้วยพื้นที่ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ ซึ่งเป็นการจัดผังอาคารแบบคลาสสิก (classic) ล้อรับกับการจัดผังของตึกโดม นับเป็นหนึ่งในสิ่งที่แสดงว่านำแบบแผนจากประวัติศาสตร์ (ตึกโดม) มาปรับใช้กับอาคารส่วนต่อเติมใหม่ (อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การฯ)

มิติด้านรูปทรง

การจัดผังอาคารอนุสรณ์สถานแบบสมมาตรนั้นสะท้อนให้เห็นได้ชัดที่รูปทรงของอาคารด้วยโดยเฉพาะด้านตะวันออก อาคารทั้งสองข้างของแนวเส้นที่ลากผ่านกึ่งกลางจะเหมือนกันทุกประการ (ภาพ 9-10) ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับรูปทรงของตึกโดม นอกเหนือจากนี้ จังหวะของช่วงเสาตามแนวเหนือ-ใต้ยังทำกว้างช่วงละ 3.00 เมตร ล้อกับจังหวะช่วงเสาของตึกโดม อีกส่วนหนึ่งที่หยิบยืมลักษณะของตึกโดมมาใช้คือหลังคาทรงจั่วของมุขกลางซึ่งมีความลาดเอียงเท่ากับหลังคาของตึกโดม

อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อที่แตกต่างไปจากตึกโดมบางประการ ได้แก่ 1. การคงประโยชน์ใช้สอยในชั้นพื้นดินให้เป็นถนนและทางเท้าดังเดิม โดยยกพื้นที่ใช้สอยลอยสูงขึ้นไป ก่อให้เกิดอาคารใต้ถุนโล่ง ชั้นล่างเห็นเป็นเสาหล่อ 2. ช่วงเสาตามแนวตะวันออก-ตะวันตกซึ่งคร่อมอยู่บนถนนนั้นกว้าง 7.00 เมตร (ภาพ 11) ขณะที่ช่วงเสาของตึกโดมซึ่งสร้างมานานแล้วกว้าง 3.00-4.00 เมตร และ 3. พื้นที่หนาบ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถาธิบายประวัติศาสตร์ ทำพระจันทร์

ดงเทพบุรี ธีรภัทรประสิทธิ์ ธีรภัทรประสิทธิ์ ธีรภัทรประสิทธิ์ ธีรภัทรประสิทธิ์

ภาพ 5 ด้านหลังตึกโดม อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การฯ วางคล่อมอยู่บนถนน (ภาพถ่ายเมื่อราวปี พ.ศ. 2530)

ภาพ 6 ทางเท้าลอดผ่านมุขกลางของอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การฯ (ภาพถ่ายเมื่อราวปี พ.ศ. 2530)

สองข้างของโถงกลาง (หลังคาจั่ว) คลุมด้วยหลังคาแบน ซึ่งไม่ปรากฏมีในตึกโดม ความแตกต่างข้างต้นนี้เป็นการออกแบบตอบรับกับเงื่อนไขของบริบทใหม่

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพที่เกิดขึ้น ณ มุขกลางด้านตะวันออกของตึกโดม แต่เดิมนั้นผนังของอาคารส่วนนี้เรียบเสมอกับส่วนอื่น ๆ เมื่อเพิ่มอาคารอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์เข้าไปจึงกลายเป็นมุขที่ยื่นออกมา แต่ด้วยขนาดเล็กเมื่อเทียบกับพื้นที่ของตึกโดม และด้วยความสูงที่น้อยเมื่อเทียบกับความสูงของยอดโดม ทำให้บริเวณด้านหลังของตึกโดมมีการเปลี่ยนแปลงไปไม่มาก ภาพโดยรวมของตึกโดมยังคงเหมือน ๆ เช่นที่เป็นมา

มิติด้านองค์ประกอบ

การออกแบบองค์ประกอบเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ยังคงยึดตามแนวความคิดหลักในการสร้างความกลมกลืนกับตึกโดม ด้วยการใช้ทั้งลักษณะและการจัดองค์ประกอบของตึกโดมเป็นต้นแบบ

สำหรับเสาคานซึ่งเป็นโครงสร้างหลัก นอกจากใช้ระเบียบการจัดวางล้อกับตึกโดมแล้ว ยังใช้ขนาดที่ใหญ่เกินความจำเป็นในการรับน้ำหนักเพื่อให้สัมพันธ์กับขนาดเสาและคานของตึกโดม รวมทั้งการทำบัวฐานเสาและลักษณะเสานูนออกจากผนังตามท่วงที่เดิม ส่วนบัวหัวเสาแต่งเอียงด้วยท่วงที่ใหม่และซ่อนไฟไว้ ท่วงที่ที่แตกต่างยังปรากฏในคานที่มีการลดขนาดตรงช่วงกลางให้ตื้นขึ้นสอดคล้องกับภาระการรับน้ำหนัก

การเจาะช่องเปิดโดยเฉพาะหน้าต่าง ทั้งขนาดและจังหวะอิงมาจากช่องเปิดของตึกโดม แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างโดยเฉพาะช่องเปิดบริเวณโถงรับรองที่เปิดจรดพื้น มีขนาดกว้าง และช่องเปิดกลางมุขด้านตะวันออกมีลักษณะเป็นรูปตัว T ที่แต่งด้านบนโค้ง สะท้อนความสำคัญของพื้นที่ส่วนนี้ให้แสดงออกที่รูปด้านของอาคาร ซึ่งผู้พานพบจะได้สัมผัสเห็นจากภายนอกอย่างชัดเจน

นอกเหนือจากนี้ ยังมีการตกแต่งด้วยลวดบัวในบางแห่ง อาทิ บัวน้ำหยดใต้หน้าต่างแต่งเป็นแนวนูนโค้ง ส่วนที่กรอบสามเหลี่ยมของหน้าบันมุขแต่งในลักษณะลายนูนต่ำ พร้อมติดตราสัญลักษณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ธรรมจักรที่ประดิษฐ์เป็นลายนูนต่ำ (ภาพ 12) สะท้อนความสำคัญของมุขที่ต่อเติมใหม่นี้อีกโสดหนึ่ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว องค์ประกอบทั้งหลายทั้งลักษณะและจังหวะการจัดระเบียบมีตึกโดมเป็นต้นแบบ แต่มีการปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับบริบทใหม่

สรุป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอเรื่องราวของการออกแบบงานสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นถาวรวัตถุรำลึกถึงผู้ประศาสน์การคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการมองย้อนกลับเพื่ออธิบายอาคารซึ่งได้สร้างขึ้นเมื่อ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ในลักษณะการต่อเติมมุขกลางด้านหลัง (ตะวันออก) ของตึกโดมอันเป็นอาคารสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้

แนวความคิดหลักในการออกแบบอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ คือการสร้างความกลมกลืนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของตึกโดม ด้วยการหยิบยืมลักษณะ/รูปทรง/การจัดระเบียบ/องค์ประกอบของตึกโดมมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ ทั้งนี้ เพื่อทรงความโดดเด่นของตึกโดมไว้เช่นที่เป็นมา ทรงความเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สืบไป

ผลของการสร้างสรรค์บรรลุเป็นอาคารที่มีลักษณะเป็นมุขที่ต่อออกมาจากส่วนกลางของตึกโดม โดยมีความสูง 2 ชั้น ชั้นล่างโล่ง หลังคาตรงกลางเป็นทรงจั่ว หนาบชาย-ขวาด้วยส่วนอาคารที่มีหลังคาแบน มีการจัดผังอาคารแบบสมมาตรเหมือนระเบียบแบบแผนของตึกโดมอันเป็นอาคารต้นแบบ องค์ประกอบต่าง ๆ เช่น เสา ช่องเปิด หลังคา เป็นต้น อิงรูปแบบมาจากองค์ประกอบของตึกโดม โดยประยุกต์ให้เข้ากับบริบทใหม่

ในภาพรวม ตึกโดมอันมียอดโดมสูงชะลูดเด่นยังคงตั้งตระหง่านดึงดูดสายตาผู้พานพบดังเช่นที่เป็นมา เหมือนไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการผนวกอาคารอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ เข้าไปเกิดขึ้นที่มุขกลางด้านหลังเฉพาะบริเวณส่วนล่าง ๆ ของตึกโดม จากตึกที่เคยเรียบ ๆ กลายเป็นตึกที่มีมุขยื่นออกมา ซึ่งในอีกโสดหนึ่งก็เป็นสิ่งบ่งแสดงว่าส่วนต่อเติมนี้มีความสำคัญเฉกเช่นกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกโดมซึ่งมีแนวคลาสสิกผสมผสานกับแนวสมัยใหม่นั้น มีความพ้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่แนวประวัติศาสตร์นิยมที่น่าแนวสมัยใหม่ไปเชื่อมโยงกับแนวคลาสสิก ประการหลังนี้คือแนวที่นำมาปรับใช้กับการออกแบบอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์

ทั้งหมดนี้บันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์อีกหน้าหนึ่งของตึกโดมและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รูปถ่ายโดยผู้เขียน : ประสงค์ ฤทธิชัย

รูปถ่ายโดยผู้เขียน : ประสงค์ ฤทธิชัย

บรรณานุกรม

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. 2560. ประวัติมหาวิทยาลัย. เข้าถึงเมื่อ 9 ตุลาคม 2560. จาก <http://www.tu.ac.th/index.php/th/408-th-th/teach/280-his>.

พงศกร แก้วระจ่าง. 2559. อาคารโดมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม 2560. จาก <http://asaconservationaward.com/index.php/2016-06-13-15-21-44/building-2548/63-dome-thammasat-university>.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. 2553. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2480. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข. 2557. สุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก: จากคลาสสิกถึงตีคอนสตรัคชัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. 2536. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

การศึกษาแบบสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์ กรณีศึกษา อาคารคณะศิลปศาสตร์

สมรรถพล ตาณพันธุ์

การศึกษาแบบสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรณีศึกษา อาคารคณะศิลปศาสตร์

บทนำ

การศึกษาอาคารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค้นคว้า รวบรวม และบันทึกข้อมูลทางสถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ ภายใต้ประเด็นในการศึกษา 6 ประเด็นคือ 1) แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม 2) รูปแบบการวางผังอาคาร 3) รูปแบบของเปลือกอาคาร 4) ระบบโครงสร้างอาคาร 5) รายละเอียดขององค์ประกอบอาคาร และ 6) การเลือกใช้วัสดุอาคาร โดยการใช้วิธีการสืบค้น สืบค้น ศึกษาจากแบบอาคารฉบับดั้งเดิมและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องผนวกกับการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้มีประสบการณ์คลุกคลีกับการดูแลรักษาอาคารคณะศิลปศาสตร์มาโดยตลอดหลาย 10 ปี จากนั้นจึงจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ในรูปแบบดั้งเดิมทั้งแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ ขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพความเปลี่ยนแปลงของอาคารคณะศิลปศาสตร์แบบดั้งเดิมกับแบบปัจจุบัน ผู้เขียนหวังว่าแบบทางสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมที่ถูกจัดขึ้นใหม่นี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทำความเข้าใจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารคณะศิลปศาสตร์จากยุคเริ่มต้นสู่ยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงต่อเติมของอาคารหลายต่อหลายครั้งแต่ยังคงคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและยังรักษาแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ในแง่มุมต่าง ๆ ไว้ได้อย่างครบถ้วนที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนยังหวังให้บทความนี้เป็นสิ่งเตือนใจแก่ประชาคมธรรมศาสตร์ ให้ช่วยกันให้ตระหนักถึงคุณค่าของตัวอาคารต่าง ๆ ไม่เพียงเฉพาะอาคารคณะศิลปศาสตร์ แต่หมายถึงอาคารทุกหลังในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาอาคารต่าง ๆ ให้คงคุณค่าไม่ถูกทำลายลงจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือจากการมุ่งเน้นแต่การต่อเติมขยายพื้นที่ใช้งานโดยเพิกเฉยไม่คำนึงถึงคุณค่าของอาคารในบริบทที่สำคัญอื่น ๆ

เจตจำนงของการสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดตั้งขึ้นตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2504 โดยศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งและดำรงตำแหน่งคณบดีคนแรกของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลังการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์ได้ราว 1 ปี จึงได้มีการจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนขึ้นเป็นครั้งแรกในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2505 และได้ยึดถือวันนี้เป็นวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์อย่างเป็นทางการ

เจตจำนงของการจัดตั้งคณะศิลปศาสตร์คือการจัดให้มีการเรียนการสอนวิชา “ศิลปศาสตร์” (liberal arts) ซึ่งหมายถึง การศึกษาที่มุ่งจะให้ความรู้ทั่วไปและทักษะเชิงปัญญาที่ไม่ใช่วิชาชีพเฉพาะด้าน วิชาที่เปิดให้มีการเรียนการสอนช่วงแรกของคณะศิลปศาสตร์จึงเป็นวิชาพื้นฐานทั่วไปอย่าง สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเปิดให้นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกคณะสามารถเข้าเรียนในช่วงปีการศึกษาแรกก่อนที่นักศึกษาจะเลือกศึกษาตามสาขาวิชาเฉพาะจากคณะของตนเองต่อไป การใช้พื้นที่หรือห้องเรียนเพื่อกิจกรรมการเรียนการสอนในคณะศิลปศาสตร์ในเบื้องต้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนการสอนแบบบรรยายรวมซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานที่เปิดให้นักศึกษาชั้นปี 1 ทุกคนสามารถเข้าเรียนโดยไม่จำกัดคณะ จึงมีจำเป็นที่ต้องการใช้พื้นที่ห้องเรียนขนาดใหญ่ซึ่งสามารถจุนักศึกษาได้หลายร้อยคน และการเรียนวิชาเฉพาะในสาขาวิชาต่าง ๆ ของคณะศิลปศาสตร์เน้นการใช้พื้นที่ห้องบรรยายขนาดเล็กนอกเหนือจากพื้นที่สำหรับการเรียนการสอน ด้วยแนวคิดของศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ที่ต้องการสร้างให้คณะศิลปศาสตร์เป็นต้นแบบของชุมชนวิชาการ พื้นที่ที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดชุมชนวิชาการอย่างพื้นที่สนทนาการซึ่งใช้สำหรับชุมนุมกลุ่มนักศึกษาในการแลกเปลี่ยนความรู้ ลานกิจกรรม ห้องพักอาจารย์ ห้องประชุม ห้องสัมมนา รวมทั้งพื้นที่ส่วนสนับสนุนต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าห้องเรียน กล่าวได้ว่ามีความต้องการใช้พื้นที่เหล่านี้พื้นที่ที่เปิดให้มีการเรียนการสอน โครงการการก่อสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์จึงถูกดำเนินการอย่างเร่งด่วน การก่อสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์เริ่มขึ้นในปีแรกที่เปิดให้มีการเรียนการสอนทันที ในขณะที่อาคารคณะศิลปศาสตร์กำลังดำเนินงานก่อสร้างอยู่นั้นกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งหมดของคณะศิลปศาสตร์จัดให้เกิดขึ้นในหอประชุมมหาวิทยาลัยในกรณีที่ใช้ห้องเรียนสำหรับวิชาบรรยายรวมและใช้ตึกหอสมุดเป็นพื้นที่สำหรับวิชาบรรยายที่จำนวนนักศึกษาไม่มากนัก

สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์

อาคารคณะศิลปศาสตร์ออกแบบโดย รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์พีระเดช จักรพันธุ์ และ นายผลพูลเทพหัตดิน ณ อยุธยา ทำการก่อสร้างโดยบริษัทรับเหมาก่อสร้างอยู่ล้ง รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์พีระเดช จักรพันธุ์ หลังจบการศึกษาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2492 รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์พีระเดช จักรพันธุ์ ได้ประกอบวิชาชีพสถาปนิกก่อนที่จะเข้ามามีบทบาทเชิงวิชาการและการเรียน

การสอนในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังในปี พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากที่อาคารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก่อสร้างแล้วเสร็จ 1 ปี รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์พีระเดช จักรพันธุ์ ได้ดำรงตำแหน่งเป็นคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2522 จากการสืบค้นจากหนังสือ บทความต่าง ๆ รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์พีระเดช จักรพันธุ์ มีความเชี่ยวชาญงานสถาปัตยกรรมสกุลพื้นถิ่น การประยุกต์การทำความเข้าใจต่อภูมิปัญญาและวิถีชีวิตพื้นถิ่น

นายผลพล เทพหัสดิน ณ อยุธยา จบการศึกษาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2481 หลังจากสำเร็จการศึกษาได้ประกอบกิจการส่วนตัวรับจ้างออกแบบเขียนแบบงานสถาปัตยกรรมและก่อสร้าง จนในปี พ.ศ. 2489 จึงได้เข้ารับราชการในกรมสามัญศึกษาหรือในปัจจุบันคือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยแรกเริ่มได้รับตำแหน่งเป็นครูประจำกรมสามัญชั้นตรี ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยแบบแผนควบคุมสถาปนิกในการออกแบบและก่อสร้างโรงเรียนในช่วงแรกของการรับราชการนายผลพลได้ออกแบบและควบคุมสถาปนิกในแผนงานทำการออกแบบอาคารที่เกี่ยวกับงานศึกษาตั้งแต่ บ้านพักการโรง บ้านพักครู หอประชุม โรงอาหาร และอาคารเรียน งานออกแบบที่โดดเด่นในช่วงแรกของนายผลพลคืองานออกแบบก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ของวิทยาลัยการศึกษาระดับประถมศึกษา ในปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาลัยการศึกษางานแสนกรมสามัญศึกษาปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยบูรพา นอกจากนี้ยังมีงานออกแบบอาคารเรียนอีกจำนวนมาก เช่น อาคารกองการศึกษาผู้ใหญ่อาคารโรงเรียนพญาไท (ปัจจุบันได้รื้อออกไปแล้ว) อาคารเรียนโรงเรียนวัดมินมามนตรี โรงเรียนวัดโสมนัส โรงเรียนพิบูลย์บำเพ็ญ (บางเสน) โรงเรียนอังกะสิลา ชลบุรี โรงเรียนพิบูลย์อุปถัมภ์ ลาดพร้าว นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสออกแบบอาคารเรียนในประเทศลาว และเป็นทีปรึกษาในการออกแบบก่อสร้างโรงเรียนในแก่กระทรวงศึกษาลาวอีกด้วย

ช่วงเวลาหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลต่อแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของนายผลพลคือช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2497-พ.ศ. 2498 นายผลพลได้มีโอกาสศึกษาดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ด้านการออกแบบและก่อสร้างโรงเรียนถึง 1 ปีเต็ม ระหว่างที่ศึกษาดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกานั้นนายผลพลได้รับความรู้เกี่ยวกับการออกแบบอาคารเรียนที่คำนึงถึงสภาวะน่าสบายด้วยวิธีการถ่ายเทอากาศโดยลมธรรมชาติดังที่มีบทสรุปการศึกษาหลักการการถ่ายเทอากาศโดยลมธรรมชาติซึ่งสรุปขึ้นโดยผู้ติดตามซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายผลพล เทพหัสดิน ณ อยุธยา หน้า 36-46 หลังจากที่ได้ดูงานกลับมานั้นคุณผลพลได้ย้ายมาประจำอยู่ที่กรมอาชีวศึกษาปัจจุบันคือ

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองออกแบบก่อสร้าง ซึ่งในช่วงนี้เองที่คุณผลพลได้จัดทำแบบมาตรฐานรวมทั้งมาตรฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบและก่อสร้างอาคารเรียน และในช่วงเดียวกันนี้เองที่คุณผลพลได้มีโอกาสทำงานออกแบบอาคารด้านการศึกษาอื่น ๆ นอกเหนือจากงานในราชการ เช่น งานตรวจและควบคุมการก่อสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในระยะเริ่มต้น รวมทั้งงานออกแบบตึกคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็อยู่ในช่วงนี้เช่นกัน

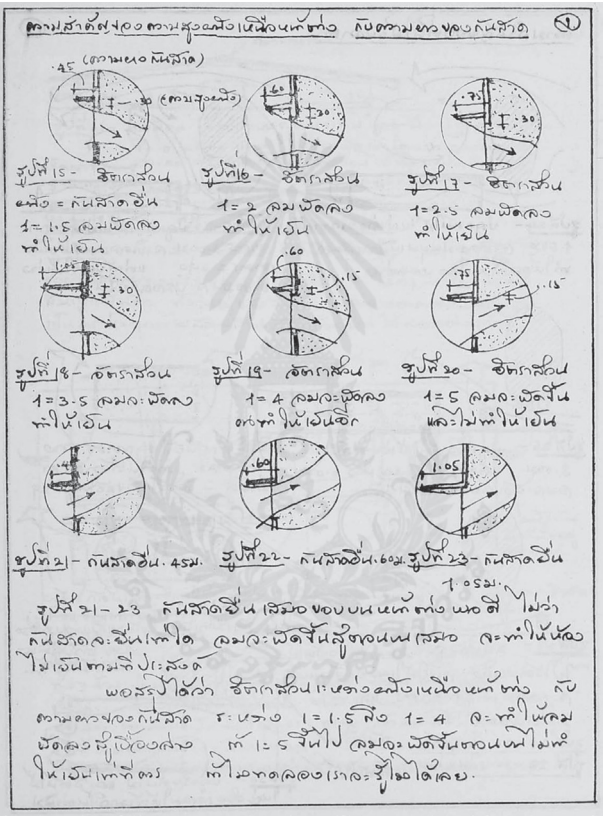
ประเด็นการศึกษารูปแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์แบบดั้งเดิม

1. แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม แนวคิดในการออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์สามารถขยายความออกมาเป็น 2 แนวคิดหลัก ประกอบด้วยแนวคิดจากผู้ก่อตั้งและแนวคิดจากผู้ออกแบบซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

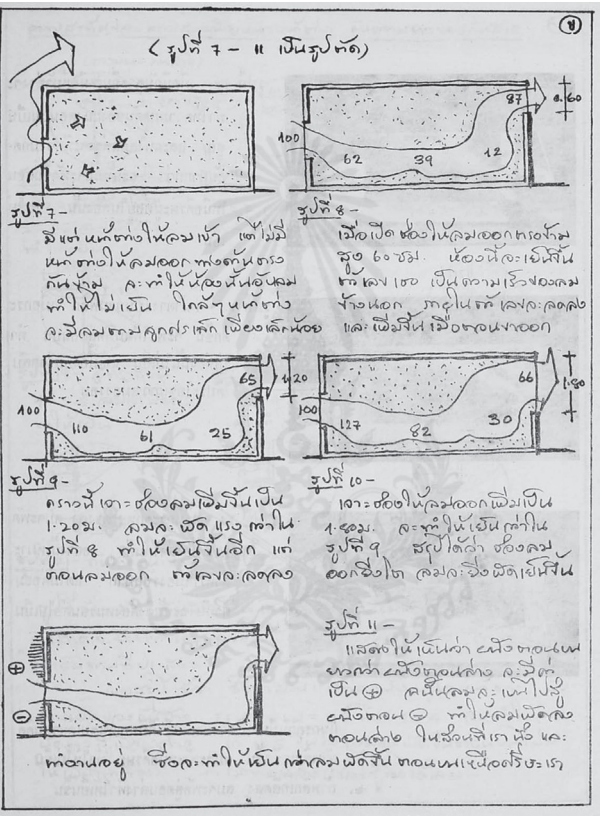
แนวคิดจากผู้ก่อตั้ง จากการสืบค้นข้อมูลพบว่าแนวคิดในการออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ในขั้นต้นถูกวางจากผู้ก่อตั้ง ศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ที่นอกจากต้องการสร้างให้คณะศิลปศาสตร์เป็นต้นแบบของชุมชนวิชาการแล้วยังต้องการให้อาคารคณะศิลปศาสตร์สื่อสาร “วัฒนธรรมไทย” โดยใช้การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ใน 2 รูปแบบคือ 1) การใช้รูปปั้น “นักคิดไทย” ที่คณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รู้จักกันในชื่อ “จิ้งห่อง” รูปปั้นจิ้งห่องเป็นประติมากรรมที่ศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญนำต้นแบบมาจากประติมากรรม “นักคิด” ในศิลปกรรมตะวันตกมาใช้ ดั้งเดิมมีความคิดต้องการจัดจ้างสั่งทำรูปจำลองประติมากรรมนักคิดแบบแบบตะวันตก แต่ติดที่ประติมากรรม “นักคิด” แบบดั้งเดิมถึงแม้จะสามารถสื่อสารนัยยะความเป็นพื้นที่แหล่งศึกษาได้ก็จริงแต่ไม่สามารถสะท้อนความเป็นวัฒนธรรมไทยได้อีกทั้งยังมีความยุ่งยากในการติดต่อจัดจ้างศิลปินชาวต่างชาติ ใช้เวลาที่ยาวนานในการจัดทำและต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการขนส่ง ศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ จึงมีความคิดที่จะสร้างประติมากรรม “นักคิด” ที่สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ความเป็นไทยขึ้นมาเอง จึงได้ติดต่ออาจารย์เขียน ยัมศิริ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ เป็นผู้ออกแบบและปั้นรูปหล่อจิ้งห่องขึ้นมามีภายใต้กรอบความคิดของ ศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ ที่วางให้จิ้งห่องมีรูปแบบในยุคคลมัยศิลปะแบบสุโขทัย จิ้งห่องเป็นประติมากรรมทำขึ้นจากสำริดมีรูปทรงที่พลิ้วไหวตามแบบสุโขทัยแต่ก็แฝงไว้ด้วยท่าทีแบบตะวันตกซึ่งเป็นการแฝงนัยยะที่ว่าวิชาการในคณะศิลปศาสตร์นั้นเป็นแบบตะวันตกซึ่งยังคงความเป็นวัฒนธรรมไทย มือซ้ายของจิ้งห่องถือไว้ด้วยตำราเรียนอันเป็นสัญลักษณ์ของความ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

การตีความรูปแบบสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ประติมากรรมศิลปะสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 1

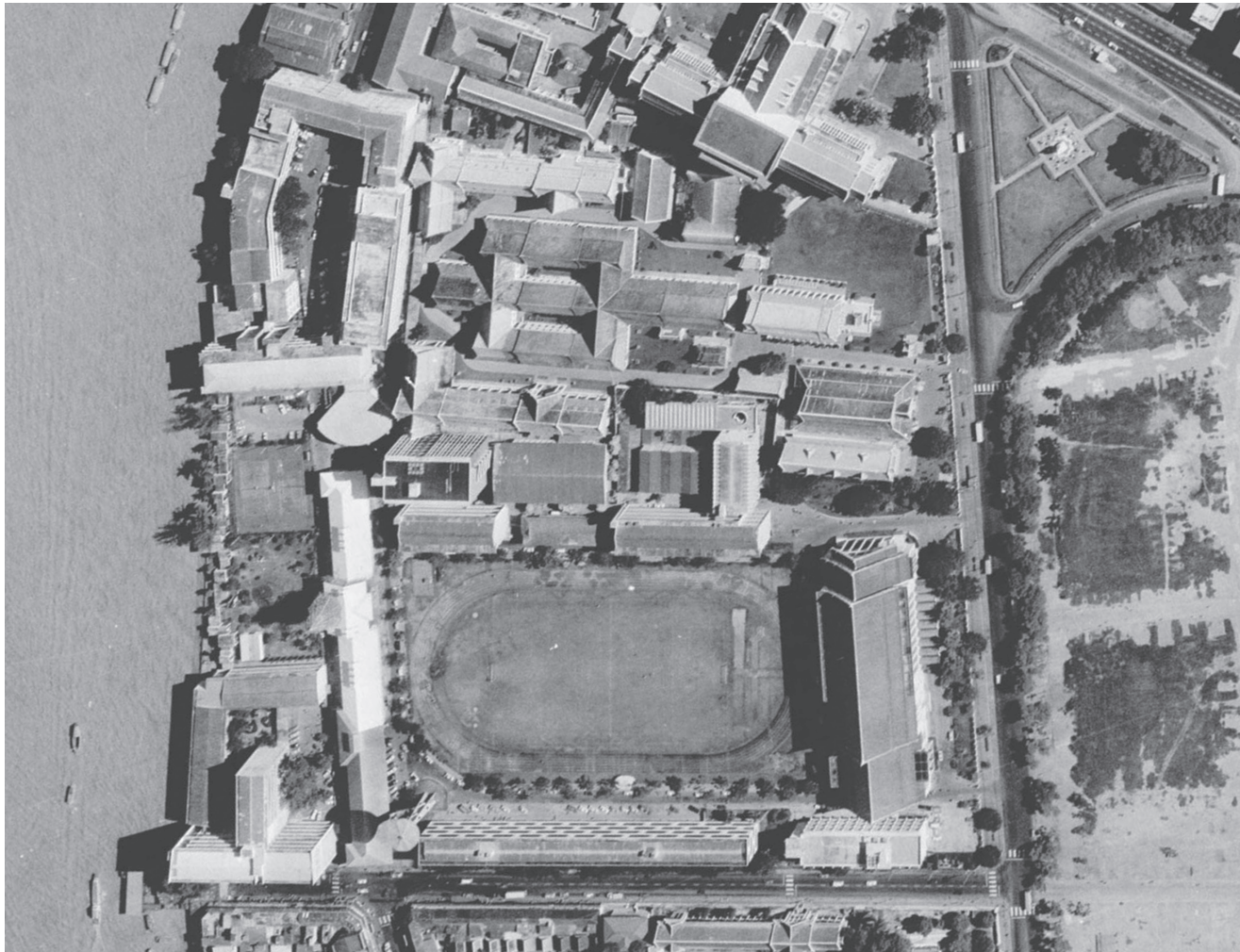

ภาพที่ 2 ภาพสเก็ตซ์และข้อสรุปแนวทางการนำมรดกชาติเข้ามาใช้ในอาคาร

ภาพที่ 3 ต้นโพและพื้นที่ดินบริเวณประตูทางออกถนนพระจันทร์ก่อนมีการก่อสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2516

รักในการเรียนรู้ มือขวาใช้นิ้วแตะคางท่าทางครุ่นคิด
ลักษณะเดียวกันกับที่ปรากฏในรูปประติมากรรม “นักคิด”
(Le Pense หรือ The Thinker) ของศิลปินอูกุสต์ โรแดง
(Auguste Rodin) สายตาของจิ๋นห่องมองไปยังเปลือก
อาคารของอาคาร 5 ชั้นทางด้านทิศเหนือซึ่งปรากฏเป็น
ภาพอัครชนนุดำที่คัดลอกมาจากหลักจารึกสุโขทัย ซึ่งผนัง
อาคารอัครชนนุดำนี้เองเป็นสัญลักษณ์รูปแบบที่ 2 ซึ่งแฝงอยู่
ในอาคารคณะศิลปศาสตร์

แนวคิดจากสถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ จากการสืบค้นเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ปรากฏแนวคิดการออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์จากสถาปนิกอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม แนวคิดการออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ที่ปรากฏดังต่อไปนี้จึงเป็นการอนุมานจากการเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ การสำรวจอาคารเทียบเคียงกับแบบอาคารชุดต้นฉบับ ซึ่งสามารถสรุปแนวคิดในการออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ที่โดดเด่นชัดเจนที่สุดคือ แนวคิดการระบายอากาศด้วยลมธรรมชาติ หากพิจารณาลักษณะทางกายภาพของอาคารศิลปศาสตร์จะพบว่าภายในอาคารจะไม่มีพื้นที่ไหนเลยที่เป็นพื้นที่ปิดทึบอย่างแท้จริง ห้องหับที่ว่าง รวมทั้งองค์ประกอบอาคารต่าง ๆ ถูกออกแบบให้มีช่องทางระบายอากาศ การถ่ายเทอากาศจากภายนอกอาคารสู่ภายในอาคารและจากภายในอาคารสู่ภายนอก ซึ่งแนวคิดในการออกแบบลักษณะนี้สอดคล้องกับเอกสารดังที่มีบทสรุปการศึกษาหลักการการถ่ายเทอากาศโดยลมธรรมชาติสรุปขึ้นโดยผู้ติดตามซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายผลพูน เทพหัสดิน ณ อยุธยา หน้า 36-46 ซึ่งมีการอธิบายถึงการใช้นวัตกรรมความคิดค้นของแรงลมกับสัดส่วนพื้นที่รับลม ช่องทางเข้าเล็กช่องลมออกใหญ่ยิ่งทำให้ลมเคลื่อนที่เร็วและแรง ชนิดของช่องเปิดหน้าต่างแบบกระดกขึ้นหรือลงมีผลต่อการควบคุมการเคลื่อนไหลของลม การออกแบบสัดส่วนของผนังใต้กันสาดกับส่วนกว้างที่ยื่นออกไปของกันสาดเป็นต้น ดังที่แสดงในภาพที่ 1 และภาพที่ 2 เป็นการสรุปแนวคิดการออกแบบอาคารให้มีถ่ายเทอากาศโดยวิธีธรรมชาติบางส่วนโดยผู้ติดตามของนายผลพูน เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้ทำการศึกษาขึ้นมาหลังร่วมฟังบรรยายและสาธิตจากสถานีวิจัยทางวิศวกรรมเมืองออสติน เท็กซัส ในหัวข้อ การถ่ายเทอากาศโดยธรรมชาติและแสงสว่างธรรมชาติกับอาคารเรียน ซึ่งกล่าวได้ว่าแนวคิดการระบายอากาศด้วยลมธรรมชาติในลักษณะนี้ในปี พ.ศ. 2496 ถือว่าเป็นแนวคิดในการออกแบบอาคารที่มีความก้าวหน้าอย่างมาก

2. รูปแบบการวางผังอาคาร อาคารคณะศิลปศาสตร์ตั้งอยู่ในพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ติดกับประตูท่าพระจันทร์ ทางด้านทิศเหนือติดกับลานปรีดี ทิศใต้ติดรั้วมหาวิทยาลัยด้านถนนพระจันทร์และประตูทางออก

สถูปบนพระจันทร์ ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา และทิศตะวันตกติดอาคารศูนย์หนังสือโดยมีถนนภายในมหาวิทยาลัยที่นำไปสู่ประตูพระจันทร์ชั้นกลาง พื้นที่ตั้งของอาคารคณะศิลปศาสตร์มีต้นโพขนาดใหญ่อยู่บริเวณทิศตะวันตกต้นโพต้นนี้เป็นต้นไม้เก่าแก่มีมาตั้งแต่ก่อนจะมีการก่อสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์ดังที่แสดงให้เห็นในภาพที่ 3 แสดงลักษณะของที่ดินก่อนที่จะมีการก่อสร้างตึกคณะศิลปศาสตร์ ซึ่งต่อมาต้นโพนี้ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของคณะศิลปศาสตร์หรือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นภาพเบื้องหลังของเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญ ๆ ของประเทศมาหลายยุคหลายสมัย

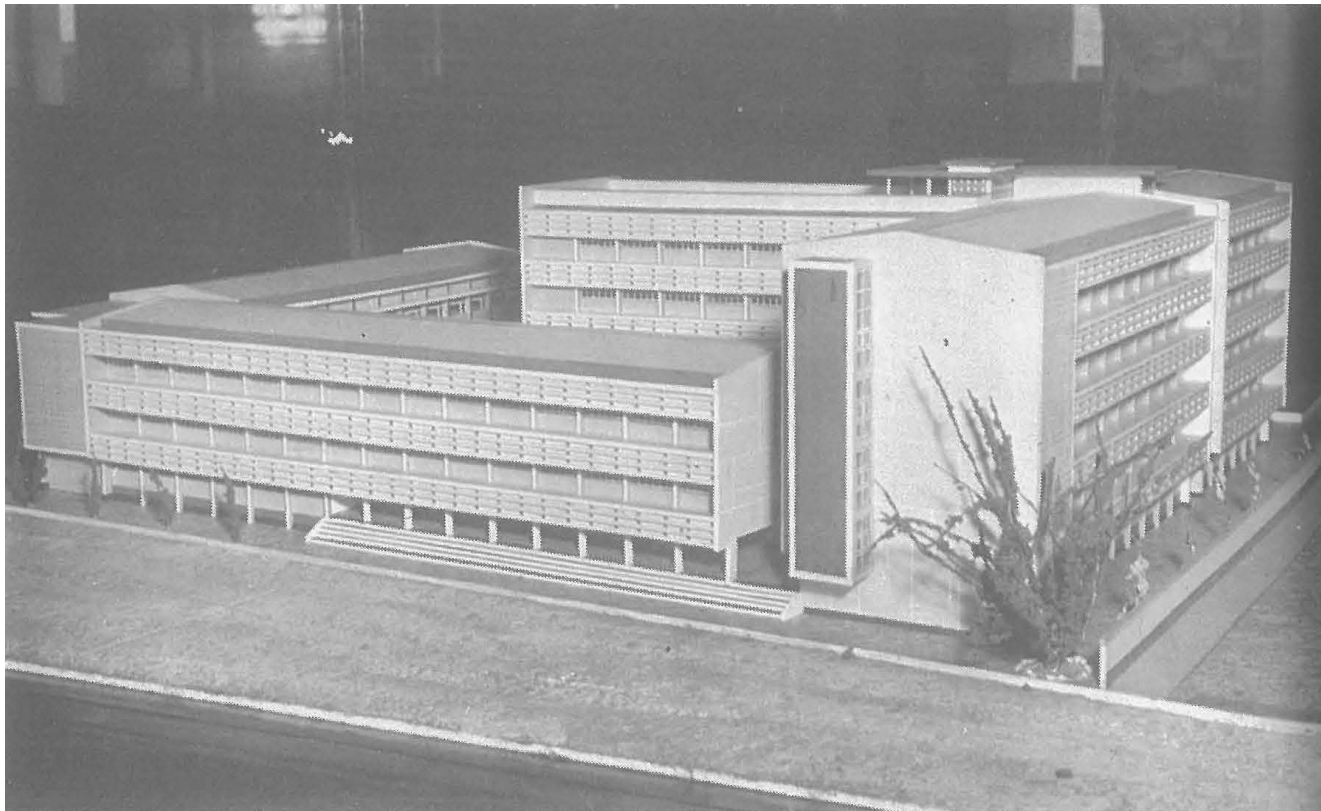
อาคารคณะศิลปศาสตร์ดั้งเดิมประกอบด้วยอาคาร 2 หลังก่อสร้างขึ้นพร้อมกัน เป็นอาคารสูง 3 ชั้น วางตัวเป็นรูปตัวแอล (L) หนึ่งหลังและอาคารสูง 5 ชั้น วางตัวเป็นรูปตัวที (T) อีกหนึ่งหลังตามที่ปรากฏในภาพที่ 4 แสดงรูปถ่ายทางอากาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งถูกบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 1916 เท่าที่ค้นพบรูปแบบดั้งเดิมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ปรากฏในรูปแบบของแบบจำลองตามในภาพที่ 5 และภาพที่ 6 ลักษณะของอาคารคณะศิลปศาสตร์สามารถจัดได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบสมัยใหม่หรือโมเดิร์น (Modernism) อาคารสูง 3 ชั้นก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 1906 ใช้เวลาเพียง 8 เดือน ส่วนอาคารสูง 5 ชั้นก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 1907 รวมเวลาก่อสร้าง 17 เดือน ดังที่แสดงในภาพที่ 11 หากนับเฉพาะอาคารประเภทอาคารเรียนอาคารคณะศิลปศาสตร์นับเป็นอาคารเรียนลำดับที่ 2 นับจากอาคารเรียนคณะนิติศาสตร์ซึ่งเป็นอาคารเรียนหลังแรก และหากนับอาคารทุกหลังที่ก่อสร้างขึ้นบนพื้นดินมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ อาคารศิลปศาสตร์นับเป็นอาคารลำดับที่ 6 ที่เกิดขึ้นบน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ การเรียนการสอนในคณะศิลปศาสตร์มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา มีสาขาวิชาใหม่ ๆ เกิดขึ้นตามยุคสมัย จำนวนนักศึกษาและจำนวนคณาจารย์เพิ่มขึ้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนรวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ทำได้อย่างจำกัดเนื่องจากพื้นที่อาคารทั้ง 2 หลังไม่เพียงพอต่อการใช้งานอีกต่อไป ในที่สุดจึงได้มีการต่อเติมอาคาร 5 ชั้นเพิ่มขึ้นอีก 3 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น การต่อเติมอาคารส่วนนี้เสร็จสิ้นและเปิดให้มีการใช้งานในปี พ.ศ. 1916 จึงเป็นรูปแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ที่ค่อนข้างใหญ่คุ้นเคยในปัจจุบันดังที่แสดงในภาพที่ 12

อาคารคณะศิลปศาสตร์สามารถเข้าถึงได้จากทางด้านล่างต้นโพ บริเวณทางเข้าหลักของอาคารจะมีซุ้มทางเข้า (Canopy) โครงสร้างเปลือกบาง (Concrete Shell Structure) นำสายตาเข้าสู่โถงต้อนรับของอาคาร ทางด้านขวามือของโถงต้อนรับเป็นส่วนธุรการของคณะศิลปศาสตร์เลยจากส่วนธุรการจะมีทางเชื่อมไปสู่ห้องบรรยายอีกด้านหนึ่งของอาคาร ส่วนทางด้านซ้ายมือจะเป็นห้องบรรยายวงตัว

ภาพที่ 5 แบบจำลองดั้งเดิมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ มุมมองจากภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ภาพที่ 6 แบบจำลองดั้งเดิมของอาคารคณะศิลปศาสตร์ มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยา

ประวัติสถาปัตย์ รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗ รัชกาลที่ ๘ รัชกาลที่ ๙ รัชกาลที่ ๑๐ รัชกาลที่ ๑๑ รัชกาลที่ ๑๒ รัชกาลที่ ๑๓ รัชกาลที่ ๑๔ รัชกาลที่ ๑๕ รัชกาลที่ ๑๖ รัชกาลที่ ๑๗ รัชกาลที่ ๑๘ รัชกาลที่ ๑๙ รัชกาลที่ ๒๐ รัชกาลที่ ๒๑ รัชกาลที่ ๒๒ รัชกาลที่ ๒๓ รัชกาลที่ ๒๔ รัชกาลที่ ๒๕ รัชกาลที่ ๒๖ รัชกาลที่ ๒๗ รัชกาลที่ ๒๘ รัชกาลที่ ๒๙ รัชกาลที่ ๓๐ รัชกาลที่ ๓๑ รัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลที่ ๓๓ รัชกาลที่ ๓๔ รัชกาลที่ ๓๕ รัชกาลที่ ๓๖ รัชกาลที่ ๓๗ รัชกาลที่ ๓๘ รัชกาลที่ ๓๙ รัชกาลที่ ๔๐ รัชกาลที่ ๔๑ รัชกาลที่ ๔๒ รัชกาลที่ ๔๓ รัชกาลที่ ๔๔ รัชกาลที่ ๔๕ รัชกาลที่ ๔๖ รัชกาลที่ ๔๗ รัชกาลที่ ๔๘ รัชกาลที่ ๔๙ รัชกาลที่ ๕๐ รัชกาลที่ ๕๑ รัชกาลที่ ๕๒ รัชกาลที่ ๕๓ รัชกาลที่ ๕๔ รัชกาลที่ ๕๕ รัชกาลที่ ๕๖ รัชกาลที่ ๕๗ รัชกาลที่ ๕๘ รัชกาลที่ ๕๙ รัชกาลที่ ๖๐ รัชกาลที่ ๖๑ รัชกาลที่ ๖๒ รัชกาลที่ ๖๓ รัชกาลที่ ๖๔ รัชกาลที่ ๖๕ รัชกาลที่ ๖๖ รัชกาลที่ ๖๗ รัชกาลที่ ๖๘ รัชกาลที่ ๖๙ รัชกาลที่ ๗๐ รัชกาลที่ ๗๑ รัชกาลที่ ๗๒ รัชกาลที่ ๗๓ รัชกาลที่ ๗๔ รัชกาลที่ ๗๕ รัชกาลที่ ๗๖ รัชกาลที่ ๗๗ รัชกาลที่ ๗๘ รัชกาลที่ ๗๙ รัชกาลที่ ๘๐ รัชกาลที่ ๘๑ รัชกาลที่ ๘๒ รัชกาลที่ ๘๓ รัชกาลที่ ๘๔ รัชกาลที่ ๘๕ รัชกาลที่ ๘๖ รัชกาลที่ ๘๗ รัชกาลที่ ๘๘ รัชกาลที่ ๘๙ รัชกาลที่ ๙๐ รัชกาลที่ ๙๑ รัชกาลที่ ๙๒ รัชกาลที่ ๙๓ รัชกาลที่ ๙๔ รัชกาลที่ ๙๕ รัชกาลที่ ๙๖ รัชกาลที่ ๙๗ รัชกาลที่ ๙๘ รัชกาลที่ ๙๙ รัชกาลที่ ๑๐๐

รัชกาลที่ ๑๐ รัชกาลที่ ๑๑ รัชกาลที่ ๑๒ รัชกาลที่ ๑๓ รัชกาลที่ ๑๔ รัชกาลที่ ๑๕ รัชกาลที่ ๑๖ รัชกาลที่ ๑๗ รัชกาลที่ ๑๘ รัชกาลที่ ๑๙ รัชกาลที่ ๒๐ รัชกาลที่ ๒๑ รัชกาลที่ ๒๒ รัชกาลที่ ๒๓ รัชกาลที่ ๒๔ รัชกาลที่ ๒๕ รัชกาลที่ ๒๖ รัชกาลที่ ๒๗ รัชกาลที่ ๒๘ รัชกาลที่ ๒๙ รัชกาลที่ ๓๐ รัชกาลที่ ๓๑ รัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลที่ ๓๓ รัชกาลที่ ๓๔ รัชกาลที่ ๓๕ รัชกาลที่ ๓๖ รัชกาลที่ ๓๗ รัชกาลที่ ๓๘ รัชกาลที่ ๓๙ รัชกาลที่ ๔๐ รัชกาลที่ ๔๑ รัชกาลที่ ๔๒ รัชกาลที่ ๔๓ รัชกาลที่ ๔๔ รัชกาลที่ ๔๕ รัชกาลที่ ๔๖ รัชกาลที่ ๔๗ รัชกาลที่ ๔๘ รัชกาลที่ ๔๙ รัชกาลที่ ๕๐ รัชกาลที่ ๕๑ รัชกาลที่ ๕๒ รัชกาลที่ ๕๓ รัชกาลที่ ๕๔ รัชกาลที่ ๕๕ รัชกาลที่ ๕๖ รัชกาลที่ ๕๗ รัชกาลที่ ๕๘ รัชกาลที่ ๕๙ รัชกาลที่ ๖๐ รัชกาลที่ ๖๑ รัชกาลที่ ๖๒ รัชกาลที่ ๖๓ รัชกาลที่ ๖๔ รัชกาลที่ ๖๕ รัชกาลที่ ๖๖ รัชกาลที่ ๖๗ รัชกาลที่ ๖๘ รัชกาลที่ ๖๙ รัชกาลที่ ๗๐ รัชกาลที่ ๗๑ รัชกาลที่ ๗๒ รัชกาลที่ ๗๓ รัชกาลที่ ๗๔ รัชกาลที่ ๗๕ รัชกาลที่ ๗๖ รัชกาลที่ ๗๗ รัชกาลที่ ๗๘ รัชกาลที่ ๗๙ รัชกาลที่ ๘๐ รัชกาลที่ ๘๑ รัชกาลที่ ๘๒ รัชกาลที่ ๘๓ รัชกาลที่ ๘๔ รัชกาลที่ ๘๕ รัชกาลที่ ๘๖ รัชกาลที่ ๘๗ รัชกาลที่ ๘๘ รัชกาลที่ ๘๙ รัชกาลที่ ๙๐ รัชกาลที่ ๙๑ รัชกาลที่ ๙๒ รัชกาลที่ ๙๓ รัชกาลที่ ๙๔ รัชกาลที่ ๙๕ รัชกาลที่ ๙๖ รัชกาลที่ ๙๗ รัชกาลที่ ๙๘ รัชกาลที่ ๙๙ รัชกาลที่ ๑๐๐

ลื้อไปกับทางเดินซึ่งเปิดสู่ลานโล่งกลางอาคาร ส่วนพื้นที่ด้านหลังของโถงตอนเปิดสู่ลานโล่งซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อไปยังโรงอาคารซึ่งติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ชั้นที่ 2 ถึงพื้นที่ชั้นที่ 5 จะประกอบด้วยการใช้งานหลักเพียง 2 ส่วนคือ ห้องบรรยาย และส่วนพื้นที่ห้องพักคณาจารย์ โดยที่ห้องบรรยายถูกออกแบบให้เปิดรับวิวและลมจากแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนทางเดินวางตัวล้อมคอร์ทกลางอาคารที่เป็นสวนภูมิทัศน์ การเข้าถึงห้องเรียนผู้ใช้งานจะต้องเดินผ่านคอร์ทกลางอาคารที่ถูกออกแบบให้เป็นสวนภูมิทัศน์ก่อนที่จะเข้าสู่ห้องเรียนหรือห้องบรรยายที่เปิดรับทัศนียภาพของแม่น้ำเจ้าพระยา

แนวคิดในการออกแบบภูมิทัศน์ของคณะศิลปศาสตร์เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการวางผังอาคาร การออกแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ให้ความสำคัญกับพื้นที่ภูมิทัศน์ 2 บริเวณด้วยกันคือบริเวณลานต้นโพบริเวณทางเข้าหลักของอาคาร และบริเวณลานที่ว่างระหว่างอาคารสูง 5 ชั้นและอาคารสูง 3 ชั้น แต่เดิมผู้ออกแบบตั้งใจออกแบบให้ภูมิทัศน์ในบริเวณนี้ประกอบขึ้นจากภูมิทัศน์ที่มีลักษณะต่างกัน 2 รูปแบบคือ 1) รูปแบบสมัยใหม่หรือโมเดิร์น(Modernism) มีลักษณะเป็นพื้นคอนกรีตระบบพิกัดขนาดเท่ากับช่วงเสาวางต่อเนื่องสัมพันธ์กับรูปด้านอาคารทั้ง 2 หลัง และ 2) รูปแบบสวนญี่ปุ่นที่วางตัวถดลงมาจากรูปแบบสมัยใหม่เป็นพื้นที่สำหรับวางประติมากรรม “นักคิดไทย”

3. รูปแบบของเปลือกอาคารคณะศิลปศาสตร์ จากการศึกษาศิลปะและสำรวจเปลือกอาคาร (Facade) ของอาคารคณะศิลปศาสตร์พบว่าเปลือกอาคารของคณะศิลปศาสตร์มีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามการใช้งาน การออกแบบเปลือกอาคารของอาคารคณะศิลปศาสตร์เปรียบลักษณะเช่นเดียวกับการการอาภรณ์เสื้อผ้าที่ปกคลุมร่างกายทำหน้าที่หลัก 3 ประการคือ 1) ทำหน้าที่ปกป้องที่ว่างภายในอาคารจากปัจจัยต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาวะน่าสบาย 2) ทำหน้าที่สะท้อนบุคลิกของอาคาร 3) ทำหน้าที่ปิดบังซ่อนเร้นพื้นที่ที่ไม่ต้องการแสดง ดังที่แสดงในภาพที่ 7 รูปตัดอาคาร 5 ชั้นแสดงให้เห็นถึงชั้นของเปลือกอาคารแต่ละแบบซึ่งประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวอาคาร ลักษณะของเปลือกอาคารคณะศิลปศาสตร์สามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบประกอบด้วย

3.1) เปลือกอาคารโครงสร้างคอนกรีตติดตั้งแผ่นเมทัลชีท เปลือกอาคารรูปแบบนี้มีลักษณะเป็นกล่องคอนกรีตสี่เหลี่ยมห่อหุ้มจากกันสาดมีระยะยื่นจากอาคาร 125 เซนติเมตร แต่ละกล่องมีขนาดความกว้างเท่ากับครึ่งหนึ่งระยะช่วงพาดเสา มีความสูงเท่ากับ 150 เซนติเมตร ดังเดิมช่องสี่เหลี่ยมแต่ละช่องมีแผ่นเมทัลชีทจำนวน 5 แผ่น ติดตั้งสลับหน้าหลังบนทุกไม้ทำหน้าที่เป็นแผงกันแดดแต่ก็ปล่อยให้

ให้ลมผ่านได้ดังในภาพที่ 7 เปลือกอาคารรูปแบบนี้ปรากฏให้เห็นทั้งในอาคารสูง 3 ชั้นทางด้านหน้าเข้าหาคอร์ทกลางและด้านที่หันออกไปทางด้านแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนอาคารสูง 5 ชั้นเปลือกอาคารประเภทนี้จะปรากฏอยู่ด้านถนนพระจันทร์และด้านที่หันออกไปทางด้านแม่น้ำเจ้าพระยา

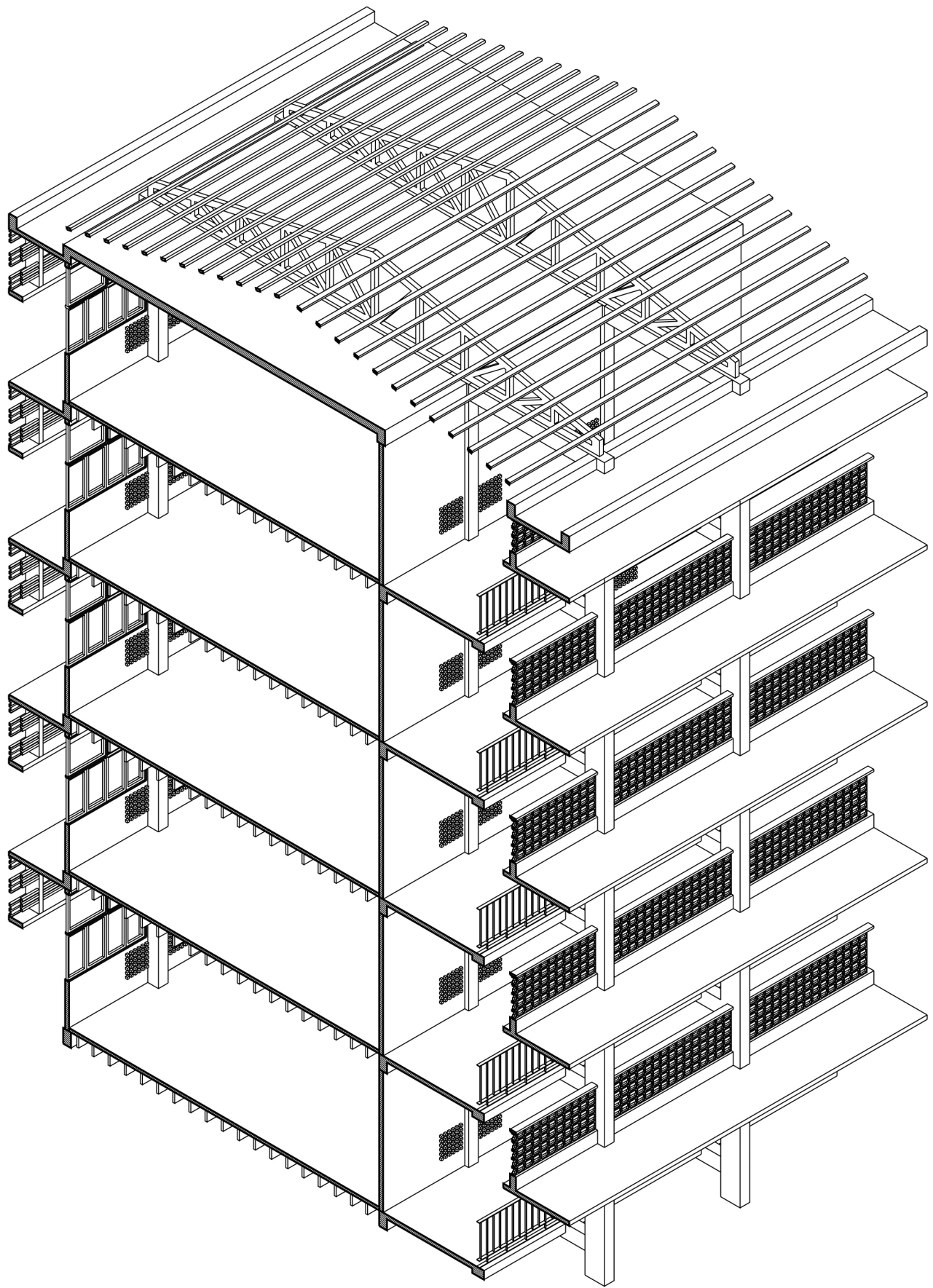
3.2) เปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคาร เปลือกอาคารลักษณะนี้มีความพิเศษแตกต่างจากเปลือกอาคารทั่วไปเนื่องจากเปลือกอาคารทั่วไปที่จะเชื่อมต่อกับส่วนพื้นและหลังคาของอาคารเพื่อสร้างขอบเขตปริมาตรของที่ว่าง แต่เปลือกอาคารของคณะศิลปศาสตร์ลักษณะนี้มีการออกแบบที่แตกต่างออกไป กล่าวคือเปลือกอาคารถูกดันแยกออกจากพื้นอาคารด้วยการยื่นคานออกไปที่ระยะ 50 เซนติเมตร ทำให้เกิดที่ว่างระหว่างตัวอาคารกับเปลือกอาคารชัดเจนดังที่แสดงในภาพที่ 7 และภาพที่ 9 เปลือกอาคารจึงมีลักษณะคล้ายเป็นหน้าากที่สวมทับลงบนอาคารอีกชั้นหนึ่งด้วยระยะห่างระหว่างเปลือกอาคารและอาคารไม่เพียงเน้นให้เปลือกอาคารลักษณะนี้มีความเด่นชัดเท่านั้นแต่ยังทำให้ทางเดินในอาคารมีลักษณะโปร่งกว้างขึ้นด้วยเปลือกอาคารรูปแบบนี้มีปรากฏอยู่บนอาคาร 3 ชั้นด้านที่ติดทางเดินด้านในและปรากฏอยู่บนอาคาร 5 ชั้นด้านที่ติดกับบริเวณลานโพ

ลักษณะของเปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคารประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนที่ (1) ส่วนบนเป็นอิฐช่องลมสี่เหลี่ยมติดบังใบกระจุจขนาดกว้าง 20 เซนติเมตร ยาว 20 เซนติเมตร ติดตั้งเป็นแผง ดังที่แสดงในภาพที่ 9 อิฐช่องลมลักษณะนี้นอกจากจะสามารถกันฝนได้ดีในระดับหนึ่งแล้วยังสามารถในการปล่อยให้ลมผ่านบังใบและแสงผ่านแผ่นกระจุจได้ด้วยดังที่ปรากฏในภาพที่ 9 (2) ส่วนแผงกันแดดเป็นแผ่นคอนกรีตความหนา 10 เซนติเมตร ยื่นออกไปจากตัวอาคาร 125 เซนติเมตร ทำหน้าที่กันแดดกันฝนให้แก่ตัวอาคาร การออกแบบทั้ง 2 ส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของผู้ออกแบบที่ให้ความสำคัญปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมในการออกแบบเป็นอย่างมาก

3.3) เปลือกอาคารอิฐช่องลม การใช้อิฐช่องลมในอาคารคณะศิลปศาสตร์นอกจากจะมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศเขตร้อนในประเทศไทยแล้วยังมีการประยุกต์จัดวางรูปแบบ (pattern) ที่มีลักษณะเฉพาะจากการใช้อิฐช่องลมที่สามารถผลิตได้เองในประเทศและมีราคาที่สมเหตุสมผล การใช้อิฐช่องลมในอาคารศิลปศาสตร์ 3 ชั้นบริเวณโถงบันไดด้านติดแม่น้ำเจ้าพระยาและบริเวณทางเดินด้านติดลานปรีดี อาคารศิลปศาสตร์ 5 ชั้น ด้านลานโพ และบริเวณโถงบันไดด้านถนนพระจันทร์บรรจบแม่น้ำเจ้าพระยา

3.4) เปลือกอาคารอักขระตัวอักษรนูนต่ำปรากฏ

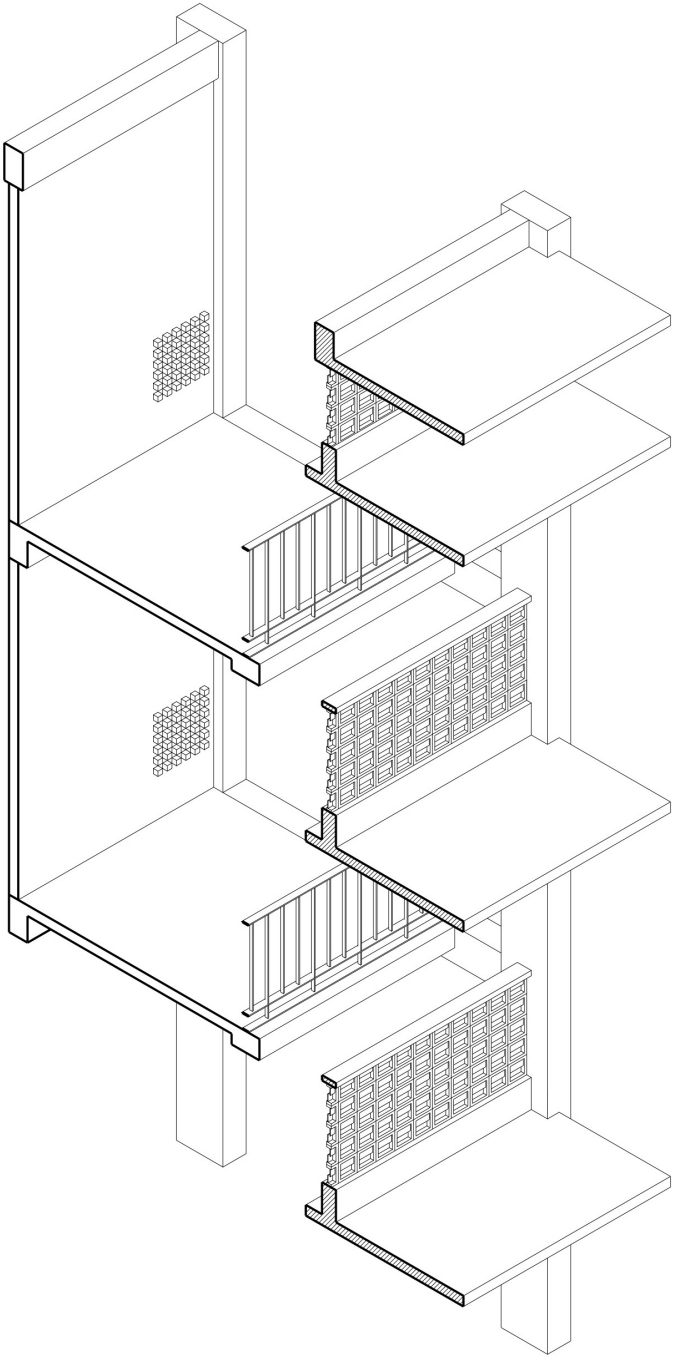

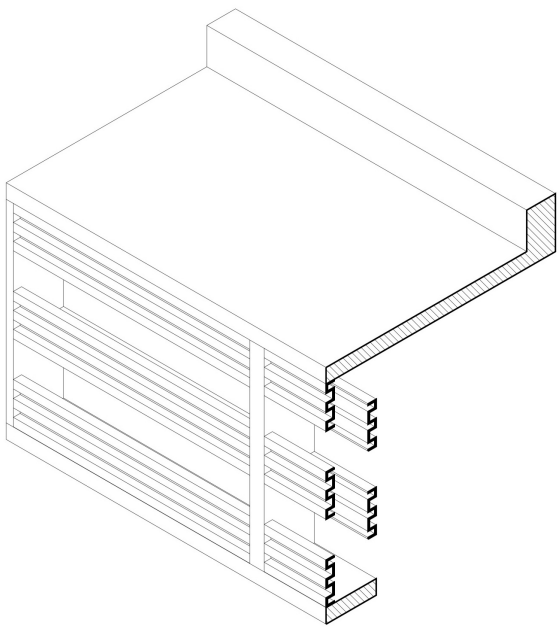
ภาพที่ 7 ภาพตัดแสดงเปลือกอาคารอาคารคณะศิลปศาสตร์ อาคาร 5 ชั้น

ประวัติศาสตร ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรณีศึกษา อาคารคณะศิลปศาสตร์

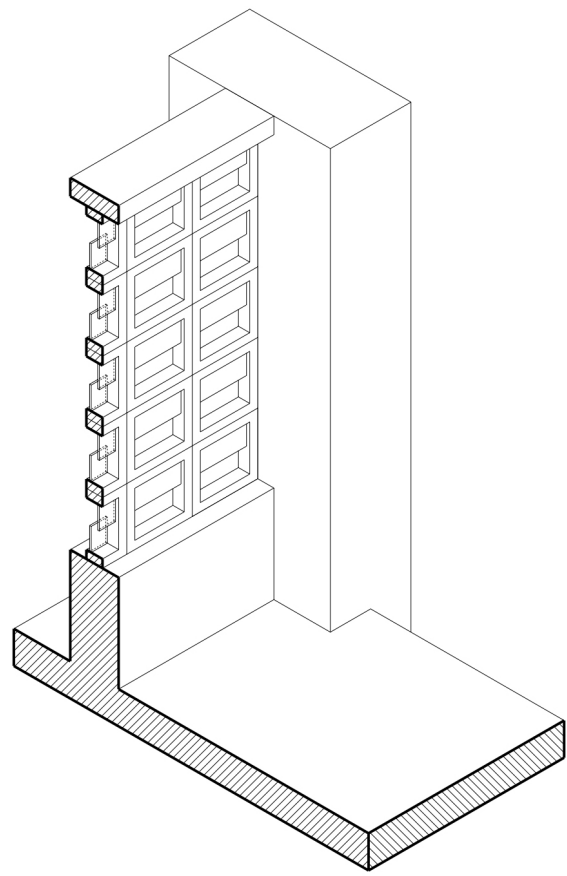

ภาพที่ 9 เปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคาร

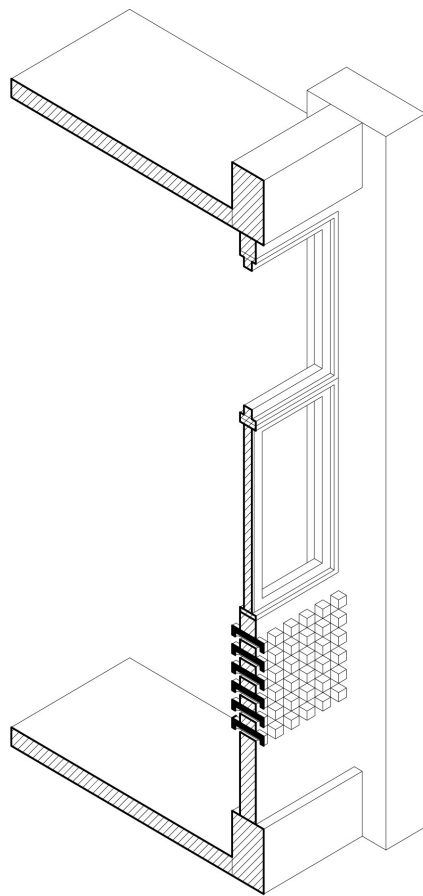

ภาพที่ 8 เปลือกอาคารโครงสร้างคอนกรีตติดตั้งแผ่นเมทัลชีท

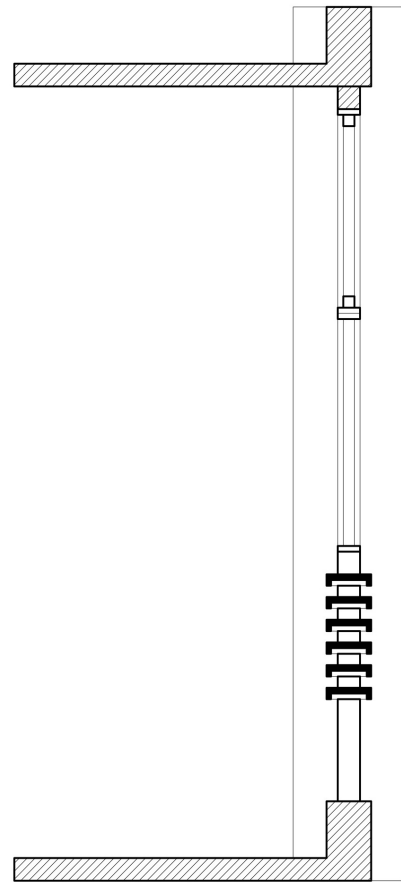

ภาพที่ 9 อีรูช่องลมสี่เหลี่ยมติดบังใบกระจาก

ภาพที่ 10 ช่องลมระบายอากาศ

ประวัติศาสตร์ ๒๕๓๖ รัชกาลที่ ๑๐ รัชกาลที่ ๑๑ รัชกาลที่ ๑๒ รัชกาลที่ ๑๓ รัชกาลที่ ๑๔ รัชกาลที่ ๑๕ รัชกาลที่ ๑๖ รัชกาลที่ ๑๗ รัชกาลที่ ๑๘ รัชกาลที่ ๑๙ รัชกาลที่ ๒๐ รัชกาลที่ ๒๑ รัชกาลที่ ๒๒ รัชกาลที่ ๒๓ รัชกาลที่ ๒๔ รัชกาลที่ ๒๕ รัชกาลที่ ๒๖ รัชกาลที่ ๒๗ รัชกาลที่ ๒๘ รัชกาลที่ ๒๙ รัชกาลที่ ๓๐ รัชกาลที่ ๓๑ รัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลที่ ๓๓ รัชกาลที่ ๓๔ รัชกาลที่ ๓๕ รัชกาลที่ ๓๖ รัชกาลที่ ๓๗ รัชกาลที่ ๓๘ รัชกาลที่ ๓๙ รัชกาลที่ ๔๐ รัชกาลที่ ๔๑ รัชกาลที่ ๔๒ รัชกาลที่ ๔๓ รัชกาลที่ ๔๔ รัชกาลที่ ๔๕ รัชกาลที่ ๔๖ รัชกาลที่ ๔๗ รัชกาลที่ ๔๘ รัชกาลที่ ๔๙ รัชกาลที่ ๕๐ รัชกาลที่ ๕๑ รัชกาลที่ ๕๒ รัชกาลที่ ๕๓ รัชกาลที่ ๕๔ รัชกาลที่ ๕๕ รัชกาลที่ ๕๖ รัชกาลที่ ๕๗ รัชกาลที่ ๕๘ รัชกาลที่ ๕๙ รัชกาลที่ ๖๐ รัชกาลที่ ๖๑ รัชกาลที่ ๖๒ รัชกาลที่ ๖๓ รัชกาลที่ ๖๔ รัชกาลที่ ๖๕ รัชกาลที่ ๖๖ รัชกาลที่ ๖๗ รัชกาลที่ ๖๘ รัชกาลที่ ๖๙ รัชกาลที่ ๗๐ รัชกาลที่ ๗๑ รัชกาลที่ ๗๒ รัชกาลที่ ๗๓ รัชกาลที่ ๗๔ รัชกาลที่ ๗๕ รัชกาลที่ ๗๖ รัชกาลที่ ๗๗ รัชกาลที่ ๗๘ รัชกาลที่ ๗๙ รัชกาลที่ ๘๐ รัชกาลที่ ๘๑ รัชกาลที่ ๘๒ รัชกาลที่ ๘๓ รัชกาลที่ ๘๔ รัชกาลที่ ๘๕ รัชกาลที่ ๘๖ รัชกาลที่ ๘๗ รัชกาลที่ ๘๘ รัชกาลที่ ๘๙ รัชกาลที่ ๙๐ รัชกาลที่ ๙๑ รัชกาลที่ ๙๒ รัชกาลที่ ๙๓ รัชกาลที่ ๙๔ รัชกาลที่ ๙๕ รัชกาลที่ ๙๖ รัชกาลที่ ๙๗ รัชกาลที่ ๙๘ รัชกาลที่ ๙๙ รัชกาลที่ ๑๐๐

ประวัติศาสตร์ ๒๕๓๖ รัชกาลที่ ๑๐ รัชกาลที่ ๑๑ รัชกาลที่ ๑๒ รัชกาลที่ ๑๓ รัชกาลที่ ๑๔ รัชกาลที่ ๑๕ รัชกาลที่ ๑๖ รัชกาลที่ ๑๗ รัชกาลที่ ๑๘ รัชกาลที่ ๑๙ รัชกาลที่ ๒๐ รัชกาลที่ ๒๑ รัชกาลที่ ๒๒ รัชกาลที่ ๒๓ รัชกาลที่ ๒๔ รัชกาลที่ ๒๕ รัชกาลที่ ๒๖ รัชกาลที่ ๒๗ รัชกาลที่ ๒๘ รัชกาลที่ ๒๙ รัชกาลที่ ๓๐ รัชกาลที่ ๓๑ รัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลที่ ๓๓ รัชกาลที่ ๓๔ รัชกาลที่ ๓๕ รัชกาลที่ ๓๖ รัชกาลที่ ๓๗ รัชกาลที่ ๓๘ รัชกาลที่ ๓๙ รัชกาลที่ ๔๐ รัชกาลที่ ๔๑ รัชกาลที่ ๔๒ รัชกาลที่ ๔๓ รัชกาลที่ ๔๔ รัชกาลที่ ๔๕ รัชกาลที่ ๔๖ รัชกาลที่ ๔๗ รัชกาลที่ ๔๘ รัชกาลที่ ๔๙ รัชกาลที่ ๕๐ รัชกาลที่ ๕๑ รัชกาลที่ ๕๒ รัชกาลที่ ๕๓ รัชกาลที่ ๕๔ รัชกาลที่ ๕๕ รัชกาลที่ ๕๖ รัชกาลที่ ๕๗ รัชกาลที่ ๕๘ รัชกาลที่ ๕๙ รัชกาลที่ ๖๐ รัชกาลที่ ๖๑ รัชกาลที่ ๖๒ รัชกาลที่ ๖๓ รัชกาลที่ ๖๔ รัชกาลที่ ๖๕ รัชกาลที่ ๖๖ รัชกาลที่ ๖๗ รัชกาลที่ ๖๘ รัชกาลที่ ๖๙ รัชกาลที่ ๗๐ รัชกาลที่ ๗๑ รัชกาลที่ ๗๒ รัชกาลที่ ๗๓ รัชกาลที่ ๗๔ รัชกาลที่ ๗๕ รัชกาลที่ ๗๖ รัชกาลที่ ๗๗ รัชกาลที่ ๗๘ รัชกาลที่ ๗๙ รัชกาลที่ ๘๐ รัชกาลที่ ๘๑ รัชกาลที่ ๘๒ รัชกาลที่ ๘๓ รัชกาลที่ ๘๔ รัชกาลที่ ๘๕ รัชกาลที่ ๘๖ รัชกาลที่ ๘๗ รัชกาลที่ ๘๘ รัชกาลที่ ๘๙ รัชกาลที่ ๙๐ รัชกาลที่ ๙๑ รัชกาลที่ ๙๒ รัชกาลที่ ๙๓ รัชกาลที่ ๙๔ รัชกาลที่ ๙๕ รัชกาลที่ ๙๖ รัชกาลที่ ๙๗ รัชกาลที่ ๙๘ รัชกาลที่ ๙๙ รัชกาลที่ ๑๐๐

บนอาคารคณะศิลปศาสตร์ 2 จุด บนอาคาร 3 ชั้น ด้านทิศตะวันตกติดอาคารศูนย์หนังสือ เปลือกอาคารด้านนี้สามารถเห็นได้จากทางเข้าถนนพระจันทร์ ด้านนี้ตัวอักษรที่ถูกจำลองมาจากหลักจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 เป็นข้อความในจารึกด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-29 และบนอาคาร 5 ชั้น ด้านทิศเหนือติดกับลานประติมากรรม “นักคิดไทย” หรือ จิ้งห่อง ด้านนี้ตัวอักษรที่ถูกจำลองมาจากหลักจารึกสุโขทัยมีเนื้อความต่อจากเปลือกอาคารอักษรตัวอักษรบนดาดของอาคาร 3 ชั้น เป็นตัวอักษรจากหลักจารึกหลักที่ 1 เป็นข้อความในจารึกด้านที่ 1 บรรทัดที่ 30 จนถึงข้อความในจารึกด้านที่ 2 บรรทัดที่ 27

4. ระบบโครงสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์ จากการสำรวจและสืบค้นจากแบบทางสถาปัตยกรรมชุดดั้งเดิมพบว่าอาคารคณะศิลปศาสตร์มีโครงสร้างคอนกรีตถายน้ำหนักระบบเสาคาน มีโครงพื้นบางส่วนโดยเฉพาะส่วนที่ใช้เป็นห้องเรียนเป็นโครงตงไม้วางบนคานคอนกรีตปูพื้นด้วยไม้ ไม้ปิดฝ้าเพดานตามสมัยนิยม ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าจากผู้ดูแลอาคารและคนเก่าคนแก่ซึ่งเล่าถึงความทรงจำในอดีตประมาณปี พ.ศ. 2530 ได้มีการซ่อมแซมและบำรุงรักษาอาคารในขณะนั้นบริเวณพื้นที่ชั้นหนึ่งมีลักษณะยกพื้นสูงลอยจากระดับดินประมาณ 1 เมตร ทำให้สามารถเข้าไปทำความสะอาดและซ่อมแซมพื้นอาคารชั้น 1 ได้ง่าย ซึ่งจากการเข้าไปบำรุงรักษาอาคารทำให้พบโครงสร้างพื้นที่ที่ทำจากไม้อย่างดี นอกจากนี้ยังมีการค้นพบโครงสร้างแบบเดียวกันนี้ที่เพดานหน้าห้องศาสตราจารย์ดูล วิเชียรเจริญ ที่เปิดให้เห็นตงไม้และพื้นไม้เดิมชัดเจน ระบบโครงสร้างของอาคารคณะศิลปศาสตร์นอกจากจะถูกออกแบบมาเพื่อบรรทุกน้ำหนักอาคารในเชิงวิศวกรรมแล้วผู้ออกแบบยังคิดถึงมุมมองผู้ใช้งานด้วยการออกแบบระบบโครงสร้างในกลมกลืนไปกับอาคาร ด้วยการออกแบบหน้าต่างของเสา 2 ขนาดประกอบหน้าต่างเสาคานใหญ่จะมีขนาด 350 x 900 และขนาดเล็ก 350 x 700 วางสลับไปมาเป็นจังหวะล้อไปกับที่ว่างและเปลือกอาคาร

5. รายละเอียดขององค์ประกอบอาคารของอาคารคณะศิลปศาสตร์ หากพิจารณาจะพบรายละเอียดความใส่ใจของผู้ออกแบบที่มีต่องานออกแบบ โดยเฉพาะรายละเอียดการออกแบบกำแพงหรือผนังอาคารซึ่งมีการออกแบบที่มีรายละเอียดเฉพาะซึ่งกล่าวได้ว่าอาจจะไม่มีปรากฏในอาคารอื่นเลยก็ว่าได้ จากการสำรวจทั้งผนังภายนอกและผนังภายในของอาคารคณะศิลปศาสตร์พบว่าแทบไม่มีผนังหรือกำแพงผืนไหนเลยที่มีลักษณะทึบตันโดยสมบูรณ์แบบกำแพงทั่วไป กำแพงแต่ละผืนจะมีการออกแบบช่องลมระบายอากาศเอาไว้ 2 กลุ่ม กลุ่มละ 36 ช่อง รวม 72 ช่อง ทำจากอิฐดินเผาลักษณะกล่อ่งไม่ปิดฝาทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ความกว้าง 5 เซนติเมตร ยาว 5 เซนติเมตร มีความลึก 20 เซนติเมตร เวลาติดตั้งจะทำให้ในช่วงของการก่อกำแพงจะทำการวางอิฐดินเผาคว่ำวางแนวกำแพงเพื่อให้ส่วนหัวและส่วนท้ายของอิฐดินเผาโผล่ออกมานอกกำแพงให้ลมสามารถไหลผ่านได้ดังที่แสดงในภาพที่ 10

ประเด็นการศึกษารูปแบบอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม

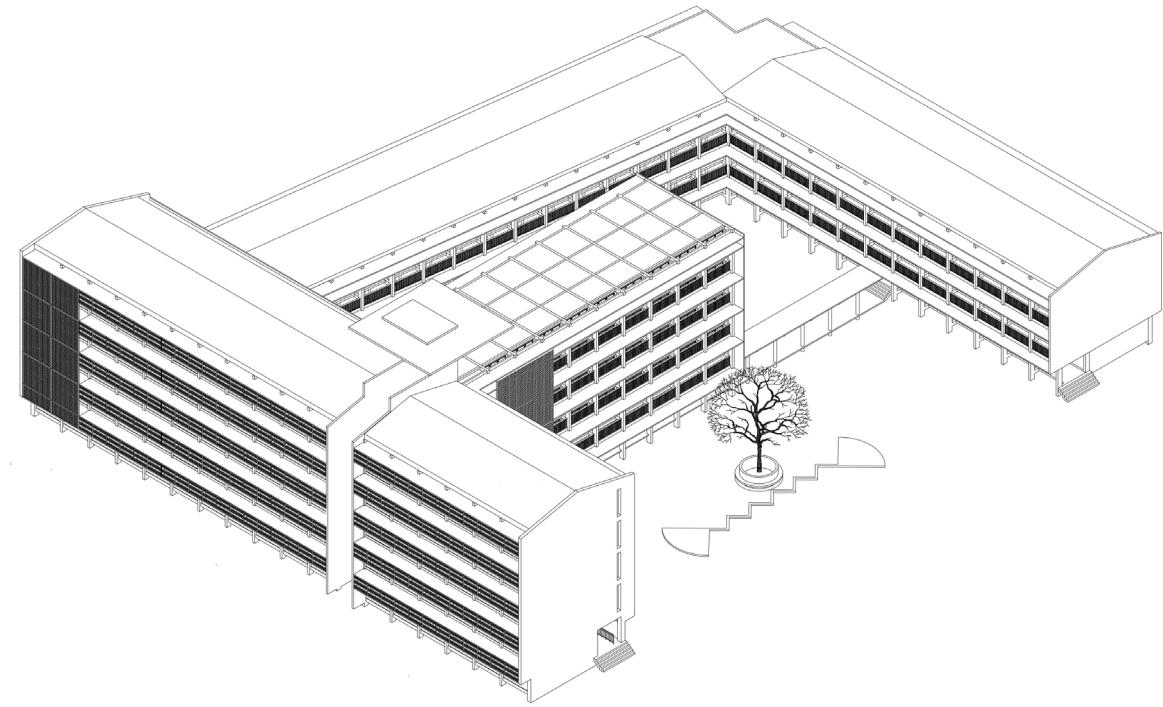
อาคารคณะศิลปศาสตร์ได้มีการต่อเติมอาคารครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2516 โดยทำการต่อเติมอาคาร 5 ชั้นเพิ่มขึ้นอีก 3 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น ดังที่ปรากฏในภาพที่ 11 ภาพไอโซเมตริกแสดงลักษณะของอาคารศิลปศาสตร์ระหว่างปี พ.ศ. 2506-พ.ศ. 2516 เปรียบเทียบกับ ภาพที่ 12 ภาพไอโซเมตริกแสดงลักษณะของอาคารศิลปศาสตร์หลังปี พ.ศ. 2516

1. แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม จากการศึกษาและสืบค้นข้อมูลจากเอกสารเท่าที่จะสามารถหาได้ ไม่พบแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติมอย่างเป็นรูปธรรม แต่หากพิจารณาจากรูปแบบทางกายภาพของส่วนต่อเติมจะพบว่า อาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนเดิม 5 ชั้น และส่วนต่อเติม 3 ชั้น มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวแบบที่กล่าวได้ว่าหากไม่ทราบมาก่อนว่าชั้นที่ 6-8 เป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นใหม่มาก่อนจะไม่สามารถแยกได้เลย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่ต้องการรักษาอัตลักษณ์ของอาคารคณะศิลปศาสตร์แบบดั้งเดิมไว้ได้อย่างดี

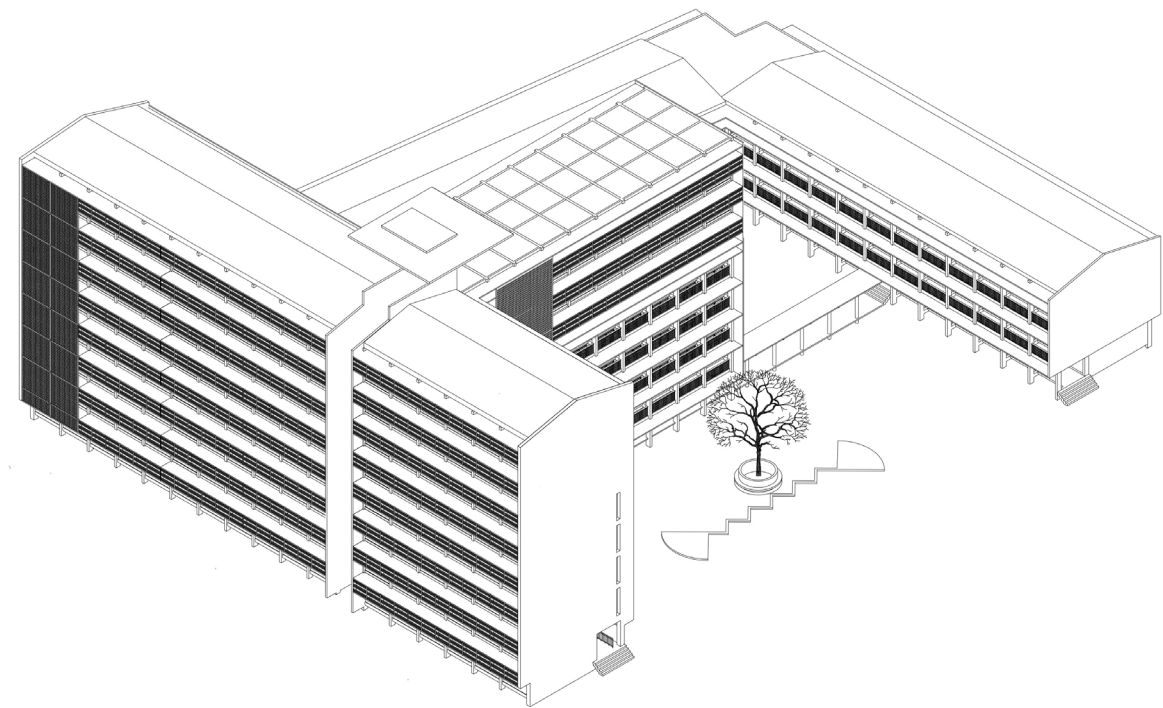
2. รูปแบบการวางผังอาคารในส่วนต่อเติม การวางผังในส่วนต่อเติม อาคารในชั้นที่ 6-8 แทบไม่มีอะไรต่างจากการเดิมมากนัก เนื่องจากการใช้งานหลัก ๆ คือการขยายพื้นที่กิจกรรมการเรียนการสอน และห้องพักอาจารย์ กล่าวคือเป็นอาคารคณะศิลปศาสตร์ทางด้านทิศใต้ยังคงคงการวางผังรูปแบบของทางเดินเดียว (single-loaded corridor) ด้านข้างตลอดทางเดินเป็นห้องเรียน ส่วนการวางผังส่วนต่อเติมพื้นที่บริเวณทิศเหนือเป็นแบบทางเดินกลาง (duble-loaded corridor) ตลอด 2 ข้างทางเป็นห้องทำงานสำหรับอาจารย์ และห้องเรียนขนาดเล็ก

3. รูปแบบของเปลือกอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม เปลือกอาคารส่วนต่อเติมบริเวณพื้นที่ชั้นที่ 6-8 โดยทั่วไปจะเป็นการทำซ้ำเรียนแบบรูปแบบของเปลือกอาคารเดิมทั้งรูปแบบทางกายภาพ รูปลักษณ์ และการเลือกใช้วัสดุแทบที่จะกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะดั้งเดิม จะมีเปลือก

ภาพที่ 11 ภาพไอโซเมตริกแสดงลักษณะของอาคารศิลปศาสตร์ระหว่างปี พ.ศ. 2506

ภาพที่ 12 ภาพไอโซเมตริกแสดงลักษณะของอาคารศิลปศาสตร์หลังปี พ.ศ. 2516

ประวัติศาสร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม : ประติมากรรม : ประติมากรรม : ประติมากรรม

การปรับปรุงอาคารศิลปศาสตร์ : ประติมากรรม : ประติมากรรม : ประติมากรรม : ประติมากรรม

อาคารส่วนต่อเติมทางด้านทิศตะวันออกซึ่งแต่เดิมเป็นเปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคารถูกแทนที่ด้วยเปลือกอาคารโครงสร้างคอนกรีตเมทัลชีล และเปลือกอาคารส่วนต่อเติมทางด้านทิศเหนือด้านที่ติดกับสวนประติมากรรม “นักคิดไทย” ที่แต่เดิมเป็นเปลือกอาคารอีกพระตำหนักที่จำลองจากหลักจารึกสุโขทัยถูกแทนที่ด้วยประติมากรรมนูนต่ำจากแผ่นดินเผา

3.1) เปลือกอาคารโครงสร้างคอนกรีตติดตั้งแผ่นเมทัลชีทในส่วนต่อเติม มีการใช้เปลือกอาคารโครงสร้างคอนกรีตติดตั้งแผ่นเมทัลชีทต่อเนื่องจากเปลือกอาคารเดิมทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม การใช้งานอาคารซึ่งผ่านวันเวลาหลายนับสิบปีข้อต่อพุกไม้ผูกร่อนไปทำให้แผ่นเมทัลชีททยอยหลุดหายไป แผ่นเมทัลชีทส่วนไหนที่สามารถตามเก็บมาได้ก็นำกลับมาบำรุงซ่อมแซมส่วนไหนที่ปลิวหลุดหายก็ถูกปล่อยทิ้งว่างไว้ นานวันเข้าแผ่นเมทัลชีทหลุดหายไปจนเหลือเฉพาะโครงกลองคอนกรีตแบบที่เห็นในปัจจุบัน

3.2) เปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคารในส่วนต่อเติม เนื่องจากข้อจำกัดและอุปสรรคในการทำความสะดวกและการบำรุงรักษาและอีกทั้งเพื่อเพิ่มความปลอดภัยในการใช้งานอาคารของนักศึกษาจึงไม่ได้มีการนำเปลือกอาคารที่มีลักษณะแยกออกจากอาคารมาใช้ในส่วนต่อเติม แต่เพื่อให้เกิดความกลมกลืนและไม่ให้เกิดความแปลกแยกแตกต่างกับส่วนอาคารเดิม จึงได้มีการยกเปลือกอาคารแบบโครงสร้างคอนกรีตติดตั้งแผ่นเมทัลชีทมาใช้แทนดังที่ปรากฏในภาพที่ 12

3.3) เปลือกอาคารอิฐช่องลมส่วนต่อเติม มีการใช้วัสดุอิฐช่องลมต่อเนื่องจากอาคารเดิม

3.4) ส่วนต่อเติมเปลือกอาคารอีกพระตำหนักที่จำลองจากเปลือกอาคารอีกพระตำหนักที่จำลองจากเปลือกอาคารเดิมมีความสมบูรณ์ในตัวเองยากต่อการต่อเติมทั้งในประเด็นความต่อเนื่องของรูปลักษณ์และความต่อเนื่องของเนื้อความ เปลือกอาคารที่ถูกต่อเติมขึ้นใหม่จึงแทนที่ว่างด้วยประติมากรรมนูนต่ำที่สร้างจากแผ่นดินเผา

4. ระบบโครงสร้างอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม การต่อเติมอาคารของคณะศิลปศาสตร์ได้มีการวางแผนและมีการออกแบบระบบโครงสร้างเพื่อเอาไว้ตั้งแต่แรก โครงสร้างที่ถูกต่อขึ้นใหม่ยังคงระบบโครงสร้างเสาคานซึ่งมีขนาดสัดส่วนตามรูปแบบเดิมเช่นเดียวกับรูปแบบโครงพื้นบริเวณห้องเรียนใช้โครงตงไม้วางบนคานคอนกรีตปูพื้นไม้แบบอาคารดั้งเดิม ส่งผลให้ในภาพรวมของส่วนที่ถูกต่อเติมตั้งแต่ชั้นที่ 6-8 มีรูปแบบที่กลมกลืนกับอาคารเดิมอย่างมาก หากผู้มาใช้อาคารศิลปศาสตร์ไม่ทราบมาก่อนว่ามีการต่อเติมอาคารมาก่อนเป็นการยากอย่างมากที่จะสามารถบอกได้ว่าส่วนไหนเก่าส่วนไหนใหม่

5. รายละเอียดขององค์ประกอบอาคารของอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม มีการใช้ระบบผนังช่องลมในส่วนต่อเติมทั้งผนังภายในและผนังภายนอกคงรูปแบบผนังช่องลมแบบดั้งเดิมไว้ทั้งหมด แต่ในปัจจุบันผนังช่องลมลักษณะดั้งเดิมเหลือน้อยลงจนแทบหมดไปจากอาคารทั้งนี้เนื่องจากหลังปี พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบันอาคารคณะศิลปศาสตร์มีการปรับปรุงแก้ไขต่อเติมอาคารนับครั้งไม่ถ้วน ในกรณีที่มีการทุบหรือปรับปรุงส่วนผนังทั้งผนังภายในและผนังภายนอก ผนังที่ถูกทำขึ้นใหม่จะเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสีทั่วไปไม่ได้คงรูปแบบผนังช่องลมไว้จึงทำให้ในปัจจุบันผนังช่องลมรูปแบบดั้งเดิมลดน้อยลงอย่างมาก ทั้งนี้มีสาเหตุและปัจจัยที่สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศที่มีอุณหภูมิสูงการใช้ลมธรรมชาติไม่เพียงพอต่อการสร้างสภาวะน่าสบายอีกต่อไป เริ่มการใช้เครื่องปรับอากาศซึ่งจำเป็นจะต้องสร้างห้องซึ่งสามารถกักอากาศเย็นไม่ให้รั่วไหล ผนังช่องลมและช่องเปิดบังใบจึงไม่ตอบโจทย์การใช้งานรูปแบบใหม่นี้อีกต่อไป เช่นเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ห้องทำให้ต้องมีการจัดห้องการจัดวางเครื่องเรือน (furniture) นั้นทำได้ยาก เนื่องจากติดช่องลม อีกทั้งการบำรุงรักษาเปลือกอาคารไม่ว่าจะเป็นการทำความสะอาด การทาสีทำได้ยากไม่สะดวกและใช้เวลานานกว่าผนังปกติ ทำให้ในที่สุดเมื่อมีการต่อเติมหรือปรับปรุงอาคารระดับย่อยผนังประเภทนี้จึงถูกแทนที่ด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูนแบบธรรมดา ยิ่งนานวันเข้าผนังช่องลมลักษณะที่ยังเหลือน้อยลงทุกที

6. การเลือกใช้วัสดุของอาคารคณะศิลปศาสตร์ส่วนต่อเติม จากการสำรวจพบว่าเป็นการเลือกใช้วัสดุลักษณะเดิมทั้งหมดทั้งทั้งระบบโครงสร้าง วัสดุพื้น วัสดุปิดผิวอาคาร เปลือกอาคาร อิฐช่องลม และองค์ประกอบอาคารต่าง ๆ จึงทำให้ส่วนต่อเติม 3 ชั้นจึงมีความกลมกลืนต่อเนื่องกับส่วนเดิมอย่างมาก การเลือกใช้วัสดุพื้นฐานที่สามารถผลิตได้เองในประเทศ ทำให้ถึงแม้ว่าเวลาจะผ่านมาเกือบ 10 ปียังสามารถหาวัสดุแบบดั้งเดิมมาใช้งานก่อสร้างและซ่อมบำรุงอาคารได้

บทส่งท้ายและการพิจารณาคุณค่าของอาคารคณะศิลปศาสตร์

การพิจารณาคุณค่า (value) และความสำคัญ (significance) ของอาคารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ผ่านปัจจัยในเชิงรูปแบบ (style) นวัตกรรม (innovation) และความหายาก (being rare) สามารถสรุปได้ดังนี้ (1) ประเด็นที่มาและแนวคิด

In Search of a Forgotten Architect:
อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์
และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

วิจิต หอยิ่งสวัสดิ์

In Search of a Forgotten Architect: อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

“คุณอมรมักจะออกแบบอาคารที่มีรูปแบบแปลก ๆ แล้วสมัยที่แกทำงานในช่วงแรก ๆ ยังไม่มี ก.ส.¹ (คณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพทางสถาปัตยกรรม) คุณอมรแกไม่ได้จบอะไรเลยนะ ไม่ได้จบปริญญาอะไรพวกนี้ แต่แกเป็นคนชอบคิด ชอบคิดอะไรที่เป็นของใหม่ ๆ เรื่อย พอผลงานออกมามันก็สวยดี ผมชอบทำงานกับแกเพราะทำแล้วมันสนุก เราสนุกกับแก แกก็สนุกกับเรา บางคนออกแบบไปแบบนี้วิศวกรบอกว่าไม่เอา เองง่าย ๆ ดีกว่า ซึ่งผมไม่ชอบอย่างนั้น ก็เลยทำงานมาด้วยกันมาเรื่อย ๆ สนุกไปด้วยกัน”² -ศาสตราจารย์กิตติคุณ อรุณ ชัยเสรี

ทศวรรษ 2500-2510 น่าจะเป็นสองทศวรรษที่เกิดงานก่อสร้าง ‘สถาปัตยกรรมสมัยใหม่’ (Modern Architecture) ที่น่าสนใจขึ้นมากมายในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารประเภทสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งกำลังขยายตัวไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2507) คณะวิทยาศาสตร์การแพทย์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (2508) (ปัจจุบันคือ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2510) มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2510) รวมทั้งอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512) ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนมีสถาปนิก ‘โมเดิร์นนิสต์’ (modernism) อย่างอมร ศรีวงศ์ (2471-2555) ผู้ที่ไม่เคยผ่านการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในสถาบันการศึกษาใด ๆ เลยเป็นฟันเฟืองสำคัญในการออกแบบและวางผังอาคารในมหาวิทยาลัยที่กล่าวมาแทบจะทั้งหมด เป็นเวลากว่าสิบปีที่เขาได้ออกแบบผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมเอาไว้มากมาย นอกจากผลงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่น่าสนใจแล้ว เส้นทางในวิชาชีพสถาปนิกของเขาก็มีความน่าสนใจและมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใครอยู่ไม่น้อย

เมื่อลูกเจ้าสัวไปเป็นจับกังทำงานในวงการก่อสร้าง

อมร ศรีวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2471 เขาเกิดในตระกูลของพ่อค้าที่มีฐานะร่ำรวยที่ทำธุรกิจค้าขายส่งอยู่ที่ทรงวาด บิดาของอมรชื่อจุน เอียวศรีวงศ์ เป็นลูกชายคนเดียวของเจ้าสัวจากเมืองจีนมาตั้งรกรากทำการค้าขายในเมืองไทย มารดาชื่อทองดี เอียวศรีวงศ์ เป็นลูกสาวของ

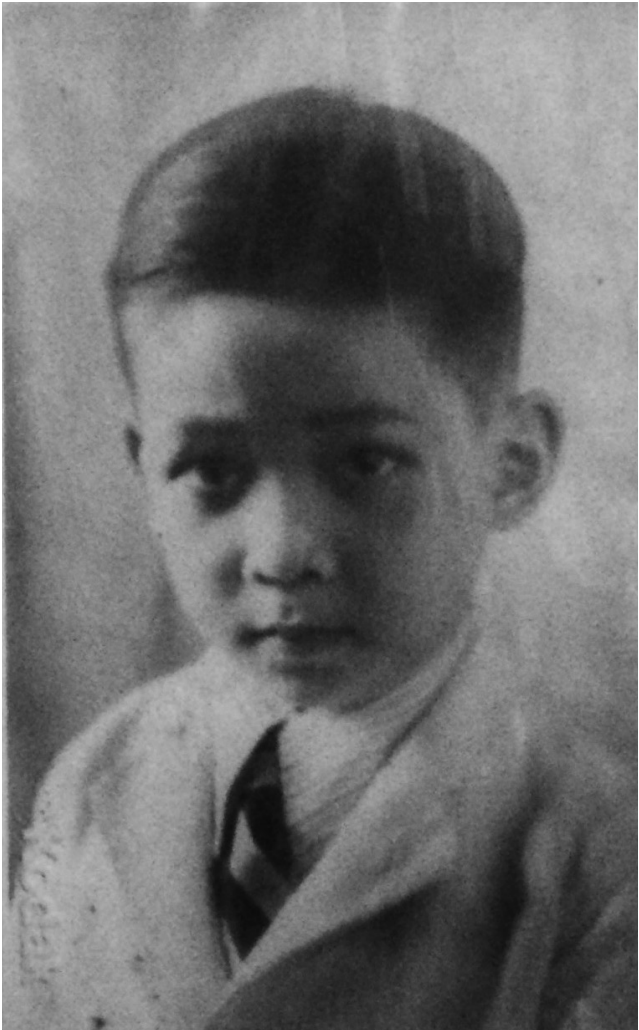
ตระกูลที่มีฐานะดี ที่ทางบ้านได้จ้างครูชาวตะวันตกมาสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทำให้มีความสามารถในการพูดสื่อสารภาษาอังกฤษได้ดี

เป็นเรื่องปกติของตระกูลพ่อค้าชาวจีนที่ตั้งความหวังไว้กับลูกชายเอาไว้ว่าต้องมีลูกชายคนใดคนหนึ่งที่จะเป็นผู้สืบทอดกิจการต่อไป จากทายาททั้งหมด 6 คน ความคาดหวังนี้จึงตกมาอยู่ที่ลูกชายทั้งสามคนของตระกูลคือ วิศวกร เอียวศรีวงศ์ (ลูกคนที่สอง) ซึ่งมีความสนใจในเรื่องการติดต่อสื่อสารทำการค้าขายกับชาวต่างประเทศ สุดท้ายแล้วเขาก็เลือกที่จะไปทำงานในบริษัทของชาวตะวันตกที่มีชื่อว่า ‘Borneo’ คนถัดมาก็คืออมร (ลูกคนที่สาม) ด้วยความสนใจทางด้านศิลปะ วิทยาศาสตร์ และชอบที่จะคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลตั้งแต่เด็ก ๆ และไม่มี ความสนใจที่จะเป็นผู้สืบทอดกิจการของครอบครัวเลยแม้แต่น้อย คนถัดมาคือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เขาเป็นคนหัวดี เรียนเก่ง และมีความคิดเป็นของตัวเอง³ ซึ่งต่อมาเขาเติบโตและได้กลายเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์คนสำคัญของประเทศแต่การเป็นลูกคนสุดท้อง ทางครอบครัวจึงไม่ได้คาดหวังให้เป็นผู้ดูแลกิจการต่อมากเท่าพี่ ๆ ทำให้ชีวิตมีอิสระและสามารถเลือกทางเดินของตัวเองได้อย่างค่อนข้างเสรี

ผิดกับอมรผู้ที่ถูกบิดาคาดหวังว่าอนาคตจะเป็นผู้สืบทอดกิจการต่อมากกว่าลูกชายคนอื่น ๆ ทำให้เขาถูกส่งไปเรียนต่อที่ฮ่องกงตั้งแต่ตอนเขามีอายุแค่เพียง 13 ปี ก่อนเดินทางไปบิดาของเขาจ้างครูมาสอนภาษาแมนดารินให้ (แต่ความจริงแล้วคนที่ฮ่องกงเขาสื่อสารกันด้วยภาษากวางตุ้ง) ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 หลังจากเดินทางไปถึงได้ไม่นาน กองทัพญี่ปุ่นก็บุกเข้ามายึดเกาะฮ่องกง อมรเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยเด็กในครั้งนั้นเอาไว้ว่า;

“ผมไปเรียนที่ฮ่องกงไปถึงที่นั่นผมเป็นใบ้เลยเพราะพูดภาษากวางตุ้งไม่ได้เลย ไปถึงได้ไม่กี่วันสงครามก็มากองทัพญี่ปุ่นบุกจะกลับเมืองไทยก็ไม่ได้แล้ว ต้องอยู่กินแบบอด ๆ ยาก ๆ ตอนนั้นกองทัพทหารญี่ปุ่นเดินกันเต็มไปหมด พวกเขาก็จับทหารอังกฤษและทหารอเมริกันล่ามโซ่เดินเรียงกันเป็นแถว เมื่อก่อนนั้นคนผิวสีต้องทำงานชั้นต่ำของที่ฮ่องกง ทหารญี่ปุ่นก็เลยเอาพวกนี้มาถือปืนคอยคุมทหารอังกฤษไว้ ชีวิตตอนนั้นลำบากมาก ๆ ใช้ชีวิตแทบจะเหมือนขอทานเลย ตอนนั้นเงินก็ไม่ค่อยมี ต้องคอยเดินไปเขี่ยร้านที่พอจะฝากเงินที่ส่งจากเมืองไทยไป บางทีไปแล้วพ่อไม่ได้ฝากเงินมา เจ้าของร้านเขาก็ให้เงินผมมาใช้บ้างเพราะเขาเห็นแล้วสงสาร ในตอนนั้นอาหารที่ถูกที่สุดก็คือซาลาเปาที่มีผักห่อเอาไว้ ใส่ข้างในเป็นเนื้อเป็ดหรือห่านอะไรพวกนี้ ผมใช้อาหารพวกนี้แหละเป็นเครื่องประทังชีวิตตอนอยู่ที่นั่น เคยมีอยู่วันหนึ่งตอนดึก ๆ ผมลองส่องไฟดู เห็นคนเขาเขื่อนน้องคนที่นอนตายอยู่ริมถนน เอาไปต้มพะไล ซึ่งเป็นภาพที่ดูหดหู่มาก ผมอยู่ที่นั่นเกือบ 5 ปี

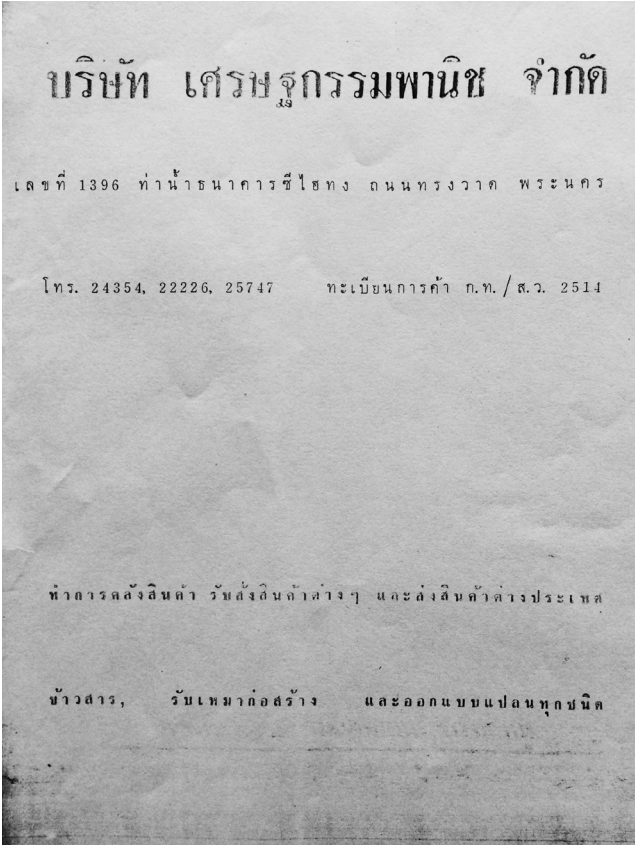
ภาพถ่ายอมร ศรีวงศ์ ในวัยเด็ก

ภาพถ่ายวิกร วีรานูวัตร

ภาพถ่ายทองคำ เอี้ยวศรีวงศ์ มารดาของอมร ศรีวงศ์

หน้าโฆษณาของ บริษัท เศรษฐกรรรมพานิช จำกัด ในหนังสือวารสาร อาษา ของสมาคมสถาปนิกสยามฯ ในช่วงทศวรรษ 2510

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมชาติศาสตร์ ทำพระจันทร์

In Search of a Forgotten Architect: อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

อยู่จนสามารถพูดภาษาทางตั้งได้นิดหน่อย วันที่จะกลับ ผมเดินไปที่สถานทูตไทยเมื่อเขาเห็นว่าพูดภาษาไทยได้ก็ไม่ได้ตรวจเอกสารอะไรทั้งสิ้นช่วยส่งเราเดินทางกลับมาที่ประเทศไทยเลย หลังจากกลับมาถึงกรุงเทพฯ พ่อผมจะส่งกลับไปอีกครั้งวันนี้ให้ไปเรียนภาษาจีน ผมบอกพ่อว่าไม่ไหวแล้ว ไม่เอาแล้ว”⁴

เมื่อเดินทางกลับมาถึงบ้าน อมรเข้าไปคุยกับบิดาว่ายังไเขาาก็จะไม่เป็นผู้ดูแลกิจการของครอบครัวต่อเพราะอยากจะทำหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องการศึกษา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ที่สร้างสรรค์งานโดยอาศัยหลักของความเป็นจริงและเหตุผล ที่มีความสนใจในเรื่องนี้อยู่เป็นฐานแล้วตั้งแต่ครั้งยังเด็ก จะว่าไปแล้วในตอนนั้นตัวเขาเองก็ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าสิ่งที่เขาสนใจนั้นเรียกว่า ‘สถาปัตยกรรม’

ถึงอมรจะมีความคิดเห็นที่ไม่ค่อยลงรอยกับบิดา แต่กับมารดานั้นน่าจะเรียกได้ว่ามีความผูกพันรักใคร่กันมาก เมื่ออมรตัดสินใจออกจากครอบครัวเพื่อไปทำงานด้วยลำแข้งของตัวเอง มารดาได้พูดกับเขาว่าจะทำอะไรก็ได้แล้วแต่ที่ชอบ แต่สิ่งแรกที่สุดคือต้องหาบันไดก้าวแรกของตัวเองให้เจอ พอติในช่วงนั้นสนามบินดอนเมืองกำลังจะมีการสร้างรันเวย์และกำลังเปิดรับคนงานก่อสร้างจำนวนมาก อมรมีความคิดว่านี่อาจจะก้าวแรกในเส้นทางสายนี้ของเขา

“ยังไม่ว่าผมก็ไม่ยอมเป็นอาเสียหรอก ไปเป็นจับกังสบายใจกว่ามากเลย”⁵

วิกร วีรานูวัตร วิศวกรที่เปิดประตูสู่โลกของสถาปัตยกรรม

ขณะที่อมรทำงานก่อสร้างอยู่ที่สนามบิน เขาต้องหิวปูนและทำงานแบกหามเหมือนคนงานก่อสร้างคนอื่น ๆ ด้วยบุคลิกและลักษณะที่ดูเหมือนลูกชาวจีนที่ผิวขาวและผอมมาก ๆ ยังเด็กและทำงานด้วยความตั้งใจตั้งใจ ทำให้วิกร วีรานูวัตร วิศวกรที่เป็นผู้อำนวยการกองควบคุมการก่อสร้างอยู่ในขณะนั้นสังเกตเห็น จึงเรียกเข้ามาสอบถามว่าทำไมถึงมาทำงานอยู่ตรงนี้ เมื่อทราบเหตุผลถึงความต้องการที่จะเรียนรู้เรื่องวิธีการทำงานก่อสร้าง ก็เลยเรียกเข้าไปให้ทำงานในออฟฟิศเพื่อฝึกหัดเรื่องการทำงานแบบ วิกรสอนทุกอย่างที่อมรอยากรู้ และมักจะให้หนังสือและตำราต่าง ๆ กลับไปอ่านอยู่เสมอ และอมรก็มักใช้เวลาในช่วงเย็นขณะที่ดื่มเหล้าด้วยกันซักถามในสิ่งที่เขาสงสัย และบางครั้งเวลาแก่ไปตรวจงานก็มักจะชวนอมรไปด้วยเพื่ออธิบายงานต่าง ๆ ให้ฟังเพื่อจะได้มีโอกาสเรียนรู้และทำความเข้าใจ⁶

การถูกฝึกฝนขึ้นมาโดยวิศวกรนี้เองทำให้ศาสตราจารย์กิตติคุณอรุณ ชัยเสรี วิศวกรที่ต่อมาได้กลายเป็นเพื่อนร่วมงาน ได้พูดถึงวิธีการทำงานของอมรที่เขาได้มีโอกาสสัมผัส

มาว่า “คุณอมรถึงแม้ว่าแกจะไม่ได้เรียนมาเลยแต่แกใช้หลักความจริง ถ้าทำแบบนี้มันถึงจะอยู่ได้ ไม่ใช่แค่เขียนไปเรื่อย ๆ ต้องคิดว่ามันจะอยู่ได้หรือเปล่า มันจะประหยัดหรือเปล่า แกเขียนขึ้นมาแล้วก็ทำเป็นโมเดล แล้วก็ดูว่ามันสามารถอยู่ได้มั๊ย ต้องรู้จักธรรมชาติของแรง ถ้าทำไปแล้วโครงสร้างไม่มีความสมดุลมันก็จะพัง แกเป็นคนที่มี engineering sense มาก ๆ”⁷

หลังจากที่ได้เรียนรู้งานกับวิศวกรอยู่พักใหญ่เมื่อมีทักษะความรู้พื้นฐานดีพอแล้วภายหลังเขาได้เข้าไปทำงานออกแบบร่วมกับบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่มีชื่อว่า บริษัท เศรษฐกรรรมพานิช จำกัด ที่มีพลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์ เป็นเจ้าของ โดยรับหน้าที่เป็นผู้ออกแบบงานสถาปัตยกรรม ตั้งแต่งานเล็ก ๆ อย่างบ้านพักอาศัยไปจนถึงอาคารขนาดใหญ่หลังแรกที่เขาออกแบบอย่าง เอ็มไพร์ไฮเต็ล (2497) บนถนนเยาวราช และการเข้ามาทำงานที่บริษัทนี้เองที่ทำให้เขา ได้ใช้ชีวิตในการทำงานอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้มีอำนาจในยุคสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

นอกจากนั้นอมรยังเป็นผู้ออกแบบธนาคารไทยพัฒนา (ปัจจุบันคือธนาคารกรุงไทย) ที่สวนมะลิ ตามคำชักชวนของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา (ดำรงตำแหน่งเป็นประธานของธนาคารในสมัยนั้น) โดยมีวิกร วีรานูวัตร ผู้เคยเป็นคนให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพสายนี้แก่เขามาเป็นวิศวกรที่ทำงานร่วมกัน⁸

เริ่มทำงานออกแบบและวางผังอาคารในมหาวิทยาลัย

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน อมรได้ทำงานออกแบบบ้านเอาไว้อย่างหลายหลัง หนึ่งในบ้านหลังที่อมรได้ออกแบบคือบ้านของศาสตราจารย์สตาจค์ มงคลสุข (2462-2514) เป็นงานที่ทำให้เขาได้เข้ามารู้จักกับบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ดูแลการก่อสร้างมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ในเวลานั้น ทั้งมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (2508) และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2510) ด้วยความนิยมและเห็นฝีมือในการออกแบบ อมรจึงถูกชักชวนให้มาเป็นผู้ออกแบบและวางผังมหาวิทยาลัยที่ตอนนั้นกำลังจะสร้างขึ้นใหม่ นอกจากทั้งสองมหาวิทยาลัยดังกล่าวแล้ว เขายังเป็นผู้ออกแบบอาคารอีกหลายหลังที่อยู่ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2507) และมหาวิทยาลัยขอนแก่น (2510) และยังถูกแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในกรรมการสภามหาวิทยาลัยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกด้วย

ในการออกแบบและดูแลงานก่อสร้างมหาวิทยาลัยทั้งหมดที่ว่า ลักษณะการทำงานไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่เรียงลำดับว่าเสร็จงานจากที่หนึ่งแล้วจึงค่อยไปทำงานอีกที่หนึ่ง แต่เป็นในลักษณะที่ถูกออกแบบหรือดำเนินการไป

พร้อม ๆ กันทั้งหมดในทุกโครงการในเวลาทีไล่เลี่ยกัน ชีวิตของอมรในตอนนั้นจึงต้องเดินทางขึ้นเหนือล่องใต้อยู่เป็นประจำ และดำเนินไปในลักษณะนี้เป็นเวลาเกือบสิบปี

การที่ได้มาทำงานออกแบบมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทำให้อมรและอรุณ ชัยเสรี วิศวกรซึ่งตอนนั้นเพิ่งจบปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ได้รู้จักกัน ศาสตราจารย์กิตติคุณอรุณ ชัยเสรี ได้เล่าถึงเรื่องราวในตอนนั้น;

“ผมเป็นลูกศิษย์ของ ศ. ดร.อรุณ สรเทศน์ (2457-2537) วันนั้นผมไปนั่งในห้องพักอาจารย์ในเวลาช่วงพักทานข้าว ช่วงนั้นผมเพิ่งกลับมาจากการศึกษาต่อที่อเมริกาใหม่ ๆ ผมเลยถามว่าได้ข่าวว่าอาจารย์ได้ไปทำที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาจารย์มีอะไรให้ผมช่วยบ้าง แกก็บอกว่าเอาดีว้างหรือเปล่ามาช่วยทำหน่อยสิ แล้ว ศ. ดร.อรุณ เขารู้จักกับ ดร.บัวเรศ คำทอง (2453-2540) ตอนนั้นแกเป็นอธิการบดีอยู่ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ตอนนั้นคุณอมรกำลังออกแบบอยู่ พอผมได้เข้าไปช่วยอาจารย์ก็เลยทำให้ได้รู้จักกับคุณอมร อาคารที่ผมได้ทำกับคุณอมร มีตึกคณะวิศวกรรมศาสตร์ หอพักนักศึกษายาย หอพักนักศึกษาหญิง (ในสมัยนั้นเขาเรียกว่า ‘วิทยาลัยชาย’ และ ‘วิทยาลัยหญิง’) ตึกคณะสังคมศาสตร์ ตึกคณะมนุษยศาสตร์ และสโมสรนักศึกษา”⁹

ในเวลาไล่เลี่ยกันนอกจากจะทำงานกับอรุณ ชัยเสรีแล้วอมรยังทำงานร่วมกับศาสตราจารย์ ดร.รชฏ กาญจนวนิชย์ (2467-2539) อาจารย์แผนกวิชาวิศวกรรมโยธา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นวิศวกรที่เก่งและมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น โดยร่วมงานกันในการออกแบบคณะวิทยาศาสตร์การแพทย์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ที่กรุงเทพฯ อาคารในมหาวิทยาลัยขอนแก่น และอาคารในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ไปพร้อม ๆ กัน อมรได้เล่าให้ฟังว่า เขาค่อนข้างสนิทกับรชฏ รู้จักกันครั้งแรกด้วยการเดินเข้าไปในบริษัทแล้วเสนองานที่ตัวเองออกแบบให้แก่ทำ รชฏไม่เคยจะปฏิเสธเพราะงานที่ผมนำไปเสนอมักมีความแปลกใหม่ มีความท้าทายทางความคิดในเรื่องโครงสร้างทำให้แกรู้สึกสนุกด้วยอยู่เสมอ อมรพูดถึงรชฏ เอาไว้ว่า “ผมถือว่าแกเก่งที่สุด คล่อง พุดง่ายไม่ต้องอธิบายมาก แกมีบ้านพักตากอากาศอยู่ที่ศรีราชา ผมเคยไปนอนบ้านแก เราคุยกันทั้งคืน สำหรับผมแล้วแกเป็นคนที่ม้อัธยาศัยดีมาก”¹⁰

คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อมรและอรุณได้มีโอกาสร่วมงานกันอีกครั้งในงานออกแบบคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี แต่ครั้งนี้โดยการชักชวนของอมร หลังจากที่ทางคณะผู้บริหาร

มหาวิทยาลัยตัดสินใจเลือกอมรให้มาเป็นผู้ออกแบบเนื่องจากเห็นฝีมือที่เคยทำไว้ทั้งที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยมีพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งในดำรงตำแหน่งอธิการบดีในสมัยนั้น เป็นผู้ดูแลโครงการ

ในช่วงแรกเริ่มของการนำเสนอแบบโครงการนี้อมรได้เอาแบบไปนำเสนอในที่ประชุม คณะอาจารย์ที่ทำงานร่วมกันบอกกับอมรว่าคุณต้องทำแบบมาให้เราเลือก 3-4 แบบ ทำเหมือนกับสถาปนิกคนอื่น ๆ ทำกัน แล้วทางคณะทำงานจะเก็บแบบเอาไว้ก่อนเพื่อปรึกษาหารือกันภายใน การที่คุณทำมาแบบเดียวเราก็ไม่มีสิทธิเลือก อมรก็เลยตอบกับไปว่าผมเป็นสถาปนิกอาจารย์เป็นอาจารย์ แบบจะดีหรือไม่ดีสถาปนิกจะเป็นคนที่ดีที่สุด ไม่อย่างนั้นก็คงไม่จำเป็นต้องจ้างผม เมื่อโดนอมรตอบกลับมาแบบนี้อาจารย์ที่อยู่ในคณะทำงานถึงกับพูดออกมาว่าคุณพูดแบบนี้ได้อย่างไร อมรไม่สนใจอะไรทำท่าพบบแบบเก็บไป ดีที่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เข้ามาห้ามปรามแล้วบอกให้อมรใจเย็นก่อน¹¹

สำหรับเรื่องแนวความคิดในการออกแบบอาคารหลังนี้ แน่นนอนว่าการสร้างอาคารเกือบเต็มพื้นที่ตามแนวยาวขนานไปกับสนามฟุตบอลก็เป็นเรื่องการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยให้ได้ตามความต้องการใช้งานที่เพิ่มมากขึ้นอย่างมหาศาล ในขณะนั้นเนื่องจากมีจำนวนประชาชนสนใจเข้ามาศึกษาในคณะเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เงื่อนไขเรื่องความมั่นคงแข็งแรงของตัวอาคารเป็นเรื่องที่อมรได้เอามาคิดในการออกแบบด้วยเพราะธรรมศาสตร์มักมีกิจกรรมที่มักจะเชื่อมโยงกับเรื่องราวทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งมีเหตุการณ์กบฏวังหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2492 ที่ทำให้ธรรมศาสตร์เป็นเป้าโจมตีด้วยอาวุธสงครามของกองทัพจากภายนอกมหาวิทยาลัย โครงสร้างของอาคารซึ่งเป็นเสมือนกำแพงที่มีความแข็งแรงที่กั้นระหว่างพื้นที่ภายนอกกับสนามฟุตบอลที่อยู่ภายในจึงเป็นสิ่งที่อมรนำมาคิดเป็นเงื่อนไขในการออกแบบ ผลลัพธ์ที่ได้คือโครงสร้างที่ถักกันคล้ายชะลอมที่มีแนวคิดในการถ่ายแรงคล้ายกับหอพักนักศึกษายายที่อมรเคยทำไว้ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศาสตราจารย์กิตติคุณอรุณ ชัยเสรีได้อธิบายเอาไว้ว่า “การทำให้ตัวอาคารมีโครงสร้างทแยงไม่ได้ทำให้ตรงโครงสร้างนั้นวิบัติ (weak) แต่อย่างใดแต่เป็นในทางตรงกันข้ามด้วยซ้ำ เพราะโครงสร้างในลักษณะนี้นั้นจะเป็นโครงสร้างที่แข็งแรงกว่าโครงสร้างแบบเสาและคานที่ใช้กันตามปกติทั่วไป”¹³

เนื่องจากโครงการนี้มั่งงบประมาณที่ค่อนข้างจำกัด อมรจึงได้ออกแบบรูปแบบของอาคารหลังนี้โดยใช้วัสดุพื้นฐานที่ราคาไม่แพงเกินไปจนเกินไป อาคารนี้ใช้งบประมาณค่าก่อสร้างแค่เพียงตารางเมตรละ 700 บาท ถ้าเปรียบเทียบกับอาคารของคณะนิติศาสตร์ที่ก่อสร้างในระยะเวลาไล่เลี่ยกันที่ใช้งบประมาณถึงตารางเมตรละ 2,500 บาท¹⁴ เบ็ดเสร็จ

ประวัติศาสตราจารย์ ภูมิทัศน์ สถาปนิกกรม: ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์

In Search of a Forgotten Architect: อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

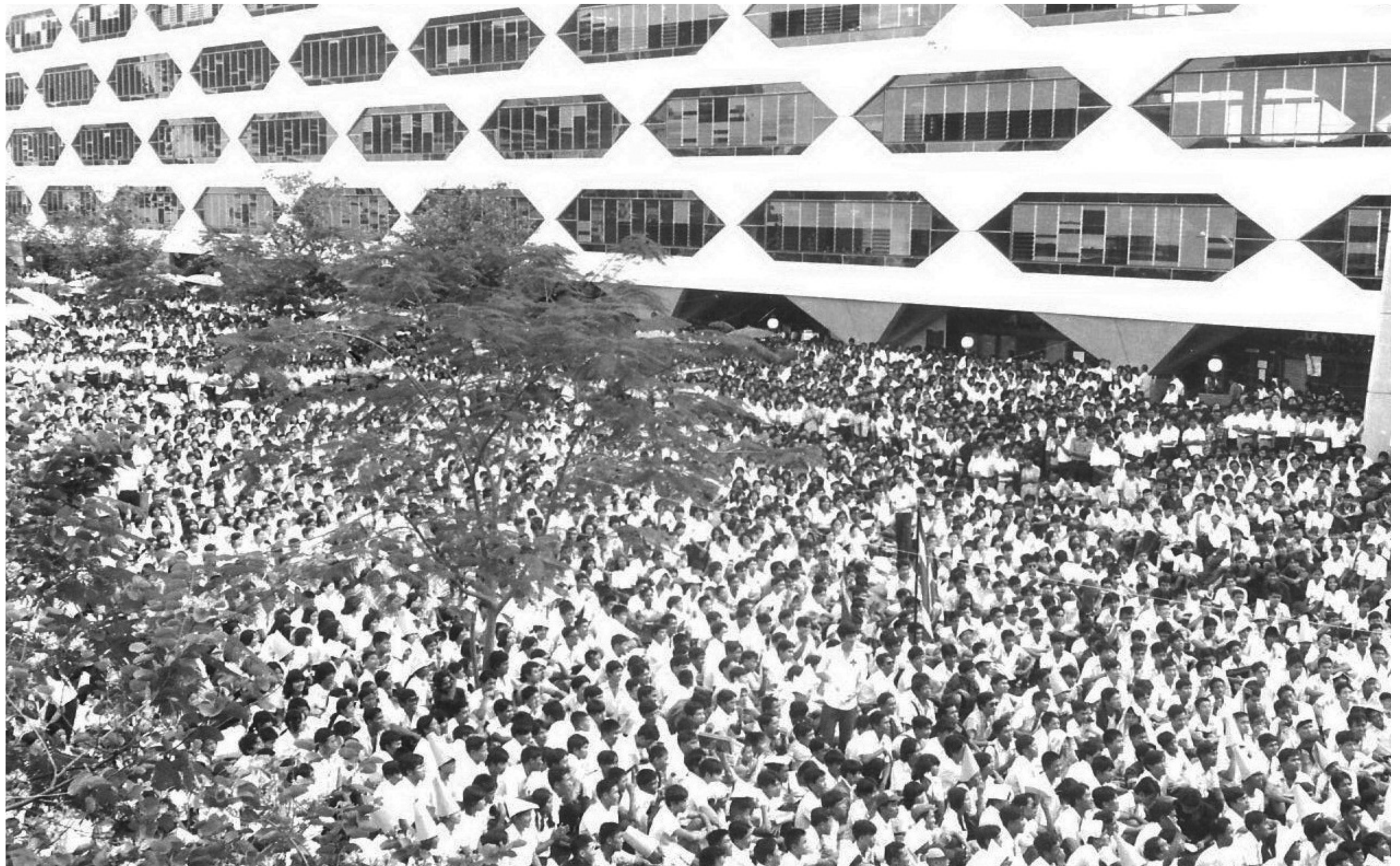

ภาพถ่ายอมร ศรีวงศ์ (คนขวามือ) ขณะไปตรวจงานก่อสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในช่วงทศวรรษ 2500 (ที่มา: ภาพถ่ายของอมร ศรีวงศ์)

ภาพถ่าย ศาสตราจารย์ ดร.รชฏ กาญจนวนิชย์ (คนซ้ายมือ) ในช่วงทศวรรษ 2500 (ที่มา: ภายถ่ายโดย อมร ศรีวงศ์)

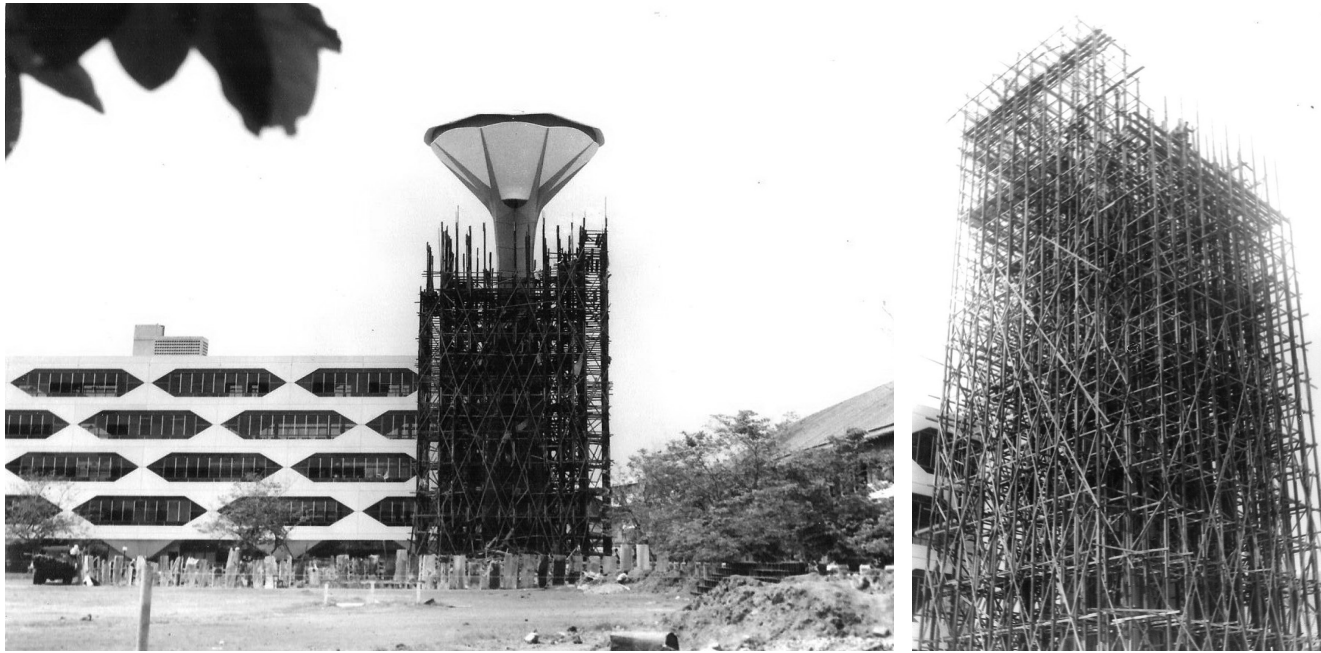

ภาพถ่ายการประชุมประจำปีของนักศึกษาบริเวณหน้าอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516
(ที่มา: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ภาพถ่ายอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีจากมุมสูง เมื่อตอนสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2512 (ที่มา: หนังสือ 70th Anniversary Thammasat Business School, 2551)

ภาพถ่ายแท้งก์เก็บน้ำหน้าอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีขณะกำลังก่อสร้าง (ที่มา: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

In Search of a Forgotten Architect: อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

แล้วจากการประเมินของอรรถนาคาค่าก่อสร้างทั้งหมดควรจะอยู่ที่ราคาประมาณ 10 ล้านบาท แต่เมื่อเปิดราคาประมูลออกมาในตอนแรกกลับมีราคาสูงถึงเกือบประมาณ 18 ล้านบาท ทางคณะผู้บริหารจึงได้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยการให้ผู้ออกแบบตัดรายละเอียดของอาคารที่คิดว่าไม่จำเป็นออกไปและลองเปลี่ยนแปลงแก้ไขแบบทั้งหมดให้ราคาค่าก่อสร้างให้อยู่ในงบประมาณ แต่กระนั้นเองอรณยังยืนยันว่าแบบที่เขาและอมรได้ร่วมกันทำขึ้นมานั้นไม่จำเป็นต้องตัดแก้ไขอะไรเพราะมันสามารถทำได้ในงบประมาณที่มีอยู่ได้ ทำยที่สุดแล้วก็เป้นดังที่อรณได้ประเมินเอาไว้ เพราะบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่ซื้อแสกทียกก่อสร้างนั้นสามารถทำงานได้ตามงบประมาณที่ตั้งเอาไว้จริง¹⁴

สำหรับเรื่องแท้งก์เก็บน้ำสำหรับไว้ใช้ในมหาวิทยาลัยทั้งหมดที่อยู่บริเวณด้านข้างซึ่งเกิดขึ้นจากการที่มีงบประมาณเหลือจากการก่อสร้างอาคาร ในการประชุมเพื่อหาตำแหน่งที่เหมาะสม ศาสตราจารย์จรูญ วัฒนศิริ ซึ่งเป็นคนบติในตอนนั้น ได้เสนอว่าควรเอาแท้งก์เก็บน้ำไปซุกไว้ที่พื้นที่ข้างในด้านที่ติดกับรั้วของมหาวิทยาลัย แต่อมรมีความเห็นว่าควรออกแบบให้ดูสวยงามแล้วเอามาโชว์ด้านนอกในตำแหน่งที่ดูสง่าผ่าเผยไปเลยเพราะยังงั้นก็ต้องเห็นมาโผล่ขึ้นมายุบบนพื้นดินอยู่แล้ว มีอาจารย์ในที่ประชุมค้านว่ายังไม่เคยเห็นแท้งก์น้ำที่ไหนที่มันมีหน้าตาที่ดูสวยงามเลย สุดท้ายแล้วพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธวัชพงศ์ประพันธ์ ก็เลยเสนอความคิดว่าให้ลองให้ออมร ให้เขาลองออกแบบมาดูก่อน สุดท้ายแล้วกลายเป็นแท้งก์เก็บน้ำตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน¹⁵

อาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีคือผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารสาธารณะชิ้นสุดท้ายที่อมรได้ออกแบบและฝากฝีมือเอาไว้ เหตุผลก็เนื่องมาจากเพราะพระราชบัญญัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2508 ที่ประกาศใช้เมื่อครั้งที่จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ได้ออกมาในระหว่างที่อมรกำลังทำงานออกแบบอาคารต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยอยู่หลายแห่งในช่วงเวลานั้น ถ้าว่ากันตามคุณวุฒิในวิชาชีพสถาปัตยกรรมที่กำหนดไว้ตาม พ.ร.บ. นี้ ที่มาตรา 19 ได้ระบุเอาไว้ว่า ผู้มีคุณวุฒิในวิชาชีพดังกล่าวต้องมีปริญญา อนุปริญญา หรือ ใบประกาศนียบัตรจากสถานศึกษาที่ได้รับการรองหลักสูตร และมีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ผ่านเกณฑ์ของ ก.ส. (คณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพทางสถาปัตยกรรม) ออมรผู้ซึ่งเป็นสถาปนิกที่ฝึกฝนและศึกษาด้วยตัวเองนอกระบบการศึกษา ถึงแม้ว่าจะเก่งมีความสามารถ มีผลงานออกแบบที่น่าสนใจ และเป็นที่ยอมรับขนาดไหน ก็ไม่อาจจะที่จะผ่านเกณฑ์ตามเงื่อนไขที่วางนี้ได้ แต่ยังมีมาตรา 20 ได้เปิดช่องเอาไว้สำหรับในกรณีที่ทาง ก.ส. เห็นสมควรว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางสถาปัตยกรรมดีเด่นเป็นพิเศษก็สามารถผ่านการพิจารณาได้ หากสอบผ่านขั้นตอนการพูด

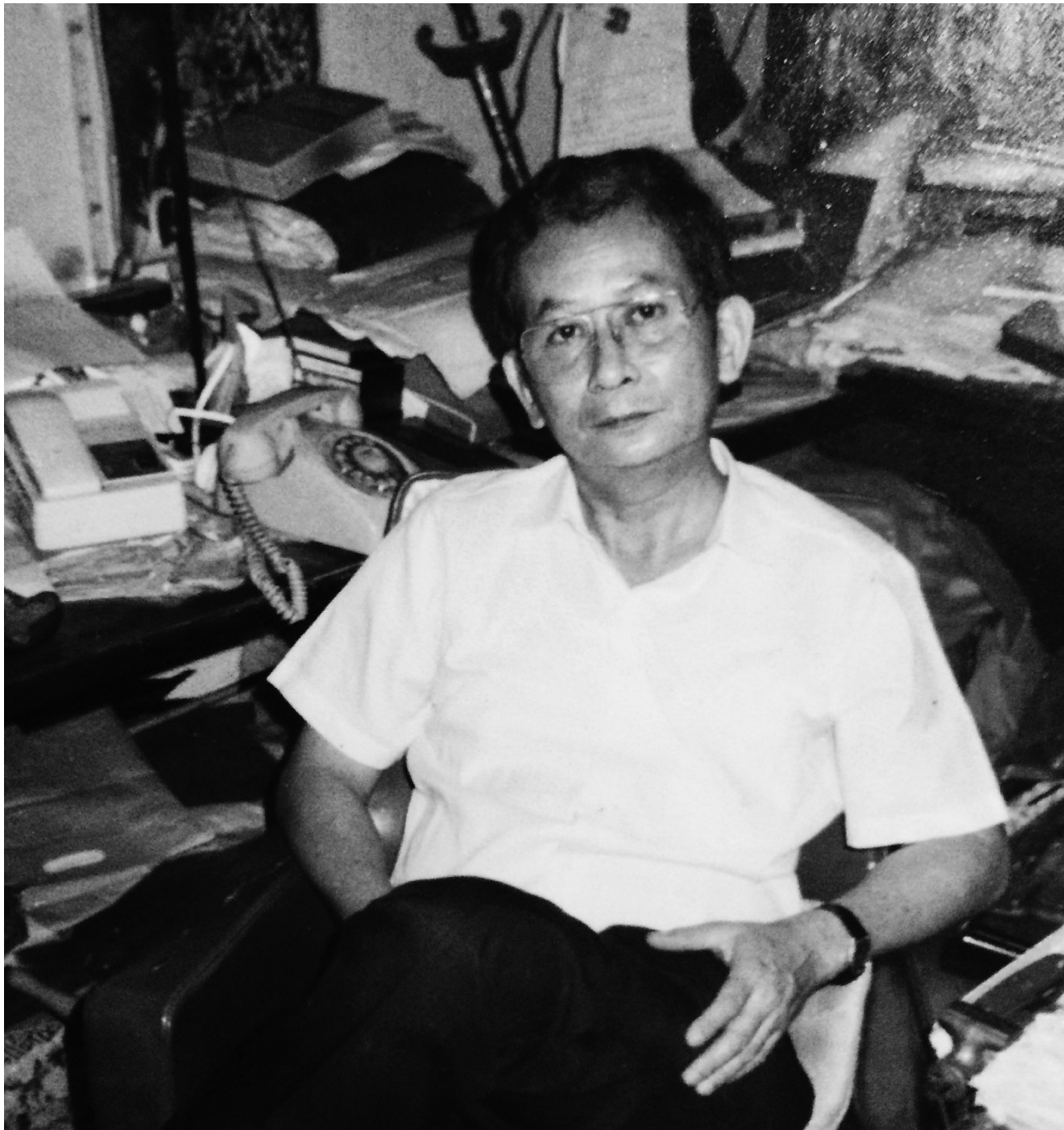
คุยและสัมภาษณ์ ซึ่งอรณได้เล่าถึงเรื่องราวตอนที่อมรได้เข้าไปสอบสัมภาษณ์ว่า;

“ที่จริง ก.ส. มันก็เหมือนกับ ก.ว. ของวิศวกรนั่นแหละ ที่จริงแล้วมันจำเป็นต้องมี ที่นี้บังเอิญพวกเขารับไม่ได้กัน ยิ่งถ้าบอกว่าคนนี้ไม่เคยเรียนหนังสือมาเลย แล้วออกแบบมาได้เป็นแบบนี้แล้วคนก็ยอมรับแถมมาก ชักพักหนึ่งพวกหน่วยงานราชการก็เลยตั้งท่าที่จะไม่ยอมให้ใบอนุญาตแก่ออมรเป็นพวกแบบที่ว่า ถ้าชักอะไรแถมมาก ๆ แกก็ยิ่งจะไม่ตอบ ถ้าถามแกว่าอันนี้มีแรงบันดาลใจอะไรที่ต้องทำแบบนี้ แกยังไม่ตอบใหญ่เลย แกก็เลยตกสัมภาษณ์ ผลงานที่เกี่ยนี้ไปเวลาเขาสอบถามอะไรแกก็ไม่ยอมตอบ แกเคยบอกผมว่า ตอบไปคนพวกนั้นก็ไมรู้เรื่อง เราคิดขึ้นมาด้วยเหตุผล ด้วยตัวเอง ไม่ใช่เรื่องของการต้องมีแรงอะไรมาดลใจ ผมคิดว่าถ้าแกตอบดี ๆ แกก็คงจะสอบสัมภาษณ์ได้”¹⁶

หลังจากที่อมรไม่ผ่านการสอบสัมภาษณ์ ก.ส. ออมรจำเป็นต้องวางมือจากงานที่รักและมีความมุ่งมั่นที่จะทำมันตั้งแต่วัยเยาว์ แกยังคงออกแบบบ้านให้กับเพื่อนฝูงและคนสนิทและผู้ที่ยื่นขอผลงานของแกที่แนะนำต่อกันมาอยู่บ้าง¹⁷ และใช้ชีวิตโดยไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้คนและแวดวงในวงการสถาปัตยกรรมอีกเลย จนกระทั่งชื่อของอมรค่อย ๆ ถูกลืมเลือนไปเรื่อย ๆ ตามเงื่อนไขของการเวลาที่ล่วงเลยไป จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2553 ตึกกลม ซึ่งเป็นอาคารเรียนรวมของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลที่อมรได้เคยออกแบบไว้ ได้รับการคัดเลือกจากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทอาคารสถาบันและอาคารสาธารณะ

อมร ศรีวงศ์ จากไปอย่างสงบเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2555 และผลงานของแกยังเป็นที่ยื่นขอของคนรุ่นใหม่ ๆ ที่ได้มีโอกาสสัมผัสและพบเห็นแต่ก็มีน้อยคน ที่จะรู้จักเรื่องราวความเป็นมาและบทบาทของแกในฐานะที่เป็นสถาปนิกคนสำคัญที่ได้ออกแบบอาคารในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเอาไว้มากมาย

ภาพถ่ายอมร ศรีวงศ์ (2471-2555) บริเวณโต๊ะทำงานภายในสำนักงานออกแบบของเขา ในช่วงทศวรรษ 2520

ประวัติศาสตร ์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์

In Search of a Forgotten Architect: อมร ศรีวงศ์ (2471-2555) สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2512)

เชิงอรรถ

1. อ่านรายละเอียดได้ในพระราชบัญญัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2508
2. จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์กิตติคุณอรุณ ชัยเสรี เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2561
3. จากการสัมภาษณ์อมร ศรีวงศ์ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2555
4. อ้างแล้ว
5. จากการสัมภาษณ์อมร ศรีวงศ์ เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555
6. อ้างแล้ว
7. อ้างแล้ว
8. อ้างแล้ว
9. การสัมภาษณ์ศาสตราจารย์กิตติคุณอรุณ ชัยเสรี เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2561
10. จากการสัมภาษณ์อมร ศรีวงศ์ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2555
11. จากการสัมภาษณ์ กรณ์ คุณอมรศรีวงศ์ (นามสกุลเดิมคือ ศรีวงศ์) เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2561
12. อ้างแล้ว
13. จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์กิตติคุณ อรุณ ชัยเสรี เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2561
14. อ้างแล้ว
15. อ้างแล้ว
16. อ้างแล้ว
17. จากการสัมภาษณ์ กรณ์ คุณอมรศรีวงศ์ (นามสกุลเดิมคือ ศรีวงศ์) เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2561

ภูมิลักษณะ-ภูมิทัศน์-ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: อัตลักษณ์เชิงกายภาพของพื้นที่
ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ปราณิสรา บุญคำ และ สุรัตน์ นิ่มขาว

รูปถ่ายจากมุมสูงของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์: ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

“History of humankind is written in the landscape”-Tim Waterman: The Fundamentals of Landscape Architecture (2009)

ธรรมศาสตร์ย่างเข้าสู่ปีที่ 84 หากเทียบกับชีวิตมนุษย์ก็นับได้ว่าเป็นบุคคลที่เปี่ยมด้วยประสบการณ์ ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างยาวนาน ย่อมมีเรื่องราวมากมายที่จะถ่ายทอดเพื่อเป็นบทเรียนสู่คนรุ่นหลัง ที่ผ่านมานั้น เรื่องราวและอัตลักษณ์ของธรรมศาสตร์ถูกสื่อสารออกมาในหลายรูปแบบ ในสายตาคนทั่วไป ความเป็นธรรมศาสตร์มักถูกเชื่อมโยงเข้ากับการแสดงออกทางการเมือง แต่สำหรับคนธรรมศาสตร์เองยังมีการตีความ ค้นหา และพยายามส่งต่ออัตลักษณ์หรือ “จิตวิญญาณธรรมศาสตร์” ในหลาย ๆ ลักษณะ บทความชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะนำเสนออีกมุมมองหนึ่งของการสื่อถึงอัตลักษณ์ธรรมศาสตร์ ผ่านสิ่งที่จารึกอยู่บนองค์ประกอบทางกายภาพบน “พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์” ที่ตั้งอันเป็นจุดเริ่มต้นเรื่องราวอย่างเป็นทางการของธรรมศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์และอ่าน “ภูมิทัศน์” (landscape) ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่แห่งนี้ และส่งผลต่อการสื่อถึงอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บนพื้นที่ท่าพระจันทร์

เพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นของบทความ ผู้เขียนวางกรอบการวิเคราะห์ภูมิทัศน์พื้นที่ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ ผ่านความสัมพันธ์ของคำ 3 คำ ได้แก่ ภูมิลักษณะ (topography) ภูมิทัศน์ (landscape) และภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) โดยแนวทางการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับรูปแบบและคุณลักษณะของพื้นที่เปิดโล่ง (open space) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการรับรู้ภูมิทัศน์ ร่วมไปกับการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์ทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสื่ออัตลักษณ์ของพื้นที่ บทความนี้ยังต้องการชี้ถึงประเด็นที่ว่า แท้จริงแล้ว “พื้นที่” ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์มิได้มีอายุเพียงแค่ 84 ปีเท่ากับอายุของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หากแต่เป็นพื้นที่ใจกลางเมืองหลวงชั้นในของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีอายุยืนยาวกว่า 200 ปี ย่อมมีเรื่องราวสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติเกิดขึ้นมาก่อน แต่ดูเหมือนทั้งคนธรรมศาสตร์และคนทั่วไปอาจยังมิได้รับรู้ความสำคัญของประวัติศาสตร์เหล่านั้นที่มีต่อสังคมไทย ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะเพราะภูมิทัศน์ของพื้นที่ในปัจจุบันมีอาจสื่อหลักฐานทางกายภาพอันแสดงถึงเรื่องราวสำคัญจากอดีตให้ประจักษ์ต่อสายตาได้นั่นเอง

1. ภูมิลักษณะพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

- 1.1. นิยามของ “ภูมิลักษณะ”
ภูมิลักษณะ หรือ ลักษณะภูมิประเทศ ในพจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา (2530) และพจนานุกรมศัพท์ศิลปะฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2541) ระบุคำแปลตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “topography” ซึ่งหมายถึง สภาพทั่ว ๆ ไปของพื้นผิวโลก ประกอบด้วยสิ่งที่เบ้นอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ทะเล ที่ลุ่ม ทะเลสาบ ทางน้ำ แหล่งน้ำ หรือสิ่งที่มีมนุษย์ดัดแปลงขึ้น เช่น เมือง ถนน เขื่อนกั้นน้ำ สิ่งที่อยู่บนผิวโลกแต่ละอย่างเป็นต้นว่า ภูเขา หรือหุบเขาก็เรียกว่า ภูมิลักษณะด้วยเช่นกัน
- 1.2. ภูมิลักษณะส่งผลต่อ “ที่ตั้ง” อันเป็นจุดยุทธศาสตร์
พื้นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอันกว้างใหญ่ที่เรียกกันว่า “เมืองบางกอก” ครอบคลุมบริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงระหว่างปากคลองบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ปัจจุบัน สภาพชายฝั่งแต่เดิมมีลักษณะเป็นดินโคลนอุดมสมบูรณ์อย่างมากจึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้านสวนผลไม้และไร่นา ด้วยระยะทางที่อยู่ไม่ไกลจากทะเล เมืองบางกอกจึงมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเป็นเมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามจุดเด่นทางภูมิลักษณะของพื้นที่ธรรมศาสตร์นี้ อาจไม่ใช่เรื่องของลักษณะ ดิน น้ำ หรือพืชพรรณ แต่เป็นเรื่องภูมิลักษณะที่ส่งผลต่อ “ตำแหน่งที่ตั้ง” อันเป็นจุดยุทธศาสตร์ ทำให้พื้นที่นี้ได้รับบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศสยามมาตั้งแต่อดีต เริ่มต้นจากปัจจัยทางธรรมชาติ กล่าวคือ พื้นที่บริเวณนี้เป็นจุดหักเลี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม (ปัจจุบันคือคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่) ที่มีความคดโค้งอย่างมาก ในสมัยอยุธยาจึงเกิดการขุด “คลองลัดบางกอก” ขึ้นในปี พ.ศ. 2085 เพื่อเป็นทางลัดในการเดินเรือ และต่อมากลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายหลัก ด้วยความสำคัญของชัยภูมิที่ดีและความอุดมสมบูรณ์ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพื้นที่สองฟากฝั่งนี้จึงถูกใช้เป็นที่ตั้งของวังหลวงทั้งในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์
- สำหรับพื้นที่บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น นับว่าได้รับบทบาทอันหลากหลายที่ล้วนมีผลต่อประวัติศาสตร์ทางสังคมของประเทศไทยในช่วงต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งพื้นที่บริเวณธรรมศาสตร์พิพิธภณชสถานแห่งชาติ โรงละครแห่งชาติและบางส่วนของสนามหลวงตอนเหนือ เคยเป็นที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล หรือ วังหน้า ซึ่งเป็น 1 ใน 3 พระราชวังสำคัญของเมืองหลวงตามแบบแผนที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ตั้งของวังต่าง ๆ มาจากความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม “ชัยภูมิพยุห” ซึ่งมี 8 ลักษณะตาม

ภูมิประเทศที่ต่างกัน หนึ่งในนั้นคือรูปแบบ “นาคนาม” ใช้กับการตั้งทัพบนภูมิประเทศแบบมีแม่น้ำโอบล้อมภูเขาหรือมีชัยภูมิที่ติดเฉพาะแต่แม่น้ำก็ได้ โดยมีค่ายหลวงที่ถือว่าเป็นค่ายทัพที่สำคัญที่สุดในการทำสงครามตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของรูปกระบวนติดกับลำน้ำ และมีค่ายทัพหน้าทัพหลัง และป้อมค่ายอื่น ๆ กระจายตัวอยู่โดยรอบ เมื่อเปรียบเทียบกับตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวงจะพบว่าอยู่ตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง (วังหลวง) ส่วนค่ายต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบค่ายหลวงก็จะตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) พระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) และวังต่าง ๆ รวม 29 วังตามจุดยุทธศาสตร์ เช่น ปากคลอง ริมป้อม ริมแม่น้ำ (แม่น้ำน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 30) วังที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการป้องกันวังหลวงจากข้าศึก ก็คือวังหน้าซึ่งเป็นเขตพระราชฐานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ตั้งอยู่ “ด้านหน้า” ของเมือง ทิศเหนือของวังหลวง ตรงข้ามกับปากคลองบางกอกน้อย ซึ่งถือเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญต่อการรับมือหากมีการรุกรานของข้าศึกศัตรูทั้งทางบกและทางน้ำ

การจัดสรรพื้นที่ใช้ภายในวังหน้าแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดียวกับในวังหลวง ได้แก่ เขตพระราชฐานชั้นนอก ใช้เป็นที่ตั้งอาคารส่วนราชการ เขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นที่ตั้งของหมู่พระที่นั่ง ท้องพระโรง คลังเครื่องสรรพยุทธ โรงสุบ้ำ และที่พักสำหรับรับแขกเมือง และเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้เป็นที่ตั้งพระราชมณเฑียรที่ประทับ ดำหนักและเรือนของฝ่ายใน และพระราชอุทยานสำหรับประทับสำราญพระราชอิริยาบถ

บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิลักษณะบริเวณพื้นที่ธรรมศาสตร์อีกประการหนึ่งคือการเป็นพื้นที่วิถีชีวิตริมน้ำที่เรียกกันว่า “ชานพระนคร” คือชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ถัดออกไปจากกำแพงเมืองด้านตะวันตกติดเขตพระราชฐานชั้นใน ในอดีตมีลักษณะเป็นชายน้ำธรรมชาติ เชื่อมระหว่างชุมชนป้อมพระอาทิตย์และป้อมพระจันทร์ มีอาคารและท่าเรือขนาดเล็กเพื่อการใช้สอยและสัญจรของชุมชนทั่ว ๆ ในระยะแรกริมน้ำช่วงนี้ใช้งาน เป็นเพียงชุมทางการค้าขายขนาดเล็ก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงทรงใช้พื้นที่บริเวณชานพระนครในการประกอบกิจการทหารเรือ ทั้งเป็นพื้นที่ฝึกหัดทหารและอยู่ต่อเรือ

ต่อมาเมื่อตำแหน่งวังหน้าถูกยกเลิกไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับสถานการณ์บ้านเมืองที่ปราศจากศึกสงครามจากประเทศเพื่อนบ้าน พื้นที่ยุทธศาสตร์แห่งนี้ก็ลดบทบาทด้านการเป็นทัพหน้าป้องกันเมืองหลวงและถูกแบ่งใช้สำหรับประโยชน์อื่น ๆ เช่น เขตพระราชฐานชั้นนอกถูกปรับเปลี่ยนเป็นที่

ตั้งของโรงทหารรักษาพระองค์ มีการรื้อถอนป้อมกำแพงทางทิศตะวันออกเพื่อทำเป็นท้องสนามหลวง ด้านตะวันตกสร้างเป็นโรงทหารราบที่ 11 และกันพื้นที่ด้านหน้าของเขตพระราชฐานชั้นในให้เป็นคลังเครื่องสรรพาวุธ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเจ้านายวังหน้าเหลือจำนวนน้อยลงจึงเสด็จย้ายลงไปอยู่ที่วังหลวง และโปรดให้พื้นที่วังหน้าเดิมทั้งหมดอยู่ในความดูแลของกระทรวงกลาโหม และถูกใช้เป็นที่ตั้งของกิจการทหารอย่างเต็มรูปแบบ โดยโรงทหารราบที่ 11 เดิมได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นโรงทหาร ร.พัน 4 ร.พัน 5 และคลังสรรพาวุธ

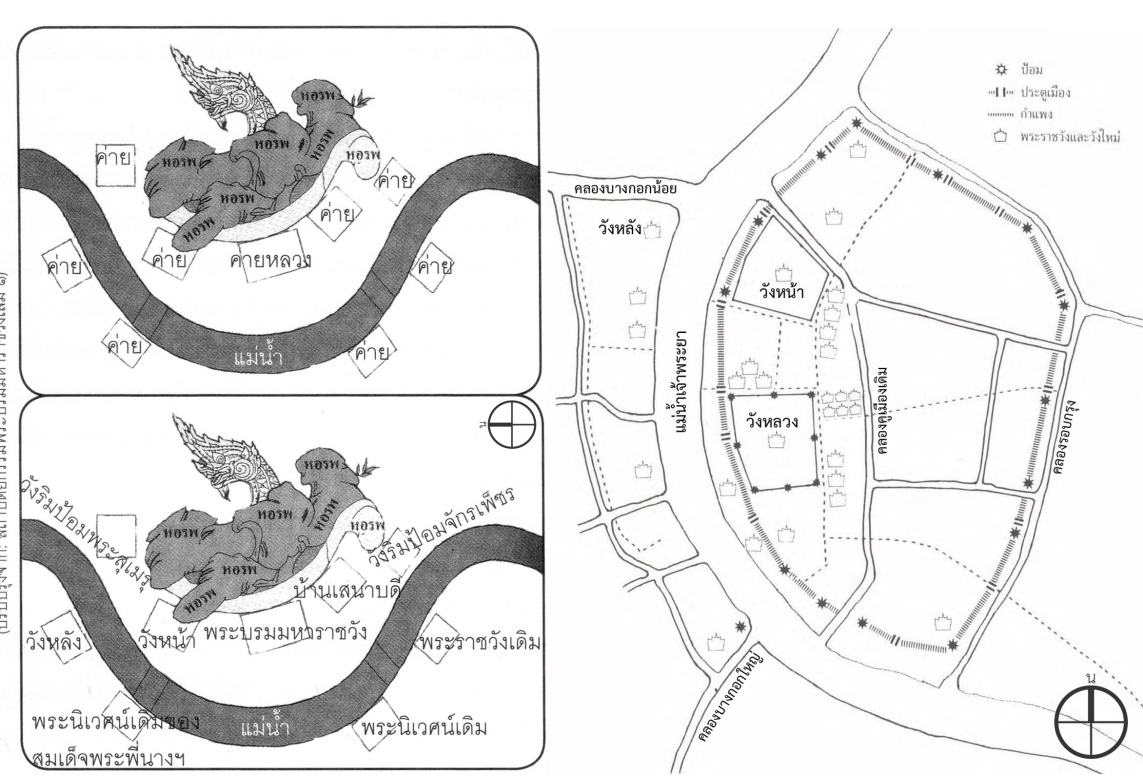
ความสำคัญด้านการเลือกที่ตั้งสำหรับยุคกิจการทหารนี้อาจมิได้เกิดจากประเด็นทางภูมิลักษณะมากเท่ากับประเด็นทางการบริหารและการปกครอง คล้ายกับจะเป็นเพียงช่วงของการเปลี่ยนถ่ายการใช้สอยที่ยังมีกลืนอายบางส่วนของวังหน้าเดิม นั่นคือการเป็นแหล่งกำลังและอาวุธเพื่อป้องกันเมืองหลวง หากแต่ความสำคัญการเป็น “ทัพหน้า” นั้นได้ลดน้อยลงไป

จนกระทั่งในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยความสำคัญด้านภูมิลักษณะและที่ตั้ง พื้นที่แห่งนี้ก็ได้รับบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ทางสังคมอีกครั้งหนึ่งในฐานะ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง” ซึ่งถือกำเนิดขึ้นโดยการเมืองในระบอบประชาธิปไตย-รัฐธรรมนูญ และเพื่อการเมืองของภาคประชาชน (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2553: 9) เนื่องจากธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยที่ดำเนินกิจการการศึกษาในรูปแบบ “มหาวิทยาลัยเปิด” หรือ “ตลาดวิชา” การเลือกที่ตั้งของมหาวิทยาลัยจึงต้องเป็นจุดยุทธศาสตร์ใจกลางเมือง เพื่อให้ผู้แสวงหาการศึกษาเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างสะดวก ในระยะแรกบริติช พนมยงค์ได้ใช้โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมเป็นที่ทำการ ต่อมาจึงได้ซื้อที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากบริเวณประตูท่าพระจันทร์ถึงประตูท่าพระอาทิตย์ (ชานพระนครในสมัยต้นรัตนโกสินทร์) ประมาณ 18.5 ไร่ และขยายต่อเนื่องมาในบริเวณที่ดินโรงทหารและคลังแสงซึ่งคือเขตพระราชฐานชั้นในของวังหน้าแต่เดิม จนมีที่ดินรวมประมาณ 50 ไร่ หลังจากการย้ายที่ตั้งก็ส่งผลให้มีปริมาณนักศึกษาเพิ่มเป็นจำนวนมากทั้งที่มีภูมิฐานะทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เนื่องจากที่ตั้งบริเวณนี้มีรถรางสายรอบเมืองวิ่งผ่าน และยังเป็นท่าเรือข้ามฟากไปยังฝั่งธนบุรีและชุมชนในย่านคลองบางกอกน้อย สร้างความสะดวกต่อประชาชนทุกชนชั้น สะท้อนความหมายและการทำหน้าที่ของธรรมศาสตร์ต่อสังคมที่ว่า “ป้อนน้ำบำบัดความกระหายของราษฎร” อย่างแท้จริง (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2553: 13)

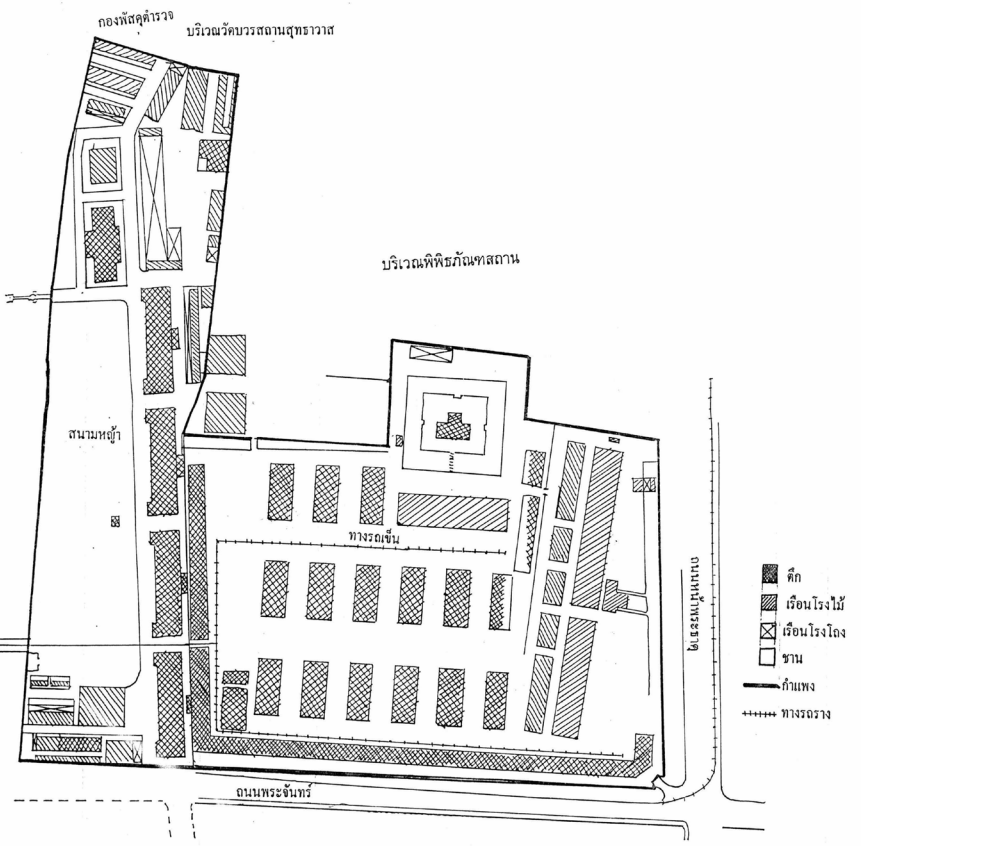
การเปลี่ยนแปลงบทบาทและการใช้สอยพื้นที่ในการเป็นทัพหน้าและกองทหารป้องกันประเทศ สู่สถานะศูนย์กลางการศึกษาของประชาชนและจุดเริ่มต้นทางการ

ประวัติศาสตร์ : พระบรมมหาราชวัง : สถาปัตยกรรม : พระบรมมหาราชวัง

รูปแผนที่ : แผนที่แสดงพื้นที่วังหน้าและวังหลวง : แผนที่แสดงพื้นที่วังหน้าและวังหลวง

ภาพ 1 แสดงผังกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเปรียบเทียบกับแผนภูมิตำราพิชัยสงคราม “นาคนาม” (ที่มา : นพดล ปาละประเสริฐ, 2557: 186)

ภาพ 2 ผังพื้นที่บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงที่ใช้เป็นกองพันทหารและคลังสรรพาวุธ (ที่มา : สุนิสา มั่นคง, 2541)

เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมไทย ส่งผลหลายประการ ต่อรูปแบบภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้ สอดรับกับการใช้สอยใหม่ ส่งผลต่อการรับรู้อัตลักษณ์ของ พื้นที่ในรูปแบบที่แตกต่างไปจากอดีตอย่างมาก

2. ภูมิทัศน์: พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

2.1 นิยามของ “ภูมิทัศน์”
ภูมิทัศน์ แปลตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “landscape” ซึ่งในพจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา (2530) และ พจนานุกรมศัพท์ศิลปะฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2541) อธิบายไว้ในทิศทางเดียวกันโดยให้ความหมายถึงลักษณะ “ภาพ” ของภูมิประเทศโดยทั่วไปในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและโดยการกระทำของมนุษย์ ซึ่งความหมายดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับคำว่า “ภูมิลักษณะ” แต่หากศึกษาความหมายในภาษาอังกฤษของ คำว่า landscape จะพบว่ามีกรอบอธิบายที่เฉพาะขึ้นกว่าภาพของพื้นผิวโลกที่รับรู้ผ่านการมองจากจุดใด ๆ หนังสือ Landscape Vocabulary (1964), Dictionary of Landscape Architecture (1987) และ The Language of Landscape (2000) ได้ขยายความคำว่าภูมิทัศน์โดยเน้นที่การรับรู้ของมนุษย์ต่อภูมิลักษณะรอบตัวที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต โดยระบุว่า มนุษย์มักคุ้นชินจนจะเลยที่จะสังเกตและกล่าวถึงการมีอยู่ของภูมิทัศน์โดยรอบ นอกเสียจากว่าภูมิทัศน์นั้น ๆ จะมีความโดดเด่นเป็นพิเศษไม่ว่าในทางที่สวยงามหรืออัปลักษณ์ ภูมิทัศน์ก็ถือว่าเป็นสภาพแวดล้อมรอบตัวที่ส่งผลต่อมนุษย์ในทุก ๆ ห้วงเวลา เป็นดังเวทีแสดงการพัฒนาของอารยธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นในภาพรวมของเมือง ถนนหนทาง สวนสาธารณะ โรงงาน กองขยะ ชุมชนแออัด และอาคารต่าง ๆ อีกทั้งสภาพภูมิทัศน์และทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวมนุษย์นั่นเอง คือสิ่งที่ผลักดันให้เกิดการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีเพื่อความอยู่รอดและความมั่งคั่งของมนุษยชาติ นั้นหมายถึงว่าเรื่องราวประวัติศาสตร์และอารยธรรมทั้งหลายก็คือการบอกเล่าความผูกพันของมนุษย์กับภูมิทัศน์ธรรมชาติอย่างที่มีอาจแยกจากกันได้นั่นเอง

2.2 การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

จากนิยามข้างต้น การวิเคราะห์ “ภูมิทัศน์” พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ จึงเป็นการอธิบายรูปแบบทางกายภาพของพื้นที่ผ่านการรับรู้และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ โดยเริ่มจากการเชื่อมโยงบริบททางสังคมเป็นกรอบตั้งต้น ประกอบกับการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของ “พื้นที่โล่งว่าง” (open space) และรูปแบบ “การปิดล้อม” (enclosure) รวมถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีผลต่อการรับรู้ของมนุษย์ เช่น รูปราง รูปทรง และ

การรวมกลุ่มของอาคาร (building masses and grouping) ประติมากรรม กำแพง ประตู ทางสัญจร องค์ประกอบทางธรรมชาติ เช่น กลุ่มและชนิดของพืชพรรณ แหล่งน้ำ ธรณีสัณฐาน เป็นต้น

ในยุคสมัยอยุธยา ธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์นั้น ภูมิทัศน์ริมเจ้าพระยาในเมืองบางกอกได้ถูกกล่าวถึงผ่านบันทึกของชาวต่างชาติหลายคนว่าเป็นภูมิทัศน์ที่สวยงามตามธรรมชาติ มีความเขียวชอุ่มชื้น อุดมสมบูรณ์ ไปด้วยพืชพรรณและสัตว์น้ำ เป็นภูมิทัศน์ของสวนผลไม้ มีความรื่นรมย์ของวิถีชีวิตริมน้ำที่ใช้เรือเป็นการสัญจร ภาพมุมมองผู้ชายฝั่งบริเวณวังหน้าในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น สันนิษฐานว่าน่าเป็นภาพของอาคารขนาดเล็กทั้งเรือนบก เรือนแพ และท่าเรือเรียงรายริมน้ำ รับรู้เส้นขอบฟ้าได้ในระนาบนอน (horizontal line) โดยมีจุดหมายตาที่โดดเด่นด้วยขนาดของสถาปัตยกรรม คือ กลุ่มอาคารหมู่พระวิมานและพระอุโบสถวัดบวรสถานพุทธาวาส (วัดพระแก้ววังหน้า) ที่อยู่ในตำแหน่งตรงข้ามกับปากคลองบางกอกน้อย ต่อมาเมื่อพื้นที่ถูกเปลี่ยนถ่ายสู่ยุคกิจการทหารและยุคของธรรมศาสตร์ในช่วง “ตลาดวิชา” ภูมิทัศน์ที่ริมเจ้าพระยาก็ถูกเปลี่ยนแปลงจากภาพชายฝั่งน้ำธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชนชนพระนคร มาสู่ภูมิทัศน์ริมน้ำที่เปิดโล่งมากขึ้นด้วยรูปแบบกิจกรรมการใช้พื้นที่ของคนหมู่มาก เช่น กองทหาร และนักศึกษา แต่ภาพมุมมองกว้างจากแม่น้ำก็ยังคงมองเห็นเป็นเส้นระนาบนอน โดยมีจุดหมายตาเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งอาคาร นั่นก็คือยอดอาคารโดมที่สร้างขึ้นใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

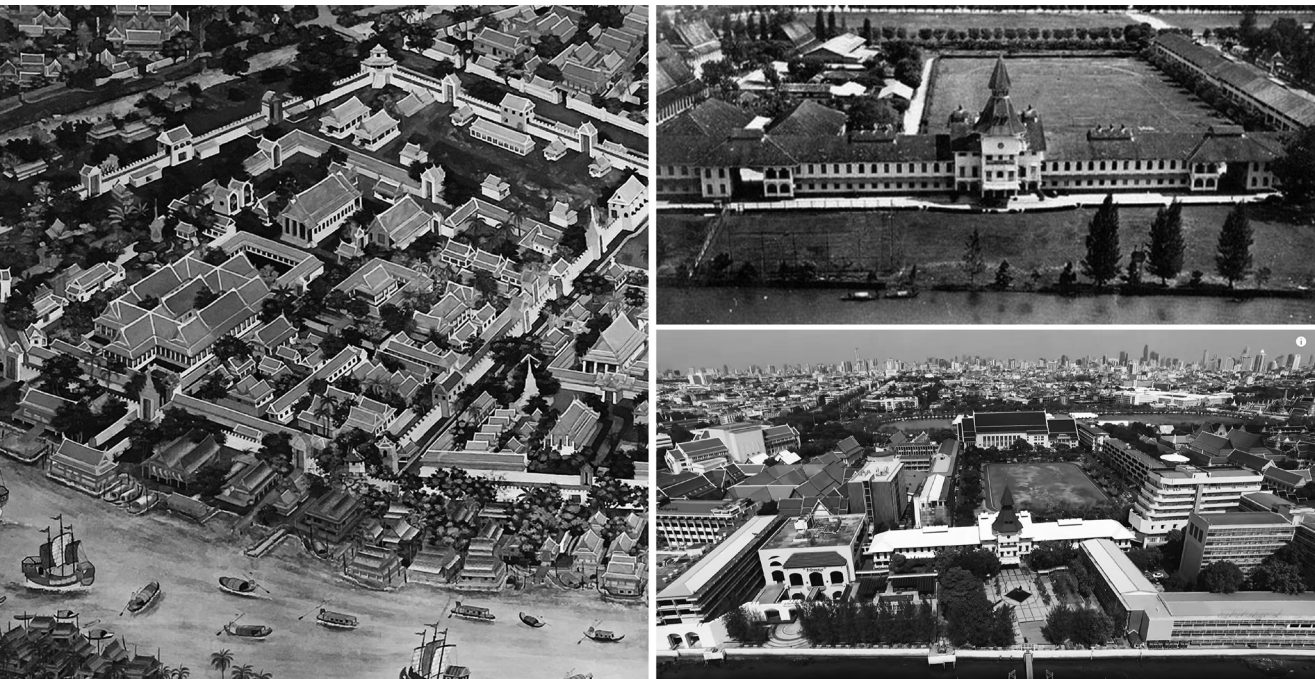
ต่อมาในยุคที่กรุงเทพมหานครมีความเจริญหนาแน่น มีการสัญจรทางรถยนต์มากขึ้น และเป็นช่วงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปลี่ยนจากตลาดวิชามาเป็นมหาวิทยาลัยปิดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 มีคณะวิชาและจำนวนนักศึกษาที่เพิ่มมากขึ้น เกิดการสร้างอาคารเรียนใหม่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด จากภาพของภูมิทัศน์ริมน้ำที่เปิดโล่งเห็นเป็นระนาบเส้นนอนกลายเป็นภูมิทัศน์ริมน้ำแบบเมือง (urban waterfront) ที่มีอาคารสูงเป็นองค์ประกอบในทางตั้ง (vertical line) รวมถึงรูปแบบภูมิทัศน์ที่ได้รับการ “ออกแบบ” อย่างตั้งใจ (designed landscape) ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติของระดับน้ำที่เพิ่มสูงขึ้น การกัดเซาะชายฝั่งผนวกกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเมืองน้ำสู่เมืองบก ทำให้ปรากฏการณ์ “น้ำท่วม” เริ่มกลายเป็นปัญหาของผู้คนและเกิดการสร้างเขื่อนริมน้ำเพื่อป้องกัน นอกจากนั้น การเติบโตอย่างรวดเร็วของกรุงเทพมหานครก็ส่งผลให้ย่านเกาะรัตนโกสินทร์มีความหนาแน่นของประชากรมากยิ่งขึ้น พื้นที่โล่งธรรมชาติริมน้ำและที่อื่น ๆ ภายในย่านถูกพัฒนาเป็นพื้นที่คาดแข็ง ที่อยู่อาศัย ร้านค้าและสถานที่ราชการคงเหลือเพียงสนามหลวงเป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะสีเขียว

ประวัติศาสตร์พื้นที่บางกอก: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ภูมิทัศน์พื้นที่บางกอก: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ภาพ 3 มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยาเห็นพระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้าและยอดอาคารโดมอย่างชัดเจน (ที่มา: ภาพเก่าพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้า แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5341.0>)

ภาพ 4 เปรียบเทียบภูมิทัศน์ริมน้ำบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในสมัยวังหน้า สมัยตลาดวิชา และสมัยปัจจุบัน (ที่มา: (ซ้าย) จิตรกรรมฝาผนังตอน “ภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ แผ่นดินรัชกาลที่ ๒”. เข้าถึงเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก<https://www.facebook.com/wangnaproject/photos/>) (ขวาบน) Thammasat University เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก <http://teakdoor.com/famous-threads/39970-siam-thailand-bangkok-old-photo-thread-194.html> (ขวาล่าง) ภาพมุมสูงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าถึงเมื่อ 1 ธันวาคม 2558, เข้าถึงได้จาก www.youtube.com)

เพียงแห่งเดียวของย่าน

ด้วยเหตุดังกล่าว พื้นที่เปิดโล่งภายในมหาวิทยาลัย ธรรมชาติซึ่งผู้เขียนคาดว่าได้ถูกเก็บรักษาไว้เพื่อเปิดมุมมองให้กับตึกโดมทั้งด้านตะวันออกและตะวันตก ก็เริ่มมีบทบาทในการเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อกิจกรรมอันหลากหลายของประชาชน พื้นที่เปิดโล่งทั้งสองส่วนนี้มีเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์แตกต่างกัน กล่าวคือ พื้นที่ฝั่งตะวันตกติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา (ปัจจุบันคือลานปรีดีฯ และลาน 60 ปีฯ) ได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะริมน้ำไม่กี่แห่งของย่าน มีมุมมองเปิดกว้างเชื่อมต่อกับแม่น้ำและเส้นขอบฟ้า นับเป็นภูมิทัศน์ที่ยังแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของวิถีเมืองชานน้ำได้อยู่บ้าง ถึงแม้รูปแบบของชีวิตชานน้ำและภูมิทัศน์ริมน้ำฝั่งตรงข้ามนั้นได้เปลี่ยนไปจากอดีตอย่างมากมาย

ส่วนพื้นที่เปิดโล่งฝั่งตะวันออกของตึกโดมนั้น (ปัจจุบันคือสนามฟุตบอลธรรมศาสตร์) มีขนาดที่กว้างใหญ่และถูกปิดล้อมค่อนข้างชัดเจน (enclosed space) โดยอาคารยาวตลอดแนวทั้งด้านเหนือ ใต้ และตะวันออก ส่วนทางตะวันตกนั้น ในยุคสมัยตลาดวิชาจะล้อมไปด้วยสวนป่าที่ร่มรื่นซึ่งเป็นทั้งเล่นพักผ่อนของนักศึกษา (วารุณี โอสการมย์, 2555: 56) และยังคงความเชื่อมโยงของพื้นที่สีเขียวสู่สนามหลวง แต่ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างหอประชุมธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่มาก ทำให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่สนามฟุตบอลถูกปิดล้อมและตัดขาดการเชื่อมโยงกับพื้นที่โล่งภายนอก แต่ด้วยขนาดที่ยังกว้างใหญ่ของที่โล่งนี้และรูปแบบของอาคารโดยรอบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทำให้มุมมองภายในพื้นที่สนามฟุตบอลนี้มีฉากหลังและจุดหมายตาที่น่าสนใจและเป็นภาพจำได้ดีให้กับพื้นที่ได้อีกรูปแบบหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่าการรับรู้ภูมิทัศน์ผ่านรูปแบบของพื้นที่เปิดโล่งในยุคของธรรมศาสตร์ และยุคของวังหน้า และกิจการทหารนั้น มีลักษณะที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ในยุคของธรรมศาสตร์การรับรู้และจดจำภูมิทัศน์โดยรวมของพื้นที่จะเกิดจากการมีอยู่ของ“ที่โล่งว่าง” (open space) ขนาดใหญ่บริเวณบริเวณสนามฟุตบอลนี้ ซึ่งทำหน้าที่เปิดมุมมองสู่อาคารสำคัญและยังเป็นพื้นที่ “หายใจ” ของย่านรัตนโกสินทร์ รองจากที่โล่งของแม่น้ำเจ้าพระยาและสนามหลวง แต่หากมองย้อนไปในอดีตในสมัยของวังหน้าและกิจการทหาร ภูมิทัศน์โดยรวมของพื้นที่บริเวณเดียวกันนี้ จะถูกจดจำด้วยภาพของ “มวลอาคาร” (building mass) ขนาดเล็กหลายหลังเรียงตัวอย่างหนาแน่นเป็นระเบียบ เหลือที่ว่างในแนวแคบเป็นทางสัญจรผ่านระหว่างอาคาร และมีพื้นที่โล่งเพื่อการพักผ่อนนันทนาการขนาดกลางเพียงแห่งเดียวของฝ่ายใน นั่นคือบริเวณพระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลก (กลุ่มอาคารคณะนิติศาสตร์ในปัจจุบัน) ซึ่งรูปแบบสันนิษฐานเป็นสวนล้อมศาลาเก๋งจีน ใช้เพื่อการนั่งเล่นพักผ่อนของเจ้านายวังหน้าในหลายยุคสมัย (กรมศิลปากร, 2558)

3. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

3.1 นิยามของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

Cultural Landscape Foundation (2561) ได้ให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า คือภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นหรือถูกเปลี่ยนแปลงด้วยอิทธิพลของมนุษย์ อาจมีความเกี่ยวข้องกับตัวบุคคลหรือเหตุการณ์ อาจเป็นภูมิทัศน์ที่มีขนาดกว้างใหญ่หลายพันไร่ หรือเล็กเพียงแค่วัสดุหรือเพิงพักอาศัย เป็นได้ทั้งภูมิทัศน์ในสวนสาธารณะ สุสาน ที่พักอาศัย เขตอุตสาหกรรม สถานศึกษา ฯลฯ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นผลงานศิลปะ เป็นเรื่องราวทางวัฒนธรรม และเป็นสิ่งซึ่งแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของภูมิภาคนั้น ๆ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบ ได้แก่ ภูมิทัศน์ที่ถูกออกแบบอย่างตั้งใจโดยมนุษย์ (Designed Landscapes) ภูมิทัศน์ที่แสดงถึงแหล่งกำเนิดและการมีอยู่ของชาติพันธุ์ (Ethnographic Landscapes) ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ (Historic Sites) ภูมิทัศน์ที่ถูกปรับเปลี่ยนตามภูมิปัญญาและวิถีชีวิตการดำรงชีพของมนุษย์ (Vernacular Landscapes)

โดยรวมแล้ว ภูมิทัศน์ ภูมิทัศน์ และภูมิวัฒนธรรม ทั้งสามคำมีความหมายร่วมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และผืนแผ่นดิน แต่ความแตกต่างจะอยู่ที่ระดับความสัมพันธ์ต่อการรับรู้ของมนุษย์ กล่าวคือ ภูมิทัศน์หรือภูมิประเทศ เป็นการมุ่งอธิบายความหมายถึง “ลักษณะด้านกายภาพ” ของพื้นที่เพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นลักษณะเด่นหรือลักษณะโดยทั่วไป แต่เมื่อภูมิทัศน์ใด ๆ ผ่านเข้ามาในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ ก็จะถูกจำแนกตามเอกลักษณ์เด่นผ่านการมองเห็น และประเมิน “คุณภาพ” ผ่านความรู้สึกของมนุษย์ตามบริบททางสังคม ออกเป็นภูมิทัศน์แบบต่าง ๆ เช่น ภูมิทัศน์เมือง ภูมิทัศน์ชนบท ภูมิทัศน์ธรรมชาติ โดยที่ภูมิทัศน์จะมีทั้งที่ให้ผลดีและผลเสียต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ส่งผลต่อความพยายามในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการตามวิถีของมนุษย์ จึงเป็นที่มาของคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในระดับที่ลึกซึ้ง ไม่จำกัดเพียงการตีความจากสิ่งที่มองเห็นด้วยตา แต่เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ที่กลั่นออกจากกระบวนการรับรู้โดยประสาทสัมผัสทุกด้าน รวมกันเป็นประสบการณ์ ความทรงจำ และความหมายต่อมนุษย์และประวัติศาสตร์ของชนชาติ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงถือว่าเป็นสิ่งสะท้อนมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กลั่นกรองและส่งสต่อกันมารวมถึงพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ดังที่ธีรยุทธ บุญมี (2548) ได้กล่าวไว้ว่า หากเรามองประวัติศาสตร์เป็นประวัติศาสตร์ทางสังคม เราจะรู้ว่าเราควรเก็บอะไร รักษาอะไร ให้คุณค่ากับสิ่งใดในลักษณะที่เป็นองค์รวมเป็นตัวแทนของยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ดังนั้น การ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ภูมิทัศน์-พื้นที่วัฒนธรรม: อัตลักษณ์เชิงกายภาพของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ภาพ 5 ภูมิทัศน์ของพื้นที่โล่งบริเวณสนามฟุตบอลธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับภาพจำลองภูมิทัศน์ของกลุ่มอาคารในสมัยของวังหน้า (ที่มา: (ซ้าย) ภาพมุมสูงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าถึงเมื่อ 1 ธันวาคม 2558, เข้าถึงได้จาก www.youtube.com (ขวา) ภาพจำลองภูมิทัศน์วังหน้า เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2561, เข้าถึงได้จากจาก https://www.facebook.com/wangnaproject/photos/)

ทำความเข้าใจคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ จึงนับเป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์สืบสานประวัติศาสตร์ในทุก ๆ มิติสู่คนรุ่นหลัง

สำหรับพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงผ่านการซ้อนทับของประวัติศาสตร์อันหลากหลาย ควรต้องมีการศึกษาและประเมินด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างรอบคอบ โดยวิเคราะห์ให้กระจ่างถึงคุณค่าขององค์ประกอบกายภาพที่อาจเกิดจากเหตุอื่น ๆ นอกเหนือจากรูปลักษณ์ที่มองเห็นด้วยตา ข้อมูลที่ผู้เขียนจะนำเสนอต่อไปนี้ เป็นบทวิเคราะห์ที่สรุปได้จากโครงการวิชาการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม 3 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง (2560) ที่ผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบบรรยายวิชา และร่วมสอนกับอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญอีก 2 ท่าน โครงการดังกล่าวเป็นการต่อยอดเนื้อหาจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาบัณฑิตสาขาภูมิสถาปัตยกรรมของนางสาวธิดิศา สิดารักษ์ (2557) ที่ได้อ้างอิงที่มาจากแผนแม่บทโครงการการอนุรักษ์และพัฒนาพระราชวังบรมสถานมงคล (กรมศิลปากร, 2556) จากการศึกษาโครงการดังกล่าว ผู้เขียนได้สรุปการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในเบื้องต้น โดยแยกการประเมินออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรม และด้านความหมาย

หมายเหตุ: เนื้อหาการวิเคราะห์ในส่วนนี้ เป็นเพียงการสรุปโดยคร่าวจากการประมวลของผู้เขียน เพื่อกระตุ้นให้มุมมองที่หลากหลายในการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ในบริบทที่แตกต่างกัน อีกทั้งระดับของ “คุณค่า” ยังมีความหลากหลายสำหรับคนต่างกลุ่ม ผู้เขียนจึงเลือกแสดงเฉพาะองค์ประกอบที่มีแนวโน้มจะสื่อคุณค่าในระดับความเข้าใจของสาธารณะเป็นหลัก

3.2 การประเมินคุณค่าด้านกายภาพ องค์ประกอบภูมิทัศน์หรือสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทาง

กายภาพหมายถึง การที่องค์ประกอบนั้น ๆ มีรูปลักษณะที่พิเศษทรงคุณค่า โดยอาจไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้งานหรือการตีความในเชิงสัญลักษณ์ใด ๆ คุณค่าด้านกายภาพสามารถทำการประเมินจากเกณฑ์ เช่น รูปร่าง สัดส่วน วัสดุ และรายละเอียดที่วิจิตรงดงาม เป็นเอกลักษณ์ แสดงความพิเศษด้านการออกแบบและเทคนิคการก่อสร้างของยุคสมัย ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (authenticity) ทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม ความเก่าแก่หายาก ความพิเศษเฉพาะของที่ตั้ง เป็นต้น โดยสรุปองค์ประกอบบนพื้นที่ธรรมศาสตร์ที่มีคุณค่าด้านกายภาพ แยกตามยุคสมัยได้ (ดูตารางที่ 1)

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบที่มีคุณค่าด้านกายภาพของยุคสมัยวังหน้าและกิจการทหารนั้น ส่วนใหญ่ได้เลือนหายไปเกือบหมด หรือถูกเปลี่ยนแปลงรูปแบบเนื่องจากพื้นที่เปลี่ยนการใช้งานเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และแม้ตำแหน่งและรูปแบบบางประการขององค์ประกอบนั้นจะยังคงอยู่ หากแต่ภาพรวมทางกายภาพมิได้เป็นดังเช่นในอดีตอีกต่อไป ตัวอย่างเช่น ชานพระนครสมัยวังหน้า และพื้นที่โล่งริมน้ำสมัยกิจการทหาร ในปัจจุบัน พื้นที่ริมน้ำนั้นยังคงมีอยู่และบางส่วนยังเป็นพื้นที่เปิดโล่ง แต่รูปแบบโดยรวมมีความเป็นเมืองสมัยใหม่ มีแนวเขื่อนบริเวณขอบน้ำและมีอาคารสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่บดบังอาคารสำคัญด้านในหลายหลัง สภาพปัจจุบันจึงไม่สามารถแสดงคุณค่าทางกายภาพเช่นในอดีตได้อีกต่อไป

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือสถานที่บางแห่งที่มีคุณค่าในความทรงจำของชาวธรรมศาสตร์ เช่น “ลานโพ” นั้น หากประเมินเฉพาะด้านกายภาพ จะพบว่าสิ่งที่มีรูปแบบพิเศษ มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ จะมีเพียงต้นโพซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่เก่าแก่ที่สุดในพื้นที่ แผ่นทรงพุ่มให้ร่มเงาแก่บริเวณโดยรอบ ในขณะที่รูปแบบกายภาพของ “ลาน” นั้นมิได้มีความพิเศษแต่อย่างใด จึงสรุปได้ว่าคุณค่าของลานโพนั้นมิได้เกิดจากลักษณะของลาน แต่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญ

ในประวัติศาสตร์ จึงนับเป็นคุณค่า “ด้านกิจกรรม”

3.3 การประเมินคุณค่าทางกิจกรรม

วัฒนธรรมของมนุษย์มิได้แสดงออกในรูปแบบของงานศิลป์หรือสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว หากรวมถึง “กิจกรรม” ต่าง ๆ ที่กระทำต่อเนื่องกันมาจนเป็นประเพณีและวิถีชีวิต รวมไปถึง “เหตุการณ์” สำคัญบางอย่างที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ “รูปแบบ” ของกิจกรรมประเพณีหรือวิถีชีวิตนั้น บางครั้งก็ท้าทายด้วยบริบททางสังคมและการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไป แต่หากเราไม่ลืมความจริงที่ว่า กิจกรรมของมนุษย์และฉากเหตุการณ์ทั้งหลายในประวัติศาสตร์ไม่เคยเกิดขึ้นในสุญญากาศ มันเกิดขึ้นบนพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเสมอ และแม้ว่ามนุษย์อาจจะมิพบทบาทเป็นผู้ริเริ่มสร้างความหมายคุณค่าพิเศษให้กับสถานที่ผ่านสัญลักษณ์ พิธีกรรม และประวัติศาสตร์ ทว่าความหมายเหล่านั้นก็ย้อนกลับมา มีอิทธิพลกำหนดการกระทำและวิถีชีวิตของมนุษย์เสียเองด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548: 12) จึงเป็นที่มาของการเลือกอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพบางอย่างในพื้นที่อันเนื่องมาจากความเกี่ยวพันกับ “กิจกรรมและเหตุการณ์” ที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์ โดยสถานที่ ภูมิทัศน์ หรือองค์ประกอบที่อนุรักษ์ไว้นั้น อาจมิได้มีคุณค่าจากลักษณะด้านกายภาพที่วิจิตรงดงามหรือโดดเด่นแต่อย่างใด โดยสรุปองค์ประกอบภายในพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ที่วิเคราะห์ว่ามีคุณค่าทางด้านกิจกรรมจากทั้ง 3 ยุคสมัย (ดูตารางที่ 2)

กล่าวโดยสรุป คุณค่าด้านกิจกรรมของพื้นที่นี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในแต่ละยุคสมัย โดยมีข้อสังเกตว่าคุณค่าด้านกิจกรรมในยุควังหน้าและยุคกิจการทหารนั้น เกิดจากกิจกรรมเฉพาะกลุ่มคนมิใช่กิจกรรมของสาธารณะ แต่หากวิเคราะห์เปรียบเทียบกันจะพบว่าคุณค่าของกิจกรรมในยุควังหน้า มีความพิเศษกว่ายุคการทหารเนื่องจากเป็นเรื่องของจารีตประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งของรากเหง้าประวัติศาสตร์ไทย ส่วนในยุคสมัยของธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษา กิจกรรมหลายอย่างจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มนักศึกษาเป็นหลัก แต่ด้วยเหตุการณ์สำคัญทางสังคมและการเป็น “มหาวิทยาลัยเพื่อประชาชน” ทำให้คุณค่าด้านกิจกรรมส่วนใหญ่ในยุคนี้จะเกิดจากกิจกรรมในระดับสาธารณะหรือที่มีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง

ลักษณะกิจกรรมที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยย่อมส่งผลต่อภูมิทัศน์และองค์ประกอบกายภาพที่แตกต่างกันอย่างมาก จึงพบว่าสถานที่หรือองค์ประกอบที่สื่อถึงคุณค่ากิจกรรมในสมัยวังหน้าและการทหารนั้น ได้เลือนหายไปเกือบทั้งหมด หรือเป็นเพียงซากโบราณสถาน ที่น่าสังเกตคือพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ยังคงคุณค่าทางกิจกรรมในทุกยุคสมัย ต่างกันเพียงลักษณะความ “เปิดโล่ง” และองค์ประกอบภูมิทัศน์ ที่เปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมที่ต่างกัน ในปัจจุบันพื้นที่ริมน้ำของธรรมศาสตร์ นับ

ว่าเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางกิจกรรมต่อสังคมไทยค่อนข้างมาก เพราะมีบทบาทเป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะเพื่อการพักผ่อนของประชาชนทั่วไป หากแต่ด้วยข้อจำกัดทางกายภาพของขอบโครงสร้างป้องกันน้ำท่วมบริเวณขอบน้ำ ส่งผลให้การใช้ศักยภาพของพื้นที่สำหรับกิจกรรมที่สัมพันธ์กับน้ำตามวิถีเมื่อน้ำนั้น ยังทำได้ไม่เต็มที่นัก

3.4 การประเมินคุณค่าด้านความหมาย

นอกจากการวิเคราะห์รูปแบบกายภาพ และรูปแบบกิจกรรมแล้ว การวิเคราะห์ที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือคุณค่าที่เกิดจาก “ความหมาย” หรือเชิง “สัญลักษณ์” ที่สื่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดย การประเมินคุณค่าด้านความหมายนั้นมีความเป็นนามธรรมสูงมาก เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์ การตีความสิ่งต่าง ๆ จะแตกต่างกันตามแต่ประสบการณ์ ยุคสมัยและสถานการณ์แวดล้อมของแต่ละคน อีกทั้งความสำคัญในเชิงความหมายยังสามารถประเมินได้ในหลายระดับ เช่น ความหมายที่สำคัญในระดับสากล ระดับชาติ ระดับกลุ่มสังคมองค์กร และระดับตัวบุคคล นอกจากนั้นในบางครั้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจมีความหมายที่สื่อได้ทั้งในทางตรงและความหมายที่สื่อโดยนัยอีกด้วย ในบทความนี้ ผู้เขียนได้พยายามมุ่งเน้นการวิเคราะห์คุณค่าโดยให้ความสำคัญกับความหมายในระดับชาติมาจนถึงระดับสังคมองค์กร และจะกล่าวถึงความหมายทั้งที่มาจากบทบาทโดยตรงและความหมายโดยนัย ซึ่งสามารถสรุปตามยุคสมัย ดังนี้

3.4.1 ยุคสมัยวังหน้า (รัตนโกสินทร์ตอนต้น)

บทบาททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อสังคมไทยในระดับชาตินั้น เกี่ยวโยงอยู่กับภาพของการเป็นวังหน้าซึ่งมีประเด็นสำคัญในเรื่องของตำแหน่งที่ตั้งอันเป็นสัญลักษณ์ของการสร้างเมืองด้วยยุทธศาสตร์ตามตำราพิชัยสงคราม ที่ตั้งของทัพหน้าที่มีความสำคัญสูงสุดในการปกป้องประเทศ เป็นผู้นำการพัฒนาด้านทหารและยุทธโธปกรณ์การรบ และวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความยิ่งใหญ่รองจากพระมหากษัตริย์ (หรือเทียบเท่าในสมัยรัชกาลที่ 4) และในความหมายโดยนัย อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทในการถ่วงดุลอำนาจของวังหลวง ดังเหตุการณ์ที่รู้จักกันในนาม “วิกฤตการณ์วังหน้า” นอกจากเรื่องของวังหน้าแล้ว พื้นที่นี้ยังมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต “ซานพระนคร” หรือวิถีชว่น้ำ และการเป็นพื้นที่ทางสังคมของชาวเมือง (ตลาด) โดยองค์ประกอบที่สื่อความหมายดังกล่าวในพื้นที่ธรรมศาสตร์ ได้แก่ สิ่งใดก็ตามที่ยังคงเหลือเป็นหลักฐานแสดงการ “มีอยู่” ของวังหน้า เช่น แนวกำแพง บ่อม ประตุมืองและวัง รวมถึงสิ่งที่แสดง “ความสัมพันธ์” ของที่ตั้งวังหน้ากับบริบทโดยรอบ เช่น พื้นที่ริมน้ำ การเชื่อมต่อต่าง ๆ ทั้งด้านกิจกรรมและ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมท่าพระจันทร์

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมท่าพระจันทร์

ยุคสมัยวังหน้า		
สถานะ	องค์ประกอบ	ความสำคัญ
✓	พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา	วิถีชีวิตซานพระนครของชาวบางกอก/ กิจกรรมการทหารเรือ (อยู่เรือวังหน้า) การต่อเรือ/ แข่งเรือ/ ที่ประทับทรงงานทางด้านการทหารเรือของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
✓	เส้นทางสัญจรระหว่างชุมชนบ่อมพระจันทร์ และบ่อมพระอาทิตย์	กิจกรรมค้าขายและสัญจรตามวิถีชีวิต “ซานพระนคร” จุดเชื่อมต่อชุมชน
✗	เส้นทางฉนวนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ จากในวังสู่ชว่นเรือ	เส้นทางสัญจรและประตูที่มีการใช้งานประจำและเฉพาะกลุ่มตามธรรมเนียมประเพณี หรือที่เชื่อมต่อกับสถานที่สำคัญ
✗	เส้นทางหลักเชื่อมต่อวัดมหาธาตุ	
✗	เส้นทางฉนวนของสตรีฝ่ายใน	
✗	ประตูนันทโสภา และประตูไกรสรลีลาศ	
✗	พระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลก	กิจกรรมสำราญพระราชอิริยาบถ ของเจ้านายวังหน้า
○	ประตูพรหมทวาร	ประตูหลักของวังหน้าที่เป็นทางสัญจรไปสู่วังหลวง

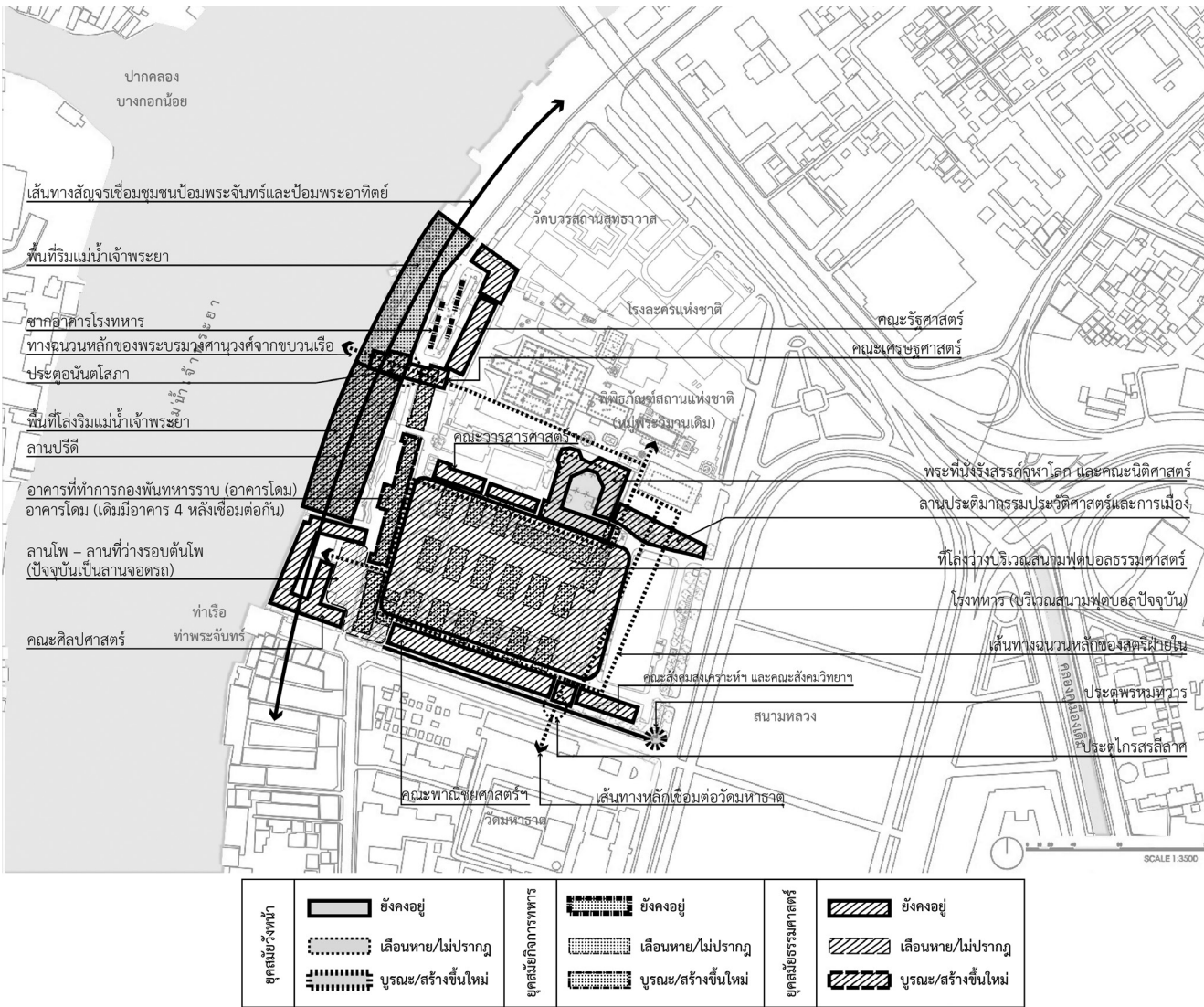
ยุคสมัยกิจการทหาร**		
สถานะ	องค์ประกอบ	ความสำคัญ
✓	อาคารที่ทำการกองพันทหารราบ (อาคารโดม)	การบริหารกิจการทหาร
○	ซากอาคารโรงทหาร (หน้าคณะรัฐศาสตร์)	กิจกรรมการทหาร
○	พื้นที่โล่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา	ที่พักหัตทหาร อยู่เรือ

ยุคสมัยธรรมศาสตร์		
สถานะ	องค์ประกอบ	ความสำคัญ
○	อาคารโดม (เดิมมีอาคาร 4 หลังเชื่อมต่อกัน)	กิจกรรมการเรียนในยุคแรกเริ่มของ “ตลาดวิชา”/หอพักนักศึกษา/กิจการบริหารมหาวิทยาลัย/หอประวัติปริทัศน์ พนมยงค์
✓	ที่โล่งว่างบริเวณสนามฟุตบอลธรรมศาสตร์	การชุมนุมของนักศึกษาและประชาชน ที่เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลา 19 กิจกรรมนันทนาการของนักศึกษาและชุมชน
✗	ลานโพ-ลานที่ว่างรอบต้นโพ (ปัจจุบันเป็นลานจอดรถ)	ลานชุมนุมของนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 พื้นที่ทางสังคมของนักศึกษา
✓	อาคารเรียนคณะต่าง ๆ	กิจกรรมหลักของการเป็นสถาบันการศึกษา
✓	ลานปริทัศน์-ลาน 60 ปี	กิจกรรมรำลึกวันปริทัศน์/พื้นที่จัดกิจกรรมของชาวธรรมศาสตร์และประชาชน
✓	ลานประติมากรรมประวัติศาสตร์และการเมือง	กิจกรรมรำลึก 6 ตุลา/พื้นที่นั่งพักผ่อนสาธารณะของประชาชน

ตาราง 2 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สื่อคุณค่าทางกิจกรรมของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

หมายเหตุ : ✓ = ยังคงอยู่, ✗ = เลือนหาย/ไม่ปรากฏ, ○ = บูรณะ/สร้างขึ้นใหม่/ดัดแปลง

ภาพ 7 ผังแสดงตำแหน่งองค์ประกอบที่สื่อถึงคุณค่าทางกิจกรรม (ที่มา: ผู้เขียน, กุมภาพันธ์ 2561)

มุมมองที่สำคัญ ซึ่งในปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ยังได้รับการขั้บเน้นให้เป็นที่ยอมรับได้มากนัก

ส่วนองค์ประกอบที่สำคัญที่มีความสำคัญและสื่อความหมายในระดับขององค์กรหรือวังหน้าเองนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลางหรือพื้นที่พิพาทกันทสสถานแห่งชาติ สำหรับในพื้นที่ธรรมศาสตร์ซึ่งเดิมเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน จะมีเพียงอาคารสำคัญไม่มากนักและได้เสียหายไปแล้ว ได้แก่ พระที่นั่งและเรือนพักอาศัยของข้าราชการฝ่ายใน (บริเวณสนามฟุตบอลและคณะนิติศาสตร์) รวมถึงองค์ประกอบขนาดเล็กที่ยังคงเหลืออยู่ เช่น ปืนใหญ่ ประตุมือง (สร้างขึ้นใหม่) (ดูตารางที่ 3)

3.4.2 ยุคสมัยกิจการทหาร (ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง)

ในยุคสมัยนี้ พื้นที่บริเวณธรรมศาสตร์นับได้ว่ามีบทบาท

ค่อนข้างเบาบางต่อสังคมไทยในระดับชาติ เนื่องจากในช่วงนั้นไม่ได้มีเหตุการณ์บ้านเมืองสำคัญใด ๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวพันกับกิจการทหารบนพื้นที่แห่งนี้ทั้งในแง่สถานที่และบุคคล อีกทั้งรูปแบบทางกายภาพของภูมิทัศน์ อาคาร สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปเพื่อการทหารก็ได้มีรูปแบบที่โดดเด่นหรือวิจิตรงดงามเป็นพิเศษ จึงอาจกล่าวได้ว่ายุคกิจการทหารนี้เป็นเพียงยุคของการเปลี่ยนถ่ายการใช้ประโยชน์พื้นที่ ส่วนบทบาทและความสำคัญในระดับประเทศนั้น อาจเป็นเพียงเรื่องราวตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่ต้องบันทึกไว้ให้คนรุ่นหลังทราบถึงการมีอยู่ โดยในปัจจุบันองค์ประกอบทางกายภาพ ที่สื่อถึงการมีอยู่ของกิจการทหารได้ชัดเจนที่สุดคือตัวอาคารโดมที่ปรับปรุงมาจากอาคารที่ทำการกองพันทหารราบที่ 4 ซึ่งอาคารดังกล่าวก็ได้ถูกรื้อถอนไปแล้วบางส่วนเพื่อการพัฒนามหาวิทยาลัยในช่วงปีหลังทศวรรษ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: พระราชวังหน้า

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: พระราชวังหน้า

ยุคสมัยวังหน้า		
สถานะ	องค์ประกอบ	ความสำคัญ
✓	ซานพระนคร	การตั้งถิ่นฐานที่เกาะเกี่ยวอยู่กับแม่น้ำสายสำคัญทางวัฒนธรรมระดับชาติ และพื้นที่กิจกรรมทางสังคม
✓	มุมมองริมน้ำที่เปิดกว้างมองเห็นปากคลองบางกอกน้อย	
✓	แนวกำแพงวังหน้า (ถ.พระจันทร์)	
✗	แนวกำแพงเมือง กำแพงวังหน้า ป้อมและประตูเมืองที่ยังไม่ได้ขุดค้น	สัญลักษณ์การมีอยู่ และองค์ประกอบแสดงขอบเขตของวังหน้า
○	ซากฐานกำแพงเมือง (ขุดพบใต้อาคาร 60 ปี)	
✗	ประตูไกรศรีลลิต (เชื่อมต่อวัดมหาธาตุ)	
○	ประตูพรหมทวาร (มุม ถ.พระจันทร์-ถ.หน้าพระธาตุ):	สัญลักษณ์ขอบเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ และพื้นที่ปกครองของวังหน้า
✓	ปืนใหญ่วังหน้า (จัดแสดงหน้าหอประชุม)	
✗	พระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลก (คณะนิติฯ) พระตำหนักและเรือนพักอาศัยฝ่ายใน	
✗	อุเรีอวังหน้า (รึมน้ำหน้าโรงอาหาร)	แสดงความสำคัญของวังหน้าที่มีลักษณะเดียวกับวังหลวง คือมีวัดประจำพระราชวังคือวัดมหาธาตุ (วัดสลัก)
		สัญลักษณ์การสัญจรเชื่อมต่อโดยตรงกับวังหลวง
		หลักฐานด้านการทหารและยุทธโปกรณ์การรบ
		อำนาจและความยิ่งใหญ่ของวังหน้า จากหลักฐานการอยู่อาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารจำนวนมาก
		หลักฐานด้านการทหารและยุทธโปกรณ์การรบ

ตาราง 3 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สื่อคุณค่าทางความหมายของยุคสมัยวังหน้า

หมายเหตุ : ✓ = ยังคงอยู่, ✗ = เสียหาย/ไม่ปรากฏ, ○ = บูรณะ/สร้างขึ้นใหม่/ดัดแปลง

2520 นอกจากนั้นยังมีพื้นที่เปิดโล่งริมน้ำ ซึ่งยังคงลักษณะของการเป็นพื้นที่โล่งเพื่อกิจกรรมอนเกประสงค์ เพียงแต่รูปแบบกิจกรรมดังกล่าวได้เปลี่ยนไปตามบริบทใหม่ในปัจจุบัน

องค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงอยู่ แต่สื่อความหมายข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ได้แก่ แนวซากฐานอาคารโรงทหารบริเวณพื้นที่โล่งหน้าคณะรัฐศาสตร์ ในช่วงแรกหลังการขุดค้น กรมศิลปากรโดยความเห็นชอบของธรรมศาสตร์ ได้จัดทำพื้นที่ดังกล่าวในลักษณะ 'site museum' คือการแสดงรูปแบบของฐานอาคารอย่างชัดเจนบนพื้นสนามหญ้า และมีทางเดินยกพื้นโดยรอบเพื่อชมข้อมูล แต่ในระยะต่อมาเมื่อมหาวิทยาลัยมีความต้องการใช้พื้นที่มากขึ้น จึงปรับปรุงลานดังกล่าวให้เป็นลานกิจกรรมของนักศึกษา โดยยังคงเหลือแนวซากกำแพงเป็นเพียงองค์ประกอบภูมิทัศน์ชิ้นหนึ่ง ส่งผลให้การรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ไม่ชัดเจน

อย่างเช่นเดิม

3.4.3 ยุคสมัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง)

บทบาทสำคัญของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยต่อสังคมไทยในระดับชาติ ได้แก่ ความเป็น "ตลาดวิชา" หรือมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกสำหรับประชาชนทุกระดับ รวมถึงการสะท้อนสิทธิเสรีภาพทางการศึกษาและทางความคิดตามแนวทางระบอบประชาธิปไตย ตามวัตถุประสงค์ของปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย นอกจากนั้นยังมีความหมายโดยนัย ซึ่งเกิดจากบทบาทของธรรมศาสตร์ในเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ทำให้ธรรมศาสตร์ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการกำเนิดการเมืองของภาคประชาชน (อ้างศักดิ์เพชรเลิศอนันต์, 2553: 9) โดยธงชัย วินิจจะกูล ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทความชัยชนะของเสรีประชาธิปไตยที่มี

ตาราง 4 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สื่อคุณค่าทางความหมายของยุคสมัยกิจการทหาร

100

ปฏิสัมพันธ์-ภูมิทัศน์-ภูมิทัศน์แนววัฒนธรรม: อัตลักษณ์เชิงกายภาพของพื้นที่วัฒนธรรมศาสตร์ ทางพระจันทร์

ตาราง 5 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์และอาคารที่สื่อคุณค่าทางความหมายของยุคสมัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หมายเหตุ : ✓ = ยังคงอยู่, ✕ = เลื่อนหาย/ไม่ปรากฏ, ○ = บุรณะ/สร้างขึ้นใหม่/ตัดแปลง

พระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง ในหนังสือธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่ (2548) กล่าวถึงความหมายของธรรมศาสตร์ที่มีต่อสังคมไทยไว้ใน 2 แก่มุม คือ ธรรมศาสตร์กับการเมือง และ ธรรมศาสตร์ในฐานะสถาบันอุดมศึกษา โดยบทบาททั้งสองด้านนี้มักแสดงความโดดเด่นสลับกันในแต่ละยุคสมัยและบริบททางสังคม และในบางครั้งก็ที่มีความขัดแย้งกันเอง เช่น ในกรณีข้อถกเถียงเรื่อง การย้ายการศึกษาปริญญาตรีทั้งหมดมาอยู่ที่วิทยาเขตรังสิต สำหรับสิ่งที่เป็นภาพจำสื่อความหมายถึงธรรมศาสตร์ในระดับองค์กรหรือคนธรรมศาสตร์เองนั้น อาจสรุปได้จากบทเพลงและบทกวีหลาย ๆ ชิ้นที่แต่งขึ้นด้วยความหวงระลึกถึงภาพของธรรมศาสตร์ที่พระจันทร์ ตัวอย่างเช่นบทกวีโดย เปลื้อง วรรณศรี ที่ตีพิมพ์ในวารสารสโมสรมักศึกษา ม.ธ.ก. ในปี พ.ศ. 2495 ได้กล่าวถึงองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญของมหาวิทยาลัยที่มีผลต่อจิตใจชาวธรรมศาสตร์ ดังนี้

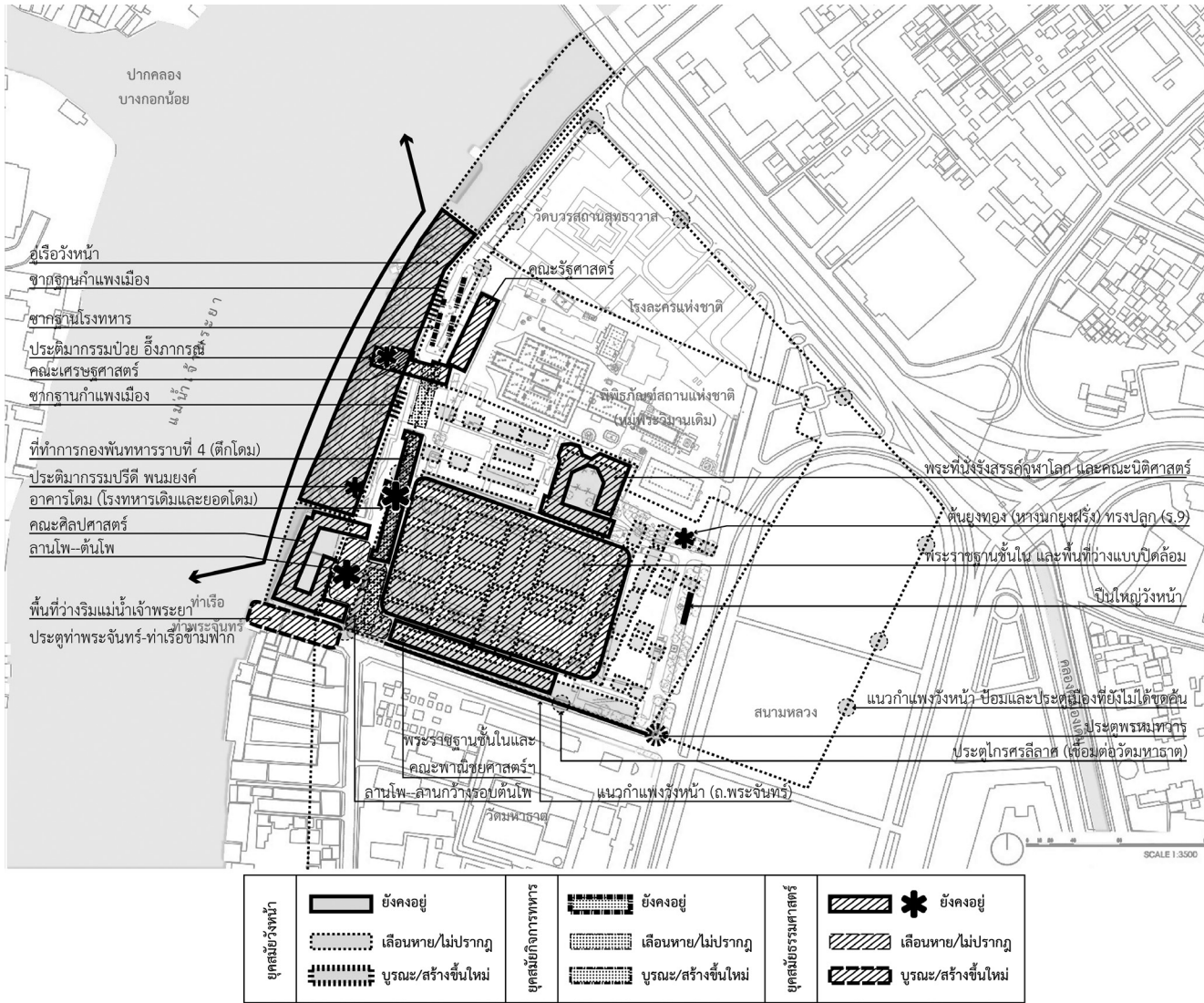
“สิ่งเหล่านี้ที่โดมโหมจิตข้า ให้แกร่งกล้าเดือนปีไม่มี

หวั่น ถ้าขาดโดม...เจ้าพระยา....ท่าพระจันทร์ ก็ขาด
สัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม"

นอกจากองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ดังกล่าวแล้ว ธรรมชาติยังมีสัญลักษณ์ที่แสดงด้วยองค์ประกอบภูมิทัศน์อื่น ๆ ที่พบได้ในพื้นที่ธรรมชาติ ทำพระจันทร์ในปัจจุบัน เช่น ต้นยุงทอง (หางนกยูงฝรั่ง) พระราชทานทรงปลูกโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (ร.9) และอนุสาวรีย์ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งก่อสร้างขึ้นในช่วงหลังทศวรรษ 2520 ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าวมิได้เป็นสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากหรือเพื่อวัตถุประสงค์ในการสื่อบทบาททั้งทางด้านการเมืองหรือด้านการศึกษา เป็นเพียงการสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมเพื่อการจดจำหรือเพื่อกิจกรรมด้านพิธีการเท่านั้น

จากการที่พื้นที่ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์มีบทบาทและ
การใช้งานที่แตกต่างกันมากใน 3 ยุคสมัย จึงเป็นการยาก
ที่จะเปรียบเทียบและตัดสินคุณค่าด้านความหมายระหว่าง
ยุค โดยเฉพาะเมื่อเทียบเคียงบทบาทของพื้นที่ในยุควัง

ภาพ 9 แสดงตำแหน่งองค์ประกอบที่สื่อคุณค่าทางความหมาย (ที่มา: ผู้เขียน, มกราคม 2561)

หน้า และยุคมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หากไม่นับเรื่องของความเก่าแก่ที่ย้อนไปในอดีต บทบาทของทั้งสองสถาบันก็ถือเป็นตัวแทนของจุดเปลี่ยนที่สำคัญของประวัติศาสตร์ชาติไทยในบริบทที่ต่างกัน จริงอยู่ที่วังหน้านั้นมีความหมายสำคัญถึงระดับของการมีอยู่ของประเทศสยาม ในขณะที่ธรรมศาสตร์เป็นตัวแทนความหมายภายใต้บริบทของการมีประเทศสยาม (ไทย) อยู่แล้ว แต่หากมุ่งเน้นการวิเคราะห์เฉพาะพื้นที่ในเขตของธรรมศาสตร์ที่ครอบคลุมเพียงส่วนเขตพระราชฐานชั้นในของวังหน้า ก็จะพบว่าสิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบภูมิทัศน์ที่อยู่ในพื้นที่ส่วนนี้ อาจมีใช้กลุ่มที่สื่อความหมายโดยตรงต่อการมีอยู่ของวังหน้า เมื่อเทียบกับองค์ประกอบที่อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลางและชั้นนอกซึ่งปัจจุบันอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากรและอยู่ในแผนการดำเนินงานระยะที่ 1 (พ.ศ. 2557-2565) ของแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาพระราชวังโบราณมรดก ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้บทบาทของพื้นที่ธรรมศาสตร์ในแง่

การสื่อถึงยุคสมัยวังซึ่งเป็นความหมายในระดับการมีอยู่ของประเทศสยามนั้นเบาบางลงบ้าง

4. ทิศทางสู่ออนาคตของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ : อัตลักษณ์สู่ศตวรรษที่ 2

หากจะต้องอภิปรายถึงแนวทางการจัดการอนุรักษ์และพัฒนา “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์” นั้น คงยังมีอีกปัจจัยสำคัญที่จะลืมนเสียมิได้ นั่นคือประเด็นเกี่ยวกับ “อนาคต” ของพื้นที่แห่งนี้ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางกายภาพไปจากปัจจุบันไม่มากนักน้อย เพื่อตอบสนองต่อบริบททางสังคมในอนาคต ทั้งในระดับชาติและระดับองค์กร ผู้เขียนจึงขอใช้ส่วนท้ายของบทความนี้วิเคราะห์ถึงแนวทางในอนาคตที่อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ธรรมศาสตร์

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม : พระเจ้าตากสินมหาราช

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม : พระเจ้าตากสินมหาราช

ท่าพระจันทร์
4.1 จากปัจจุบันสู่ออนาคต: ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

หากมองบริบทของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในปัจจุบัน นอกจากความแตกต่างอย่างชัดเจนจากยุคสมัยของวังหน้าแล้ว ก็จะพบว่าบริบทวันนี้มีความแตกต่างจากยุคก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่พอสมควรเช่นกัน กล่าวคือย่านรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันมิใช่ย่าน “ศูนย์กลางการบริหารบ้านเมือง” อีกต่อไป หากแต่เป็น “แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐจนเป็นที่รู้จักและนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับสากล ประกอบกับการมีโครงการพัฒนาระบบรถไฟฟ้าใต้ดิน 2 สายสู่พื้นที่ย่านรัตนโกสินทร์เพื่อความสะดวกในการเข้าถึง โดยจากข้อมูลรถไฟฟ้าสายสีส้มของสำนักนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร (สนข.) ในปี พ.ศ. 2556 แสดงตำแหน่งสถานีสนามหลวงในบริเวณถนนราชินี ข้างโรงละครแห่งชาติซึ่งมีระยะเดินจากประตูธรรมศาสตร์ทั้งฝั่งถนนพระอาทิตย์และฝั่งสนามหลวงเพียง 250-400 เมตร (ใช้เวลาเดิน 3-5 นาที)

จากบริบทปัจจุบันและแนวทางการพัฒนาย่านในอนาคตส่งผลให้พื้นที่ธรรมศาสตร์เริ่มมีการใช้งานในลักษณะพื้นที่เชื่อมต่อ (connection) สำหรับชุมชนโดยรอบและนักท่องเที่ยว ทั้งการข้ามแม่น้ำจากฝั่งวังหลังสู่ท่าพระจันทร์ และการสัญจรจากสถานีรถไฟฟ้าในอนาคตสู่สนามหลวงและท่าพระจันทร์ อีกทั้งพื้นที่ในมหาวิทยาลัยเองก็เริ่มที่จะเป็นจุดท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์อยู่บ้างแล้ว นอกจากด้านการท่องเที่ยว ธรรมศาสตร์ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมนันทนาการของชุมชนโดยรอบ เป็นจุดบริการประชาชนในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ โดยมหาวิทยาลัยก็ได้เริ่มมีการปรับปรุงพื้นที่ เพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้สามารถรองรับกิจกรรมข้างต้นได้มากขึ้น

ส่วนของปัจจัยภายในที่มีความสำคัญไม่แพ้เรื่องของบริบทภายนอก ก็คือสถานะของศูนย์ท่าพระจันทร์และนโยบายของธรรมศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่การศึกษาจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันพื้นที่หลักของการเรียนการสอนได้ย้ายไปที่ศูนย์รังสิตอย่างเต็มรูปแบบแล้ว จึงเป็นประเด็นชวนคิดว่าบทบาทของศูนย์ท่าพระจันทร์ควรจะเป็นอย่างไรจึงจะสืบสานภูมิทัศน์วัฒนธรรมหลายยุคสมัยพร้อมกับรักษาและส่งต่ออัตลักษณ์ธรรมศาสตร์สู่ศตวรรษที่ 2 ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไปอย่างมากมาย

4.2 อัตลักษณ์ธรรมศาสตร์ในบริบทใหม่: แหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืนเพื่อประชาชน

ในมุมมองของผู้เขียนหากจะหาคำตอบว่า “อัตลักษณ์

ธรรมศาสตร์” ที่จะสืบทอดต่อไปสู่สังคมไทยในอนาคตได้นั้นคืออะไร คงต้องมองถึงแก่นที่เป็น “นามธรรม” ของธรรมศาสตร์ โดยตัดเหตุการณ์บริบททางสังคมแต่ละช่วงออกไป ด้วยธรรมศาสตร์เป็นสถาบันที่มีพันธกิจเกี่ยวข้องกับ “ประเพณีร้อน” ของสังคมแต่ละยุคสมัยมาตั้งแต่เริ่มต้น การพยายามยึดถืออัตลักษณ์ธรรมศาสตร์จากภาพจำและประเด็นสังคมในอดีตย่อมทำได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยกาลเวลาที่ล่วงเลยและสภาพปัญหาสังคมที่เปลี่ยนไป หากธรรมศาสตร์ในยุคแรกมีขึ้นเพื่อเป็น “บ่อน้ำดับความกระหายให้กับราษฎร” ในยุคที่สิทธิเสรีภาพทางการศึกษาและการบริหารบ้านเมืองคือสิ่งที่ประชาชนโหยหาเมื่อกว่า 80 ปีที่ผ่านมาแล้ว แน่แน่นอนว่าในปัจจุบัน แม้ว่าประชาธิปไตยในประเทศไทยอาจยังไม่สมบูรณ์อย่างที่หวังนัก แต่หากพูดถึง “ความกระหาย” ที่สำคัญที่สุดของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ก็คงไม่ใช่เรื่องของสิทธิดังกล่าวเพียงอย่างเดียว ผู้เขียนจึงเห็นว่าการสืบสานอัตลักษณ์ธรรมศาสตร์สู่ปัจจุบันและอนาคตนั้น จะต้องมองให้ถึงแก่นแท้ของปัญหาที่ก่อกวนสังคมในปัจจุบันทั้งในระดับประเทศและระดับสากล ธรรมศาสตร์ไม่ควรคิดเพียงแต่ว่าธรรมศาสตร์ “อยากจะสอนอะไร” แต่ควรต้องทำความเข้าใจว่าสิ่งที่สังคมและประชาชนรุ่นใหม่ “กระหาย” ที่จะมีและได้เรียนรู้คืออะไร แล้วทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาที่พร้อมหยิบยื่นเครื่องมือ ความรู้และความสามารถเพื่อดับความกระหายหรือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับประชาชนในสังคมไทยดังเช่นที่เป็นมาในยุคเริ่มต้น ต่างกันที่โจทย์ของปัญหาเท่านั้น

ถึงแม้ว่านโยบายการพัฒนาของธรรมศาสตร์ในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากยุคเริ่มต้นมาก แต่ก็นับว่ายังอยู่บนแก่นพื้นฐานของจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ กล่าวคือ ความพยายามสร้างบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถทันกับบริบทโลกและประเทศไทย พร้อมกับมีสำนึกรับผิดชอบเพื่อส่วนรวมอย่างยั่งยืน และมีคุณสมบัติของผู้นำที่ทำงานเป็นทีม แต่สำหรับการวางบทบาทและภารกิจสำหรับศูนย์การศึกษาต่าง ๆ นั้น ธรรมศาสตร์จะต้องตีโจทย์ตามบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ เช่น ศูนย์รังสิตได้ถูกกำหนดบทบาทตามผังแม่บท พ.ศ. 2577 ให้เป็นศูนย์บริการประชาชน และชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (ศูนย์นวัตกรรมออกแบบและวิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง, 2557) ซึ่งเป็นนโยบายที่เกิดจากศักยภาพด้านที่ตั้งของศูนย์รังสิตเองสำหรับพื้นที่ท่าพระจันทร์ ก็มีศักยภาพและสถานการณ์แตกต่างจากศูนย์รังสิตดังที่อภิปรายไว้ข้างต้น ผู้เขียนจึงได้นำประเด็นดังกล่าวเป็นโจทย์ในการเริ่มต้นโครงการนิเวศการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2560 ซึ่งเป็นรายวิชาที่เน้นความรู้ด้านการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม นักศึกษาได้วิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก พร้อมกับสร้างความเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่างยุคสมัยและเสนอ “วิสัยทัศน์” เพื่อใช้เป็นกรอบการพัฒนา

ภูมิทัศน์พื้นที่ทำพระจันทร์ไว้ได้ค่อนข้างน่าสนใจ ดังนี้:
โครงข่ายแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์
การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้
ศูนย์บริการแหล่งเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ เกษะรัตนโกสินทร์

ประยุกต์ศาสตร์วังหน้า สู่ตลาดวิชา 4.0
อุทยานการเรียนรู้และสืบสานประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน

จะเห็นได้ว่าประเด็นหลักที่นักศึกษาทุกกลุ่มให้ความสนใจ ได้แก่ การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสาธารณะและการอนุรักษ์สืบสานเรื่องราวประวัติศาสตร์ ส่วนในประเด็นย่อยของบางกลุ่มยังครอบคลุมถึงเรื่องการบริหารการท่องเที่ยว การใช้เทคโนโลยีที่ล้ำสมัย และการเป็นพื้นที่สีเขียว (อุทยาน) โดยนักศึกษาทุกกลุ่มให้ความสำคัญกับการใช้งานที่ให้ประโยชน์ต่อสาธารณะในระดับที่เทียบเท่าหรือมากกว่าประโยชน์เฉพาะการเรียนการสอนสำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น

4.3 ผังแม่บทภูมิทัศน์ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์:
แนวทางการพัฒนาด้านกายภาพ

สิ่งที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการเรียนการสอนโครงการดังกล่าว คือโครงการบริการวิชาการเพื่อจัดทำผังแม่บทภูมิทัศน์ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งริเริ่มตามนโยบายของรองอธิการบดีฝ่ายบริหารท่าพระจันทร์และความยั่งยืน (ชุดผู้บริหาร พ.ศ.2557-2560) โดยมีผู้เขียนเป็นหัวหน้าโครงการ มีวัตถุประสงค์เพื่อวางแนวทางการพัฒนาทางกายภาพของท่าพระจันทร์ตามแนวคิด “มหาวิทยาลัยยั่งยืน” (Sustainable Campus) การศึกษาในช่วงต้น ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ได้ร่วมกันวางประเด็นย่อยสำหรับการศึกษาทั้งหมด 10 ด้าน ได้แก่ การเชื่อมต่อทางเดินเท้าและทางจักรยาน การจัดการระบบจราจรและที่จอดรถ การเชื่อมต่อสู่ม่านน้ำเจ้าพระยา แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การเพิ่มพื้นที่สีเขียวและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาพ การจัดระบบป้ายและการสื่อความหมาย การจัดการขยะ การบริหารจัดการน้ำ และการสนับสนุนพลังงานทางเลือก

จะเห็นได้ว่าประเด็นการศึกษาดังกล่าวครอบคลุมหลายมิติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนในฐานะหัวหน้าโครงการมีความตั้งใจที่จะมุ่งเน้นด้านการสะท้อนอัตลักษณ์ธรรมศาสตร์ผ่านการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันหลากหลายบนพื้นที่แห่งนี้ และใช้ประเด็นนี้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเด็นย่อยอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการรักษา พื้นฟู ต่อยอดประวัติศาสตร์สำคัญในช่วงต่าง ๆ อย่างเหมาะสมกับศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ เพื่อให้

พื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืน เนื่องจากการศึกษาโครงการดังกล่าวยังไม่เสร็จสมบูรณ์ บทความนี้จึงขอเสนอเนื้อหาจากการศึกษาในเบื้องต้นเท่านั้น คณะทำงานได้เสนอแนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ในฐานะ “Historic Campus in the Park” ที่มุ่งเน้นความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และรองรับกิจกรรมของชาวธรรมศาสตร์และประชาคมโดยรอบอย่างยั่งยืน โดยได้เสนอกรอบการจัดการ 6 เรื่อง ได้แก่

1. พัฒนาการเชื่อมต่อระบบสัญจรและการจัดการที่จอดรถ: ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการที่จอดรถรอบสนามฟุตบอล เช่น อาคารจอดรถด้านหลังหอประชุมที่อาจบูรณาการโครงการชุดค้นทางโบราณคดีโดยการประสานงานกับกรมศิลปากร และส่งเสริมการเชื่อมต่อระบบทางเท้าและทางจักรยานทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยฯ อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมจินตภาพของพื้นที่ให้มีความชัดเจน มีเอกภาพและง่ายต่อการรับรู้และเข้าใจ
2. เพิ่มพื้นที่สีเขียวและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ: สร้างการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างภายนอกอาคารสำหรับกับกิจกรรมที่หลากหลายเป็นพื้นที่ตัวอย่างของการพัฒนาภูมิทัศน์เมือง (urban landscape) อย่างยั่งยืน
3. พัฒนาพื้นที่ริมน้ำ: ปรับรูปแบบพื้นที่ริมน้ำให้รองรับกิจกรรมของคนทุกกลุ่มและส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์กับน้ำให้มากขึ้น สะท้อนอัตลักษณ์วิถีขาน้ำบริเวณ “ขานพระนคร” บูรณาการงานภูมิสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมเพื่อ “จัดการน้ำท่วม” อย่างเหมาะสม โดยให้ความสำคัญกับบรรยากาศและกิจกรรมริมน้ำในช่วงเวลาที่ระดับน้ำไม่สูงด้วย
4. กำหนดรูปแบบองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม: ให้เหมาะสมต่อความต้องการใช้งานจริง เช่น รูปแบบและตำแหน่งของป้ายชื่ออาคาร ป้ายบอกทาง ศาลา ที่นั่ง ไฟส่องสว่าง ฯลฯ รวมไปถึงงานประติมากรรมหรือองค์ประกอบสื่อประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและส่งเสริมอัตลักษณ์ธรรมศาสตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
5. การสร้างแหล่งรู้ทางประวัติศาสตร์: ด้วยศักยภาพของพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายด้านประวัติศาสตร์ จึงควรส่งเสริมการเรียนรู้ในทุกมิติบนพื้นฐานของความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนา ผ่านการประเมินคุณค่าด้านต่าง ๆ ดังตัวอย่างการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางกว้าง ๆ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่าพระจันทร์

ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่าพระจันทร์

ภาพ 10 ตัวอย่างการออกแบบองค์ประกอบภูมิทัศน์และเทคโนโลยีเพื่อสื่อความหมายด้านประวัติศาสตร์ (ที่มา : ปรานีศา บุญคำ, 2560)

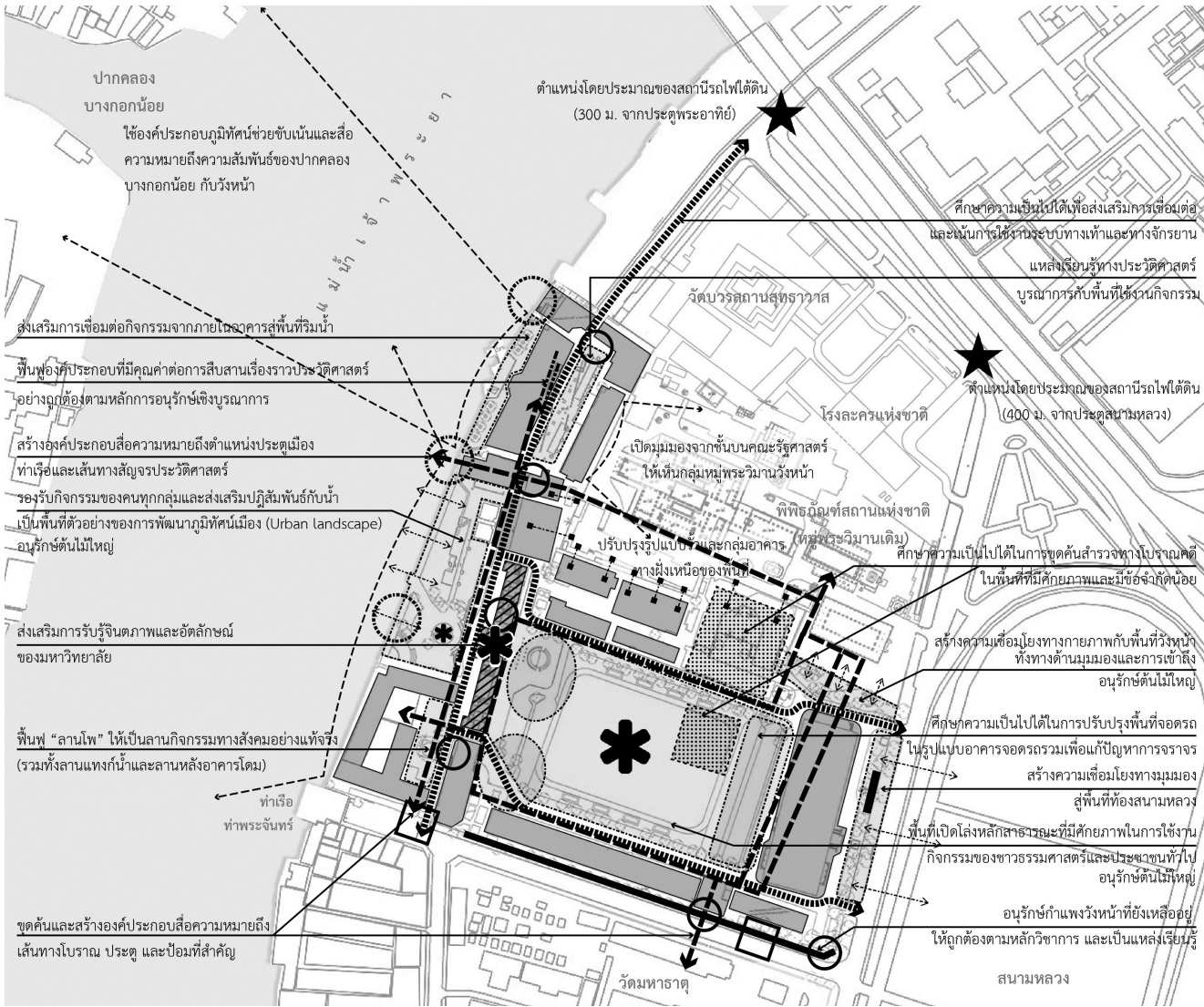
ในการจัดการพื้นที่เพื่ออนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ดังนี้

- ส่งเสริมความเข้าใจถึงการมีอยู่ของประวัติศาสตร์ก่อนยุคธรรมศาสตร์ให้เป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะมากขึ้น โดยสร้างความเชื่อมโยงทางกายภาพกับพื้นที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและบริบทที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านมุมมองและการเข้าถึง เพื่อสื่อถึงการเป็นสถานที่เดียวกันมาก่อน อาจทำได้โดยการเปิดเชื่อมพื้นที่บริเวณลานประติมากรรมธรรมศาสตร์ออกสู่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จัดการปรับปรุงรูปแบบรั้วและอาคารทางฝั่งเหนือของพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันหัน “ด้านหลัง” เข้าสู่พิพิธภัณฑ์ฯ (จะต้องมีการปรับปรุงในส่วนของพิพิธภัณฑ์ฯ ด้วย) การสร้างองค์ประกอบเพื่อให้ข้อมูลหรือสื่อความหมายมุมมองจากริมแม่น้ำสู่ปากคลองบางกอกน้อย การเปิดมุมมองจากชั้นบนคณะรัฐศาสตร์ให้เห็นกลุ่มหมู่พระวิมานวังหน้า (ด้านตะวันออกของคณะรัฐศาสตร์) เป็นต้น
- จัดการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวังหน้าและโรง

ทหารที่มีอยู่และชุดค้นแล้ว 3 จุดในพื้นที่อย่างถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ ได้แก่ แนวจำลองซากกำแพงเมืองบริเวณโรงอาหาร และซากฐานโรงทหารหน้าคณะรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นบทเรียนของการอนุรักษ์ที่ขาดการบูรณาการ ส่งผลให้การจัดแสดงสื่อความรู้ที่ออกแบบโดยกรมศิลปากรตามหลักการอนุรักษ์นั้น กลายเป็นข้อจำกัดในการใช้สอยพื้นที่ปัจจุบัน ทำให้ต่อมาเกิดการปรับปรุงเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยให้กับนักศึกษา ซึ่งส่งผลให้การรับรู้คุณค่าของโบราณสถานลดน้อยลง อีกตัวอย่างหนึ่งคือแนวกำแพงวังหน้าที่ยังคงอยู่ด้านหลังอาคารคณะพาณิชย์ฯ ซึ่งไม่ได้รับการดูแลที่เหมาะสมพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้จัดวางโครงสร้างงานระบบต่าง ๆ ซึ่งอาจส่งผลเสียในระยะยาวต่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้ ธรรมศาสตร์ควรประสานงานกับกรมศิลปากรอย่างใกล้ชิดอีกครั้งหนึ่งเพื่อหาทางออกร่วมกันในการปรับปรุงภูมิทัศน์ 3 บริเวณนี้ เพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและการใช้สอยในปัจจุบันและอนาคตของธรรมศาสตร์เอง

- สงวนรักษาและปรับปรุงพื้นที่เปิดโล่งหลักที่เหลือในปัจจุบันให้คงการใช้งานสำหรับกิจกรรมของชาวธรรมศาสตร์

ภาพ 11 ผังแสดงแนวทางเบื้องต้นในการจัดการภูมิทัศน์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ (ที่มา : ผู้เขียน, กุมภาพันธ์ 2561)

และประชาชนทั่วไปอย่างเต็มที่ ดังเช่นที่เคยเป็นในยุคเริ่มต้นของธรรมศาสตร์ ได้แก่ ที่โล่งใจกลางมหาวิทยาลัย (สนามฟุตบอล ที่นั่งพัก ที่จอดรถ ถนน) ลานปรีดี-ลาน 60 ปี ริมหน้าโรงอาหาร และลานโพซึ่งในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเหลือเพียง “ต้นไม้” เท่านั้น ส่วนลานโดยรอบถูกใช้จอดรถจนเต็มพื้นที่ มิใช่ลานสำหรับกิจกรรมสาธารณะทางสังคมเช่นในยุคสมัยก่อนอีกต่อไป โดยจะต้องบูรณาการร่วมกับการแก้ปัญหาระบบสัญจรและที่จอดรถด้วย

- พื้นที่พ่วงคัประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการสืบสานเรื่องราวประวัติศาสตร์ทุกยุคสมัยให้อยู่ร่วมกันได้ โดยนอกจากขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ด้านเหตุการณ์สำคัญของธรรมศาสตร์เองแล้ว ควรรวมถึงการศึกษาความเป็นไปได้ในการขุดค้น สืบหาทางโบราณคดีในพื้นที่ที่มีศักยภาพ

และมีข้อจำกัดน้อย เช่น พื้นที่บางส่วนบริเวณสนามฟุตบอลและลานจอดรถหลังหอประชุม (ตึกหน้าและเรือนพักอาศัยฝ่ายใน) บางส่วนของคณะนิติศาสตร์ (พระที่นั่งรังสรรค์จุฬาโลก) พื้นที่โล่งหน้าอาคารโดม (แนวกำแพงเมือง) พื้นที่หลังอาคารคณะสังคมสงเคราะห์ฯ (ประตูและป้อมสำคัญ) เป็นต้น และออกแบบองค์ประกอบภูมิทัศน์สื่อเรื่องราวทุกยุคสมัย และจัดการพื้นที่ให้เหมาะกับการใช้สอยปัจจุบันและอนาคต ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพที่ 10

- สร้างเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ บูรณาการเทคโนโลยีที่ทันสมัย สร้างความน่าสนใจให้กับผู้ผ่านเข้าพื้นที่ ทั้งในรูปแบบองค์ประกอบภูมิทัศน์ทางกายภาพ เช่น ประติมากรรม ป้ายสื่อความหมาย ลวดลายแผนที่หรือร่องรอยเส้นทางที่มีคุณค่าด้าน

กิจกรรม และในรูปแบบข้อมูล IT เช่น QR code ระบบข้อมูลและแผนที่ผ่านอินเทอร์เน็ต กล้องหรือแว่นส่องภาพเสมือน เป็นต้น

บทส่งท้าย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2548) ได้ให้แง่คิดที่ไว้ในหนังสือ ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่ ใจความว่า พื้นที่ ธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะท่าพระจันทร์ นับเป็นส่วนหนึ่งของการบอกกล่าวประวัติศาสตร์การเมืองไทย อย่างไรก็ดีตามการให้คุณค่าของ “สถานที่” ต่าง ๆ ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ย่อมไม่เหมือนกัน เช่นเดียวกับประเด็นประวัติศาสตร์ที่ถูกให้คุณค่าไม่เหมือนกันสำหรับแต่ละคนแต่ละสังคม แต่ละยุคสมัย

กว่า 200 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์พื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ล้วนเป็นผลพวงจากสถานการณ์ทางสังคมในประวัติศาสตร์ยุคต่าง ๆ การตัดสินใจรื้อถอน เก็บ หรือสร้าง สิ่งใดก็ตาม เกิดจากการประเมินและให้คุณค่าต่อองค์ประกอบของสิ่งนั้น ๆ โดยผู้มีอำนาจตัดสินใจในแต่ละช่วงเวลา จากจุดเริ่มต้นของภูมิลักษณะริมเจ้าพระยาอันเป็นยุทธศาสตร์ที่ดีด้านที่ตั้ง ส่งผลต่อบทบาทสำคัญในการเป็นจุดรวมกิจกรรม (node) ของแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่วังหน้าซึ่งเป็นศูนย์อำนาจรองในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มาสู่ศูนย์รวมกองทหารเรือ ศูนย์บัญชาการทหารและคลังแสง จนถึงศูนย์กลางทางการศึกษาใจกลางพระนคร

ในวันที่ธรรมศาสตร์ย่างเข้าสู่ปีที่ 84 พื้นที่ธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ย่อมจะยังมีการเปลี่ยนแปลงต่อไป และสำหรับพื้นที่ที่มีการซ้อนทับทางประวัติศาสตร์สำคัญหลายยุคสมัยเช่นนี้ ย่อมยากที่การเปลี่ยนแปลงจะเป็นที่พอใจของทุกคนได้ ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในอนาคต ก็คือ การศึกษาและทำความเข้าใจ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ของพื้นที่แห่งนี้อย่างลึกซึ้งในทุกแง่มุม โดยเฉพาะความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้เกิด “สถานที่” และในทางกลับกัน “สถานที่” ซึ่งหล่อหลอมให้เกิดวิถีทางสังคมจนกลายเป็นวัฒนธรรม ความเข้าใจนี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์และสร้างกรอบแนวทางการพัฒนาเพื่อรักษาไว้ซึ่งร่องรอยสำคัญการซ้อนทับทางประวัติศาสตร์อันหลากหลายบนพื้นที่แห่งนี้ไว้ได้มากที่สุด ผู้เขียนเชื่อว่า ไม่ว่าบทบาทในอนาคตของพื้นที่ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์จะแปรเปลี่ยนไปในทิศทางใด หากกรอบการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ยังมุ่งเน้นการรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายเช่นนี้ จะเป็นอีกหนึ่งในข้อพิสูจน์สำคัญที่สะท้อนถึง “อัตลักษณ์ธรรมศาสตร์” ในแง่มุมของการ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่าพระจันทร์

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่าพระจันทร์

กรมศิลปากร. (2558). พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า). กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์(1977).

กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนา พระราชวังบวรสถานมงคล. ม.ป.ท.:ม.ป.พ

กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล. (2548). ประวัติศาสตร์บนพื้นที่ วังหน้า- ธรรมศาสตร์. กรุงเทพ: สุานการพิมพ์.

คณะอนุกรรมการจัดทำพจนานุกรมธรณีวิทยา. (2530). พจนานุกรม ศัพท์ธรณีวิทยา. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2535). สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2548). ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

ชาติรี ประกิตนทการ และวราณี โอสถารมย์, (บรรณาธิการ). (2553). หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 13 มิถุนายน 2552-พฤษภาคม 2553. [จุลสาร]. กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุ และหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธีรยุทธ บุญมี. (2548). “การเมืองเรื่องพื้นที่ : “เกาะรัตนโกสินทร์” การอนุรักษ์อะไร ทำลายอะไร”. ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่อง พื้นที่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2547). ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จาก ปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา2516-6 ตุลา 2519. กรุงเทพฯ: มติชน

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2553). “ธรรมศาสตร์ “ตลาดวิชา” ทาพระจันทร์.” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 13 มิถุนายน 2552-พฤษภาคม 2553, หน้า 9-26. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นพดล ปาละประเสริฐ. (2557). พระราชวัง 3 แคว้น. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพลส.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี. (2534). องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปกป้อง จันวิทย์, (บรรณาธิการ). (2550). หอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 10 มิถุนายน 2549-พฤษภาคม 2550. [จุลสาร]. กรุงเทพมหานคร : หอจดหมายเหตุและหอ ประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปกป้อง จันวิทย์, (บรรณาธิการ). (2554). หอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 14 มิถุนายน 2553-พฤษภาคม 2554. [จุลสาร]. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2541). พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วีระศักดิ์ กිරิตวรนนท์. (2553). “ประชาคมธรรมศาสตร์ : อัตลักษณ์ แห่งพื้นที่สาธารณะ ทำพระจันทร์” จุลสารหอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 13 มิถุนายน 2552-พฤษภาคม 2553, หน้า 27-42. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วารุณี โอสถารมย์. (2555). “ประวัติศาสตร์บอกเล่า “โรงเรียนเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2481-2490”: คุณค่าและความสำคัญ” จุลสารหอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 15 มิถุนายน 2544-พฤษภาคม 2555, หน้า 46-61. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนิสา มั่นคง. (ม.ป.ป.). รายงานฉบับที่ 1 การขุดแต่งโบราณสถาน ภายในเขตพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. (อัดสำเนา)

สุนิสา มั่นคง. (ม.ป.ป.). รายงานฉบับที่ 2 การขุดแต่งโบราณสถาน ภายในเขตพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. (อัดสำเนา)

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, (บรรณาธิการ). (2555). หอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 15 มิถุนายน 2544-พฤษภาคม 2555. [จุลสาร]. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, (บรรณาธิการ). (2557). ธรรมศาสตร์านุกรม 80 ปี (2477-2557). ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

สุระ พิริยะสงวนพงษ์. (2555). “ติกโคมธรรมศาสตร์ : สถาปัตยกรรมนอกแบบของคณะราษฎร” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 15 มิถุนายน 2544-พฤษภาคม 2555, หน้า 82-95. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธิดิศา สีดารักษ์. (2557). โครงการวางผังแม่บทและออกแบบภูมิทัศน์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่วังหน้า. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

Marsh, Warner L. (1964). Landscape vocabulary. LA: Miramar Publishing Company.

Morrow, Baker H. (1987). A dictionary of landscape architecture. Asla: the University of New Mexico Press.

Spirn, Anne W. (2000). The Language of Landscape. New Heaven: Yale University Press.

Cultural Landscape Foundation. About Cultural Landscapes. Available at: <https://tclf.org/places/about-cultural-landscapes>. Accessed February, 2018.

หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ.(2559). แม่น้ำเจ้าพระยาในประวัติศาสตร์. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก <http://www.catholichaab.com/main/index.php/research-and-study>

ที่มาภาพ

ปราณีดา บุญคำ. (2560). “การออกแบบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์.” เอกสารประกอบการสอนรายวิชา LN 315 สาขามีสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

ภาพเก่าพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้า แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก <http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5341.0>)

Thammasat University. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้ จาก <http://teakdoor.com/famous-threads/39970-siam-thailand-bangkok-old-photo-thread-194.html>

ภาพมุมสูงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เข้าถึงเมื่อ 1 ธันวาคม 2558, เข้าถึงได้จาก www.youtube.com

ภาพจำลองภูมิทัศน์วังหน้า. เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2561, เข้าถึงได้จาก<https://www.facebook.com/wangnaproject/photos/>)

รูปถ่ายในพระที่นั่ง :พระบรมมหาราชวัง

บทความพิเศษ

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้

ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524¹

¹บทความชิ้นนี้ปรับปรุงมาจากงานวิจัยเรื่อง “นิตยสาร ตะวันแดง ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ พ.ศ. 2519-2524” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากฝ่ายวิจัยของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ความดีของบทความชิ้นนี้ถ้าหากจะพอมีอยู่บ้าง ข้าพเจ้าขออุทิศแด่อาจารย์สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ ครูผู้ล่วงลับไปก่อนวัยอันควร

ธิดานต์ ศรีนารา

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

เป็นที่ทราบกันดีว่า ภายหลังกรณี 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาและปัญญาชนได้เดินทางเข้าไปร่วมต่อสู้ด้วยอาวุธกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในเขตป่าเขาตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ในเขตป่าเขาทางภาคใต้ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่นักศึกษาและปัญญาชนเดินทางเข้าไปเป็นจำนวนมากไม่แพ้ภาคอื่น ๆ เขตงานของ พคท.ในภาคใต้มี 4 เขตใหญ่ ๆ ได้แก่ เขตจังหวัดนครศรีธรรมราช เขต 3 จังหวัด (พัทลุง-ตรัง-สตูล) เขตสงขลา และเขตสุราษฎร์ธานีซึ่งกล่าวกันว่ามีนักศึกษาเข้าไปอยู่มากที่สุดและเมื่อ “กล่าวเฉพาะในเขตพัทลุง-ตรัง-สตูลแล้ว สมาชิกเลือดใหม่เหล่านี้มีจำนวนถึง 200 กว่าคน” (ธิดานต์ ศรีนารา, 2548: 42) นักศึกษาและปัญญาชนจากในเมืองเหล่านี้ ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในหลายด้าน แต่ที่โดดเด่นที่สุดก็คือ งานด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วงดนตรี เช่น หน่วยศิลปปฏิบรรทัด, วงจรยุทธ์ และวงฟ้าเบิกบาน เป็นต้นรวมทั้งงานด้านหนังสือพิมพ์และนิตยสาร เช่น ประกายไฟลามทุ่ง หนังสือพิมพ์ประจำเขตงานช่องช้าง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ ตะวันแดง หนังสือพิมพ์ประจำเขตงาน 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล บทความชิ้นนี้ต้องการแสดงให้เห็นว่าเมื่อ พคท. จำเป็นต้องขยายฐานมวลชนในภาคใต้ ตะวันแดง คือเครื่องมือสำคัญมากอันหนึ่งของ พคท. ในการที่จะทำลัทธิมาร์กซ์กลมกลืนใกล้ชิดกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวปักษ์ใต้ให้มากที่สุด ซึ่งผู้เขียนขอเรียกกระบวนการนี้ว่า “การทำลัทธิมาร์กซ์กลายเป็นปักษ์ใต้”

โรงพิมพ์และงานเอกสารสิ่งพิมพ์ของ พคท. ก่อน 6 ตุลาฯ

“โรงพิมพ์” และ “งานเอกสารสิ่งพิมพ์” เป็นงานสำคัญแผนกหนึ่งของ พคท. และกองทัพอากาศ งานทุกส่วนของกองทัพอากาศไม่ว่าจะเป็นงานทหาร งานมวลชน งานหมอ งานการผลิตจะขยายเติบโตและดำรงอยู่ได้ ส่วนหนึ่งต้องอาศัยการศึกษา ทั้งการให้การศึกษาจากฝ่ายนำและการศึกษาจากหนังสือ จากทฤษฎีการปฏิบัติประสานกับการปฏิบัติที่เป็นจริง หรือที่เรียกว่า “ศึกษาเป็นใช้เป็น” ดังนั้น โรงพิมพ์จึงมีบทบาทอย่างสำคัญ เพราะเป็นแหล่งที่มาของหนังสือที่ใช้ในการศึกษาของผู้ปฏิบัติงานทุกระดับชั้นให้ได้เพิ่มพูนความรู้เพื่อใช้ในการทำงานและการปฏิบัติหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ ของ พคท. ให้บรรลุเป้าหมาย ในช่วงแรก ๆ งานด้านเอกสารสิ่งพิมพ์ไม่ได้เป็นหน่วยงานที่ชัดเจนนัก ทว่าเมื่องานส่วนต่าง ๆ ขยายมากขึ้น ผู้ปฏิบัติงานต้องเร่งศึกษา ความจำเป็นในการใช้หนังสือก็มีมากขึ้น จึงมีการจัดตั้งหน่วยเอกสารสิ่งพิมพ์และสร้างโรงพิมพ์ขึ้นเป็นโรงเรือน มีผู้ปฏิบัติงาน 3-5 คน โดยมีหัวหน้าหน่วยที่จะต้องประสานงานกับทาง “ชั้นบน” หรือ ฝ่ายรับผิดชอบของ พคท. อุปกรณ์มีเพียงเครื่องพิมพ์ดีด 2-3 เครื่อง มีถังใบใหญ่ทำจากสังกะสีที่หนาและแข็ง

แรง ด้านนอกทาสีดำหรือยาด้วยชั้นเหมาะแก่การเก็บซ่อนในยามฉุกเฉิน ขนาดของถังเหมาะพอที่จะใส่เครื่องพิมพ์ดีดกระดาษและวัสดุอื่น ๆ ที่ใช้งานภายในโรงพิมพ์ การทำงานในช่วงแรกมีความยากลำบากมาก เพราะยังไม่มีอุปกรณ์เครื่องใช้ที่เหมาะสม การพิมพ์ก็ต้องใช้โรเนียวแบบสนามต้องใช้ยางกวาด ตัวหนังสือจึงไม่สม่ำเสมอสวยงาม หนังสือที่พิมพ์ก็มีจำนวนจำกัดใช้เฉพาะในกองทัพและเขตงาน งานพิมพ์ส่วนใหญ่จะเป็นเอกสารศึกษาทั่วไป ค่าแถลงการณ์จากสถานีวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย (สปท.) ทฤษฎีปฏิบัติ คติพจน์ ใบปลิวโฆษณาทางการเมือง และที่พิมพ์มากกว่าอย่างอื่นดูเหมือนจะเป็นหนังสือ “เรื่องของเราเอง” (กลุ่มปฏิบรรทัด 2544, 2544: 415)

ผู้ปฏิบัติงานของ พคท. ที่ทำงานโรงพิมพ์ จะมีชีวิตประจำวันคล้ายกับผู้ปฏิบัติงานที่ทำงานในแผนกงานอื่น ๆ ในองค์กร งานแผนกคืองานประจำที่ทำอยู่ในค่าย ไม่ได้ออกไปเคลื่อนไหวขึ้นลงเหมือนงานทหารและงานมวลชนทาง “จัดตั้ง” จึงเรียกร่องอยู่เสมอว่า เนื่องจากงานโรงพิมพ์มีความยากลำบากน้อยกว่างานเคลื่อนไหวส่วนอื่น ๆ ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานในส่วนนี้จึงจะต้องทำงานให้ดีที่สุด จะต้องเรียนรู้แสวงหาประสบการณ์ในการทำงาน สรุปบทเรียน และพยายามยกระดับการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ต้นปี 2518 ผู้ปฏิบัติงานพรรคที่ทำงานในโรงพิมพ์ในเขตงานพัทลุง-ตรัง-สตูล ได้ย้ายไปที่อื่นเกือบหมด เหลืออยู่เพียงคนเดียว “จัดตั้ง” จึงได้เลือกเฟ้นผู้ปฏิบัติงานอีกจำนวนหนึ่งให้เข้าไปทำงานใหม่ การทำงานในช่วงนี้ยากลำบากอยู่ไม่น้อย เพราะผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนยังใหม่ ไม่มีประสบการณ์ในการทำงาน เช่นเมื่อพิมพ์หนังสือออกมาแล้วจะต้องเข้าเล่ม เย็บเล่ม และเจียน (ตัด) เล่มให้มีขนาดตามที่ต้องการ เครื่องมือที่ใช้ตัดในตอนนั้นนับว่าล้าหลังมาก คือมีเพียงมีดบังตอเล่มหนึ่งยาวประมาณหนึ่งฟุตกับไม้แผ่นหนึ่งยาวประมาณ 2 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณหนึ่งฟุต ตังไม้แผ่นนี้ให้ตรงแล้ววางหนังสือที่จะตัดลงที่ด้านบนซึ่งมีผิวเรียบและเสมอกัน จำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความหนาของหนังสือใช้ดินสอขีดเส้น 3 ด้านที่จะเจียนออกให้ได้ฉากกัน วางมีดบังตอลงบนเส้นที่ขีดไว้แล้วใช้ท่อนไม้ที่เหมาะสมมือทุบลงไปบนสันมีด ส่วนเกินของหนังสือก็จะขาดกระเด็นออกไปก็จะได้หนังสือขนาดสวยงาม แต่ถ้าหากทำไม่ชำนาญ วางมีดไม่ถูกวิธี ก็อาจจะได้หนังสือรูปทรงบิดเบี้ยวได้ ขั้นตอนการทำงานในโรงพิมพ์ยังคงเป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่งนักศึกษาปัญญาชนไหลทะลักเข้ามาในเขตงานในช่วงหลังกรณี 6 ตุลาคม 2519 เพราะไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย ขณะที่คนทำงานโรงพิมพ์ส่วนใหญ่ก็มาจากชาวนาในชนบท ซึ่งไม่เคยรู้ว่าเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำหนังสือมีอะไรบ้าง จึงทำงานกันไปตามสภาพ แต่ก็สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในระดับหนึ่ง (กลุ่มปฏิบรรทัด 2544, 2544: 417)

ไม่กี่ปีต่อมาเมื่อผู้เขียนคอลัมน์ “ได้ร่มธงแดง” ใน

ตะวันตก ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 เล่าถึงการทำ “หนังสือพิมพ์ในป่า” ในช่วงระยะแรก ๆ เขาก็เล่าคล้ายกันว่า

นับตั้งแต่กองทัพปลดแอกฯ เขตพัทลุง-ตรัง-สตูล ได้เริ่มก่อตั้งขึ้น เริ่มจากคนสิบกว่าคนด้วยสองมือเปล่าและขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นมาเรื่อย ๆ จนมีเขตต่าง ๆ หลายเขต แต่ละเขตงานก็ได้มีการจัดตั้ง “หน่วยเอกสาร” ขึ้น พิมพ์เอกสารศึกษาและเอกสารอื่น ๆ ที่ใช้ในการโฆษณา ระยะเริ่มแรกยังมีคนน้อยและเครื่องมืออุปกรณ์ก็มีเพียงพิมพ์ดีดเท่านั้น งานที่ออกมาเป็นเพียงเอกสารที่เป็นแผ่น ๆ เย็บติดกันจำนวนไม่มากนัก ต่อมาหลังกรณี 6 ตุลา ได้มีนักหนังสือพิมพ์นักเขียน นิสิตนักศึกษา จากในเมืองเข้ามาร่วมกับหน่วยเอกสารของเรามากขึ้น ทำให้งานในด้านนี้ค่อย ๆ ยกระดับขึ้น มีเทคนิคและเครื่องมือใหม่ ๆ สามารถพิมพ์หนังสือออกมาเป็นรูปเล่มขนาดต่าง ๆ กัน มีสีส้นและภาพประกอบและพิมพ์ได้ครั้งละจำนวนมากมากอีกด้วย (ตะวันตก, พฤษภาคม 2523: 33-34)

งานเอกสารสิ่งพิมพ์ของ พคท.หลัง 6 ตุลาฯ

ในหนังสือ บนเส้นทางปฏิวัติ กลุ่มปฏิวัติ 2544 ได้เล่าถึงกำเนิด ความเป็นมา และการจัดทำ ตะวันแดง ในระยะแรก ๆ ว่า ในช่วงประมาณเดือนพฤศจิกายนภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 พคท. ได้พลิกโฉมหน้าใหม่อย่างใหญ่หลวง เมื่อนักศึกษาและปัญญาชนจำนวนมากได้ทยอยเดินทางเข้าร่วมการต่อสู้ด้วยอาวุธ พคท. ในชนบทป่าเขา จากนั้นไม่นานก็มีนักศึกษาบางคนได้พูดคุยกับผู้ปฏิบัติงานที่ทำงานโรงพิมพ์ว่า เขาเคยเห็นนิตยสารเล่มเล็ก ๆ ของ “พรรคพี่น้อง” (น่าจะหมายถึงพรรคคอมมิวนิสต์มาลาया) พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษแต่อ่านออกเสียงเป็นภาษามาลายู ทำออกมาเป็นรายปักษ์หรือรายเดือน แจกจ่ายในหมู่นักรบทั่วไป นิตยสารเล่มนั้นมีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อส่วนรวม พรรค ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชนทั่วไป จากนั้นก็ได้มีผู้ปฏิบัติงานพรรคจำนวนหนึ่งเสนอต่อ “จัดตั้ง” ว่าน่าจะทำนิตยสารเล่มเล็ก ๆ สักเล่ม เพื่อใช้เผยแพร่ในหมู่ผู้ปฏิบัติงาน อาจจะเป็นข่าวการได้รับชัยชนะของ พคท. ในที่ต่าง ๆ รวมทั้งเพื่อการปลุกเร้าให้กำลังใจในการยืนหยัดการต่อสู้ด้วยอาวุธของ พคท. ข้อเสนอดังกล่าว “จัดตั้ง” ไม่ขัดข้องและชอบด้วยเนื่องจากมองว่างานวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ยังทำกันอยู่อย่างแคบ ๆ เฉพาะภายในกองทัพเท่านั้น อีกทั้งยังไม่เคยมีคนทำงานประเภทนี้ได้มาก่อน เมื่อเห็นพ้องต้องกันทั้ง “จัดตั้ง” และผู้เสนอ นิตยสารเล่มเล็ก ๆ ก็ได้ถือกำเนิดขึ้นในราวเดือนธันวาคม 2519 ขนาดรูปเล่มกระดาษมีริมยาวพับครึ่ง หนาประมาณ 30-40 หน้า มีชื่อว่า

“ตะวันตก” ภาพปกเป็นภาพลายเส้นแบ่งเป็น 3 ช่อง ช่องแรกเป็นภาพนักรบกองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.) ช่องที่สองเป็นภาพ “สหาย” ถือหนังสือ ช่องที่สามเป็นภาพ “สหาย” แบกจอบ ซึ่งหมายถึงภาระหน้าที่ 3 อย่างของกองทัพอันได้แก่ การสู้รบ การศึกษา และการผลิต คณะผู้จัดทำช่วงแรกนั้นมีอยู่ประมาณ 4-5 คน ช่วยกันคิดช่วยกันทำทั้งออกแบบปกและเขียนเนื้อหาสาระภายในเล่ม ซึ่งมีบทบรรณาธิการ บทความข่าว คอลัมน์ เรื่องสั้น และบทกวี เป็นต้น ต่อมา ตะวันแดง ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ก็ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่ออกมาในเดือนมกราคม 2520 โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาสาระให้ดียิ่งขึ้น แม้หนังสือจะยังไม่สวยงาม ยังคงพิมพ์โรเนียวด้วยกระดาษปรู๊ฟ ตัวหนังสือชัดบ้างไม่ชัดบ้าง ไม่มีภาพประกอบแต่ทุกคนก็ภูมิใจและสนใจใคร่อ่าน (กลุ่มปฏิวัติ 2544, 2544: 418-419)

แม้ว่าหนังสือ บนเส้นทางปฏิวัติ ของกลุ่ม ปฏิวัติ 2544 จะเล่าถึง ตะวันแดง ได้ค่อนข้างละเอียดและอย่างมีสีสัน แต่กระนั้นก็ตาม ข้อเท็จจริงหลายประการเกี่ยวกับกำเนิดและความเป็นมาของ ตะวันแดง ที่กลุ่ม ปฏิวัติ 2544 เล่าถึง อาจจะคลาดเคลื่อนและไม่ค่อยตรงกันนักกับคำบอกเล่าของผู้เขียนบทความ “หนังสือพิมพ์ในป่า” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 ที่ว่า

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์รายเดือน

ปลายปี 2519 หน่วยเอกสารในเขตตอนเหนือของเขต 3 จังหวัด ได้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือนฉบับหนึ่งใช้ชื่อว่า “เสียงประชาชน” มีจุดมุ่งหมายเพื่อโฆษณาแนวทางนโยบายของพรรคฯ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพกับประชาชนให้แน่นแฟ้น รูปเล่มมีลักษณะเหมือนหนังสือพิมพ์ทั่วไป มีข่าว บทความ และสารคดี โดยมีแหล่งข่าวมาจาก “วิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย (สปท.)” จัดตีพิมพ์มาถึงฉบับที่ 4 ก็เริ่มมีคำถามกันว่า “ทำอย่างไรเสียงประชาชนจึงจะสนิทแนบแน่นกับผู้อ่านในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น” สามารถโฆษณา นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น ได้ดีกว่าที่ตีพิมพ์มาแล้ว

ในเวลาไล่เลี่ยกันนั่นเอง “หน่วยเอกสาร” ในเขตงานตอนใต้ก็ได้ได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งเหมือนกันชื่อ “ตะวันตก” มีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันกับ “เสียงประชาชน” ต่างกันก็ตรงที่ว่า ขนาดและรูปเล่มซึ่งเป็นเอกสารโรเนียว แหล่งข่าวสารมาจากสภาพของท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ “ตะวันตก” ในยุคเริ่มแรกนี้ก็ประสบปัญหาในเรื่องรูปเล่มที่มีลักษณะเป็นเอกสารมากกว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์

ทำอย่างไรในเขต 3 จังหวัดเราจึงจะมีหนังสือพิมพ์ที่เข้าถึงผู้อ่านให้มากกว่านี้ คือมีทั้งเนื้อหาที่ประสานกับ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปึกษาได้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

ท้องถิ่นและรูปเล่มที่สวยงาม น่าอ่าน จาก “เสียงประชาชน” ถึง “ตะวันตก” จากปัญหาที่ประสบของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับ ที่กล่าวมา ทางพรรคฯ ได้นำไปพิจารณาเห็นว่าควรรวมหนังสือทั้งสองเล่มนี้เข้าด้วยกัน ให้จัดทำเป็นหนังสือพิมพ์ประจำเขต 3 จังหวัดขึ้น “ตะวันตก” จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2520 เป็นประเภท “หนังสือรวมสาระทางการเมือง” มีจุดมุ่งหมายใหญ่ 3 ข้อ คือ

- 1.โฆษณาแนวทางเข็มมุ่ง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น
- 2.ใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อความเข้าใจระหว่างประชาชนกับกองทัพ
- 3.ประสานและหนุนช่วยงานมวลชนในเขต 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล (ตะวันตก, พฤษภาคม 2523: 34-35)

กลุ่มปฏิวัติ 2544 ยังเล่าด้วยว่า คณะผู้บุกเบิกนิตยสาร ตะวันแดง ในช่วงแรก ได้แก่ “คุณวันดี” บัณฑิตด้านวารสารศาสตร์จากมหาวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่งทำหน้าที่บรรณาธิการ แต่ภายหลังปี 2520 เธอก็ถูกย้ายไปเป็นโฆษก สปท.(กลุ่มปฏิวัติ 2544, 2544: 419), “คุณประยูร” อดีตนายกองค้การบริหารนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่ง แต่ภายหลังปี 2521 ก็ย้ายไปทำงานสำคัญทางภาคเหนือ “คุณอวบ” เป็นอดีตนายกองค้การบริหารนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่ง แต่ภายหลังได้ย้ายไปทำงานแนวร่วมปฏิวัติ, “คุณธันวา” อดีตนักศึกษาด้านรัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นฝ่ายข่าวเพียงคนเดียวที่ได้ร่วมงานกับทีมงานรุ่นใหม่ สานต่อการจัดทำ ตะวันแดง จนเติบโตรุ่งเรืองในเวลาต่อมา, “คุณบันเทิง” สหายอาวุโส เจ้าของคอลัมน์ “การเดินทางของหมวกสีเขียว” โดยใช้นามปากกา “บันเทิง ลำดวนดง” อดีตข้าราชการสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในอำเภอแห่งหนึ่งทางภาคอีสาน เคยคลุกคลีกับพรรคแนวร่วมเศรษฐกิจในอดีต ต่อมาได้กลายเป็นผู้รับผิดชอบหน่วยจัดตั้งในส่วนงานเอกสารสิ่งพิมพ์ทั้งหมด “คุณบัน” (ปริศนา เสวตดุลย์) สหายอาวุโส อดีตครูในตลาดหีบเลี้ยงผู้มากด้วยความสามารถด้านภาษาสามารถอ่าน ฟัง พูด เขียน และแปลได้ทั้งภาษาจีน อังกฤษ ฝรั่งเศส และ รัสเซีย เคยร่วมงานกับเสรีไทยในอดีต “คุณบัน” เป็นผู้รับผิดชอบข่าวและบทวิเคราะห์ข่าวต่างประเทศให้กับ ตะวันแดง และสุดท้ายคือ “คุณดิษฐ์” อดีตผู้นำยุวสงฆ์ ไม่ได้อยู่ในกองบรรณาธิการแต่เป็นนักเขียนประจำมีผลงานกลอนเปล่าตีพิมพ์ใน ตะวันแดง อยู่บ่อย ๆ แต่ภายหลังย้ายไปทำงานทางภาคเหนือ (กลุ่มปฏิวัติ 2544, 2544: 420-421)

ในช่วงปี 2520 เมื่อการสู้รบดุเดือดขึ้น สถานการณ์

รอบด้านเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กลุ่มปฏิวัติ 2544 เล่าว่า ผู้ปฏิบัติงานโรงพิมพ์และทีมงานตะวันตกต้องโยกย้ายสำนักงานไปสร้างค่ายใหม่ เพราะค่ายเก่า (ค่ายกองพัน) เสี่ยงับทางการ หัวหน้าค่ายจึงสั่งให้ย้ายค่ายใหม่ แต่ทีมงานตะวันตกยังอยู่ต่ออีกระยะหนึ่งเพื่อทำหนังสือให้ออกตามกำหนด ค่ายใหม่ที่สร้างครั้งนี้อ่างขวางมากสามารถจัดสถานที่ได้เป็นสัดส่วนมีสนาม โรงประชุม โรงพยาบาล โรงครัว พลาธิการ โรงจักร และโรงเรือนหลังใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนคือ “สำนักงานตะวันตก” ส่วนโรงพิมพ์ไปตั้งอยู่เหนือสุดริมเขาเพื่อป้องกันไม่ให้สหายส่วนอื่นมา รบกวนสมาธิเวลาพิมพ์หนังสือ ใช้เวลาสร้างค่ายเพียงเดือนเศษก็ขนย้ายข้าวของเข้าโรงเรือนได้ ค่ายนี้เรียกว่า “ค่ายเขต 6” ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็น “ค่ายองค์การบริหาร” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ค่ายองค์การ 02” ซึ่งเป็นค่ายที่คงอยู่ค่อนข้างยาวนานและเป็นแหล่งพักพิงให้สหายสร้างสรรค์งานหลายด้านมากที่สุดค่ายหนึ่ง

ในช่วงปลายปี 2520 ต่อต้นปี 2521 เป็นช่วงที่ขบวนการปฏิวัติภายใต้การนำของ พคท. มีการสับเปลี่ยนโยกย้ายกำลังพลและผู้ปฏิบัติงานเพื่อความเหมาะสมของงานมากที่สุด มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหน่วยงานขนาดใหญ่ คณะกรรมการจังหวัดได้มีมติให้ยกระดับการสู้รบในงานด้านวัฒนธรรม จึงมีการจัดตั้งหน่วยโฆษณาทางด้านวัฒนธรรมขึ้นเรียกว่า “หน่วยศิลปจรยุทธ์” ขณะที่ ตะวันแดง ก็มีการระดมนักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ศิลปินจิตรกร จากในหมู่นักศึกษาปัญญาที่ป่าในเขต 3 จังหวัดภาคใต้ พัทลุง-ตรัง-สตูล ที่กระจายอยู่ตามหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาร่วมงานกัน ที่สำคัญก็คือ “คุณอ้วน” อดีตนักศึกษา นักกิจกรรมในวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ ย้ายมาจากเขต 3 เพื่อรับผิดชอบงานโรงพิมพ์โดยเฉพาะ “คุณน้ำ” บัณฑิตอักษรศาสตร์ “คุณคาน” ศิลปินผู้เคยมีผลงานด้านจิตรกรรมและเคยผ่านงานหนังสือพิมพ์มาก่อน และ “คุณปรัชญ์” อดีตแนวร่วมศิลปินแห่งประเทศไทยที่ย้ายมาจากเขต 3 เพื่อมาทำงานในกองบรรณาธิการตะวันตกโดยเฉพาะ แต่การเดินทางโยกย้ายก็เป็นไปอย่างล่าช้า กว่าจะมาถึงหน่วยเวลาก็ล่วงเลยมาจนถึงต้นปี 2521(กลุ่มปฏิวัติ 2544, 2544: 421)

การทำงานในสถานการณ์ใหม่เป็นไปอย่างคึกคัก สหายเก่าและสหายที่เข้ามาใหม่ต่างปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ เป็นต้นว่างานในโรงพิมพ์ที่เคยทำอยู่แต่ก่อนถูกเปลี่ยนแปลงใหม่หมด “คุณอ้วน” สหายหัวหน้าหน่วยงานคนใหม่ได้นำเอาความรู้เกี่ยวกับงานพิมพ์มาใช้และถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เช่น การทำหนังสือจะต้องจัดตมมี กำหนดจำนวนยก ยกหนึ่งมีกี่หน้า การเย็บยกทำอย่างไร การเข้าเล่มติดปก การอัดกาวให้สันหนังสือสวยงาม ล้วนเป็นวิธีการทำหนังสือที่สหายเก่าไม่รู้มาก่อน นอกจากนี้ โรงพิมพ์ยังมีการนำเอาอุปกรณ์การพิมพ์ใหม่ ๆ เข้ามาใช้ เช่น เครื่อง

โรเนียว แท่นพิมพ์แบบตอ้ง ตัวเรียง เครื่องตัดกระดาษ เป็นต้น สหายแผนกโรงพิมพ์นอกจาก “คุณอ้วน” แล้ว ก็ยังมีคุณชล คุณไม้ คุณพร คุณผ่อง และคุณโรเบิร์ต เป็นผู้ร่วมงานด้วย ขณะที่ ตะวันแดง ก็ยังมีพัฒนาการที่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ความสวยงามของรูปเล่มและภาพประกอบภายในเล่ม เมื่อฝ่ายศิลป์ 2 คนเข้ามาร่วมงาน (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 422-423)

ปลายปี 2521 กองบรรณาธิการนิตยสารตะวันแดง ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ “คุณวันดี” ต้องย้ายไปทำงานที่ สปท. พร้อมกับ “คุณประยูร” ขณะที่ “คุณอวบ” ได้ย้ายไปก่อนหน้านี้แล้ว โดยมี “คุณบุญยัง” ซึ่งย้ายมาจากเขต 1 เข้ามาทำหน้าที่บรรณาธิการตะวันแดงแทน “คุณบุญยัง” เป็นนักศึกษากฎหมายปีสุดท้ายของมหาวิทยาลัยเดียวกับคุณประยูร เคยทำงานในส่วนฝ่ายผลิตที่หนังสือพิมพ์ อธิปไตย ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) อยู่ระยะหนึ่งและทำหนังสือในมหาวิทยาลัยมาพอสมควร เคยทำบอร์ดข่าว “เสียงประชาชน” ที่เขต 3 ก่อนจะย้ายไปทำงานมวลงชชที่เขต 1 ผังทำออกแถวตำบลโคกชะงาย อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ต่อมาไม่นาน กองบรรณาธิการตะวันแดงได้มีการประชุมวางแผนงานและมีมติว่าจะแบ่งนิตยสารตะวันแดงออกเป็น 2 เล่ม และแยกกองบรรณาธิการออกเป็น 2 ส่วน ส่วน “ตะวันแดง” เดิมให้มีเป้าหมายเป็นสื่อโฆษณาในหมู่มวลชน แยกส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับทฤษฎีปฏิวัติ เรื่องราวในหมู่มวลชน ข่าว บทความ สำหรับบทวิเคราะห์เจาะลึกให้ออกเป็นหนังสืออีกเล่มใช้ชื่อ “สารสนสหาย” เพื่อเผยแพร่ในหมู่มวลชนโดยเฉพาะ นอกจากนี้แล้ว กองบรรณาธิการตะวันแดงยังมีคุณน้ำ คุณคาน คุณแสง (แสง ธรรมดา) คุณผลึก และคุณเอก เป็นทีมงานอีก ขณะที่ “คุณอันวา” เป็นบรรณาธิการ “สารสนสหาย” โดยมีคุณจรัส คุณปรัชญ์ คุณบัน เป็นทีมงาน ซึ่งทั้งหมด “คุณบันเทิง” เป็นผู้รับผิดชอบในทางจัดตั้ง (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 423-424)

คุณแสงและคุณจรัสมาจากหน่วยศิลปจริยธรรมที่ยุบไปก่อนหน้านี้ไม่นานนัก สหายในหน่วยคนอื่น ๆ แยกย้ายไปทำงานหน่วยอื่นหรือต่างเขต มีคุณแสง คุณจรัส และคุณพจน์ เท่านั้นที่ยังอยู่ค่ายองค์การ คุณพจน์ทำงานกับคุณประยูรในส่วนงานคณะกรรมการต้อนรับ (กตร.) คุณแสงเป็นปัญญาชนท้องถิ่นเรียนวิทยาลัยเทคนิคแห่งหนึ่ง มีความสามารถในการแต่งเพลง ร้องเพลง และเล่นดนตรี ส่วนคุณจรัสซึ่งเป็นหัวหน้าหน่วยศิลปจริยธรรมนั้น เป็นอดีตนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่ง เคยทำงานกองบรรณาธิการ ปุณชน มีความสามารถในการแปลภาษาอังกฤษ คุณฉีกเป็นสหายห้องย้ายมาจากสุราษฎร์ธานีมีความสามารถในการพิมพ์ดีดได้ดี ส่วนคุณเอกซึ่งเป็นสหายหญิงก็เป็นสหายท้องถิ่น เดิมอยู่ฝ่ายการผลิตที่ไร่ ต่อมาประสบอุบัติเหตุจนถูกตัดขาหนึ่งข้าง

เมื่อรักษาแผลหายแล้วจึงฝึกพิมพ์ดีดที่สำนักงานตะวันแดง และต่อมาก็ทำงานด้านนี้ในตะวันแดง ต่อมา ตะวันแดง ก็มีคุณตากับคุณชาญ สหายจาก 842 ค่ายศูนย์กลางเข้ามาช่วยงานข่าว (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 425) ต่อมาบรรณาธิการคนใหม่ก็สามารถดึง “คุณแสง” เข้ามาทำงานกับตะวันแดงได้สำเร็จ เหตุที่ให้ความสนใจต่อคุณแสงมากเป็นพิเศษก็เพราะว่า แนวทางตะวันแดงยุคใหม่ที่กองบรรณาธิการวางไว้ก็คือ จะต้องทำงานภาคสนามมากขึ้น “หนังสือจะมีลักษณะมวลงชชและลักษณะท้องถิ่น” แต่ปัญหาคือว่ากองบรรณาธิการมีผู้ชายเพียง 3 คนที่สามารถลงสนามได้ แต่เนื่องจากคุณคานต้องรับผิดชอบฝ่ายศิลป์ และคุณบุญยังก็เป็นบรรณาธิการที่จะต้องดูแลในส่วนทั้งหมด ดังนั้น จึงมีเพียงคุณแสงคนเดียวเท่านั้นที่จะลงงานสนามได้ อีกทั้งเขาก็เป็นที่รู้จักของสหายทั่วไปดีอยู่แล้ว เพราะเป็นนักร้องนำในวงดนตรีจรยุทธ์ที่เคยเปิดแสดงในเขตงานต่าง ๆ มาก่อนด้วย (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 427)

สำนักงานและการจัดทำ ตะวันแดง

สำนักงานตะวันแดงเป็นตั่วอาคารชั้นเดียว ปลูกสร้างด้วยไม้หลังคามุงจาก กันฝนแค่เอวด้วยไม้ไผ่ขัดตะแบบง่าย ๆ ตัวโรงเรือนค่อนข้างใหญ่ มีพื้นที่กว้างและยาวมาก ภายในแบ่งออกเป็นส่วนงานต่าง ๆ ตั้งแต่กองบรรณาธิการ ตะวันแดง กองบรรณาธิการสารสนสหาย ฝ่ายศิลป์ ฝ่ายข่าว มุมห้องสมุดที่ใช้เป็นที่ประชุมด้วย อาคารสำนักงานตั้งอยู่ค่อนข้างห่างของค่าย ถัดจากนั้นก็เป็นที่โรงพิมพ์ รอบ ๆ บริเวณนั้นจะเป็นบ้านพักของสหายที่ทำงานตะวันแดงบางคน ปลูกอยู่เรียงราย ซ่อนตัวอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ ชีวิตของชาวตะวันแดงจะเริ่มต้นที่ประมาณ 9 โมงเช้าหรือสายกว่านั้น เมื่อเริ่มต้นแล้วก็จะนั่งทำงาน เขียนข่าว เขียนบทความ หรือเขียนภาพประกอบ ปรุกระดาษไข พิมพ์ดีด ทำตามหน้าที่ของแต่ละคนไปจนถึงค่านิดดื่น บ่อยครั้งที่เข้ามาถึงเข้าตรู่ของอีกวัน โดยเฉพาะช่วงปิดต้นฉบับ ซึ่งเป็นช่วงเร่งด่วนที่ทุกคนทุกแผนกต้องทำงานแข่งกับเวลา ตะเกียงเจ้าพายุจะถูกจุดขึ้นทุกวันหลังตะวันลับฟ้าไปแล้ว ได้แสงสีขาวนวล จะได้ยินเสียงพิมพ์ดีด เสียงการเสนอข่าวจากคลื่นสั้น เสียงฝีเข็มและเหล็กแหลมกำลังปรุกระดาษไขจากฝีมือของฝ่ายศิลป์ เสียงพูดคุย ถกเถียงวิเคราะห์ข่าวสารกัน จะดังแทรกอยู่ในความมืด การทำงานบนกระดาษไขของฝ่ายศิลป์ในการเขียนภาพประกอบและภาพการ์ตูนล้อการเมือง ช่วงแรก ๆ ก็ยังมีปัญหาเพราะยังไม่เข้าใจธรรมชาติของกระดาษไขดีพอ ไม่รู้จักเส้นใยของมัน ทำให้เส้นใยขาดอยู่บ่อย ๆ เมื่อใช้เหล็กแหลมหรือเข็มที่มลงไปในกระดาษไข เพราะไม่เข้าใจการบังคับน้ำหนักของมือ ถ้าเป็นการขีดเส้นเล็ก ๆ ก็ไม่ค่อยมีปัญหา แต่ถ้าเป็นเส้นใหญ่หนาที่ก็ต้องคอยระวัง

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปึกษาใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

เป็นพิเศษ มิเช่นนั้นก็ต้องเปลี่ยนกระดาษไขเพื่อเริ่มต้นกันใหม่ซึ่งเสียเวลามาก เพราะส่วนที่เป็นตัวหนังสือก็ต้องพิมพ์ใหม่ด้วย กระดาษไขที่ใช้ก็ต้องเลือกเป็นพิเศษ มีเพียงยี่ห้อเดียวเท่านั้นที่ใช้ได้ดี มีความเหนียวและคงทนในการพิมพ์จำนวนมาก ๆ (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 428)

ในช่วงเวลานั้น ฝ่ายศิลป์คือ คุณคานและคุณปรัชญ์ ได้ทดลองเขียนภาพประกอบโดยวิธีการจุดเหล็กแหลมลงบนกระดาษไขคล้ายกับการทำภาพสกรีน เพื่อใช้ในการทำบล็อกและทำเพลตในระบบการพิมพ์แบบเล็เตอร์เพลสและออฟเซ็ท ตรงส่วนไหนของภาพต้องการน้ำหนักเพียงบางเบา ก็จุดเพียงเบา ๆ ห่าง ๆ เพื่อให้หมึกพิมพ์ลงไปในน้อยที่สุด ส่วนไหนของภาพต้องการสีเข้มก็จะจุดหนัก ๆ ถี่ ๆ ทำให้หมึกพิมพ์ลงไปมาก วิธีนี้ทำให้ถนนเส้นใยของกระดาษไขได้ดีขึ้น แต่วิธีนี้ต้องใช้เวลา ฝีมือ ความชำนาญ และความอดทนสูง เพราะการสร้างภาพขึ้นหนึ่งอาจะต้องจุดเหล็กแหลมลงบนกระดาษไขเป็นพันเป็นหมื่นจุดหรือมากกว่านั้น ยิ่งต้องการความละเอียดของภาพมากเท่าใดก็ยิ่งต้องจุดมากขึ้นเท่านั้น ภาพปกบางภาพต้องใช้เวลามากถึงครึ่งเดียวในเวลาทำงานวันละ 12-18 ชั่วโมง มีภาพปกหลายภาพที่ยังตราตรึงและประทับใจสหายอยู่จนถึงทุกวันนี้ เช่น ภาพทหารหญิงแดงในฉบับ “วันสตรีสากล” ประจำเดือน มีนาคม 2522 เป็นภาพเหมือนของนักรบหญิง ทพท. ที่ดูสวยเข้ม มีพลัง สายตาคมกริบ แสดงออกถึงความมุ่งมั่นไปสู่ชัยชนะ โดยวาดขึ้นจากภาพถ่ายของสหายหญิงกองร้อยกองบรรณาธิการให้ชื่อภาพนี้ว่า “พิมพ์ยอม” ซึ่งเป็นชื่อคอลัมน์เกี่ยวกับสิทธิสตรีภายในเล่ม อีกฉบับหนึ่ง คือภาพของ “ปลอบ เสวตดุล” ซึ่งขณะนั้นมีอายุ 80 ปี เป็นการวาดภาพเหมือนโดยให้ “ปลอบ เสวตดุล” นั่งเป็นแบบ ขณะที่วาดเป็นที่ฮือฮาในหมู่มวลชนมากเพราะไม่เคยเห็นการวาดภาพแบบนี้มาก่อนและเป็นภาพที่วาดได้เหมือนมาก ทั้ง 2 ปกเป็นฝีมือของ “คุณคาน” ซึ่งเป็นผู้วาดภาพปกของ ตะวันแดง เกือบทั้งหมด มีเพียงฉบับที่ “คุณแสง” เป็นคนวาด นั้นคือ ตะวันแดง ฉบับ “วันว่าง” ประจำเดือนเมษายน 2522 (วันว่าง คือวันสงกรานต์ในภาษาใต้) เป็นภาพ “หามเรือน” ที่ระดมตัวหนังสือลงทั้งหมดทั้งนายเท่ง ยอดทอง ศรีพุฒิชลข มาเข้าฉาก เป็นภาพที่สนุกสานและได้กลิ่นอายท้องถื่นปักชำได้อย่างเต็มที่ (กลุ่มบรรทัด 2544, 2544: 430)

มีหลักฐานว่า ในเดือนตุลาคม 2522 ตะวันแดง ได้มีความเปลี่ยนแปลงบางประการทั้งในแง่เนื้อหาและคนทำงาน ดังที่ได้มีผู้เล่าไว้ในคอลัมน์ “ดื่บรูปเข้าเผง” ว่า

“ทุกสิ่งทุกอย่างก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไป”
แหละ ๆ ขึ้นต้นก็เดาะปรัชญาซะแล้ว

ก็จริงนะครับ ในโลกนี้ไม่มีอะไรคงที่ “ตะวันแดง” ก็ไม่พ้นจากกฎเกณฑ์อันนี้ ตอนที่เหตุการณ์บ้านเมืองภายนอกและภายในก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนาน

ใหญ่ สถานีวิทยุ สปท. ก็ต้องหยุดส่งกระจายเสียงชั่วคราว พี่น้องเราก็เลยอดฟังวิทยุหลายวันหน่อยแต่ไม่เป็นไร เพื่อทดแทนสิ่งที่ขาดหายไปและรับใช้งานโฆษณาของพรรค “ตะวันแดง” จะกลับมาพบกับพ่อแม่พี่น้องใหม่ในทุก ๆ ต้นเดือน

ไม่เพียงแต่เปลี่ยนมาเป็นรายเดือนเท่านั้น “ตะวันแดง” ยังได้นักเขียนใหม่ ๆ อีกหลายคน ที่สำคัญที่สุดก็คือผู้สื่อข่าวแนวหน้า นักเขียนใหม่ที่เป็นผู้ปฏิบัติงานมวลชน ทหารบ้านมวลชนเข้าร่วมอย่างคึกคัก ตอนนีข่าว บทความ เรื่องสั้น บทกวี และอื่น ๆ ก็ได้หลั่งไหลเข้ามาไม่ขาดสาย เราจะพิจารณาลงให้ตามความเหมาะสม บางเรื่องบางราวเราก็เอาไว้ใช้เป็นข้อมูลในการเขียนเรื่องอื่นต่อ เรื่องการขีดการเขียนก็ไม่ต้องหนักใจ เขียนไปสรุปไปก็ดีเอง ศรีแก้วกับทิดฉ่ำจะช่วยเหลือเต็มที่เลย

คราวก่อนศรีแก้วกับขวัญเมืองลงไปเที่ยวรบพร้อมกันกลับมาทั้งสองคนเปลี่ยนไปมาก ทำงานเร้าร้อนจริงจดหมายจากนักข่าวมาถึงวันนี้ กลางคืนศรีแก้วตอบแล้วพรุ่งนี้ส่งได้เลย ขวัญเมืองเองก็ไม่ใช่อยอก เล่นเอาเพื่อนร่วมงานแปลกใจไปตาม ๆ กันว่าไปเจอของดีอะไรเข้า “ผมลงไปเที่ยวรบ เห็นมวลชนทหารบ้าน ผู้ปฏิบัติงานทำงานกันขยันขันแข็งมาก เห็นแล้วรู้สึกสะเทือนใจ กลับมามองดูตัวเองแล้วก็คิดว่าต้องทำงานกันจริง ๆ จัง ๆ สมกับที่มวลชนตั้งใจ” ศรีแก้วตอบอย่างเคร่งขรึม

มาคราวนี้นับเขาหัวล้านเทือกเขาบรรทัด ระหว่างการเดินทางจากตรงไปพัทลุง หลังจากนั่งพักชมทัศนียภาพสักครู่หนึ่งก็เกิดเหตุอัศจรรย์ใจ ศรีแก้วและขวัญเมืองก็บังเกิดนิมิตตาเห็นธรรมพร้อม ๆ กัน ทั้งสองได้พบสัจธรรมที่ว่าพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและมันยังตกทางทิศตะวันตก และได้ข้อสรุปว่า คนเรานอกจากมีข้อบกพร่องแล้ว ยังมีข้อดีอีกด้วย

นั่นแหละ ศรีแก้ว พอลอยรู้ กับ ขวัญเมือง ศรีบรรพตผู้ไม่เคยหยุดอยู่กับที่

พนา บรรทัด หลังจากช่วยเขียนรูปไปพักหนึ่งก็มีอันเป็นไปต้องย้ายลี้มามะโนครวัเข้าโรงพยาบาล คำเพลิงทรายดินแดง ก็เลยต้องรับงานหนักสักหน่อย แต่ก็เร่งทำสุดฝีมือให้ทันเวลาออกแหละครับ ตอนนั้นก็นั่งจับเหล็กที่มกระดาษไขไปแล้วหลายล้านจุดด้วยความขมกเข้มนเอาจริงเอาจัง “ในช่วงนี้ตะวันแดงเร่ง ผมอาจคลุกกับงาน หน้าตาอาจจะซีเห้ไปบ้าง แต่ผมไม่มีอะไรกับสหายนะครับ” คำเพลิงซีแรง พอศรีแก้ว ทิดฉ่ำ ตบเท้าเข้าสำนักงาน คำเพลิงก็รู้สึกเหมือนยกภูเขาออกจากอก เพราะมีคนมาช่วยแล้ว

ส่วนทิดฉ่ำก็กลับมาด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสหน้าตาเกลี้ยงเกลาดูหนุ่มขึ้นเป็นกอง “ไปเที่ยวนี้ เจอญาติ ๆ เขาพูดจาดี ขวนออกไปอยู่ข้างนอก เกือบเสียคิดไปแล้วนี่” ทิดฉ่ำว่า วันรุ่งขึ้นทิดฉ่ำก็เดินเครื่อง

ทำงานทันที

ส่วนผู้ร่วมงานหน้าใหม่ของเราอีกคู่หนึ่งก็รู้จักกันในนามของรหัส จ. ก็แล้วกันนะครับ คนหนึ่งเป็นนักพูดคารมกล้าปากฉกาจ ไม่ค่อยได้เขียนนักที่ผ่านมาเอาเวลาไปพูดเป็นส่วนใหญ่ ลองอ่านสำนวนเขียนของเขาได้ใน “ต้องทุบหัวบองหลา” อีกคนเป็นนักแปลนักอ่านตัวฉกาจ หาตัวได้ง่ายมากที่กอง บก.ตะวันตก พบกับเขาได้ในคอลัมน์ต่างประเทศ

แล้ว “ตะวันตก” ฉบับตุลาคม ก็ได้มาปรากฏต่อหน้าพ่อแม่พี่น้องในขณะนี้ด้วยความร่วมมือและหนุนช่วยจากสหายในส่วนงานต่าง ๆ (ตะวันตก, ตุลาคม 2522: 41)

ควรกล่าวด้วยว่า ใน ตะวันแดง ฉบับเดียวกันนี้ ผู้เขียนคอลัมน์ “ด้นรูปเข้าแฉง” ยังได้ชี้แจงต่อผู้อ่านเกี่ยวกับผู้ที่เป็นเจ้าของ ตะวันแดง ที่แท้จริงและการแพร่กระจายของ ตะวันแดง ในแถบภาคใต้ด้วยว่า “พ่อแม่พี่น้องประชาชนนั้นแหละ เป็นเจ้าของ ที่ผ่านมาก็ได้แสดงตัวเป็นเจ้าของอย่างเต็มที่ โดยออกเงินสนับสนุนตะวันตกมาจนถึงทุกวันนี้ประมาณ 3,000 กว่าบาทแล้ว นอกจากนี้ ยังช่วยทางด้านอื่น ๆ อีก ตะวันแดงจะอยู่ได้ก็ด้วยการโอบอุ้มของพ่อแม่พี่น้องนั้นแหละครับ...ว่าง ๆ ก็เขียนจดหมายมาติดหมักบ้าง แว่วเสียงว่า มีผู้อ่านไปพบตะวันตกที่หอสมุดประจำจังหวัดพัทลุง หวังว่าพี่น้องในเมืองคงจะได้อ่านกันบ้างนะครับ” (ตะวันตก, ตุลาคม 2522: 41) ต่อมาผู้เขียนคอลัมน์เดียวกันนี้ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2522 ก็ยังได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า ตะวันแดง ฉบับต่อไปจะมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้ง (ตามคำของเขา) “ในอีกไม่ช้าพ่อแม่พี่น้องคงจะได้พบกับรูปโฉมใหม่ที่กระทัดรัด เนื้อหาที่มีสาระเข้มข้น และรูปแบบที่แปลกออกไปอีก คงไม่นานเกินรอ” ส่วนยอดพิมพ์ของ ตะวันแดง ในช่วงเวลาดังกล่าวก็คือ “ประมาณ 1200 กว่าเล่ม และยังไม่ออกลูกออกหลานที่อเมริกาอีกร้อยกว่าเล่มตามที่เราได้ข่าวมา สำหรับต้นทุนในการผลิตของเขาก็ดกประมาณเล่มละ 3 บาทกว่า คิดเฉพาะค่ากระดาษ ค่าหมึก ยังไม่รวมค่าสีกรของอุปกรณ์ต่าง ๆ” (ตะวันตก, พฤศจิกายน 2522: 43) จากคำบอกเล่าข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ตะวันแดง ถูกจัดพิมพ์ขึ้นในอเมริกาด้วย

ต้นปี 2523 มีหลักฐานว่า ตะวันแดง ได้แพร่กระจายและเป็นที่นิยมกันมากในหมู่ชาวบ้านในชนบททางภาคใต้บางแห่ง เมื่อ “สหาย”และผู้อ่านคนหนึ่งซึ่งใช้นามปากกาว่า “ไม้ไผ่” เขียน “จดหมาย” มาถึงบรรณาธิการ ตะวันแดง เขาเล่าว่า “ตะวันตก นั้นดีมาก สามารถเข้าถึงประชาชนทุกชนชั้น ไม่ว่านักเรียน นักศึกษา และประชาชนคนทำไร่ทำนา คนไปทำนาต้องเอาตะวันตกไปด้วย เพราะตอนพักเที่ยงจะได้อ่านตะวันตก ที่เขตนานที่ฉันประจำอยู่ ผู้อ่านต้องการมาก 30-40 เล่มแล้วก็ยังไม่พอ มีคนบ้าอยู่คน

หนึ่งบอกว่าป่าไม่เคยอ่านหนังสืออื่นมาเลย แต่ตะวันตกนี้ป่าขาดไม่ได้ ต้องอ่านทุกฉบับเพราะชอบมาก ส่วนคุณลุงบอกว่า เสียดายที่มองไม่เห็น ต้องให้เด็ก ๆ อ่านให้ฟัง มันขัดใจจึงเด็กอ่านให้ฟังไม่เหมือนกับอ่านเอง ลุงบอกว่าต้องตัดแวนเสียแล้ว เอาไว้อ่านตะวันตก มวลชนอ่านแล้วเขาไม่ทิ้งเลย เขาบอกเสียดายเพราะมันหายาก แต่ฉันแนะนำว่าให้เอาไปวางไว้ตามที่สาธารณะที่มีคนมาก ๆ ก็ยังดี มวลชนบอก เออดี เพื่อน ๆ คนอื่นเขาจะได้รับบ้าง ในที่สุด แต่ละเล่มที่เขาอ่านแล้ว มวลชนเอาไปวางไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ตะวันแดงใครพบก็ต้องอ่าน มาระยะหลังนี้ผู้คนเขาเรียกร้องว่าต้องการรับตะวันตกจากสหายเลยทีเดียว” ขณะที่ในแง่ “รูปโฉม” บรรณาธิการแถลงว่า ตะวันแดง “ฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 แล้ว ที่เราได้เปลี่ยนแปลงรูปโฉม จากรูปเล่มขนาดใหญ่มาเป็นรูปเล่มเท่ากับนิตยสารรายสัปดาห์ที่พิมพ์ในเมือง รู้สึกว่ารูปเล่มจะกะทัดรัด จะหยิบ จะถือจะอ่าน และจะพกเอาไปไหนสะดวกกว่าเก่า” ส่วนในแง่ของทีมทำงานหรือกองบรรณาธิการนั้น ดูเหมือนว่า ในช่วงต้นปี 2523 นี้ กลุ่มคนที่เรียกกันว่า “นักข่าวแนวหน้า” หรือ “ชน.” จะมีบทบาทสำคัญต่อการจัดพิมพ์ ตะวันแดงมากกว่าใคร ดังที่บรรณาธิการแถลงว่า “กว่า “ตะวันตก” จะสำเร็จเสร็จสรรพมาอยู่ในมือของท่านนั้น ต้องผ่านความยากลำบากไม่ใช่เล่นทีเดียว ที่สำคัญคือ นักข่าวแนวหน้าหรือ ชน.ทุก ๆ ท่าน ไม่ว่าจะเป็นข่าว ข้อมูล กวี เรื่องสั้น รายงานพิเศษชนิดต่าง ๆ เกือบทั้งหมดมาจาก ชน. ยิ่งกว่านั้น ชน. ยังต้องจำหน่าย “ตะวันตก” ให้แก่มวลชน ไหนจะต้องคอยหาสมาชิก ไหนจะต้องคอยรับความช่วยเหลือที่พ่อแม่พี่น้องช่วยกันอุปการะให้ “ตะวันตก” ยืนหยัดอยู่ได้” (ตะวันตก, มกราคม 2523: 43)

กลางปี 2523 ซึ่งเป็นปีที่ ตะวันแดง อย่างเข้าสู่รอบปีที่ 4 ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 บรรณาธิการแถลงว่า บัดนี้ ตะวันแดง ได้ “เจริญวัย” ขึ้นแล้ว คือได้เติบโตพัฒนาจาก “ทารกน้อย” ที่ “หัดคลานตัวมเดียวอย่างไม่รู้ประสีประสาออกไปหาอ้อมอกของพ่อแม่พี่น้องผู้อ่านจนหัดเดินเตาะเตะ ๆ หกล้มหกลุก กันกระแทกมั่ง หน้าคะมำมั่ง ก็ได้รับการปลอบประโลมโอบอุ้มอย่างแสนรัก” กลายเป็น “เด็กน้อยที่รู้ประสามากขึ้นแล้ว กำลังช่างพูดช่างเจรจา แข็งขึ้น และเริ่มเดินตรงทางขึ้นแล้ว” ถ้าหากถามว่า ตะวันแดง ที่ขึ้นรอบปีที่ 4 นี้ จะมีอะไรเป็นของขวัญให้ผู้อ่านบ้าง บรรณาธิการตอบสั้น ๆ ว่า “ผลงาน”

คอลัมน์ใหม่ที่ขอแนะนำสำหรับขวบปีที่ 4 ของเราก็คือ “เสียงจากป่า” ที่จะบอกเล่าถึงข่าวคราวความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นใน “ป่าที่มีคอมฯ” ไม่ว่าจะเป็นป่าภาคไหนของเมืองไทยในรูปของข่าวสั้น และ “ลมชายป่า” ซึ่ง “ลู่พร” หรือใครก็ตามที่ได้ผ่านพบเรื่องราวภาพชีวิตที่น่าประทับใจในชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่คิดว่าไม่น่า

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปึกแผ่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

จะผ่านพ้นไป จึงเขียนมาเล่าสู่กันฟังอย่างง่าย ๆ ถ้าจะเปรียบก็เหมือน “ลมที่พัดผ่านหมู่บ้านริมทุ่ง ชายป่าเขาแล้วหอบเอาเรื่องราวที่มีชีวิตชีวาเหล่านั้น เย็นสดชื่นมาถึงกอง บก.” นั่นเอง

คอลัมน์นี้ก็แนะนำตัวเพียงเท่านี้ก่อน ของจริงเป็นยังงัยค่อยว่ากันอีกที

ฉบับนี้จึงคับคั่งไปด้วยเนื้อหาสาระ ตั้งแต่ “เสียงปิ่นชัย” ที่รายงานการสู้รบครั้งใหญ่ของ ทพท.สุราษฎร์ “รายงานจากสนามรบ” ของ ทพท. ตรัง ตะหนปลดแอกที่เดินขึ้นเดินลงบันไดบ้านของสมาชิก “ตะวันตก” นั่นเอง ใน “ข่าวท้องถิ่น” สำหรับประชาชนผู้มีตะเกียง มีดตัดยาง เป็นเครื่องหาเลี้ยง “ใครซูดรีดชาวสยาม” ฯลฯ

แน่นเปรี๊ยะจริง ๆ ฉบับนี้ กอง บก. ผากมาว่า ถ้าจะไม่ให้เหนียวสมองเกินไป ก็ขอแนะนำให้อ่านวันละเรื่อง ๆ หมดเดือนก็จบเล่มพอดี (ตะวันตก, พฤษภาคม 2523: 35)

เรื่องราวของ ตะวันแดง ตามคำบอกเล่าข้างต้นสอดคล้องต้องตรงกันดีกับคำบอกเล่าของผู้เขียนบทความชื่อ “หนังสือพิมพ์ในป่า” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 ซึ่งเล่าอย่างละเอียดยิ่งกว่าว่า คณะผู้จัดทำ ตะวันแดง ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2523 ประกอบด้วยกองบรรณาธิการ (กอง บก.) มีหน้าที่จัดหาเรื่องราวต่าง ๆ ศูนย์ประสานงานนักข่าวแนวหน้า (ศชน.) เป็นส่วนงานที่รวมข่าวสาร และผลงานที่เขียนมาจาก “นักข่าวแนวหน้า” (ชน.) ฝ่ายพิมพ์ ฝ่ายศิลปกรรมและโรงพิมพ์ จัดการเกี่ยวกับเรื่องรูปแบบและรูปเล่ม ก่อนที่จะมาเป็น ตะวันแดง ในรูปเล่มที่สมบูรณ์แบบต้องผ่านการทำงานมาหลายขั้นตอน เริ่มจาก กอง บก. ศชน. นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะจัดพิมพ์ในเล่ม อภิปรายออกความเห็นกัน แล้วแบ่งกันไปเขียนหรือขุดเกลาสำนวนในเรื่องราวที่ได้จัดส่งมาจากนักข่าวแนวหน้าและจากแหล่งอื่น ๆ จากนั้นก็ส่งฝ่ายพิมพ์ พิมพ์ลงในกระดาษธรรมดา ส่งต่อมายังฝ่ายศิลปกรรมเพื่อจัดรูปเล่มให้สวยงาม เสร็จแล้วต้องส่งย้อนกลับมายังฝ่ายพิมพ์อีกครั้งเพื่อพิมพ์ลงกระดาษไข (โรเนียว) พร้อมทั้งตรวจแก้คำผิดในขณะเดียวกันด้วย ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของฝ่ายศิลป์อีกครั้งที่ต้องวาดรูปภาพประกอบและเขียนชื่อเรื่องตามที่ได้จัดวางไว้ครั้งแรกแล้ว เมื่อตรวจตราดูความเรียบร้อยครั้งสุดท้ายแล้ว จึงจัดส่งกระดาษไขนั้นไปยังโรงพิมพ์ทำหน้าที่โรเนียวเย็บออกมาเป็นเล่ม เพียงเท่านี้ก็ยังไม่ถึงมือของท่านผู้อ่าน ยังต้องอาศัยกำลังจาก ทพท. แห่งกองร้อยทหารราบฯ เคลื่อนที่มารับ ตะวันแดง ที่สำเร็จรูปจากโรงพิมพ์ เพื่อจัดส่งไปตามสายงานต่าง ๆ ที่มีนักข่าวแนวหน้าประจำอยู่ นักข่าวแนวหน้าซึ่งเป็นตัวแทนจำหน่าย จะจัดส่งมาถึงมือของท่านผู้อ่านตามที่ตั้งต่าง ๆ พร้อมทั้งสอบถาม

ความคิดเห็น รับผิดชอบหรือเงินสนับสนุนจากผู้อ่านที่กำลังทรัพย์บ้างแล้วส่งมายังกองบรรณาธิการ หลังจากนั้นทางกองบรรณาธิการและศูนย์ประสานงานนักข่าวแนวหน้าก็จะสรุปและประเมินผลงานจากฉบับที่แล้วพร้อมทั้งจัดวางเล่มใหม่ต่อไปอีก (ตามคำของเขา)

สามปีที่ผ่านมา ผ่านการสรุปบทเรียนครั้งแล้วครั้งเล่าจนมาถึงวันนี้ “ตะวันตก” ไม่เพียงแต่แพร่หลายกันในหมู่ผู้อ่านเขต 3 จังหวัดเท่านั้น หากกำลังจะเผยแพร่ต่อไปอีกในเขตจังหวัดใกล้เคียง เช่น นครศรีธรรมราช กระบี่ สงขลา และในเมือง ตลอดจนต่างประเทศ

เส้นทางเดินของตะวันตกยังมีอีกยาวไกล ยังจะต้องพัฒนาคุณภาพอีกมาก จากการร่วมแรงร่วมใจของคณะผู้จัดทำ นักข่าวแนวหน้า ผู้ปฏิบัติงานมวลชน ตลอดจนสมาชิกผู้อ่านทั้งในชนบทและในเมือง เราต่างมั่นใจว่า “ตะวันตก” ในป่าใหญ่จะยังคงเติบโตขึ้น มีบทบาทในการต่อสู้โจมตีศัตรูอย่างมีพลังในแนวรบอีกแนวหนึ่งเพิ่มมากขึ้นอย่างแน่นอน (ตะวันตก, พฤษภาคม 2523: 47)

วาระสุดท้ายของ ตะวันแดง

ตะวันตก ในระยะหลังทั้งฝ่ายศิลป์และโรงพิมพ์ได้พัฒนาความชำนาญ ความแม่นยำ และระบบการพิมพ์มากขึ้น คุณอ่านได้ทำบล็อกหัวหนังสือตะวันตกมาใช้กับแท่นตียง และใช้ตัวเรียงในการโปรยตัวหนังสือที่ปก เมื่อนำวิธีการนี้มาผสมผสานกับระบบโรเนียว ทำให้หน้าปกมีสีสันสวยงาม บางเล่มมีพิมพ์ถึง 4-5 สี เช่น ตะวันแดง ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ 2524 ฉบับรายงานเบื้องหลังศึกดินอุดม จังหวัดกระบี่ พิมพ์ปกถึง 5 สี หัว ตะวันแดง เป็นสีเหลืองบนพื้นสีเขียว ภาพเฮลิคอปเตอร์เป็นภาพเทคนิคกระดาษไขสีน้ำเงิน ตัวโปรยบนปกคำว่า “เบื้องหลังศึกดินอุดม” เป็นสีขาวซ้อนทับอยู่บนสีแดง นอกจากนี้ ตัวหนังสือภายในเล่มนี้ ก็เปลี่ยนมาพิมพ์เป็นคอลัมน์ซึ่งมีความยุ่งยากในพิมพ์อยู่มาก เพราะต้นฉบับต้องพิมพ์ร่างก่อนตามคอลัมน์ที่กำหนด แล้วให้ฝ่ายศิลป์จัดหน้าทำอาร์ตเวิร์กก่อน แล้วค่อยพิมพ์ลงบนกระดาษไขตามที่จัดหน้าเอาไว้ เหมือนการพิมพ์คอมพิวเตอร์กราฟิกเพื่อใช้ทำอาร์ตเวิร์กในเมือง เพราะฉะนั้น การพิมพ์ดีดจึงต้องพิมพ์ถึง 2 ครั้ง เมื่อพิมพ์ลงบนกระดาษไขเสร็จแล้วฝ่ายศิลป์จึงจะนำมาเขียนภาพประกอบตามที่จัดหน้าเอาไว้แล้วจึงค่อยนำส่งโรงพิมพ์ (กลุ่มภูบรรทัด 2544, 2544: 430-431)

หนังสือพิมพ์ปฏิวัติประจำท้องถิ่น ตะวันแดง เดินทางมาถึงจุดสูงสุดตามเงื่อนไขและข้อจำกัดที่มีอยู่ รับใช้ป็นสื่อกลางระหว่างพรรคกับประชาชน รับใช้งานปฏิวัติตั้งแต่ปลาย

ปี 2519 จนถึงต้นปี 2524 มีสหายหลายคนผ่านเข้ามาด้วยกันสร้างสรรค์ มีทั้งปัญญาชนและสหายพื้นฐาน (ชาวบ้านทั่วไป) “คุณบุญยัง” รับหน้าที่บรรณาธิการไปจนถึงปลายปี 2522 จากนั้น “คุณวุฒิ” ก็เข้ามารับหน้าที่ในช่วงสั้น ๆ ต่อจากนั้น “คุณแพรว” และ “ลุงปิ่น” ก็เข้ามาทำหน้าที่แทนเป็นคนสุดท้าย มีสหายพื้นฐานเข้ามาทำงานในช่วงหลังคือ “คุณเลา”, “คุณลบ” และ “คุณรัตน์” สำนักงานตะวันตกได้มีการย้ายติดตามค่ายองค์การไปอีก 2-3 แห่ง สุดท้ายในคืนหนึ่งของต้นปี 2524 มีพายุฝนตกหนัก เมื่อสหายตื่นขึ้นมาตอนเช้าก็พบว่ามีต้นไม้ใหญ่ล้มทับโรงเรือนสำนักงานตะวันตกจนพังยับ คลายเป็นกองร้าง เพราะนับตั้งแต่นั้นนั้นตะวันตก ก็ไม่อาจปรากฏโฉมออกมาได้อีก และปิดฉากการอำลาเหลือไว้เพียงความทรงจำที่ยากจะลืมเลือน (กลุ่มภูมรทัต 2544, 2544: 445) อย่างไรก็ตาม จนถึงเดือนพฤษภาคมปี 2524 ก็ยังมีการจัดพิมพ์ มี ตะวันแดง ออกมา แต่เป็นไปได้ว่าน่าจะเป็น ตะวันแดง ฉบับสุดท้ายจริง ๆ ถึงแม้ใน ตะวันแดง ฉบับดังกล่าว บรรณาธิการจะแถลงอย่างเชื่อมั่นว่า “เราพร้อมที่จะเป็นปากเสียงของชาวได้ ยืนหยัดรับใช้อย่างซื่อสัตย์เช่นเคย” ก็ตาม และที่สำคัญที่สุดก็คือ เป็นไปได้อย่างมากที่มูลเหตุที่แท้จริงที่ทำให้ ตะวันแดงต้องปิดตัวลง ไม่ได้มาจากเพียงแค่สำนักพิมพ์ถูกต้นไม้ใหญ่ล้มทับจนเสียหาย แต่น่าจะมาจากความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกในขบวนการปฏิวัติภายใต้การนำของ พคท. ที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นรุนแรงจนเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติงานและแนวร่วมแยกตัวออกจากพรรคกลับเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมากในเวลานั้นมากกว่า ซึ่งสามารถมองเห็นร่องรอยดังกล่าวนี้ได้บ้างจากคำแถลงของบรรณาธิการใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคมปี 2524 ที่ว่า

ความปั่นป่วนวุ่นของสถานการณ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศคงจะเป็นคำถามที่ท่านรอคำตอบอย่างกระวนกระวายใจ ตะวันแดงก็ทำหน้าที่ของมันต่อไปที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการให้ความกระจ่างใจสำหรับท่าน ฉะนั้น เราจึงพยายามผลักดัน ตะวันแดงที่ท่านถืออยู่ในมือขณะนี้ โดยออกมารับใช้พ่อแม่พี่น้อง แม้ว่าเริ่มต้นปีที่ 5 ของการจัดทำตะวันตกในกองทัพลดเอกประชาชนฯ จะพบกับปัญหาความยากลำบากหลาย ๆ ด้านด้วยกัน แต่เนื่องจากผู้จัดทำได้รับแรงใจอันท่วมท้นจากท่านผู้อ่านซึ่งคอยอุ้มชูเอาใจใส่ มอบความอบอุ่นให้กับเราตลอดมา เหตุนี้จึงทำให้เรากล้าที่จะฟันฝ่าอุปสรรคที่ขวางอยู่เบื้องหน้าด้วยความมั่นใจ “เราพร้อมที่จะเป็นปากเสียงของชาวได้ ยืนหยัดรับใช้อย่างซื่อสัตย์เช่นเคย” (ตะวันตก, พฤษภาคม 2524: 43)

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า จุดมุ่งหมายสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการจัดทำหนังสือพิมพ์ เสียงประชาชน และ ตะวันแดง ของพคท. ในเขต 3 จังหวัด ก็คือ เพื่อตอบโจทยที่ว่า “ทำอะไรเสียงประชาชนจึงจะสนิทแนบแน่นกับผู้อ่านในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น” และ “สามารถโฆษณานโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่นได้ดีกว่าที่จัดพิมพ์มาแล้ว” ในกรณีของ เสียงประชาชน ขณะที่ ตะวันแดง ที่พรรคจัดทำขึ้นใหม่ก็ได้วางจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนถึง 3 ข้อ หนึ่งในนั้นก็คือเพื่อใช้ในการ “โฆษณาแนวทางเข็มมุ่ง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น”

- จากปัญหาที่ประสบของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับที่กล่าวมา ทางพรรคฯ ได้นำไปพิจารณาเห็นว่าควรรวมหนังสือทั้งสองเล่มนี้เข้าด้วยกัน ให้จัดทำเป็นหนังสือพิมพ์ประจำเขต 3 จังหวัดขึ้น “ตะวันตก” จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2520 เป็นประเภท “หนังสือรวมสาระทางการเมือง” มีจุดมุ่งหมายใหญ่ 3 ข้อ คือ
- 1.โฆษณาแนวทางเข็มมุ่ง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น
  - 2.ใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อความเข้าใจระหว่างประชาชนกับกองทัพ
  - 3.ประสานและหนุนช่วยงานมวลชนในเขต 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล (ตะวันตก, พฤษภาคม 2523: 34-35)

เราได้เห็นคร่าว ๆ แล้วว่า นับตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมา ใน ตะวันแดง มีคอลัมน์อะไรบ้าง ข้อเสนอสำคัญในบทที่ 4 นี้ก็คือ คอลัมน์ของ ตะวันแดง เกือบทั้งหมดนี้ ล้วนแล้วแต่ถูกใช้เป็นพื้นที่หรือช่องทางในการเผยแพร่ความคิดลัทธิมาร์กซ์ไปสู่ประชาชนชาวปักษ์ใต้ซึ่งเป็นผู้อ่านส่วนใหญ่ หรือตามคำของพรรค เพื่อ “โฆษณาแนวทางเข็มมุ่งนโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้อ่านซึ่งเป็นประชาชนชาวปักษ์ใต้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและไม่รู้หนังสือ หรือไม่ก็มีการศึกษาน้อยในระดับที่แค่พออ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่ก็อาจจะมีบ้างที่เป็นครูและข้าราชการระดับท้องถิ่นที่อ่านออกเขียนได้ด้วยเหตุนี้ การเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ใน ตะวันแดง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้เข้าใจง่ายที่สุด และต้องทำให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังจะเห็นต่อไปข้างหน้าว่า หลาย ๆ คอลัมน์ จะมีภาษาปักษ์ใต้ปะปนอยู่ ตัวละคร และตัวผู้เขียนเรื่องก็มักจะใช้นามปากกาหรือชื่อที่ชาวปักษ์ใต้มักจะใช้ตั้งชื่อกัน หรือไม่ก็อาจจะเป็นชื่อตัวละครในหนังตะลุงที่ชาวบ้านคุ้นเคย ที่ชัดเจนที่สุด

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

ก็คือ การบรรยายถึงความไม่เป็นธรรมและการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าหน้าที่รัฐต่อประชาชนโดยใช้ตัวหนังสือในคอลัมน์การ์ตูนล้อการเมือง ดังนั้น จึงไม่เกินเลยนัก หากจะกล่าวว่ากระบวนการที่พรรคพยายาม “โฆษณาแนวทางเข้มมุง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” ก็คือสิ่งเดียวกันกับ “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” อันที่จริงแล้วต้องกล่าวว่า “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” ของ ตะวันแดง เริ่มต้นตั้งแต่ภาพปกและประเด็นเด่นประจำฉบับแล้ว แม้ว่าจะไม่ได้ชัดเจนตรงไปตรงมา แต่เมื่อดูจากชื่อคน ชื่อสถานที่ ภาพปก หรือการใช้คำปักษ์ใต้บางคำ ก็พอที่จะรับรู้ได้ทันทีว่า ตะวันแดง เป็นวารสารที่ชาวปักษ์ใต้อ่านกันเป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น ปก ตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 พาดหัวข่าวว่า “ลอบสังหาร หรือฆาตกรรม นวนน สัญญานภัยคนออกตัว” (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522), ปก ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2522 พาดหัวข่าวว่า “ก้านันสวิง ฆาตรโหดถึงแดง ชดใช้หนี้เลือด” ซึ่งเป็นไปได้ว่าก้านันสวิงผู้นี้คือบุคคลที่ชาวบ้านในพื้นที่ค่อนข้างจะรู้จักกันเป็นอย่างดี (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2522) ขณะที่ปก ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2523 นำเสนอภาพวาดของผู้หญิงชาวไทยมุสลิมและพาดหัวข่าวว่า “ต้นเตอร่าเปิมเบบซ์ชั้นระยัตมุสลิมไทย กองทหารปลดแอกประชาชนมุสลิมไทย” อันเป็นการแสดงออกอย่างเปิดเผยว่า พคท. และ ตะวันแดง ต้องการที่จะทำงานจัดตั้งมวลชนและเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ในหมู่ชาวไทยมุสลิมซึ่งถือได้ว่าเป็นประชากรส่วนสำคัญของประชาชนในดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมดโดยเฉพาะ (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2523)

แน่นอนที่สุด ที่จะต้องยอมรับว่า คอลัมน์ “ขวัญเมือง” ย่อมต้องเป็นคอลัมน์ที่สะท้อนให้เห็น “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” ของ ตะวันแดง ได้ชัดเจนและโดดเด่นที่สุด เนื่องจากคอมลัมน์ “ขวัญเมือง” เป็นการ์ตูนช่องล้อการเมืองเสนอเป็นตอน จบในฉบับภายในหนึ่งหน้า ใช้ตัวหนังสือเป็นตัวละครเดินเรื่อง โดยนำเอาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในหมู่มวลชนมาคิดมุขหรือแกล้งในลักษณะตลกขบขันหรือล้อเลียนเสียดสีชั้นปนกรอและเหล่าบริวารของชนชั้นปกครอง เช่น ในช่วงที่น้ำมันขึ้นราคาอย่างหนักในสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ คอลัมน์ “ขวัญเมือง” ก็เสนอตอน “เติมน้ำมัน” ซึ่งในภาพมี “ขวัญเมือง” ซึ่งเป็นคนขายบอกว่า “สิบบาทใส่เหล็กไฟได้ ถ้าใส่รถมันไม่วิ่งครับ! ไอ้เมืองเหอ!!” ตัวหนังสือเหล่านี้ “คุณแสง” ซึ่งเป็นคนเขียนจะปรึกษากับ “คุณชล” แห่งโรงพิมพ์ซึ่งมีความรอบรู้เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้านค่อนข้างมากเพื่อการเขียนแบบร่างหน้าตาของตัวหนังสือแต่ละตัวเอาไว้ ส่วนการคิดมุขตลกในแต่ละฉบับนั้น “คุณแสง” จะร่วมคิดกับบรรณาธิการโดยอาศัยข้อมูลที่ส่งมาจาก “นักข่าวแนวหน้า” (กลุ่มกฎบรรทัด 2544, 2544: 431)

ในช่วงระหว่างปี 2522-2524 ตะวันแดง มีการตูน “ขวัญเมือง” อีกประมาณสามสี่ตอนที่ พคท. ใช้เป็นช่องทางในการ “โฆษณาแนวทางเข้มมุง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” หรือ “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” โดยตัวละครหลักของเรื่องจะมีอยู่ 2 ตัว คือ ขวัญเมือง กับ ยอดทอง ส่วนภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาไทยทับศัพท์ภาษาปักษ์ใต้ เช่น ขวัญเมือง ตอน “ออกตัว?” ก็จะเป็นการจัดการศึกษาให้กับมวลชนเกี่ยวกับนโยบายของต่อเชลยศึกพรรคฯ โดยในเรื่องนั้น ท.บ.ขวัญเมือง กับ ท.บ.ยอดทอง ได้พบกับ อ.ส.คนหนึ่งชื่อ ศรีพุด ที่มาขอมอบตัวเพื่อเข้าร่วมการปฏิวัติกับพรรคฯ ตอนแรก ยอดทอง จะยิงและจะต่อหน้าศรีพุด แต่ ขวัญเมือง ห้ามไว้ก่อน พร้อมกับเตือนยอดทอง ว่าการทำร้ายเชลยศึกถือว่าผิดนโยบายของพรรคฯ ต่อเชลยศึกที่ยอมจำนนแล้ว ตามคำของ ขวัญเมือง “ยอดทอง ทำพินนั้นไม่ถูก ผิดนโยบายของพรรคฯ ต่อเชลยศึกที่ยอมจำนน เราไม่ทำร้ายถ้าเขายินดียกกลับใจ เราต้องให้อภัยอย่าใช้อารมณ์ส่วนตัว” (ดูภาพการ์ตูน “ขวัญเมือง” ตอน “ออกตัว?” ด้านล่าง) (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 3), ส่วน “ขวัญเมือง” ตอน “คำเสรี” นั้น ก็ตั้งใจที่จะวิพากษ์วิจารณ์และล้อเลียนการที่รัฐบาลออกมากประกาศว่า รัฐบาลจะ “เปิดให้ประชาชนได้ค้าขายอย่างเสรี เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพอย่างทั่วถึง นี่เป็นความปรารถนาดีของรัฐบาล” ว่านโยบาย “คำเสรี” นั้นมันมีแต่ในคนรวยเท่านั้น” โดยในตอนนี้ เล่าว่า เมื่อ ยอดทอง ได้ยินประกาศของรัฐบาลก็ดีใจมากรีบไปบอก ขวัญเมือง ทันทีว่านโยบายค้าขายอย่างเสรีจะทำให้ตนเองร่ำรวยขึ้นแน่ ๆ จากนั้น ยอดทอง ก็ไปต้มเหล้าเถื่อนขายเพราะเชื่อว่าเป็นการค้าที่รัฐบาลให้การรับรองโดยไม่ฟังคำทักท้วงจาก ขวัญเมือง เพื่อนรัก ผลก็คือ ยอดทอง ถูกตำรวจจับในอีกไม่กี่วันต่อมา เมื่อไปเยี่ยมเพื่อนรักที่เรือนจำ ขวัญเมืองบอกกับยอดทองว่า “ไอ้ทองเหอว่าแล้วปรี๊ดละ ไม่เชื่อ คำเสรีนั้นมันมีแต่ในคนรวยเท่านั้นแหละ เชื่อตะ” (ตะวันแดง, พฤษภาคม 2523: 3)

สำหรับการตูนขวัญเมืองตอน “หนีบวช” ก็ตั้งใจที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลที่ปล่อยให้ประชาชนต้องเผชิญกับความยากจนและเศรษฐกิจตกต่ำกันเองตามมีตามเกิด โดยผูกเรื่องว่า จู่ ๆ วันหนึ่ง ยอดทอง ก็หอบผ้าหอบผ่อนพระพุทธรูปมาบอกขวัญเมืองว่าจะหนีไปบวชเพราะทนอยู่กับสภาพข้าวของแพงไม่ไหวแล้ว และหวังอยู่ลึก ๆ ว่า การบวชเป็นพระน่าจะทำให้ตัวเองมีข้าวกินอิ่มท้อง แต่กลับกลายเป็นว่า เมื่อ ยอดทอง กับ ขวัญเมือง ไปถึงวัดและบอกแก่หลวงพ่อกว่าจะมาขอบวช หลวงพ่อกลับตอบว่า “อ้อ...โยมนั่นเอง ว่าปรี๊ดนะ จะมาบวชหรือ อ้าวว่า กกับไปเสียเถอะ อ้าวมาถ้าใส่จะสึกอยู่แล้ว อยู่เถอะของแพง ไม่มีใครทำบุญใส่บาตร กันแล้วละ...โยมเหอ” (ดูภาพการ์ตูน “ขวัญเมือง” ตอน “หนีบวช” ด้านบน) (ตะวันแดง, มิถุนายน 2523: 3) ขณะที่ขวัญเมืองตอน “แจ้งความ” นั้น ก็ล้อเลียนเจ้า

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

หน้าที่รัฐอย่างเจ็บแสบทำนองว่า เอาเข้าจริง ๆ แล้ว คนที่มายิงประชาชนชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์หรอก แต่เป็นพวกเสือพราน และเจ้าหัวรั้นอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงนายอำเภอด้วย โดยในตอนนี้ ผูกเรื่องให้ ขวัญเมือง วังมาแจ้งความกับกำนันผุดว่า มีชาวบ้านถูกเสือพรานยิงตาย เมื่อมาดูศพ กำนันผุดก็สั่งให้ขวัญเมืองรีบไปแจ้งนายอำเภอ แต่ขวัญเมืองกลับวิ่งหน้าตาตื่นกลับมาบอกกำนันผุดว่า “นายอำเภอหน้าเหมือนกับเสือพราน ผมเลยไม่กล้าแจ้ง” (ดูภาพการ์ตูน “ขวัญเมือง” ตอน “แจ้งความ” ด้านบน) (ตะวันแดง, กรกฎาคม 2523: 3)

คอลัมน์อีกอันที่พรรคใช้เป็นช่องทางใน “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปึกษาได้” ก็คือ “ดักไซแห่ง” ซึ่งเขียนในรูปแบบของการรายงานข่าวสังคมซุบซิบมุงเยาะเย้ยเสียดสีถากถางพฤติกรรมเลวทรามของชนชั้นปกครอง นายทุน ชุนศึก รวมทั้งนายทุนต่างชาติพร้อมสมุนรับใช้ที่กดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบประชาชนในขณะนั้น โดยใช้วิธีการเขียนแบบประชดประชันด้วยการยกเอาคำพังเพย สุภาษิต คำเปรียบเปรยของท้องถิ่นภาคใต้เป็นสื่อในการยียวนกวนประสาท เขียนโดยผู้ใช้นามปากกาว่า “ศรีแก้ว พลอยรุ่ง” เช่น คอลัมน์ “ดักไซแห่ง” ประจำ ตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 ที่มีภาษาปักษ์ใต้ปะปนอยู่เต็มไปหมด ดังนี้

“ตะวันแดง” ตั้งแต่ฉบับเดือนตุลาคมนี้เป็นต้นไป จะกลับมารับใช้ผู้อ่านเป็นรายเดือนต่อไปครับ/แรกเริ่มศรีแก้ว พลอยรุ่ง ขอต้อนรับ “นายอำเภอคนใหม่” นาท ภูวนัย ที่เพิ่งย้ายมาอยู่ “ย่านตาขาว” ด้วยคนกัน พุทธสุภาษิตท่านกล่าวไว้ว่า “อุปสนฺโต สุขํ เสติ” ผู้สงบย่อมอยู่เป็นสุข และยังมีอีกคำหนึ่งว่า “ธมฺโม มเวรกฺขติ ธมฺมจาริ” ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม/ว่าพรันพรีอ...ว่าพรีอเล่าน้อง ชาติมันข้องใจจ้งหุ นายกเกรียงฯ เสียงว่าอยากจะฟังวิหยุ สบท. อยู่จ้งไม่ใช่หรือ เห็นให้สัฒภษณห์หนังสือพิมพ์เมื่อวันก่อน ไม่ต้องร้อนใจแหละ ไม่นานได้ฟังแน่ ทำว่า คมในฝัก พอชักแล้วสนิมลยุ/พรรคคอมมิวนิสต์ฯ อีก 500 ปีก็ไม่ชนะ เสียงของ “ไอ้หนูฉิม” โจมตีพรรคฯ พอลุง หมุน อ่อนน้อมครับ ลิมข้าวแดงแกงร้อนของพ่อแม่พี่น้องแล้วหรือ อย่าให้เด็กมันว่า ไอ้แก่อวดรู้ ผู้เฒ่าอวดแรง เล่าตะ แก่แล้วพอลุงเหอ ไม่ใช่ไหร “เวลาตายลง” อีไม่มีใครเขาแกงวัวให้กิน/โครงการร่่มเกล้าชาวใต้ที่ท่านข้าหลวงทับเที่ยงเกณฑ์ชาวบ้านไป “อบรมล้างสมอง” มันได้ผลเกินคาดครับ เสียงชาวบ้านที่เข้าอบรมเขาว่า แหลงไปแหลงมาไม่สาไหร หมายैयाใส่เตาะยังเพราะหว่า เสียงท่านว่า จะเอา เมืองล้อมชนบท คร้าว (คอย) ให้ “หินลอยน้ำ” มันคร้าวกันนานครับ...ท่านผั่วฯ/มันได้แรงอกพ่อแม่พี่น้องชาวพัทลุงเสียจ้ง ร.ท.นที คงบรรณ อดีตเคยร่วมสังฆาชาวพัทลุงในกรณี 3,008 ศพถึงแดง (ท่านยังจำ

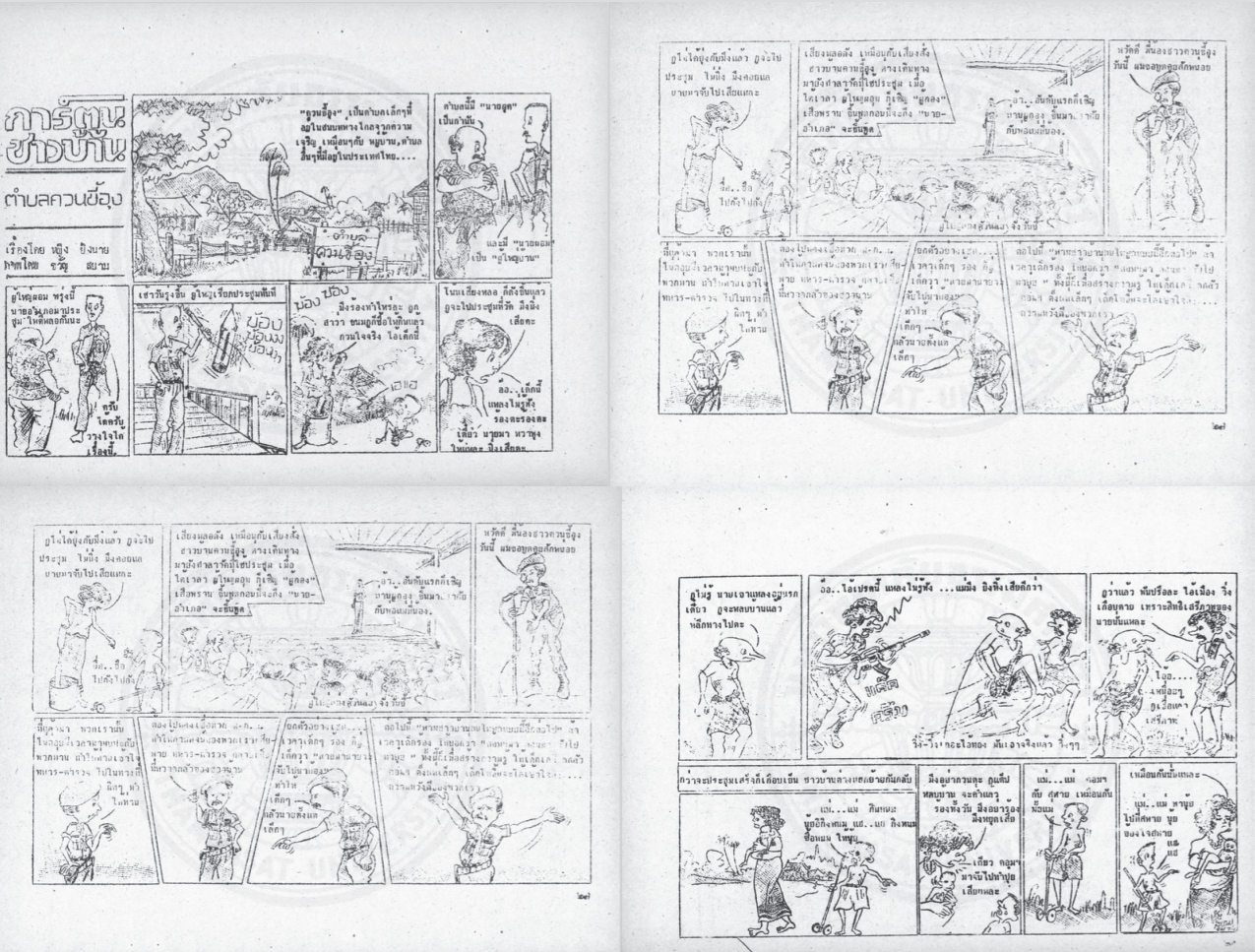
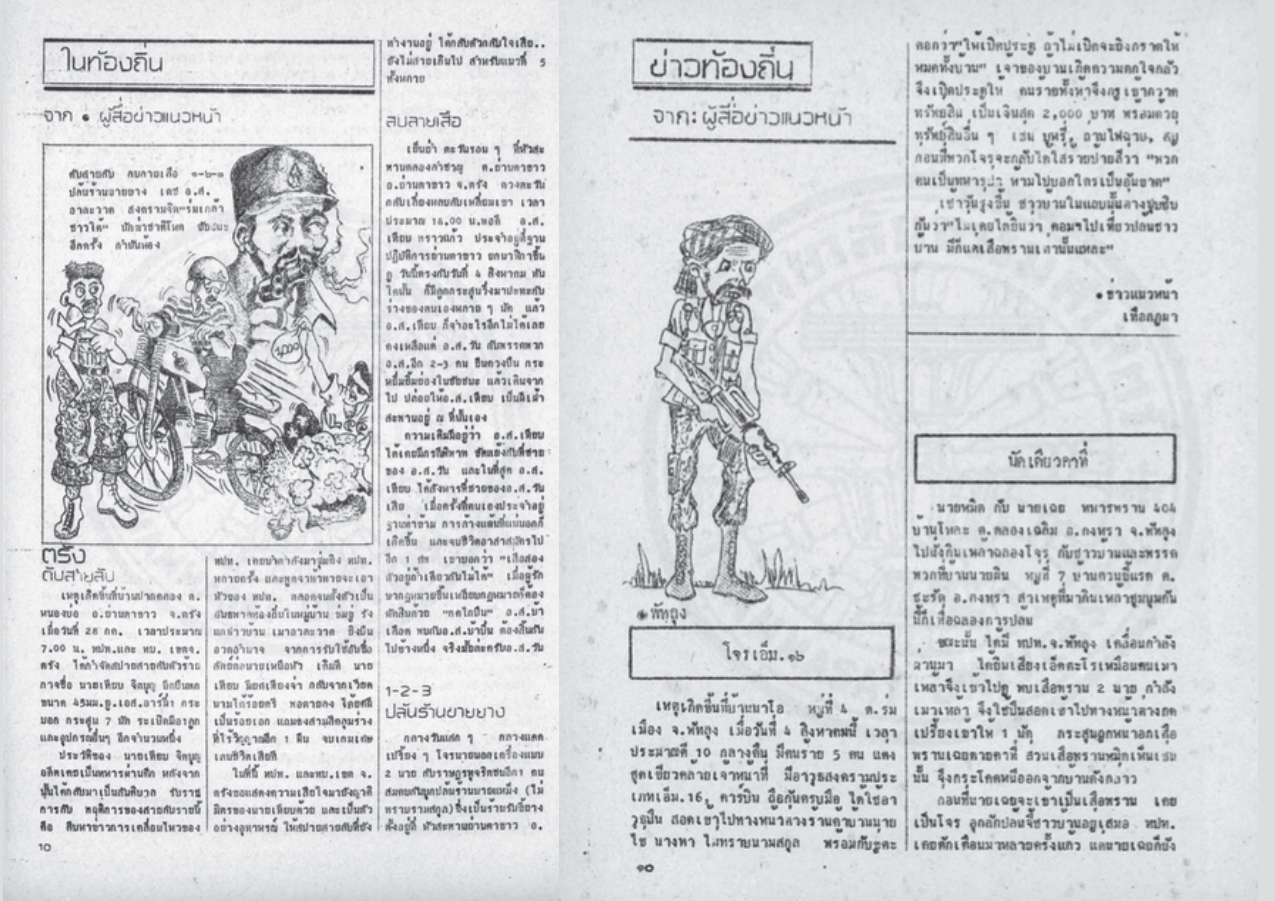
“รอยแค้น” นี้ได้มัย) ขอประกาศให้รู้ว่า มันตายเสียแล้ว เนื่องจากขับรมฆาชนลูกปืน ทพท.ตรัง ที่เขาพับผ้าเมื่อ 5 กันยายนนี้ เลือดต้องล้างด้วยเลือด แต่มันก็ยังไม่แห้งเหือดดี เพราะยังมี “ฆาตรกร” ของแผ่นดินอีกหลายคน/ชอนเหมือนลูกไก่เห็นอีว (เหยี่ยว) มันหยบ (หลบ) เหมือนนกลัก วันก่อนนายอำเภอตวงแก้ว เขาไชยสน พัทลุง นัดประชุมชาวบ้านที่โรงเรียนปลาหม้อทอง ต.ตาโหนด อ.เขาไชยสน เวลามาประชุม สากลัวคอมฯ อียิงเอา คณะนายอำเภอจ้งต้องมากับ รถขายไ่อง นายอำเภอเข้าไหยบในไ่อง ชาวบ้านเขาว่าพันนั้นมันจริงไหมครับ นายอำเภอไ่อง “รู้หลบเป็นปึก รู้หลิกเป็นหาง” เหมือนกันนี่นะ/เปลี่ยนกันไม่ได้หยุด พอชื่อไหนเหม็นก็เปลี่ยนเสีย “พรรคคอมมิวนิสต์สยาม” หรือ “พรรคประชาชนปฏิวัติไทย” ฯลฯ ชื่อกะลวย ตอนนีเขapelี่ยนชื่อเป็น “พรรคไทยอิสานกู้ชาติ” มีสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายเป็น “รูปธงสีเหลี่ยมผืนผ้า” สีแดงเสียด้วย มีรูปขวานสีเขียวยู่ตรงกลางธง, “สีแดง” นี้ น่าว่าจะไม่ใช่ “เลือดรักชาติ” แต่เป็น “เลือดข้าหนอง” ขวานนั้น น่าจะไม่ใช่ “ขวานทอง” เป็น “ขวานบิน ขวานเหียน ขวานร้าย ๆ” แล้วใส่ที่ไม่ใช่ ธงโซเวียต ธงเวียดนามให้มันแล้วเรื่องเสียเลย...สะหงาย ยืมจุมกเพื่อนมาหายใจมันจะไปได้สักกี่น้ำ/ใครที่ถูกเปิดโปงความชั่วร้ายในวันนี้ อย่าได้ “โกรธเกลียด” ศรีแก้วเลยนะ เพราะพระท่านสอนว่า ทุกข สยติ โภโกโน คนที่โกรธ ย่อมนอนเป็นทุก ชัดคอ “ดักไซแห่ง” กันมั่ง...อิพรันพรีอ (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 13)

ส่วนคอลัมน์ “ข่าวท้องถิ่น” เป็นการรายงานข่าวแบบชาวบ้าน โดยเน้นเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ตามเขตการเคลื่อนไหวของ พคท. ในเขตภาคใต้ตอนล่าง มีทั้งเรื่องราวของสหายตามเขตรยุทธ์ หรือเรื่องของการฝ่าयरัฐบาลที่กระทำต่อมวลชน หรือเป็นเรื่องระหว่างมวลชนกันเองซึ่งอาจมีถึง 10 ชาวในแต่ละฉบับ จะมีภาพประกอบเป็นการตูนล้อเลียนด้วยตัวหนังสือตลก เช่น ข่าวท้องถิ่น ในตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 และใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2523 (ตามภาพประกอบด้านขวา)

การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ได้ยังปรากฏอยู่ในคอลัมน์ “นิยายภาพหรือการ์ตูนเพื่อชีวิต” ด้วย เนื้อหาของการ์ตูนมักจะสะท้อนชีวิต ความเป็นอยู่ อาชีพ การงาน การต่อสู้ของประชาชนชาวปักษ์ใต้ การถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบและการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากบรรดาข้าราชการของชาวบ้านปักษ์ใต้ในแง่มุมต่าง ๆ เป็นต้น โดยการ์ตูนทุกเรื่องจะใช้ตัวหนังสือตลกคล้าย ๆ กับการ์ตูนขวัญเมืองเป็นตัวเดินเรื่อง เนื้อหาจะแบ่งเป็นช่อง ๆ มีประมาณ 5-10 หน้า แล้วแต่เรื่องจะสั้นหรือยาว คอลัมน์นี้ทำขึ้นในช่วงหลัง เพื่อช่วยให้ผู้ที่ไม่ถนัดในการอ่านหนังสือได้อ่าน

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: ธรรมชาติศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ท่าพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษีตัวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พทท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

ตะวันแดง ด้วย อย่างน้อยก็ได้อ่านด้วยภาพ เช่น การ์ตูนชาวบ้านเรื่อง “ตำบลควนซึ้ง” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนสิงหาคม 2523 ที่เล่าถึงการมาเยือน “ตำบลควนซึ้ง” ของผู้กองเสือพราน และ นายอำเภอ เพื่อเรียกประชุมและพูดคุยชาวบ้านให้ชาวบ้านเลิกเกลียดกลัวเจ้านายแล้วหันไปเกลียดกลัวคอมมิวนิสต์แทน โดยการตูนจงใจล้อเลียนว่า เจ้าหน้าที่รัฐนั้นปากก็บอกชาวบ้านว่า “ท่านจะไปไหนมาไหนก็ได้ จะทำอะไรก็ได้ มีเสรีภาพ” แต่พอ ขวัญเมือง กับ ยอดทองจะกลับบ้านก่อนการประชุมเล็ก ก็ถูกเสือพรานเอาปืนข่มขู่บังคับให้กลับไปเข้าร่วมการประชุมต่อจนจบ (ตะวันแดง, สิงหาคม 2523: 26-29)

การ์ตูนชาวบ้านอีกเรื่องที่น่าสนใจไม่แพ้เรื่องแรกก็คือเรื่อง “หมาหมี” ซึ่งพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า เวลาที่เจ้านายจะมาประชุมที่หมู่บ้านที่ชาวบ้านก็มักจะต้องวุ่นวายกับการล้มวัวทำกับข้าวต้อนรับเจ้านายเสมอ ทั้ง ๆ ที่ตัวเองก็ยากจนและต้องทำมาหากิน ใน “หมาหมี” เรื่องมีอยู่ว่า นายอำเภอจะมาประชุมที่หมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็สั่งให้ชาวบ้านมาช่วยกันฆ่าวัว วัวตัวใหญ่ก็เลยหันเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ให้ไปไว้ข้างกองกล้วยสำหรับทำกับข้าวให้นายอำเภอในอีกวัน แต่ปรากฏว่าพอตกดึกเจ้า “หมาหมี” ซึ่งเป็นหมาในหมู่บ้านได้กลืนเนื้อวัวในใจ โดยมุดหัวเข้าแต่เอาหัวออกไม่ได้กลืนตกลงไปตายในบ่อน้ำ รุ่งเช้าชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านจึงค่อยมาพบศพเจ้าหมาหมี พร้อมกับความเกลียดกลัวของผู้ใหญ่บ้านว่าจะเอาอะไรทำกับข้าวให้นายอำเภอกิน (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2523: 20-23) ดูเหมือนว่า ในบรรดาการ์ตูนชาวบ้านที่มีอยู่ไม่กี่เรื่องใน ตะวันแดง เรื่อง “หัวหมอ” ดูจะเป็นการ์ตูนที่สะท้อนภาพความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นในชนบททางภาคใต้ได้ค่อนข้างชัดเจนที่สุด เรื่องก็คือ อี๊ดก เมียท้องแก่ของ ยอดทอง เจ็บท้องจะคลอดลูกขวัญเมือง อาสาพาอี๊ดกไปโรงพยาบาลก่อน เพื่อให้ ยอดทอง หายืมเงินเป็นค่ารักษา เมื่อไปถึงโรงพยาบาล นอกจากนางพยาบาลจะให้นั่งรอก่อนเป็นเวลานาน พุดจาไม่สุภาพและไม่ให้เข้ารักษาจนเพราะ ขวัญเมือง ยังไม่มีเงินจ่ายแล้ว นางพยาบาลยังรีบไปต้อนรับลูกคนรวยที่เพิ่งแต่เป็นไข้หวัดโดยไม่สนใจอี๊ดกด้วย จนกระทั่งในที่สุด อี๊ดกเมียของ ยอดทอง ก็ต้องเจ็บท้องจนตายคาโรงพยาบาลแห่งนั้น (ตะวันแดง, ธันวาคม 2523: 22-25)

เป็นความจริงที่ว่า นอกจาก “บทนำ” จะเป็นพื้นที่ที่กองบรรณาธิการจะใช้กล่าวนำถึงสาระสำคัญภายในเล่มหรือชี้แนะความคิดต่อปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ในหลาย ๆ ครั้ง “บทนำ” ของ ตะวันแดง ก็ถูกใช้เป็นช่องทางในการเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ในหมู่ผู้อ่านปักษีได้ด้วย ดังจะเห็นได้ใน “บทนำ” ของ ตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 เริ่มต้นด้วยการชี้ว่า ปัจจุบันนี้ ประเทศไทยเป็น “ประเทศกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” กล่าวคือ “เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา การรุกรานของพวกฝรั่งล่าเมืองขึ้น ได้ทำให้ประเทศไทยที่รักยิ่ง

ของเราค่อย ๆ กลายเป็นประเทศกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา ที่ไม่มีเอกราชประชาธิปไตยและประชาชนถูกกดขี่ขูดรีดอย่างแสนสาหัส...ปัจจุบัน จักรวรรดินิยมอเมริกา และชนชั้นปกครองไทย ยังคงเป็นศัตรูเฉพาะหน้าของประชาชนไทย ขณะเดียวกันภัยคุกคามจากสหภาพโซเวียตและเวียดนาม ซึ่งเป็นสมุนหน้าวันยิ่งรุนแรงขึ้น ในขณะที่เรายึดหลักปฏิวัติคัดค้านจักรวรรดินิยมอเมริกาและสมุน เราก็ต้องสนใจระมัดระวังและเตรียมรับมือกับสหภาพโซเวียตและสมุนที่จะใช้วิธีใดวิธีหนึ่งเข้าครอบครองประเทศไทย ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประชาชนไทยที่มีประเพณีการต่อสู้ที่องอาจกล้าหาญ ย่อมสามารถฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการไปช่วงชิงเอกราช ประชาธิปไตย และสร้างประเทศไทยใหม่ที่ยุติกันดีได้อย่างแน่นอน” (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 6-7)

แม้ว่า “เสียงปืนชัย” จะเป็นคอลัมน์ที่เน้นการรายงานข่าวการสู้รบของ ทปท. ในขอบเขตทั่วประเทศก็ตาม แต่ก็มี “เสียงปืนชัย” ใน ตะวันแดง บางฉบับที่เน้นข่าวการสู้รบของ ทปท. ในภาคใต้โดยเฉพาะ ซึ่งในแง่หนึ่งจะทำให้ผู้อ่านชาวปักษ์ใต้รู้สึกว่าการสู้รบของ ทปท. เป็นเรื่องที่ใกล้ตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ นักรบ ทปท. หรือ มวลชนชาวปักษ์ใต้อาจจะรู้สึกภาคภูมิใจอยู่ไม่น้อยที่คนภาคใต้ก็มีส่วนร่วมในขบวนการปฏิวัติระดับประเทศ พุดอีกแบบก็คือ การพยายามทำความเข้าใจในชัยชนะจากการสู้รบระดับประเทศให้เป็นเรื่องระดับที่คนภาคใต้ก็รู้สึกภูมิใจไปด้วยได้นั่นเอง เช่น คอลัมน์ “เสียงปืนชัย” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2522 ตั้งหัวเรื่องว่า “ภาคใต้บุกเบิกพื้นที่ใหม่” พร้อมกับให้รายละเอียดว่า “ในรอบเดือนที่ผ่านมา (12 ก.ย.-12 ต.ค.) ต้องยกให้เป็นผลงานของ ทปท. ภาคใต้ที่รุกรบต่อเนื่องในหลายพื้นที่ในเวลาไล่เลี่ยกันบนทอนขวัญของบรรดาทหาร-ตำรวจของรัฐบาลเกรียงศักดิ์ดังไปแทบไม่เหลือหรือ ขณะเดียวกัน ทปท.ภาคใต้ก็ได้สร้างผลงานใหม่ ด้วยการเข้าตีสถานีตำรวจภูธรระดับอำเภอคือ สภอ.ขนอม นครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่ รุกไล่เข้าเมืองไปทุกขณะ” (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2522: 6) ขณะที่ “เสียงปืนชัย” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 เน้นการรายงานข่าวเกี่ยวกับการสู้รบของ ทปท.ภาคใต้เป็นการเฉพาะว่า “บ้านนาเดิม: ก้าวใหม่ของ ทปท. สุราษฎร์” ดังที่นักข่าวแวนหาของ ตะวันแดง รายงานว่า “โดยเฉพาะภาคใต้ ทปท.สุราษฎร์ธานี การจู่โจมสถานีตำรวจภูธร กิ่งอำเภอบ้านนาเดิม เป็นการรบที่นับได้ว่า ตระเตรียมอย่างรอบคอบ และบรรลุผลที่น่าพอใจ” (ตะวันแดง, พฤษภาคม 2523: 7-8)

คอลัมน์ “รายงานพิเศษ” ซึ่งเป็นบทรายงาน สารคดี หรือ บทความ อันเนื่องมาจากปก ซึ่งต้องเป็นเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจอย่างยิ่งในรอบเดือนนั้น ๆ แต่เมื่อพลิกดู ตะวันแดง ไปทีละเล่มก็จะพบว่า ส่วนใหญ่ของ “เรื่องจากปก” มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ชาวบ้าน การเมืองและการสู้รบ

ของ ทปท. ในภาคใต้แทบทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากรายงานพิเศษใน ตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ลอบสังหาร หล่อหามาน แนะนวน สัญญาณภัยคนออกตัว” กล่าวถึงสหายชาวบ้านปักษ์ใต้คนหนึ่งที่ถูกพรกกลับไปใช้ชีวิตตามเดิมในหมู่บ้าน แต่ก็พบว่าไม่นานเขาก็ถูกลอบยิงจนเสียชีวิต (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 31-32), รายงานพิเศษใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2522 ที่มีหัวเรื่องว่า “ก้านันสวิง ฆาตกรโหด 3,008 ศพ กรณีถึงแดง ชดใช้หนี้เลือด” ก้านันสวิง ชนะสิทธิ์ ผู้นี้เป็นบุคคลที่ชาวบ้านในตำบลตะโหมด จังหวัดพัทลุง รู้จักดี ในฐานะ “เจ้าที่ดินอันพาล” มีที่ดินนับพันไร่ มีวัวเลี้ยงไม่ต่ำกว่า 500 ตัว มีช้างมากกว่า 10 เชือก และกิจการอื่นอีกมากมายจนได้รับสมญาว่า “ราชาที่ดินพัทลุง, เศรษฐี 80 ล้าน” เมื่อเอ่ยถึงก้านันสวิง “ก็เป็นที่เกลียดชังของประชาชนคนสุจริตทั่วไป ไม่อยากจะคบค้าผูกสัมพันธ์ด้วย เพราะไม่รู้ว่าจะอานาจเถื่อนจะมาถึงวันไหน” (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2522: 10-13), รายงานพิเศษใน ตะวันแดง ฉบับเดือนมกราคม 2523 แม้จะตั้งชื่อเรื่องว่า “เสือพราน (เสือพาล) มีดมนสถานเดียว” ก็ตาม แต่ก็กล่าวถึงเสือพรานในพื้นที่ภาคใต้เป็นหลัก ดังเช่น “ขณะนี้ ‘เสือพาล’ ซึ่งเป็นกลุ่มอันพาลติดอาวุธกำลังแพร่ไปทั่วภาคใต้ ในเขต 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล ก็มีเกือบทุกตำบล...ส่วนใหญ่ของเสือพาลเป็นเด็กวัยรุ่นที่มีอาชีพสุจริต ประเภทลักขโมย จี้ปล้น เทียวเกะกะระราน จนเป็นที่เกลียดชังของชาวบ้านร้านถิ่นทั่วไป” (ตะวันแดง, มกราคม 2523: 26-29) ขณะที่รายงานพิเศษเรื่อง “จูโจมสายฟ้า” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 รายงานข่าวจากแนวหน้าอย่างมีสีสันว่า

หน่วยโฆษณาเคลื่อนที่ “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย” เขต 3 จังหวัดภาคใต้พร้อมด้วยวงดนตรี “จูโจม” ประสานกับกำลังจาก “กองร้อยทหารราบเคลื่อนที่และผู้ปฏิบัติงานมวลชน” ปิดล้อมอย่างฉับพลันกลางตลาดนัด บริเวณฝั่งปาล์มที่ 2 ต.นิคมพัฒนา อ.ควนกาหลง จ.สตูล เมื่อเช้าวรุษของวันที่ 30 มีนาคมนี้ เปิดการแสดงดนตรีสลับกับการอภิปรายโฆษณาทางการเมือง ท่ามกลางพ่อค้าแม่ค้าและชาวบ้านที่มาจ่ายตลาดเป็นเวลา 3 ชั่วโมง สถานที่ปิดล้อมอยู่ห่างจากฐานปฏิบัติการของข้าศึกเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้น (ตะวันแดง, พฤษภาคม 2523: 30-31)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า เนื้อหาของคอลัมน์ “รายงานพิเศษ” ของ ตะวันแดง แทบจะทุกฉบับล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และ พทท. ในเขตภาคใต้โดยเฉพาะในบริเวณเขต 3 พัทลุง-ตรัง-สตูล แทบทั้งสิ้น และเป็นที่แน่นอนว่า “รายงานพิเศษ” ทุกรายงานก็ย่อมต้องมีบางส่วนบางตอนที่เป็นการเผยแพร่

ลัทธิมาร์กซ์ไปสู่ประชาชนชาวปักษ์ใต้ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ตะวันแดง ยังมี “รายงานพิเศษ” ที่มีเนื้อหาทำนองเดียวกันนี้อีกหลายเรื่อง เช่น รายงานพิเศษใน ตะวันแดง ฉบับเดือนมิถุนายน 2523 เรื่อง “หนึ่งนาที่ที่พรุพ้อ” ที่รายงานข่าวการโจมตี “ชุดคุ้มครองหมู่บ้าน” บ้านพรุพ้อ ต.ป่าบอน อ.ปากพูน จ.พัทลุง ของ พทท. โดยใช้เวลาโจมตีเพียงไม่กี่นาที่ (ตะวันแดง, มิถุนายน 2523: 10-11) และรายงานพิเศษใน ตะวันแดง ฉบับเดือนสิงหาคม 2523 เรื่อง “เสือพรานไม่เสียบ ปฏิบัติการโหดครั้งใหม่” ที่รายงานข่าวเกี่ยวกับการบุกเข้าไปปฏิบัติงานในบริเวณหมู่บ้านไม่เสียบ ต.เกาะชัน อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช ของทหารเสือพรานชุดใหม่ หลังจากที่ทหารเสือพรานชุดเดิมถูกทหารฝ่าย พทท. บุกโจมตีจนพ่ายแพ้พากันถอยร่นไป (ตะวันแดง, สิงหาคม 2523: 24-25) เป็นต้น

ยังมีคอลัมน์ใน ตะวันแดง อีกหลายคอลัมน์ที่ พทท. ใช้เป็นช่องทางในการ “ทำให้ลัทธิมาร์กซ์เป็นปักษ์ใต้” อาทิเช่น คอลัมน์ “ใต้ร่มธงแดง” ซึ่งอยู่ในรูปแบบของงานเขียนเชิงสารคดี เสนอเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ ความเป็นไป ความอบอุ่น ความหวังของสหายหรือมวลชนที่ได้เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มเงาของพรรค เช่น สารคดีเรื่อง “พรรคยังไม่ทอดทิ้งเรา” เขียนโดย ดุนยา บิน อาคีเราะห์ ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2523 ที่ตั้งชื่อเรื่องว่า “ต้นเตอร่าเปิมเบบซ์ชัชนะยะตุมุสลิมไทย กองทหารปลดแอกประชาชนมุสลิมไทย” อันเป็นการแสดงออกอย่างเปิดเผยว่า พทท. และ ตะวันแดง ต้องการที่จะทำงานจัดตั้งมวลชนและเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ในหมู่ชาวไทยมุสลิมซึ่งถือได้ว่าเป็นประชากรส่วนสำคัญของประชาชนในดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมดโดยเฉพาะ ดังนี้

ข่าวคราวการก่อขบถของพี่น้องชนชาติมลายูในดินแดนสามจังหวัดภาคใต้นั้น เราได้ยินมานานนมแล้ว ตั้งแต่ยุคขบถปัตตานี กรณีดุซงยอ ชุมชุมปัตตานีเมื่อปี 2518 เป็นต้น

“พูดถึงดินแดนภาคใต้แล้ว ขบวนการต่อสู้ ต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นราวดอกเห็ด มีหลายกลุ่มครับ เช่น พลุโล บี อาร์เอ็น กับ กองทหารปลดแอกประชาชาติมลายาฯ และกองทหารปลดแอกประชาชนมุสลิมไทย แต่ละกลุ่มมีจุดมุ่งหมาย นโยบาย และวิธีการต่อสู้ที่ไม่เหมือนกัน คุณลองหลับตานึกดูสิว่า พี่น้องมลายูในดินแดนภาคใต้ของเรามีความยากลำบากในการตัดสินใจเลือกทางเดินของตนเองอย่างไร แต่ที่แน่ ๆ ทางที่รัฐบาลทำไว้ให้นั้น เขาไม่เดิน มิเช่นนั้น คงไม่มีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นราวดอกเห็ดเช่นนี้หรอก” ผู้ปฏิบัติงานระดับนำที่กองมุสลิมกล่าวกับผู้สื่อข่าวของเรา (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2523: 24-27)

ข้อเขียนในคอลัมน์ “ใต้ร่มธงแดง” อีกชิ้นที่น่าสนใจคือ

ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม: อรรถศาสตร์ ทำพระจันทร์

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พทท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

“ต้องทุบหัวบองของหลา” ซึ่งเป็นการรายงานคำให้สัมภาษณ์ของ “ลุงพุด” ชาวบ้านวัย 58 ปีที่อาศัยอยู่เขตที่ พทท. เข้าไปเคลื่อนไหวจัดตั้งมวลชนอยู่ คำให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเหตุผลที่ว่าทำไมชาวบ้านในชนบทภาคใต้จึงให้การสนับสนุนต่อ พทท. แทนที่จะสนับสนุนการปราบปราม พทท. ของรัฐบาล โดยส่วนหนึ่งของคำสัมภาษณ์นั้น “ลุงพุด” กล่าวว่า “คนจนเรา จนก็จนอยู่อย่างนั้น จนเหมือนน้ำในบ่อ น้ำไม่เคยขึ้นมีแต่ลดลง ผิดกับคนรวย มีแต่รวยขึ้น คนจนบอบเข้าทุกวัน นี่ถ้านายมาชุดได้ ลุงไม่มีอายไหนแล้ว มีแต่เกลียดเท่านั้น พวกเจ้าใหญ่นายโตกะเหมือนกัน หวังแต่ให้ลูกเมียได้กินสมบุรณ์ ลูกกะใหญ่ตามพ่อไปกัน ผิดกับลูกคนจน พ่อมันทำไร่ ลูกกะทำอะไรต่อ สังคมพินนี้ ลูกงูสิงหะเกิดเป็นงูสิงห์ ลูกบองหลากะเกิดเป็นบองหลา ลุงว่า ถึงเวลาแล้วที่ต้องลุกขึ้นทุบหัวบองของหลา ทุบหัวให้ตาย แล้วเอาพราพันหัวท่อน หางท่อน” (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 28-30) ขณะที่ “ใต้ร่มธงแดง” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2523 พูดถึงความพยายามในการจัดทำ “หนังสือพิมพ์ในป่า” ของผู้ปฏิบัติงานพรรคในเขต 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล เพื่อใช้เป็นช่องทางในการ “โฆษณาแนวทางเข็มมุ่งนโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น”, “ใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อความเข้าใจระหว่างประชาชนกับกองทัพฯ” และเพื่อ “ประสานหนุนช่วยงานมวลชนในเขต 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล” ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการ “ทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” ของ พทท. ในเขตงานทางภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จุดประสงค์ข้อแรกของการจัดทำหนังสือพิมพ์ ตะวันแดง ขึ้นในป่าที่ว่า “โฆษณาแนวทางเข็มมุ่ง นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” (ตะวันแดง, พฤษภาคม 2523: 33-35)

นอกจากคอลัมน์ต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตะวันแดง ยังมีข้อเขียนพิเศษอีกหลายชิ้นที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของ พทท. ที่จะทำลัทธิมาร์กซ์ให้สอดคล้องกับ “รูปธรรมในท้องถิ่น” ให้มากที่สุด เช่น คอลัมน์ “ลมชายป่า” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤษภาคม 2524 ที่ใช้ภาษาไทยทับศัพท์ภาษาปักษ์ใต้เขียนเรื่อง “มองไม่เห็นการปฏิวัติ” แสดงการพูดโต้ตอบกันไปมาระหว่าง “ดำ” ผู้ที่ยังคงเชื่อมั่นในการปฏิวัติอยู่อย่างหนักแน่นกับ “น้ำเณร” ผู้ที่พยายามพูดชักชวนให้หลานสาวของตนที่เป็น ทปท. แยกตัวออกจากขบวนการปฏิวัติเสียโดยบอกหลานสาวของตนว่า จะอยู่ป่าต่อไปอีกทำไมเพราะตอนนี้ผู้นำขบวนการปฏิวัติเขาออกไปมอตัวกันหลายคนแล้ว ดังนี้

“ลูกหลานเหอมึงจะอยู่ป่าไปทำไม หัวหนามึงก็ออกไปมอตัวกันหลายคนแล้ว บางคนก็ออกมาสร้างสวนทำแร่ ก็ลุยเสียเหมืด” เสียงน้ำเณรเรียกร้องหลานสาวที่เป็น ทปท. ออกมามอบตัว “เดี๋ยวก่อนน้ำเณรฟังคำแหล่งลักคำ ไ้อ์เรื่องการ

ปฏิวัตินะมันเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน มันเป็นงานที่ยากลำบาก เราต้องรบกับนายที่มีกำลังเหนือกว่าเราหลายเท่าตัว น้ำเณรคงพอเข้าใจว่าเรารบเพื่อใคร ก็เพราะเรามีรัฐบาลที่คอยแต่ขูดรีดประชาชน เอาไร้อาเปรียบ ก็ยุคก็สมัยแล้วที่ความเป็นคนของเราถูกพวกมันปล้นเอาไป เราเป็นคน เรามีความคิดจิตใจ เมื่อเห็นว่าพวกมันทำไม่ถูก เราคัดค้านเปิดโปงขึ้นมาบ้าง มันก็ใช้อำนาจปราบปรามเช่นฆ่า พ่อแม่พี่น้องของเรา คนแล้วคนเล่า ต้องตายไปด้วยน้ำมือของมัน ตัวเองไม่ยอมเห็นสภาพแบบนี้ก็จะทำต่อไปเพื่อโค่นล้มความสกปรกพวกนี้ลง” “แล้วมึงจะอย่างไรกัน ในเมื่อคนออกป่ากันนี้เหมืดแล้ว”

“น้ำเณรเหอ ตราบใดที่เรายังทำเพื่อประชาชนประชาชนจะต้องเข้าร่วมในการปฏิวัติ เป็นสิ่งแน่นอนที่สุด ส่วนสหายที่ออกตัวไป ก็เพราะการปฏิวัติมันลำบาก เขาออกก็เพื่อไปตั้งตัวใหม่ เมื่อหายจากความเมื่อยล้า ก็ต้องกลับมาสู่อ้อมอกของประชาชนเช่นเคย ด้ายมึงใจที่จะปฏิวัติร่วมกับสหายอีกมากมาย ภูบรธาตยังไม่สิ้นคอมฯ เหมือนที่น้ำคิดหอก” (ตะวันแดง, พฤษภาคม 2524: 42)

นอกจาก คอลัมน์ “ลมชายป่าแล้ว” แล้ว ตะวันแดง ยังมีคอลัมน์ “มุสลิมไทย” ซึ่งแม้ว่าคอลัมน์นี้จะมียู่ใน ตะวันแดง ฉบับแรก ๆ แล้วก็หายไป ก็กล่าวได้ว่า คอลัมน์นี้เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ พทท. ใช้ในการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวปักษ์ใต้จำนวนมากที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น คอลัมน์ “มุสลิมไทย” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนตุลาคม 2522 ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ “สาส์นอวยพรวันฮารีรายอของคณะกรรมการประสานงานกำลังรักชาติรักประชาธิปไตย (กป.ชป.)” (ตะวันแดง, ตุลาคม 2522: 19) และคอลัมน์ “มุสลิมไทย” ใน ตะวันแดง ฉบับเดือนพฤศจิกายน 2522 ตีพิมพ์บทความของ ดุนยา บิน อาคีเราะห์ เรื่อง “อุดมการณ์อิสลามจะเป็นจริงขึ้นมาได้อย่างไร?” (ตะวันแดง, พฤศจิกายน 2522: 27-29) บทความชิ้นหลังนี้ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของ “การทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปักษ์ใต้” ของ พทท. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บางตอนของบทความที่ว่า

หากเจ้าที่ดินและนายทุนคือ นาย ก. ชาวนาและกรรมกรคือ นาย ข. และการต่อสู้และความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกัน เช่นนี้เราเรียกว่าการต่อสู้ทางการเมือง การต่อสู้นี้จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อสังคมไทยไม่มีชนชั้นและไม่มีพรรคที่ขูดรีดแล้วเท่านั้น กล่าวให้สอดคล้องกับอุดมการณ์อิสลามก็คือ “สันติภาพถาวรจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสังคมไม่มีชนชั้นและไม่มีพรรคที่ขูดรีดแล้วเท่านั้น”

ในแง่นี้ เราไม่มีทางที่จะหลบหนีให้พ้นจากสงครามได้ มีทางเลือกว่าจะอยู่ฝ่ายไหนเท่านั้น ฝ่ายรัฐบาลปฏิกริยาหรือฝ่ายประชาชน

จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ พอจะสรุปได้ว่า “สันติภาพ” อันเป็นอุดมการณ์อิสลามจะสามารถเป็นจริงขึ้นบนพื้นแผ่นดินนี้ได้ก็ต่อเมื่อ สังคมมนุษย์เราได้ทำลายชนชั้นหมดไปแล้วเท่านั้น

เป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่งที่พี่น้องมุสลิมของเราจำนวนมาก ได้ตื่นตัวและมองเห็นว่า ต้นตอแห่งความทุกข์ยากของตนอยู่ที่การกดขี่ชู้ตริต พี่น้องมุสลิมของเราจำนวนมากได้เข้าร่วมต่อสู้เพื่อขจัดการกดขี่และการเยียดหยามกัน เขาเหล่านั้นได้เข้าร่วมกับกองทหารแอกมุสลิมไทย และกองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย งานของเขาก็คือ ทำลายการกดขี่ชู้ตริต ทำลายสงคราม และสร้างสันติภาพที่ถาวรขึ้นมา (ตะวันออก, พฤศจิกายน 2522: 29)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่า หลังกรณี 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาและปัญญาชนที่เดินทางเข้าสู่ป่าเขาในเขตงาน 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล เพื่อร่วมต่อสู้ด้วยอาวุธกับ พคท. เป็นจำนวนมากนั้น ได้ทำการเคลื่อนไหวของ พคท. ในช่วงระหว่างปี 2519-2524 มีความคึกคักมากกว่าที่เคยเป็นมา ที่สำคัญคือ พวกเขาเข้าไปมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ของพรรคขึ้นเพื่อใช้สื่อสารกันเองภายในขบวนการและสื่อสารจัดการศึกษาลัทธิมาร์กซ์ให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น และที่สำคัญก็คือเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ “โฆษณาแนวทางเข้มมุ่ม นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” ซึ่ง ตะวันแดง ถือว่าเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ของพรรคที่เป็นที่รู้จักมากที่สุด ในเขตงาน 3 จังหวัดพัทลุง-ตรัง-สตูล รวมทั้งเขตงานอื่น ๆ ทางภาคใต้ ความโดดเด่นของ ตะวันแดง ก็คือ เนื้อหาและรูปแบบการใช้ภาษาท้องถิ่นปากษ์ใต้ เรื่องเล่าต่าง ๆ จากท้องถิ่น ชื่อคน สถานที่ ข่าวสารในท้องถิ่น และการตุนล้อการเมืองที่ใช้ตัวละครจากหนังตะลุงที่ชาวปักษ์ใต้คุ้นเคยมาเป็นตัวเอก ทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นชาวบ้านในท้องถิ่นปักษ์ใต้สามารถเข้าใจได้ง่าย รู้สึกคุ้นเคย และใกล้ชิด จนกล่าวได้ว่า ตะวันแดง ก็คือ การจัดการศึกษาลัทธิมาร์กซ์ให้กับชาวปักษ์ใต้ ด้วย “การทำให้ลัทธิมาร์กซ์กลายเป็นปักษ์ใต้” หรือ การ “โฆษณาแนวทางเข้มมุ่ม นโยบายของพรรคฯ โดยประสานกับรูปธรรมในท้องถิ่น” นั่นเอง ด้วยวิธีนี้ จึงทำให้ในช่วงระหว่างปี 2519-2524 พคท. สามารถเข้าถึงมวลชนที่เป็นชาวบ้านปักษ์ใต้ทั้งที่นับถือศาสนาพุทธและอิสลามได้อย่างสนิทแนบแน่นมากยิ่งขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา

นิตยสาร ตะวันแดง และการทำลัทธิมาร์กซ์ให้เป็นปากษ์ใต้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ระหว่าง พ.ศ. 2519-2524

บรรณานุกรม

เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

ตะวันออก ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ตุลาคม 2522.
ตะวันออก ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 พฤศจิกายน 2522.
ตะวันออก ปีที่ 3 ฉบับที่ 5 มกราคม 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 พฤษภาคม 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 สิงหาคม 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 7 พฤศจิกายน 2523.
ตะวันออก ปีที่ 4 ฉบับที่ 8 ธันวาคม 2523.
ตะวันออก ปีที่ 5 ฉบับที่ 13 พฤษภาคม 2524.

เอกสารภาษาไทยที่ตีพิมพ์แล้ว

กลุ่มอุบรพัต 2544. (2544). *บนเส้นทางอุบรพัต ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชน พัทลุง-ตรัง-สตูล*, กรุงเทพฯ: อาร์ต เอจ กราฟฟิค.
วัฒน์ วรลยาญกูร (บรรณาธิการอำนวยการ). (2546). *สายลมเปลี่ยนทิศ...แต่ดวงจิตมิได้เปลี่ยนเลย*, กรุงเทพฯ: อาร์ต เอจ กราฟฟิค.

วิทยานิพนธ์

ธิกานต์ ศรีนารา. (2548). *ความขัดแย้งทางความคิดในขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย ระหว่าง พ.ศ. 2519-2525*” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รายงานผลการดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(เมษายน–ธันวาคม 2560)

หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอใช้พื้นที่นี้ในการแจ้งข่าวสารความเคลื่อนไหวและกิจการภายในให้สมาชิกได้รับทราบ นอกจากจะรายงานผลการดำเนินงานต่อเนื่องจากฉบับที่แล้ว ฉบับนี้ขอถือโอกาสแจ้งให้ทราบว่าหอจดหมายเหตุฯ ได้โอนย้ายมาอยู่ภายใต้สังกัดของหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2560 โดยภารกิจหลักยังคงเป็นการบริหารจัดการและการให้บริการเอกสารจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีบุคลากรที่โอนย้ายมา 2 อัตราคือ นักเอกสารสนเทศ และเจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ส่วนงานห้องจัดแสดงนิทรรศการหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ที่ตึกโดม ยังอยู่ภายใต้การดูแลของกองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ พร้อมด้วยนักเอกสารสนเทศที่ทำหน้าที่วิทยากรประจำห้องจัดแสดง 1 อัตรา ถือเป็นการย้ายเข้าสังกัดใหม่ในปีงบประมาณ 2561 ตามนโยบายการปรับโครงสร้างหน่วยงานใหม่ของมหาวิทยาลัยให้สอดคล้องกับการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ โดยการบริหารงานภายในหอสมุดฯ โดยช่วงแรกให้หอจดหมายเหตุฯ อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหัวหน้าศูนย์บริการท่าพระจันทร์

ด้วยปีงบประมาณ 2560 หอสมุดฯ ได้รับอนุมัติจากสำนักงบประมาณให้ดำเนินการโครงการระบบสื่อสาระออนไลน์ จดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่ออาคารอุทยานการเรียนรู้ ป่วย 100 ปี ภายใต้กรอบระยะเวลา 2 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) รวบรวม จัดเก็บ และเผยแพร่องค์ความรู้ของหอจดหมายเหตุฯ อย่างเป็นระบบด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้มาตรฐานสากล (2) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และกระจายองค์ความรู้สู่สาธารณะ เพื่อสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกคน (3) สร้างแนวปฏิบัติที่ดี และมาตรฐานการดำเนินงานหอจดหมายเหตุฯ (4) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ หอจดหมายเหตุ และองค์ความรู้ของมหาวิทยาลัย ซึ่งผลผลิตของโครงการคือ การมีระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บ ค้นคืน และเข้าถึงเอกสารจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในรูปอิเล็กทรอนิกส์ การพัฒนาหน้าเว็บไซต์ของหอจดหมายเหตุฯ นิทรรศการถาวร

นิทรรศการออนไลน์ และนิทรรศการเสมือนจริง (Virtual Exhibition) ซึ่งจะมีการติดตั้งและแสดง ณ อาคารอุทยานการเรียนรู้ ป่วย 100 ปี ที่ขณะนี้อยู่ระหว่างการก่อสร้างและคาดว่าจะแล้วเสร็จภายในปีงบประมาณ 2562

ดังนั้น เพื่อการขับเคลื่อนโครงการฯ ให้สำเร็จหอจดหมายเหตุฯ จึงมีหน้าที่สำคัญ คือการจัดเตรียมและจัดทำรายการข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุตามมาตรฐาน ISAD (G) General International Standard Archival Description ซึ่งเป็นมาตรฐานการจัดระบบและข้อมูลจดหมายเหตุที่ได้รับการยอมรับจากสมาคมจดหมายเหตุสากล เพื่อส่งต่องานให้กับงานพัฒนาข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของหอสมุดฯ ทำการแปลงรูปเอกสารจดหมายเหตุให้อยู่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ และจัดทำรายการข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุให้ครบถ้วนต่อไป โดยลำดับแรกจะดำเนินการกับเอกสารส่วนบุคคลของ ศ.ดร.ป่วย อึ้งภากรณ์ เพื่อให้สอดคล้องกับอาคารอุทยานการเรียนรู้ ป่วย 100 ปี จากนั้นจะทยอยดำเนินการกับเอกสารจดหมายเหตุอื่น ๆ ต่อไป

ภายในอาคารอุทยานการเรียนรู้ ป่วย 100 ปี มหาวิทยาลัยได้จัดสรรพื้นที่ให้หอจดหมายเหตุฯ ประมาณ 2,000 ตารางเมตร ชั้นที่ 1 เป็นพื้นที่ห้องคลังเอกสารหมุนเวียน และห้องเก็บของ ส่วนชั้นที่ 2 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นห้องเก็บเอกสารจดหมายเหตุสำหรับบริการผู้ใช้และห้องปฏิบัติการ สำนักงาน และห้องบริการผู้ใช้ สำหรับการย้ายสำนักงานหอจดหมายเหตุฯ จากอาคารอเนกประสงค์ 3 ท่าพระจันทร์ ไปยังอาคาร 100 ปี ศูนย์การเรียนรู้ ป่วย อึ้งภากรณ์ คาดว่าจะขนย้ายในช่วงกลางปี 2562 พื้นที่ส่วนนี้จะเป็นสำนักงานหอจดหมายเหตุฯ ถาวร

นอกจากนี้ในปีงบประมาณ 2561 หอจดหมายเหตุฯ ยังได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบโครงการพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงานหอจดหมายเหตุฯ เพื่อศึกษาและจัดทำมาตรฐานการปฏิบัติงานให้สอดคล้องการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้น นั่นคือการจัดเก็บ ค้นคืน และเข้าถึงเอกสารจดหมายเหตุในรูปอิเล็กทรอนิกส์ตามมาตรฐานสากล

รายงานสถิติการให้บริการหอจดหมายเหตุฯ ในจุลสารฉบับนี้ แสดงสถิติในช่วงเดือนเมษายน-ธันวาคม 2560 เพื่อให้ทันกับการจัดทำต้นฉบับ ในฉบับต่อไปจะแสดงสถิติตั้งแต่เดือนมกราคม-ธันวาคม ตามปีปฏิทิน

รายงานผลการดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เมษายน–ธันวาคม 2560)

1. งานให้บริการเอกสาร เยี่ยมชมห้องจัดแสดง ประเมินคุณค่าเอกสาร และรับมอบเอกสาร

ลำดับ	ลักษณะงาน	จำนวน (คน)
1	ผู้ให้บริการเอกสารผู้เยี่ยมชม	36
2	ห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์ฯ	1,389
3	ประเมินคุณค่าเอกสาร	1,764
4	รับมอบเอกสาร	522
5	ให้บริการข้อมูลผ่านเว็บไซต์	333

2. การจัดทำสิ่งพิมพ์เผยแพร่

2.1 จัดพิมพ์จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ฉบับที่ 21 จำนวน 2,000 เล่ม เป็นสิ่งพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ทางจดหมายเหตุ และหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และรายงานกิจกรรมของหอจดหมายเหตุฯ กำหนดเผยแพร่ในวันที่ 11 พฤษภาคม ของทุกปี เผยแพร่ให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณะ สำนัก สถาบัน และหน่วยงานอิสระห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ หอจดหมายเหตุฯ และศูนย์เอกสารในเครือข่าย สื่อมวลชนสายการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และผู้มีอุปการคุณต่อหอจดหมายเหตุฯ

2.2 การจัดพิมพ์หนังสือ รำลึกศาสตราจารย์ประสาทน์ อวยชัย ในรั้วโดม เพื่อระลึกถึงท่านในวาระครบรอบ 100 วันแห่งการจากไป ซึ่งมหาวิทยาลัยฯ ได้ร่วมกับกองทุนนรนิติ เศรษฐบุตร จัดงานรำลึกในวันอังคารที่ 19 กันยายน 2560 ณ ห้องประภาศน์ อวยชัย ชั้น 4 ตึกอเนกประสงค์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

3. โครงการถ่ายโอนข้อมูลเสียงจากคลาสเซทเทปเป็นไฟล์ดิจิทัล

งบประมาณแผ่นดินปี 2559 นำเทปคลาสเซทชุดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จำนวน 112 ม้วน แปลงไฟล์ได้ 23 ชั่วโมง 53 นาที 48 วินาที เนื่องจากคลาสเซทเทปบางม้วนชำรุด และบางม้วนเสีย ชื้นรา ไม่สามารถแปลงไฟล์ได้

นำมาถอดเสียงและเขียนสาระสังเขป และยังทำต่อเนื่องในปีงบประมาณ 2560 อีก 103 ม้วน ส่วนการให้บริการเผยแพร่ยังต้องขออนุญาตจากแหล่งข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ หรือเผยแพร่ได้ตามพระราชบัญญัติจดหมายเหตุแห่งชาติ พ.ศ. 2556 และพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ. 2540

4. ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น

4.1 มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เมดิสัน สหรัฐอเมริกา หอจดหมายเหตุฯ ได้จัดส่งสิ่งพิมพ์ไปเผยแพร่ที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เมดิสัน สหรัฐอเมริกา สิ่งพิมพ์เหล่านี้จัดให้บริการไว้ที่แผนก Southeast Asian and Hmong Studies Bibliographer

4.2 หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) หอจดหมายเหตุฯ ขอความอนุเคราะห์ในการแปลงวีดิทัศน์เป็นไฟล์ดิจิทัล จำนวน 103 ม้วน โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นวีดิทัศน์เรื่องเกี่ยวกับวันสถาปนามหาวิทยาลัย พิธีพระราชทานปริญญาบัตร ฟุตบอลประเพณี งานวันสำคัญของมหาวิทยาลัย และเหตุการณ์ทางการเมือง ฯลฯ เนื่องจากการเก็บในรูปแบบเดิมกำลังจะเสื่อมสภาพ และมีความยุ่งยากในการใช้งาน

4.3 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หอจดหมายเหตุฯ ได้ขอความอนุเคราะห์จากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ในการนำแบบการกรอกข้อมูล (ไฟล์ excel) ตามมาตรฐาน ISAD (G) มาใช้ในการบันทึกรายการบรรณานุกรมเอกสารจดหมายเหตุเป็นการชั่วคราว จนกว่าหอสมุดฯ จะพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อมาใช้กับงานของหอจดหมายเหตุฯ ได้เสร็จ ตามแผนการดำเนินงานในโครงการระบบสื่อสาระออนไลน์ จดหมายเหตุฯ

รายชื่อคณะกรรมการบริหารและดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. อธิการบดี	ประธานกรรมการ
2. เอกรินทร์ ยระบิล	รองประธานกรรมการ
3. ชนิษฐา วงศ์พานิช	กรรมการ
4. จิตติมา หิรัญเวชยางกูร	กรรมการ
5. นันทกา พลชัย	กรรมการ
6. บุญสม อัครธรรมกุล	กรรมการ
7. สุดแดน วิสุทธิลักษณ์	กรรมการ
8. สุเทพ สุริยะมงคล	กรรมการ
9. อนุชาติ พวงสำลี	กรรมการ
10. อัครพงษ์ คำคุณ	กรรมการ
11. ดาวเรือง แนวทอง	กรรมการและเลขานุการ
12. ฐานิดา บุญนำ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
13. ศิริวุฒิ บุญชื่น	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ที่ปรึกษา

จิตติมา หิรัญเวชยางกูร
กาญจนาภรณ์ จิตต์สง่า

บรรณาธิการประจำฉบับ

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข

กองบรรณาธิการ

ศรีศักดิ์ พัฒนาคิน
สมรรถพล ตามพันธ์
ดาวเรือง แนวทอง
ฐานิดา บุญนำ
เฉลิมชัย โชติสุทธิ์

ออกแบบปก/รูปเล่ม

วิจิต หอยิ่งสวัสดิ์

ผู้เขียนบทความ

- **ศรีศักดิ์ พัฒนาคิน** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- **สันติรักษ์ ประเสริฐสุข** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- **วีระ อินพันทัง** ศาสตราจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- **สมรรถพล ตามพันธ์** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- **วิจิต หอยิ่งสวัสดิ์** นักวิชาการทางสถาปัตยกรรม
- **ปราณีดา บุญคำ** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- **สุรัตน์ ถิ่นขาว** นักวิจัยทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- **ธิกานต์ ศรีนารา** อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร สิ่งพิมพ์ วัสดุและสิ่งของที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย และเป็นแหล่งให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เผยแพร่อดีตและความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับประวัติและพัฒนาการของมหาวิทยาลัย ตลอดจนสังคมภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้สามารถจำแนกวัตถุประสงค์ที่สำคัญออกได้ดังนี้

1. เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บเอกสารที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่
  - 1.1 เอกสารที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์
  - 1.2 เอกสารที่มีคุณค่าในด้านนโยบายและการบริหารงาน
  - 1.3 เอกสารที่มีคุณค่าในทางกฎหมาย
  - 1.4 เอกสารที่มีคุณค่าในการวิจัย
  - 1.5 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนักศึกษาและมหาวิทยาลัย
2. เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมหาวิทยาลัย โดยรวบรวมและจัดเก็บเอกสาร วัสดุ สิ่งของ เครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีคุณค่า ซึ่งได้แก่
  - 2.1 เอกสาร เอกสารดิจิทัล รูปภาพ ภาพเขียน แผนผัง แผนภูมิ แบบจำลอง นิทรรศการ ฯลฯ
  - 2.2 फिल्मเนกาตีฟ फिल्मภาพยนตร์ สไลด์ วัสดุย่อส่วน วิดีทัศน์ แถบบันทึกเสียง ไฟล์เสียงดิจิทัล และสไลด์ค้นวัสดุต่าง ๆ
  - 2.3 รูปปั้น เหรียญที่ระลึก เครื่องหมายต่าง ๆ ที่ทำด้วยโลหะ หรือวัสดุอื่น ๆ รวมทั้งโล่ เข็มเกียรติยศ ฯลฯ
  - 2.4 โต๊ะ เก้าอี้ สิ่งของเครื่องใช้ในสำนักงาน ของใช้ส่วนตัวของอธิการบดี บุคคลสำคัญหรือศิษย์เก่าที่มีชื่อเสียง และมีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัย
  - 2.5 เครื่องหมาย ตรามหาวิทยาลัย สัญลักษณ์ เครื่องแบบ ธงประจำคณะ ธงมหาวิทยาลัย และสิ่งประดิษฐ์อื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เช่น เสื้อเชียร์ฟุตบอลประเพณี เป็นต้น

3. เป็นหอเกียรติประวัติของบุคคลสำคัญสำคัญของมหาวิทยาลัย ได้แก่ ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะหอเกียรติยศ (Hall of Fame)

4. เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลที่ให้บริการสารสนเทศที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในอดีต
  - 4.1 รวบรวมเสียง และประวัติของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รวมทั้งกิจกรรมทุก ๆ ด้าน
  - 4.2 จัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และจัดทำคู่มือช่วยค้นคว้าด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย
  - 4.3 ให้บริการช่วยค้นคว้าข้อมูลและจัดสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและกิจกรรมของมหาวิทยาลัย

ISSN 1906-1692

9

771906

169009